

સમાધિ વિચાર

સંગ્રાહક : સંપાદક :

પૂજ્ય યુનિરાજશ્રી કુંદકુંદવિજયભાઈ મહારાજ

પ્રકાશક :

શ્રી નમસ્કાર આરાધના કેન્દ્ર
વ્ય. કાંતિલાલ સોમચંદ ગાંધી
પો. બો નં. ૧૫ પાલિતાણા (સોરાબ્દ)

વીર સં. ૨૫૦૨

વિ. સં. ૨૦૩૨

દીપોત્સવી

તા. ૨૨-૧૦-૧૯૭૬

શુક્રવાર

કિંમત ૬૭ રૂપીયા

મુદ્રક :

મહેતા બાનુચંદ નાનચંદ
શ્રી અહાદુરસિંહજી ત્રિ. પ્રેસ
પાલિતાણા (સોરાબ્દ)

પરમ પ્રભાવક-પાટણવિભૂષણ

શ્રી પંચાસરા પાર્શ્વનાથ ભગવાન

* સ મા ધિ વિ ચાર *

(પ્રાસ્તાવિકમ)

‘સમાધિ વિચાર’ નામના આ પુસ્તકમાં સમાધિ ભાવને-પ્રશાંત ભાવને પુષ્ટ કરનાર પૂર્વના મહાપુરુષોની અનુભવસિદ્ધવાણીનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

સમાધિભાવનો મહિમા અપાર છે. પ્રભુશાસનમાં થયેલા પ્રારંભથી માંડી આજસુધીના તમામ પ્રતિભા સંપન્ન મહાપુરુષોએ સમાધિ ભાવનો મહિમા એકી અવાજે શાસ્ત્રોમાં ઠેર ઠેર વર્ણવ્યો છે. અને ધર્મનો સર્વશ્રેષ્ઠ સાર કોઈ હોય તો તે સમાધિ-સમતાભાવ છે એમ કહ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં કેટલાંક સુભાષિતો સીધે સીધા સમાધિ-ભાવના મહિમાને દર્શાવનારાં છે અને કેટલાંક વચનો સમતા-ભાવની પુષ્ટિમાં પરંપરાએ અસાધારણ કારણભૂત બને તેવાં છે. અર્થાત્ પરંપરાએ સમાધિભાવની પુષ્ટિ કરનારાં છે. દુકમાં વિવિધ રીતિએ સમાધિભાવને પુષ્ટ કરનારી સામગ્રી આમાં રજુ કરવામાં આવી છે.

જે વાંચન-મનનથી સમાધિભાવ ઉત્પન્ન થાય. તથા ઉત્પન્ન થયેલો સમાધિભાવ ટકી રહે અને દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો રહે, તે માટે તેને અનુકુલ વચનામૃતોનો સંગ્રહ આમાં જોવા મળશે. આ અંગે વિશેષ જે કાંઈ કહેવા જેવું છે, તે જુદા જુદા પ્રકરણોના પ્રારંભમાં અવતરણિકા મૂકવામાં આવી છે, તેમાં જરૂરી વિગત જણાવવામાં આવી છે. સૌ કોઈ આમાં રજુ થયેલ સમતા-અમૃત રસનું પરિશીલન કરી નિરાબાધ અમરપદને-મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરનારા બનો એ જ મંગલ મનોકામના.

સિદ્ધક્ષેત્ર વિ, ૨૦૩૨ દીપાવલી

—સુનિ કુંકુંકવિજય

❀ સમાધિ વિચાર ❀

અ...નુ...કં...મ....ભિ...કા

વિષય

પૃષ્ઠ

- સમાધિ વિચાર ૧ થી ૮૧
- પરમાત્મ પ્રાર્થના ૮૭
- શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્ર સ્તોત્રવાચ
પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ૨૧૧ શ્લોકો તથા તેનો સરળ અનુવાદ ૧૦૬ થી ૧૧૭
- મૈત્રી આદિ ભાવના ગર્ભિત શ્લોકો અર્થસહિત ૧૧૮
- ભક્તિ સુધા ગિન્દુ ભક્તિ ગર્ભિન ૨૫૪ સુભાષિતો ૧૭૬ થી ૨૩૧
- સમતાનો પ્રભાવ સમતા ભાવ દર્શક ૪૭૨ વચનામૃતો ૨૫૧ થી ૩૫૦
- અતેકાંત-સ્થાવરાદ વિષયક ૪૧ વચનામૃતો
(૪૭૩ થી ૫૧૩) ૩૫૦ થી ૩૬૦
- સમતા શતક અર્થસહિત ૩૬૧
- સમાધિ શતક અર્થસહિત ૩૬૨

સંસ્કારપોષક સાહિત્ય

સંસ્કારપોષક ઉત્તમ વાંચનના ફાયદા

જ્ઞાન એ દીવો છે. દીપકની હાજરીમાં જેમ અંધકાર ટકી શકે નહિ, તેમ જ્ઞાનરૂપી દીપક જેમના અંતઃકરણમાં વિદ્યમાન છે, તેમના અંતઃકરણમાં અજ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ, મોહ, ક્રોધ, દોહ, ઇર્ષ્યા અને અસુયારૂપી અંધકાર તથા તે અંધકારથી ઉત્પન્ન થનારા અશાન્તિ, દુઃખ, ખેદ કે શોક રૂપી દુર્ગુણો ટકી શકતા નથી.

વળી જ્ઞાનપ્રકાશની હાજરીમાં મનુષ્યના અંતઃકરણમાં નિર્મળતા, પ્રસન્નતા, શાન્તતા, મૈત્રી પ્રમોદ, કારુણ્ય, પ્રેમ, વાત્સલ્ય આદિ સાર્ત્વિક સદ્ગુણોની હારમાળા સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટ થતી જ રહે છે અને આ બધા સદ્ગુણો ચિત્તમાં સ્તોત્રજનિત નિરુપાધિક સુખનો અનુભવ કરાવે છે. પંચેન્દ્રિયા બધાનું, રહસ્યભૂત કારણ તે સદ્ગુણોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જીવનમાં જાગૃતિપૂર્વક કરેલો સદ્ગુણોનો અભ્યાસ છે.

જીવનમાં નિયમિત સદ્ગુણોના અભ્યાસ દ્વારા બહારની દૃષ્ટિએ નિર્ધનમાં નિર્ધન મણાતો પણ મનુષ્ય જે સુખ, શાન્તિ અને સમાધિ અનુભવી શકે છે, તે સુખ, શાન્તિ અને સમાધિનો એક અંશ પણ સદ્ગુણ વિનાના મોટા ક્ષતાહયને પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી.

સદ્ગુણપોષક સાર્ત્વિક વાંચનમાં અનેક ફાયદાઓ છૂપા-થેલા છે. જે ટૂંકમાં કહેવું હોય, તે તે મનુષ્યની સત્કાર્યો મારેની આશા, હિંમત અને મહાને જગાડે છે, દુઃખ મટાડે છે; દુષ્ટ આત્મને મોહ ઓછો કરે છે, વિચાર,

વાણી અને જીવનને ઉજાવળી બનાવે છે અને પરંપરાએ મનુષ્યને દેવ બનાવે છે.

પ્રત્યેક ધર્મપ્રેમી આત્મા, કે જેમને પોતાના પરિવારમાં ધર્મસંસ્કારોનું સિચન કરવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે સંસ્કાર-પોષક સાંસ્કૃતિક સાહિત્યને અવશ્ય પોતાના ઘરમાં વસાવવું જોઈએ અને જ્યારે જ્યારે સમય મળે ત્યારે ત્યારે પોતે તેને મનનપૂર્વક વાંચવું જોઈએ. તેમજ બીજા પણ યોગ્ય જીવોને તે સંભળાવવું જોઈએ. જે બરાબર સ્થિર ચિત્તથી ઉત્તમ સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવામાં આવે, તે અભ્યાસી તેમાંથી 'ઘણું' મેળવી શકે છે. જીવનમાં ધર્મને ઓતપ્રોત કરવા માટે સર્વ અવસ્થાના જીવોને એમાંથી કાંઈક ને કાંઈક જરૂર મળી રહે છે. જે ધર્મભાવના પ્રગટ થઈ હોય તે તે સ્થિર બને છે અને જે તે ન પ્રગટી હોય તે નવી પ્રગટે છે.

ધર્મમાર્ગમાં શરૂઆતના જીવો તથા ઓછું ભણેલા ભાઈ-બહેનો પણ સહેલાઈથી સમજી શકે. તેવી રીતે સાદી સરલ અને ભાવવાહી ભાષામાં જુદી જુદી કક્ષાના જીવોને પોતપોતાની ભૂમિકા અનુસાર ઉપયોગી બની શકે, તેવું આચાર, વિચાર, યોગ, અધ્યાત્મ, ભક્તિ અને દૃષ્ટાંતો આદિ વિવિધ વિષયક સંસ્કારપોષક સાહિત્ય પ. પૂ. પં.શ્રી ભદ્ર-કરવિજયજી ગણિવરશ્રીના શિષ્ય પૂ. મુનિરાજશ્રી કુંદકુંદ-વિજયજી ગહારાજશ્રીએ સરલ ભાષામાં તૈયાર કરી આપ્યું છે, જે ધર્મપ્રેમી આત્માઓ માટે ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. તેની વિશેષ માહિતી માટે નીચેના સરનામે પૂછાવવું.

શ્રી નમસ્કાર આરાધના કેન્દ્ર

વ્યવસ્થાપક : કાંતલાલ સોમશંક માધી

પો. બો. નં. ૧૫

પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

सभाधि विचार

॥
॥

॥ शिवस्तु सर्वज्ञतः ॥

चित्तप्रसन्नતાનો ઉપાય

કદયાણુ કામના	મંગલ કામના
જગતના સર્વ જીવોનું કદયાણુ થાઓ : સૌ પારકાનું હિત કરવાની ભાવનાવાળા બનેા : સર્વના સર્વ દોષો નાશ પામેા : જગતના સર્વ જીવો મુખી થાઓ : સર્વ રોગી નિરોગી બનેા : સર્વના રાગ દ્વેષ શત્રી જાઓ : સર્વત્ર મૈત્રીભાવ વિકાસ પામેા : સર્વ જીવોને સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાઓ : બધાને સમત્વ મહા અમૃતની પ્રાપ્તિ થાઓ.	વિશ્વના કોઈ પણ જીવો પાપ ન કરેા : વિશ્વના કોઈ પણ જીવો દુઃખી ન થાઓ : આત્મ જગત કર્મથી મુક્ત થઈ મોક્ષાનંદને પ્રાપ્ત કરેા : જગતના સર્વ જીવોને હું અમાયું છું : સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપેા : મારે સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવ છે : કોઈની સાથે મારે વર-વિરોધ નથી : કોઈ મારે અપરાધી નથી : બધા મારા મિત્ર છે : હું સર્વનો મિત્ર છું.

દરરોજ થોડો સમય નિયમિત રીતે ઉપરની ભાવના-
ઓથી મનને ભાવિત કરીને પરમાત્માનું સ્મરણ કરવાથી માન
સિક સંકલેશો, ચિંતાઓ અને ઉપાધિઓ નાશ પામે છે,
તેમજ મન પ્રસન્ન થાય છે અને જીવને પરમ શાંતિનો
—નિરુપાધિક આનંદનો અનુભવ થાય છે. કરી જુઓ અને
અનુભવો. આ વિષયને વધુ સ્પષ્ટતા પૂર્વક સમજવા માટે
સંસ્કારપોષક સાહિત્યનું વારંવાર પરિશીલન કરતા રહો.

* સમાધિ વિચાર *

‘ સમાધિ વિચાર ’ નામનું આ પ્રકરણ ૩૮૨ શ્લોક પ્રમાણ છે. આરાધનામાં અત્યંત ઉપયોગી અને અતિ મહત્વની સામગ્રી તે પૂરી પાડે છે. ભવભ્રમણથી થાકેલા અને આત્મામાં જ વિશ્રાંતિ પામવાની ઇચ્છાવાળા ભવ્ય આત્માને પરમ શાંતિ આપી શકે તેવી ઘણી ઘણી સામગ્રી તેમાં સંગૃહીત થયેલી છે. આ કૃતિ નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા યોગ્ય છે. બાળ જીવોના હિતને માટે તે સમગ્ર કૃતિને અહીં તેના સામાન્ય અર્થ સહિત આપવામાં આવી છે. તેનું વિશેષ વર્ણન કરવા જઇએ તો તેમાંથી એક મહાન ગ્રંથ બની શકે તેટલી બધી સામગ્રી એમાં રહેલી છે. પ્રમાદ-નિદ્રામાં સૂતેલા આત્માને જાગૃત કરી તેનામાં શરાતન જગાડે એવા વેધક શબ્દોમાં આરાધનાની શાસ્ત્રીય પ્રક્રિયાને તેમાં સુંદર રીતે ગુથી ગ્રંથ કર્તાએ ભવ્ય જીવો ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

સમાધિ-વિચાર

૧ સંગદાયરણ

પરમાણ્ડ પરમપ્રભુ, પ્રણમું પાસ જિણુંદં
વંદું વીર આદે સહુ, ચઉવીશે જિનચંદ. ૧
ઈન્દ્રભૂતિ આદે નમું, ગણધર મુનિ પરિવાર;
જિનવાણી હોડે ધરું, ગુણવંત ગુરુ નમું સાર. ૨

૨. વિષયનિર્દેશ

આ સંસાર અસારમાં, લમતાં કાલ અનંત;
અસમાધે કરી આતમા, કિમહિ ન પામ્યા અંત. ૩
ચઉગતિમાં લમતાં થકાં, દુઃખ અનંતાનંતા
ભોગવીયાં એણે જીવડે, તે જાણે ભગવંત. ૪

પરમ આનંદરૂપ, પરમ પ્રભુશ્રી પાર્શ્વનાથ જિનેન્દ્રને
પ્રણામ કરું છું, અને વીરજિન વગેરે ચોવીશે જિનચંદ્રને
વંદન કરું છું. ૧

ઈન્દ્રભૂતિ ગણધર આદિ મુનિ પરિવારને નમું છું, શ્રી
જિનવાણીને હૃદયમાં ધારણ કરું છું અને ગુણવંત શ્રેષ્ઠ
શુરુને નમું છું. ૨

આ અસાર સંસારમાં અનંતકાલ બ્રમણ કરવા છતાં
અસમાધિને લીધે આત્મા કેમ કરીને સંસારના અંતને
પામ્યા નથી. ૩

આ જીવે ચારે ય ગતિમાં બ્રમણ કરતાં થકાં અનંતા-
નંત દુઃખો ભોગવ્યાં છે, તે જ્ઞાની ભગવંત જાણે છે. ૪

કોઈ અપૂર્વ પુન્યથી, પામ્યો નર અવતાર;
 ઉત્તમકુલ ઉત્પન્ન થયો, સામગ્રી લહી સાર. ૫
 જિનવાણી શ્રવણે સુણી, પરિણમી તે શુભ ભાવ;
 તિજથી અશુભ રહ્યાં ઘણાં, કાંઈક લહી પ્રસ્તાવ. ૬
 વિરૂવાં ભવદુઃખ ભાખીયાં, સુખ તો સહજ સમાધિ;
 તેહ ઉપાધિ મિટે હુએ, વિષય કષાય અગાધ. ૭
 વિષય કષાય રહ્યા થકી, હોય સમાધિ સાર;
 તિજ કારણ વિવરી કહું, મરણ સમાધિ વિચાર. ૮

કોઈ અપૂર્વ પુન્યથી આ જીવ મનુષ્યનો અવતાર
 પામ્યો. અને ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયો અને ધર્મની શ્રેષ્ઠ
 સામગ્રી મેળવી. ૫

શ્રી જિનેશ્વરની વાણી શ્રવણે સાંભળી અને શુભભાવથી
 તે પરિણમી, ઉત્તમ સામગ્રીનો સંયોગ થવાથી ઘણાં પાપ-
 કર્મ નાશ પામ્યા. ૬

સંસારનાં દુઃખો ભયંકર કહ્યાં છે, આત્માનું સહજ
 સમાધિરૂપ જે સુખ છે, તે તો અગાધ (જેનો પાર નથી
 એવા) વિષય-કષાયરૂપ ઉપાધિ દૂર થવાથી સજે છે. ૭

વિષય-કષાય દૂર થવાથી શ્રેષ્ઠ સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે,
 તે માટે સારભૂત એવી મરણ-સમાધિ વિવેચન કરીને
 હું કહું છું. ૮

૩ સમાધિ-વિચાર સાંભલવાના અધિકારી.

મરણ સમાધિ વરણવું, તે નિસુણા ભવી સાર;
અંત સમાધિ આદરે, તસ લક્ષણ ચિત્ત ધાર. ૯
જે પરિણામ કષાયના, તે ઉપશમ જળ થાય;
તેહ સરૂપ સમાધિનું, એ છે પરમ ઉપાય. ૧૦
સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જે, તેહનો સહજ સ્વભાવ;
મરણ સમાધિ વંછે સદા, ચિર કરી આત્મભાવ. ૧૧
અનુચિ ભાષ અસમાધિકી, સહજ સમાધિનું પ્રીત;
દિન દિન તેહની આહના, વરતે એહીજ રીત. ૧૨
કાલે અનાદિ અભ્યાસથી, પરિણતિ વિષય-કષાય;
તેહની શાંતિ જળ હુએ, તેહ સમાધિ કહાય. ૧૩

હવે હું મરણ-સમાધિ વણવું છું. હે ભલ્લ જીવો
આરજૂત એવી તે સમાધિને સાંભળો. જે અંતિમ સમાધિને
આદરે છે, તેના લક્ષણો ચિત્તમાં ધારણ કરો. ૯

જે કષાયના પરિણામો છે, તે જ્યારે ઉપશાંત થાય
છે, તે સમાધિનું સ્વરૂપ છે, કષાયના પરિણામોનો ઉપશમ
થવો તે સમાધિનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. ૧૦

જે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ છે, તે સહજ સ્વભાવે આત્મભાવને
સ્થિર કરી હંમેશા મરણ સમયે સમાધિને ઠંઠે છે. ૧૧

તે જીવને અસમાધિની અનુચિ થાય છે, સહજ સમાધિ
સાથે પ્રીતિ જાગે છે, દિવસે દિવસે તેને આહ છે અને એ
રીતે વર્તન કરે છે. ૧૨

અનાદિકાળનાં અભ્યાસથી જે વિષય-કષાયની પરિણતિ
છે, તે જ્યારે શાંત થાય છે, ત્યારે તે સમાધિ કહેવાય છે. ૧૩

૪ મરણ પ્રસંગે જાગૃતિની વિશેષ જરૂર

અવસર નિકટ મરણપણો, જળ જાણે મતિવંત;
તપ વિશેષ સાધનભણી, ઉદ્ધસિત ચિત્ત અત્યંત. ૧૪
જેસે શાર્દૂલ સિહકું, પુરુષ કહે કોઈ જાણ;
સૂતે ક્યું નિર્ભય હું, ખખર કહું સુખદાય. ૧૫
શત્રુકી ફેળાં ઘણી, આવે છે અતિ જોર;
તુમ ઘેરણ કે કારણે, કરતી અતિ ઘણા શોર. ૧૬
કિતેક તુમસેં દૂર છે, તે વૈરીકી ફેળાં;
શુદ્ધ થકી નિકસો તુરત, કરો સંબ્રામકી મોજ. ૧૭
તુમ આગે સખ રંક છે, શત્રુકો પરિવાર;
પરાક્રમ દાખો આપણું, તુમ બલ શક્તિ અપાર. ૧૮

હવે મરણનો સ્થાય નજીક છે એમ જ્યારે બુદ્ધિશાળી
જીવ જાણે છે, ત્યારે સમાધિના વિશેષ સાધનો તરફ તેનું
ચિત્ત ઘણું ઉદ્ધસિત થાય છે. ૧૪

જેવી રીતે કોઈ પુરુષ કેસરી ચિંહને જઈને કહે કે-
'તું નિર્ભય થઈને કેમ સૂતો છે ? તને સુખદાયક સમાચાર
હું કહું છું.' ૧૫

'તને ઘેરના માટે શત્રુઓનું ઘણું સૈન્ય ઘણા શોર-
બકોર કરતું ઘણા જોરપૂર્વક આવી રહ્યું છે.' ૧૬

'તારા તે શત્રુઓનું સૈન્ય થોડેક દૂર છે, માટે જલદી
શુદ્ધિમાંથી નીકળો, અને યુદ્ધની મોજ કરો.' ૧૭

'બધો શત્રુઓનો પરિવાર તમારી આગળ રંક છે,

નહિંત પુરુષકી રીત એ, શત્રુ આવે જાંહી;
તવ તતખિણ સન્મુખ હુધં, જીત લીચે ખિણમાંહી. ૧૯

વચન સુણી તે પુરુષકા, ઉઘ્યો શાફલ સિંહ;
નિકર્યો બાહિર તતખિણે, માનુ અકલ અખીલ. ૨૦

ગર્જાવ કરે એહવો, મહાભયંકર ઘોર;
માનુ માસ અશાહકો, ઇન્દ્ર ધડક્યો જોર. ૨૧

શબ્દ સુણી કેસરીતણો, શત્રુકો સમુદાય;
હસ્તિ તુરંગમ પાયલલ, ત્રાસ લહે કંપાય. ૨૨

પાંગળો છે, તમે તમારું પરાક્રમ બતાવો. તમારા બળ-
શક્તિ અપાર છે, ઘણાં છે. ૧૮

‘મોટા પુરુષની એ રીત છે કે જ્યારે શત્રુ આવે ત્યારે
તેની સન્મુખ થઈને ક્ષણવારમાં શત્રુને જીતી દે છે.’ ૧૯

આ પ્રમાણે તે પુરુષનાં વચનો સાંભળી તે કેસરીસિંહ
ઉભો થાય છે, અને ન કળી શકાય એવી નિર્ભયતાપૂર્વક
તે જ વખતે તે શુક્રમાંથી બહાર નીકળે છે. ૨૦

શુક્રમાંથી બહાર નીકળીને તે એવો મહાભયંકર ઘોર
ગર્જાવ કરે છે કે જાણે જોરદાર અપાઠ મહિનાનો મેઘ-
વરસાદ ગર્જાવ કરતો ન હોય ! ૨૧

તે કેસરી સિંહનો અવાજ સાંભળી શત્રુઓનો સમુ-
દાય, હાથી, ઘોડા અને પાયલલ કંપાયમાન થઈને
ત્રાસ પામે છે. ૨૨

શત્રુ હૃદયમાં સંક્રમ્યો, સિંહતણે આકારં;
તેણે ભયભીત થયા સહુ, ડગ ના ભરે લગાર. ૨૩
સિંહ પરાક્રમ સહનકું, સમરથ નહીં તિલમાત્ર;
જીતણુ ફી આશા ગર્હ, શિથિલ ભયાં સવિ માત્ર. ૨૪

૫. સિંહના ઉપનયની ઘટના.

સમ્યગ્દષ્ટિ સિંહ છે, શત્રુ મોહાદિક આઠ;
અટકર્મફી વગણ્યા, તે સેનાનો ઠાઠ. ૨૫
દુઃખદાયક એ સર્વદા, મરણ સમય સુવિશેષ;
જોર કરે અતિ બલભી, શુદ્ધિ ન રહે લવલેશ. ૨૬

શત્રુઓના હૃદયમાં સિંહની આકૃતિ સંક્રમણ પામી-
પેસી ગર્હ, તેથી બધા ઘણા ભયભીત થયા અને આમળ
જોકે ડગલું પણ ભરતા નથી. ૨૩

તે શત્રુઓ સિંહનું પરાક્રમ સહન કરવામાં તિલમાત્ર-
જરાપણુ સમર્થ નથી. તેઓની જીતવાની આશા આવી
ગર્હ, અને તેઓનાં બધાં અવયવ શિથિલ-ઢીલાં થઈ
બાક છે. ૨૪

અહિં તેનો ઉપનય બતાવતા કહે છે કે-સમ્યગ્દષ્ટિ
જીવ જો સિંહ છે, તેના મોહ વગેરે આઠ શત્રુઓ છે. આઠ
કર્મની વગણ્યા તે તેની સેનાનો દેખાવ છે. ૨૫

જો શત્રુની સેના હંમેશા દુઃખદાયક છે, મરણ વખતે
તે અતિવિશેષ અતિભયંકર જોર કરે છે, જેથી જીવને જરા
માત્ર પણ શુદ્ધિ રહેતી નથી. ૨૬

કરમાં કે અનુસાર એમ, જાણી સમકિતવંત;
 કાયરતા દૂરે કરે, ધીરજ ધરે અતિ સંત. ૨૭
 સમકિતદષ્ટિ જીવકું, સદા સરૂપકો ભાસ;
 જડ પુદ્ગલ પરિચય થકી, ન્યારો સદા સુખવાસ. ૨૮
 નિશ્ચયે દષ્ટિ નિહાલતાં, કર્મ કલંક ના કોય;
 ગુણ અનંતકો પિંડ એ, પરમાણુદમય હોય. ૨૯
 અમૂર્તિક ચેતન દ્રવ્ય એ, લખે આપકું આપ;
 જ્ઞાનદશા પ્રગટ લાઇ, મિલ્યો ભરમકોં તાપ. ૩૦

આ સર્વ કર્મોને અનુસારે થાય છે એમ જાણીને સમ-
 કિતવંત આત્મા કાયરતાને દૂર કરે છે, અને તે સંતઆત્મા
 ઘણી ધીરજ ધારણ કરે છે. ૨૭

સમકિતદષ્ટિ જીવને હંમેશાં પોતાના સ્વરૂપનો આલ
 હોય છે, સુખના સ્થાનભૂત એવો તે આત્મા હંમેશા જડ
 એવા પુદ્ગલના પરિચયથી ન્યારો-અલગ-ભિન્ન રહે છે. ૨૮

નિશ્ચયદષ્ટિથી જોતાં આત્માને કોઈ કર્મરૂપ કલંક નથી,
 આત્મા અનંતગુણનો પિંડ છે. અને પરમ આનંદમય
 હોય છે. ૨૯

આ ચેતન દ્રવ્ય-આત્મા અરૂપી છે, આત્મા પોતે
 પોતાને જાણે છે. જ્યારે જ્ઞાનદશા પ્રગટ થાય છે ત્યારે
 ભ્રમનો તાપ મટે છે. ૩૦

આત્મ જ્ઞાનકી મગનતા, તિનમેં હોય લયલીન;
રંજત નહીં પરદ્રવ્યમેં, નિજ શુષ્કમેં હોય પીન. ૩૧

વિનાશિક પુદ્ગલ દશા, ક્ષણભંગુર સલાવ;
મેં અવિનાશી અનંત હું, શુદ્ધ સદા સ્થિરભાવ. ૩૨
નિજ સરૂપ બધે ઇસો, સમકિતદષ્ટિ છવ;
મરણુતણો લય નહિ મને, સાધ્ય સદા છે શિવ. ૩૩

૬. જ્ઞાની પુરુષના અંતરના વિચાર

ઐસે જ્ઞાની પુરુષકે, મરણ નિષ્ટ જખ હોય;
તવ વિચાર અંતરંગમેં, કરે તે લખીએ સોય. ૩૪

આત્મજ્ઞાનની મગનતા તેમાં-આત્મામાં લયલીન થાય છે
ત્યારે તે પરદ્રવ્યમાં રાગ કરતો નથી અને પોતાના શુષ્કમાં જ
પુદ્ગલબાન થાય છે. ૩૧

આ પુદ્ગલદશા વિનાશી છે-ક્ષણભંગુર સ્વભાવવાળી
છે, હું આત્મા અવિનાશી છું, અનંત છું, શુદ્ધ છું અને
સદા સ્થિરભાવવાળો છું. ૩૨

સમકિતદષ્ટિ છવ આવી રીતે પોતાનું સ્વરૂપ બધે છે,
તેમ જ જેને હંમેશા મોક્ષ સાધ્ય છે એવા મને મરણનો
ભય નથી. ૩૩

આવા જ્ઞાની પુરુષને જ્યારે મરણ નજીક હોય છે, ત્યારે
તે હૃદયમાં કેવા વિચાર કરે છે, તે લખીએ છીએ. ૩૪

થિરતા ચિત્તમેં લાયકે, ભાવના ભાવે એમ;
 અથિર સંસાર એ કારમેા, ધણુ' મુઝ નહિ પ્રેમ. ૩૫
 એહ શરીર શિથિલ હુઆ, શક્તિ હુઈ સખ ખીણ;
 મરણ નજીક અખ બાણીએ, તેણે નહિ હોણા દીન. ૩૬
 સાવધાન સખ ખાતમેં, હુઈ કરેં આતમકાજ;
 કાલ કૃતાંતકું જીતકે, વેગે લહું શિવરાજ. ૩૭
 રણભંભા શ્રવણે સુણી, સુભટ વીર જે હોય;
 તે તતખિણ રણમેં ચડે, શત્રુ જીતે સોય. ૩૮
 એમ વિચાર હૃઈડે ધરી, મૂકી સખ જ'બાલ;
 પ્રથમ કુટુંબ-પરિવારકું, સમજાવે સુ-રસાલ. ૩૯

તે જ્ઞાની પુરુષ ચિત્તમાં સ્થિરતા લાવી આ પ્રમાણે
 ભાવના ભાવે છે કે-આ સંસાર ભયંકર છે, એની સાથે
 મારે રાગ નથી. ૩૫

આ શરીર શિથિલ થયું છે, સર્વ શક્તિ ક્ષીણ થઈ છે,
 હવે મરણને નજીક આવેલું બાણીએ છીએ. તેથી દીન થવું
 નહિ. ૩૬

સર્વ વાતમાં સાવધાન થઈને હું આત્મકાજ કરું. મરણ
 રૂપ ચમરાળને જીતીને વેગથી-જલદીથી હું મોક્ષસ્થ રાજ
 મેળવું. ૩૭

યુદ્ધની ભંભા-ઢોલ શ્રવણથી સાંભળીને જે વીર સુભટ
 હોય છે, તે તરત જ યુદ્ધમાં ચડે છે, અને તે શત્રુને
 જીતે છે. ૩૮

આ પ્રમાણે હૃદયમાં વિચાર ધારણ કરીને સર્વ જ'બા-
 ળને મૂકીને સાચી રીતે પોતાના કુટુંબ-પરિવારને પ્રથમ
 નીચે મુજબ સમજાવે. ૩૯

૭. કુટુંબ-પરિવારને સુંદર સમજાવટ

સુણો કુટુંબ પરિવાર મહુ, તુમકું કહું વિચિત્ર;
એહ શરીર પુદ્ગલતણુ, કેસો લયો ચરિત્ર. ૪૦

૮ પુદ્ગલના ખેલ

દેખત હિ ઉત્પન્ન લયા, દેખત વિલય તે હોય;
તિણુ કારણુ એ શરીરકા, મમત ન કરણુ કોય. ૪૧
એહ સંસાર અસારમે, લમતાં વાર અનંત;
નવ નવ લવ ધારણુ કર્યા, શરીર અનંતાનંત. ૪૨
જન્મ-મરણુ હોય સાથે છે, છિણુ છિણુ મરણુ તે હોય;
મોહ-વિકલ એ જીવને, માલમ ના પડે કોય. ૪૩

હે સર્વ કુટુંબ-પરિવાર ! તમે સાંભળો. આ શરીર અને પુદ્ગલનું વિચિત્ર ચરિત્ર કેવી રીતે થયું ? તે તમને કહું છું. ૪૦

જોતાં જોતાં આ શરીર ઉત્પન્ન થયું છે, અને જોતાં જોતાં તે નાશ પામે છે. તેથી આ શરીરની મમતા કાંઈ કરશે નહિ. ૪૧

આ અસાર સંસારમાં જન્મણુ કરતાં અનંતી વખત નવા નવા લવ ધારણુ કર્યા છે અને અનંતાનંત શરીર ધારણુ કર્યા છે. ૪૨

જન્મ અને મરણુ એ જાંને સાથે હોય છે, ક્ષણે ક્ષણે તે મરણુ થાય છે, પણ મોહથી વિકળ જીવા આ જીવને તે કાંઈ ખબર પડતી નથી. ૪૩

મેં તો જ્ઞાનદષ્ટિ કરી. જાણું સકલ સર્વ;
 પાડોશી મેં એહકા, નહીં મારું એ રૂપ. ૪૪
 મેં તો ચેતન દ્રવ્ય હું, ચિદાનંદ મુજ રૂપ;
 એ તો પુદ્ગલપિઠ હો, ભ્રમભાલ અધકૂપ. ૪૫
 સ્વભૂ પઠણુ વિધવંસણુ, એહ પુદ્ગલકો ધર્મ;
 થિતિ પાકે ખિણુ નવિ રહે, જાણુ એહજ મર્મ. ૪૬
 અનંત પરમાણુ મિલી કરી, લયા શરીર પરજાય;
 વરણાદિક બહુવિધ મિલ્યા, કાલે વિખરી જાય. ૪૭
 પુદ્ગલભોહિત જીવકું, અનુપમ લાસે એહ;
 પણ જે તત્ત્વવેદી હોયે, તિનકું નહિ કહ્યું નેહ. ૪૮

હું તો જ્ઞાનદષ્ટિએ કરીને સર્વ પુદ્ગલજનું સ્વરૂપ જાણું છું. આ શરીરનો હું પાડોશી (પડખે રહેતાર) છું, શરીર એ મારું રૂપ નથી. ૪૪

હું તો ચેતન દ્રવ્ય છું, જ્ઞાન અને આનંદ એ મારું સ્વરૂપ છે, આ શરીર તો પુદ્ગલનો પિઠ છે. ભ્રમભાળ એ અધકૂપ છે. ૪૫

સ્વભૂ, પઠણુ અને નાશ પામણુ એ પુદ્ગલનો ધર્મ-સ્વભાવ છે, સ્થિતિ પાકે ત્યારે એ ક્ષણવાર રહેતું નથી, એ રહસ્ય તમે સમજો. ૪૬

અનંતા પરમાણુ ભેગા થઈને આ શરીરનો પર્ચાય થયો છે, વણું આદિ ઘણા પ્રકારે મલ્યા છે તે કાળે કરીને વિખરાઈ જાય છે. ૪૭

પુદ્ગલથી મોહ પામેલા જીવને એ અનુપમ લાગે છે, પણ જે તત્ત્વજ્ઞાની છે, તેને શરીરની સાથે કોઈ જાતનો મિથ્યાત્વનેહ હોતો નથી. ૪૮

૯. તત્ત્વવેદીની સમજ

ઉપની વસ્તુ કારમી, ન રહે તે ધિર વાસ;
એમ જાણી ઉત્તમ જના, ધરે ન પુદ્ગલ આશા. ૪૯

મોહ તણ સમતા ભણ, જાણો વસ્તુ સ્વરૂપ;
પુદ્ગલરાગ ન કીજીએ, નવિ પડીએ ભવકૂપ. ૫૦

વસ્તુ સ્વભાવે નીપજે, કાલે વિજીસી જા'ય
કરતા લોકતા કેા નહિ, ઉપચારે' કહેવાય. ૫૧

તેહ કારણુ એ શરીરશુ', સંબંધ ન માહરે કોય;
મેં ન્યારા એહથી સદા, એ પણુ ન્યારો જોય. ૫૨

આ ભયંકર વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ છે, તે સ્થિરવાસ કરીને
રહેતી નથી, આ પ્રમાણે જાણીને ઉત્તમ પુરુષેા પુદ્ગલની
આશા ધારણુ કરતા નથી. ૪૯

મોહનો ત્યાગ કરી, સમતાનું સેવન કરી વસ્તુનું સ્વરૂપ
જાણો, હે જીવ ! પુદ્ગલનો રાગ ન કરીએ અને સંસાર-
રૂપી કૂવામાં ન પડીએ. ૫૦

વસ્તુ સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થાય છે, કાળે કરીને વિનાશ
પામે છે, તેનો કોઈ કતાં કે લોકતા વાસ્તવિક નથી, ઉપ-
ચારથી-આરોપથી-કલ્પનાથી કતાં કે લોકતા કહેવાય છે. ૫૧

તે કારણથી આ શરીર સાથે મારે કોઈ સંબંધ નથી,
હું તે શરીરથી હંમેશા ન્યારો-જુદો છું, એ શરીર પણુ
મારાથી જુદું છે. ૫૨

એહ જગતમાં પ્રાણિયા, ભરમે ભૂલ્યા જેહ;
 બાણી 'કાયા આપણી' મમત ધરે અતિ તેહ. ૫૩
 જખ થિતિ એહ શરીરકી, કાલ પહોંચે હોય ખીજ;
 તવ ઝુરે અતિ દુઃખભરે. કરે વિલાપ એમ દીન. ૫૪

૧૦. દીનપુરુષના વિલાપ

હા ! હા ! પુત્ર ! તું ક્યાં ગયો ? મૂકી એ સહુ સાથ;
 હા ! હા ! પતિ ! તુમે ક્યાં ગયા ? મુજકું મૂકી અનાથ. ૫૫
 હા ! પિતા ! તુમ કિહાં ગયા ? અમ કંજુ કરશે સાર;
 હા ! બંધવ ! તુમ કિહાં ગયા ? શૂન્ય તુમ વિણ સંસાર. ૫૬

આ જગતમાં જે પ્રાણીઓ બ્રમથી ભૂલા પડ્યા છે, તે
 'આ કાયા મારી પોતાની છે' એમ બાણી તેના ઉપર
 ઘણી મમતા ધારણ કરે છે. ૫૩

જ્યારે આ શરીરની સ્થિતિ તેનો કાલ પૂર્ણ થવાથી
 ક્ષીણ થાય છે, ત્યારે ઘણા દુઃખના સમૂહથી તે ઝુરે છે,
 અને દીન થઈને આ પ્રમાણે વિલાપ કરે છે. ૫૪

હે પુત્ર ! તું આ સર્વ સાથને મૂકીને ક્યાં ગયો ? હે
 પતિ ! મને અનાથ મૂકી તમે ક્યાં ગયા ? ૫૫

હે પિતા ! તમે ક્યાં ગયા ? હવે અમારી સાર-સંભાળ
 કોણ કરશે ? હે બંધવ ! તમે ક્યાં ગયા ? તમારા વિના
 આ સંસાર શૂન્ય છે. ૫૬

હા ! માતા ! તું કિહાં ગઈ ? અમ ઘરની રખવાલ;
 હા ! બેની ! તું કિહાં ગઈ ? રોવત મૂકી બાલ. ૫૭
 શાહવિકલ એમ જીવડા, અજ્ઞાને કરી અ'ધ;
 મમતાવશ ગણી " માહુરા ", કરે કલેશનો ધ'ધ. ૫૮
 ઇશુવિધ શોકસંતાપ કરી, અતિ સંકલેશ પરિણામ;
 કર્મજ'ધ બહુવિધ કરે, ના લહે ખિણ વિશ્રામ. ૫૯

૧૧. જ્ઞાની પુરુષના સંકલ્પ

જ્ઞાનવંત ઉત્તમ જના, ઉત્તકા એહ વિચાર;
 જગમાં કોઈ કિસીકા નહિ, સંજોગિક હુસ ધાર. ૬૦

હે માતા ! તું કયાં ગઈ ? તું અમારા ઘરનું રક્ષણ
 કરનાર હતી, હે બેન ! તું આ બાળકોને રોતા મૂકી કયાં
 ગઈ ? ૫૭

આ રીતે શાહથી વિકળ અને અજ્ઞાને કરીને અ'ધ
 એવા જીવો મમતાને આધીન થઈ ' આ મારા-આ મારા '
 એમ ગણીને કલેશનો ધ'ધો-ખેડ કરે છે. ૫૮

આ રીતે શોક-સંતાપ કરી અત્યંત કષાયના પરિ-
 ણામથી ઘણો કર્મજ'ધ કરે છે, ક્ષણવાર વિસામો લેતા
 નથી. ૫૯

જે જ્ઞાની ઉત્તમ લોક હોય છે, તે આવો વિચાર કરે
 છે કે-જગતમાં કોઈ કોઈનું નથી. આ સર્વ કર્મના સંયો-
 ગથી ભેમા થયા છે એમ ધારો. ૬૦

લવમાં લમતાં પ્રાણિયા, કરે અનંત સંબંધ;
 રાગ-દ્રેષ-પરિણતિ થકી, બહુવિધ બાંધે બંધ. ૬૧
 વેર વિશેષ બહુવિધ કરે, તિમ પ્રીત પરસ્પર હોય;
 સંબંધે આવી મલે, લવ લવકે બિચ સોય. ૬૨
 વનકે બિચ એક તરુ વિષે, સંઘ્યા સમય જળ્ય હોય;
 દશ દિશથી આવી મળે, પંખી અનેક તે જોય. ૬૩
 રાત્રે તિહાં વાસો વસે, સવિ પંખી સમુદાય;
 પ્રાતઃકાલ ઉઠી ચલે, દશે દિશ તેહુ જાય. ૬૪
 ઇજીવિધ એહ સંસારમે, સવિ કુટુંબ પરિવાર;
 સંબંધે સહુ આવી મલે, થિતિપાકે રહે ન કેવાર. ૬૫

આ સંસારમાં જમણ કરતાં પ્રાણી અનંત સંબંધો કરે
 છે અને રાગ-દ્રેષના પરિણામથી ઘણા પ્રકારે કર્મના બંધ
 કરે છે. ૬૧

ઘણા પ્રકારે વિશેષ વેર કરે છે, તેમ એક-બીજા સાથે
 પ્રીતિ કરે છે, કર્મના સંબંધથી લવો લવની વચ્ચે તે
 આવી મળે છે. ૬૨

જેવી રીતે વનની વચ્ચે રહેતા એક વૃક્ષને વિષે જ્યારે
 સંઘ્યાસમય થાય છે ત્યારે દશે દિશામાંથી આવીને અનેક
 પક્ષીઓ ભેગા મળે છે. ૬૩

અને ત્યાં શત્રિએ નિવાસ કરીને તે સર્વ પક્ષીનો સમુ-
 દાય પ્રાતઃકાળ થતાં ઉઠીને દશે દિશામાં ચાલ્યા જાય છે. ૬૪

તેવી રીતે આ સંસારમાં સર્વ કુટુંબ પરિવાર કર્મના
 સંબંધથી સર્વ આવી મળે છે અને સ્થિતિ પાકી જતાં-
 પૂજુ થતાં કોઈવાર રહેતા નથી. ૬૫

કિસકા બેટા ? બાપ હે ? , કિસકા માત ? ને બ્રાત ?
 કિસકા પતિ ? કિસકી પ્રિયા ? કિસકી ન્યાત ? ને જાત ? ૬૬
 કિસકા મંદિર માલયા ? , રાજ્ય-ઋદ્ધિ-પરિવાર ;
 ખિણુ વિનાશી એ સહુ, એમ નિશ્ચે ચિત્ત ધાર. ૬૭
 ઇંદ્રજાલ સમ એ સહુ, જેસો સુપનકો રાજ ;
 જૈસી માયા ભૂતકી, તૈસો સકલ એ સાથ. ૬૮
 મોહ-મદિરાના પાનથી, વિકલ થયા જે જીવ ;
 તિનકું અતિ રમણિક લગે, મગન રહે સદૈવ. ૬૯
 મિથ્યામતિના જોરથી, નવિ સમજે ચિત્તમાંય ;
 કોડ જાતન કરે બાપડો, એ રહવેકો નાહી. ૭૦

કોનો પુત્ર ? કોના પિતા ? કોની માતા ? કોનો ભાઈ ?
 કોનો પતિ ? કોની સ્ત્રી ? કોની ન્યાત ? અને કોની
 જાત ? ૬૬

આ મંદિર અને માળ કોના ? આ રાજ્ય, ઋદ્ધિ અને
 પરિવાર કોના ? ' આ સર્વ ક્ષણવિનાશી છે.' એમ નિશ્ચયથી
 પોતાના ચિત્તમાં તું ધારણ કર. ૬૭

આ સર્વ ઇંદ્રજાલ સમાન છે, સ્વપ્નમાં મળેલા રાજ્ય
 સરખું છે, જેવી ભૂતની માયા છે તેવો આ સર્વ સ્વજનોનો
 સાથ છે. ૬૮

મોહરૂપ મદિરાનું પાન કરવાથી જે જીવો વિકલ થયા
 છે. હિન્મત્ત થયા છે, તેને આ બધું સુંદર લાગે છે અને
 તેમાં તે હંમેશા મગન રહે છે. ૬૯

મિથ્યામતિના પ્રભાવપણથી તે જીવો ચિત્તમાં સમ-

૧૨. મારી ભાવનાઓ

એમ જાણી ત્રણ લોકમાં, જે પુદ્ગલ પચાઈ;
 તિનકી હું સમતા તજું, ધરું સમતા ચિત્ત લાય. ૭૧
 એહ શરીર નહીં માહરું, એ તો પુદ્ગલ ખંદ;
 હું તો ચેતન દ્રવ્ય છું, ચિદાનંદ સુખકંદ. ૭૨
 એહ શરીરકા નાશથી, મુજકું નહિ કાંઈ ખેદ;
 હું તો અવિનાશી સદા, અવિચલ અકલ અલેક. ૭૩
 કેખો મોહ-સ્વભાવથી, પ્રત્યક્ષ જુઠો જેહ;
 અતિમમતા ધરી ચિત્તમાં, રાખજી ચાહે તેહ. ૭૪

જતા નથી, એ બિચારો કોઠો મમે ચત્નો કરે પણ આ
 શરીર રહેવાનું નથી.-નાશ પામનાર છે. ૭૦

આ પ્રમાણે જાણી-બરાબર સમજી ત્રણે લોકમાં જે
 પુદ્ગલના પચાઈ છે, તેના સમત્વનો હું ત્યાગ કરું અને
 મનમાં સમતાને લાવીને ધારણ કરું. ૭૧

આ શરીર મારું નથી, એ તો પુદ્ગલનો સ્કંધ છે
 હું તો ચેતન દ્રવ્ય છું, જ્ઞાન, જ્ઞાનંદ અને સુખનો
 કંદ છું. ૭૨

આ શરીરના નાશથી મને કોઈ જાતનો ખેદ નથી, હું
 તો હંમેશા અવિનાશી છું, અવિચળ છું, અકલ-અગમ્ય
 છું, અને પોતાના પચાઈથી અભિજ્ઞ છું. ૭૩

તમે જુઓ, મોહ સ્વભાવથી પ્રત્યક્ષ જુઠો છે, જોવા
 મોહને આધીન થયેલા છવો અતિ સમતા ધારણ કરીને
 આ શરીરને રાખવા ઇચ્છે છે. ૭૪

પણુ તે રાખી નવિ રહે, અંચલ જેહ સ્વભાવ;
 દુઃખદાયી એ ભવવિષે, પરજાવ અતિ દુઃખદાય. ૭૫
 એસા સ્વભાવ જાણી કરી, મુજકું નહિ કંઈ ખેલ;
 શરીર એહ અસારકા, ઇચ્છવિધ લહે સહુ લેલ. ૭૬
 સડો પડો વિધ્વંસ હો, જલો ગલો હુઓ છાર;
 અથવા ચિર થઈને રહો, પણુ મુજકું નહીં પ્યાર. ૭૭
 જ્ઞાનદંષ્ટિ પ્રગટ લાઇ, મિટ ગયા મોહ-અંધાર;
 'જ્ઞાનસરૂપી આત્મા, ચિદાનંદ સુખકાર.' ૭૮

પણુ જે શરીર અંચલ સ્વભાવવાળું છે, તે ગમે તે
 રીતે રાખવા છતાં રહેતું નથી. એ શરીર સંસારમાં દુઃખને
 આપે છે, બીજાની વસ્તુને પોતાની માનવી તે વાળું દુઃખ-
 દાયક છે. ૭૫

આ રીતે પદાર્થના સ્વભાવને જાણીને મને કોઈ જાતનો
 ખેદ નથી, આ અસાર શરીરનો આ રીતે સર્વ લેદ જાણે.-
 લેદજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે. ૭૬

આ શરીર ભલે સડી જાય, પડી જાય, નાશ પામે,
 રાખ બની જાય અથવા સ્થિર થઈને રહે પણ મને તેની
 સાથે પ્યાર-પ્રેમ નથી. ૭૭

આ રીતે જ્ઞાનદંષ્ટિ જ્યારે પ્રગટ થાય છે, ત્યારે મોહ-
 રૂપ અંધકાર નાશ પામે છે અને આ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ
 છે, જ્ઞાન અને જ્ઞાનંદ સ્વરૂપવાળો તથા સુખકારક છે. એવું
 જ્ઞાન થાય છે. ૭૮

નિજસ્વરૂપ નિરધારકે, મેં લેયા ધનમેં દીન;
કાલકા લય મુજ ચિત્ત નહીં, કયા કર સકે એ દીન ? ૭૯
ધનકા બલ પુદ્ગલ વિષે, મોં પર ચલે ન કાંચ;
મેં સદા થિર શાસ્વતા, અક્ષય આતમરાય. ૮૦

આત્મજ્ઞાન વિચારતાં, પ્રગટયો સહજ સ્વભાવ;
અનુભવ અમૃતકુંડમેં, રમણ કરેં લાહી દાવ. ૮૧

આત્મ અનુભવ જ્ઞાનમાં, મગન લેયા અંતરંગ;
વિકલપ સર્વિ દૂરે ગયા, નિર્વિકલપ રસરંગ. ૮૨

આત્મ સત્તા એકતા, પ્રગટયો સહજ સ્વરૂપ;
તે મુખ ત્રણ જગમેં નહિં, ચિદાનંદ ચિદ્સ્વરૂપ. ૮૩

પોતાના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરીને હું તેમાં દીન-મગન થયો છું, મારા મનમાં મરણનો લય નથી. દીન એવો તે કાળ (મરણ) મને શું કરી શકશે ? ૭૯.

એ કાળનું બળ પુદ્ગલની ઉપર ચાલે છે, મારા ઉપર તેનું કંઈપણ ચાલતું નથી, હું તો સદા સ્થિર, શાશ્વત, અક્ષય એવો આત્મરાજ છું. ૮૦

આત્મજ્ઞાનનો વિચાર કરતાં આત્માનો સહજ સ્વભાવ પ્રગટ થયો. તેથી અનુભવરૂપી અમૃતના કુંડમાં લાગ મેળવીને રમણ કરું-કીડા કરું. ૮૧

જ્યારે આત્માના અનુભવજ્ઞાનમાં ચિત્ત મગન થયું ત્યારે સર્વ વિકલપો દૂર ગયા, અને નિર્વિકલપકથાના રસનો આનંદ થયો. ૮૨

આત્માની એકતા પ્રગટ થવાથી અર્થાત્ આત્મામાં જ આત્માની રતિ પ્રગટ થવાથી જે સહજ સ્વરૂપ આત્માનો

સહજાનંદ સહજ સુખ, મગન રહું નિશ્ચિન્તિશ;
પુણ્યલ પરિચય ત્યાગકે, મેં ભયા નિજ ગુણ ધર્શ. ૮૪

દેખો મહિમા એહકો, અદ્ભુત અગમ અનૂપ;
ત્રીન લોકકી વસ્તુકા, ભાસે સકલ સરૂપ. ૮૫

મેય વસ્તુ જાણે સહુ, જ્ઞાન ગુણે કરી તેહ;
આપ રહે નિજ ભાવમે, નહીં વિકલ્પકી રેહ. ૮૬

એસા આત્મસ્વરૂપે, મેં ભયા ઇશુવિધ લીન;
સ્વાધીન એ સુખ છોડકે, વંછું ન પર આધીન. ૮૭

જ્ઞાનાનંદ પ્રગટે છે તેવો જ્ઞાનંદ આ ત્રણે ભુવનમાં નથી.
અર્થાત્ તેવો જ્ઞાનંદ ત્રણે ભુવનના બાહ્ય કોઈ પણ પદા-
ર્થમાં નથી. ૮૩

હું આત્માના સહજ-સ્વાભાવિક જ્ઞાનંદરૂપ સહજ સુખમાં
શાન્તિવસ મગન રહું છું. પુણ્યલનો પરિચય છોડીને હું
પોતાના ગુણનો સ્વામી થયો છું. ૮૪

તે આત્મસ્વરૂપનો મહિમા જુઓ. તે મહિમા અદ્ભુત,
અમર્ય અને અનુપમ છે. તેનાથી ત્રણે ય લોકની દરેક
વસ્તુનું સમગ્ર સ્વરૂપ દેખાય છે. ૮૫

આત્મા પોતાના જ્ઞાનગુણે કરીને સર્વ રૂપ-જાણુવા લાયક
વસ્તુઓને જાણે છે. પોતે પોતાના સ્વભાવમાં રહે છે, તેનામાં
કોઈ વિકલ્પની રેખા પેદા થતી નથી. ૮૬

આવા આત્મસ્વરૂપમાં આ રીતે હું લીન થયો છું.
સ્વાધીન એવા આત્મસુખને છોડીને પરાધીન એવા પૌણ્યલિક
સુખને હું ઇચ્છતો નથી. ૮૭

એમ જાણી નિજ રૂપમે, રહું, સદાહુશિયાર;
 બાધા પીડા નહીં કહું, આતમ અનુભવ સાર. ૮૮
 જ્ઞાન-રસાયણ પાયકે, મિટ ગઈ પુદ્ગલ આશા;
 અચલ અખંડ સુખમે રમું, પુરણાનંદ પ્રકાશ. ૮૯
 ભવઉદ્ધિ મહા ભયંકરે, દુઃખજલ અગમ અપાર;
 મોહે મૂર્છિત પ્રાણીકું, સુખ ભાસે અતિસાર. ૯૦
 અસંખ્ય પ્રદેશી આતમા, નિશ્ચે લોક પ્રમાણ;
 વ્યવહારે દેહમાત્ર છે, સંકેતચક્રી મન આણ. ૯૧

આ પ્રમાણે જાણીને હું હંમેશા આત્મસ્વરૂપમાં હોશી-
 ચાર-સાવધાન રહું, તેનાથી કેઈ જાતની બાધા કે પીડા
 ન થાય. અને શ્રેષ્ઠ આત્મ-અનુભવ થાય. ૮૮

જ્ઞાનરૂપ રસાયણનું પાન કરવાથી પુદ્ગલ સંખંધી આશા
 મટી મઈ. પૂર્ણ આનંદના પ્રકાશરૂપ અચલ અને અખંડ
 આત્મસુખમાં રમણતા કરું છું. ૮૯

આ સંસારસમુદ્ર મહાભયંકર છે, તેમાં અજન્ય-ન
 જાણી શકાય એવું અને અપાર-જેનો પાર ન પામી શકાય
 એવું દુઃખરૂપી પાણી છે. છતાં મોહથી મૂર્છિત થયેલા
 જીવને તેમાં અતિશ્રેષ્ઠ સુખ ભાસે છે ! ૯૦

નિશ્ચયનયથી આ આત્મા ચૌદશજ લોકના આકાશ-
 પ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યપ્રદેશવાળો છે. પણ એ આત્મપ્રદેશોનો
 સંકેત થયેલ હોવાથી વ્યવહારનયથી દેહમાત્ર છે એમ તું
 મનમાં બાણ. ૯૧

સુખ વીરજ જ્ઞાનાદિગુણ, સર્વાંગે પ્રતિપૂરં
 જેસે લુણ સાકર ફલી, સરવાંગે રસભૂર. ૯૨
 જેસે કંચુકત્યાગથી, વિણસત નાહીં ભુજંગ;
 દહત્યાગથી જીવ પણ, તૈસે રહત અભંગ. ૯૩
 એમ વિવેક હૃદયે ધરી, બાણી શાશ્વત રૂપ;
 થિર કરી હુઓ નિજરૂપમે, તણ વિકલ્પ બ્રમહૂપ. ૯૪
 સુખમય ચેતન પિઠ હૈ, સુખમે રહે સદૈવ;
 નિર્મલતા નિજરૂપકી, નિરખે ખિણ ખિણ જીવ. ૯૫
 નિર્મલ જેમ આકાશકું, લગે ન કિણુવિધ રંગ;
 છેલે ભેદ હુએ નહિં, સદા રહે તે અભંગ. ૯૬

સુખ, વીરજ અને જ્ઞાનાદિગુણો આત્માના સર્વ પ્રદેશે પ્રતિપૂર્ણ છે. જેવી રીતે નીમક અગર ફળેલી સાકર (જે પદાર્થમાં મેળવવામાં આવે તેમાં) સર્વ અંગે રસથી ભરેલા છે. ૯૨

જેવી રીતે સર્વ કાચળીનો ત્યાગ કરવાથી વિનાશ પામતો નથી તેવી રીતે આ જીવ પણ દેહનો ત્યાગ કરવાથી વિનાશ પામતો નથી. પણ તે તો દેહ પડવા છતાં અભંગ-અખંડ રહે છે. ૯૩

આવી રીતે વિવેકી આત્મા હૃદયમાં વિવેક ધારણ કરી, પોતાના શાશ્વત-નિત્ય સ્વરૂપને બાણી, વિકલ્પરૂપી બ્રમહૂપની ત્યાગ કરી આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર થાય છે. ૯૪

આ ચેતન-ચપિઠ સુખમય છે. હંમેશ સુખમાં રહે છે, આ જીવ ક્ષણે ક્ષણે આત્મસ્વરૂપની નિર્મળતા ભુવે છે. ૯૫
 જેવી રીતે નિર્મળ ક્ષેત્ર આકાશને કોઇ પ્રકારે રંગ

તેસે ચેતન દ્રવ્યમેં, ઈનકો કમહુ ન નાશ;
 ચેતન જ્ઞાનાનંદમય, જડભાવી આકાશ. ૯૭
 દર્પણુ નિર્મળને વિષે, સખ વરતુ પ્રતિભાસ;
 તિમ નિર્મલ ચેતન વિષે, સખ વરતુ પરકાસ. ૯૮
 ઇણુ અવસર એમ જાણકે, મેં ભાયા અતિ સાવધાન;
 પુદ્ગલ મમતા છાંડકે, ધરું શુદ્ધ આત્મધ્યાન. ૯૯

૧૩. શુદ્ધ આત્મરમણતા.

આત્મજ્ઞાનદી મગનતા, એહી જ સાધનમૂલ;
 એમ જાણી નિજ રૂપમેં, કરું રમણુ અનુકૂલ. ૧૦૦

હાગતો નથી, તેનો છેદ કે ભેદ થતો નથી અને હંમેશા તે
 અભંમ-અખંડ રહે છે. ૯૬

તેવી રીતે આ ચેતન દ્રવ્યનો કોઈ રીતે નાશ થતો
 નથી વળી ચેતન તો જ્ઞાન અને આનંદમય છે તેથી એ
 દષ્ટિએ જડ સ્વભાવી આકાશ કરતાં તેની વિશેષતા છે. ૯૭

નિર્મળ આરીક્ષામાં સર્વ વસ્તુઓનું પ્રતિબિંબ પડે છે,
 તેવી રીતે આ નિર્મળ ચેતન્યમાં-આત્મામાં સર્વ વસ્તુઓનો
 પ્રકાશ થાય છે. ૯૮

આ અવસરે (મરણ સમયે) જોવી રીતે જાણીને હું
 ઘણો સાવધાન થયો છું. પુદ્ગલની મમતા દૂર કરીને શુદ્ધ
 આત્મધ્યાન ધારણ કરું છું. ૯૯

સર્વ સાધનાનું મૂળ આત્મજ્ઞાનની મગનતા છે, આ
 પ્રમાણે જાણી પોતાના-આત્માના સ્વરૂપમાં અનુકૂળપણે
 રમણતા કરે છું. ૧૦૦

નિર્મલતા નિજ રૂપકી, કિમહિ કહી ન જાય;
તીન લોકકા લાવ સખ, જલકે જિનમેં આય. ૧૦૧

ઐસા મેરા સહજ રૂપ, જિનવાણી અનુસાર;
આતમજ્ઞાને પાયકે, અનુભવમેં એક તાર. ૧૦૨

આતમ અનુભવ જ્ઞાન જે, તેહી જ મોક્ષસ્વરૂપ;
તે છંદી પુરૂષલક્ષણ, કુણુ ગ્રહે ભવરૂપ ? ૧૦૩

આતમ અનુભવ જ્ઞાનતેં, દુવિધા ગર્ભ સખ દૂર;
તખ ચિર થઈ નિજ રૂપકી, મહિમા કહું ભરપૂર. ૧૦૪

૧૪. નિશ્ચયનયથી આત્મસ્વરૂપ.

શાંતસુધારસ કુંઠ એ, શુણુ-રત્નોંકી ખાણુ;
અનંતઋદ્ધિ આવાસ એ, શિવમંદિર સોપાન. ૧૦૫

પોતાના આત્મસ્વરૂપની નિર્મળતા કેમે કરીને કહી શકાય એવી નથી. તેનામાં ત્રણેય લોકના સર્વભાવો આવીને પ્રકાશે છે. ૧૦૧

શ્રી જિનેશ્વરદેવની વાણી પ્રમાણે આરું મારું આત્મારું સહજ રૂપ છે. અનુભવમાં પરમલીન થઈ આત્મજ્ઞાનથી તે પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૦૨

આત્મારું જે અનુભવજ્ઞાન તે જ મોક્ષસ્વરૂપ છે, તે અનુભવજ્ઞાનમે ઠોડી સંસારના રૂપ સમાન પુરૂષલક્ષણને કોણુ ગ્રહણુ કરે ? ૧૦૩

આત્માના અનુભવજ્ઞાનથી સર્વ પ્રકારનો દૈવીભાવ-મુજબણુ-દંદો તરફરું લક્ષ્ય દૂર થયું. તેથી સ્થિર થઈને પોતાના આત્મસ્વરૂપનો ભરપૂર મહિમા વણુંવું છું. ૧૦૪

આ આત્મા શાંતરસરૂપી અમૃતરસનો કુંઠ છે, શુણુરૂપી

પરમદેવ પણ એહ છે, પરમગુરુ પણ એહ;
 પરમધર્મ-પ્રકાશકો, પરમતત્ત્વ ગુણગેહ. ૧૦૬

એસો ચેતન આપકો, ગુણ અનંત લ'હાર;
 અપની મહિમા બિરાજતો, સદા સ્વરૂપ આધાર. ૧૦૭

ચિદ્રૂપી ચિન્મય સદા, ચિદાનંદ ભગવાન;
 શિવ શંકર સ્વયંભૂ નમ્રું, પરમ બ્રહ્મ વિજ્ઞાન. ૧૦૮

ઇષ્ટવિધ આય-સ્વરૂપકી, લખી મહિમા અતિસાર;
 મગન ભયા નિજ રૂપમે, સખ પુદ્ગલ પરિહાર. ૧૦૯

રત્નોની ખાણ છે, અનંત આત્મઋદ્ધિનો આવાસ છે, અને
 તે મોક્ષમંદિરના પગથિયા સમાન છે. ૧૦૫

આ આત્મા એ પરમદેવ છે, પરમશુરુ પણ એ જ છે,
 પરમધર્મનો પ્રકાશક પણ આત્મા છે, પરમતત્ત્વ પણ તે છે
 અને ગુણગુ'લ્ય પણ આત્મા છે. ૧૦૬

આવો આપણો આત્મા છે, અનંતગુણનો લ'હાર છે,
 પોતાના મહિમાથી બિરાજે છે, અને હંમેશા પોતાના
 સ્વરૂપનો તેને આધાર છે. ૧૦૭

આ આત્મા જ્ઞાનરૂપ છે, જ્ઞાનમય છે, ચિદાનંદ છે,
 ભગવાન છે, શિવ-શંકર અને સ્વયંભૂરૂપ તેમજ પરમ બ્રહ્મ
 અને વિજ્ઞાનમય આ આત્માને હું નમું છું. ૧૦૮

આ રીતે આત્મસ્વરૂપનો અતિશ્રેષ્ઠ મહિમા કહ્યો છે.
 તેને બાળી હું સર્વ પુદ્ગલભાવનો ત્યાગ કરી પોતાના
 આત્મ-સ્વરૂપમાં મગન થયો છું. ૧૦૯

ઉદ્ધિ અનંતગુણે લયે, જ્ઞાન-તરંગ અનેક;
મર્યાદા મૂકે નહીં, નિજ સરૂપકી ટેક. ૧૧૦

અપની પરિણતિ આદરી, નિર્મલ જ્ઞાનતરંગ;
રમણ કરું નિજ રૂપમે, અખ નહીં પુદ્ગલ રંગ. ૧૧૧

૧૫. પુદ્ગલરૂપ શરીરથી આત્મા જુદો છે.

પુદ્ગલપિંડ શરીર એ, મેં હું ચેતનરાય;
મેં અવિનાશી એહ તો, ખણુમેં વિણુસી જાય. ૧૧૨

અન્ય સલાવે પરિણમે, વિણુસંતા નહીં વાર;
તિણુસું મુજ મમતા કિસી ? પાડોશી વ્યવહાર. ૧૧૩

આ આત્મા અનંતગુણોથી લદેલો સસુદ્ર છે, તેમાં
અનેક જ્ઞાનરૂપી તરંગો છે, તે ચોતાના સ્વરૂપની ટેકરૂપી
મર્યાદાને ઘોળાવતો નથી. ૧૧૦

આત્મપરિણતિનો આદર કરી, નિર્મળ જ્ઞાનરૂપી
તરંગોથી સુક્ત આત્મસ્વરૂપમાં રમણ કરું છું. હવે મને
પુદ્ગલસંબંધી રંગ-આનંદ નથી. ૧૧૧

આ શરીર એ પુદ્ગલોનો પિંડ છે, હું તો ચેતનરાજ
છું. હું તો અવિનાશી છું અને આ શરીર તો ક્ષણ-
વિનાશી છે. ૧૧૨

આ શરીર એ અન્ય સ્વભાવે પરિણમે છે, તેને વિનાશ
પામતાં વાર લાગતી નથી. તેની સાથે મારે મમતા કેવી ?
તેની સાથે મારે પાડોશીનો વ્યવહાર છે. ૧૧૩

ઈણકી સ્થિતિ પૂરણ લાખ, રહેલેકી નહીં આશ;
 વણ્ રસ ગંધ ફરસ સહુ, ગિલન લગા ચિહ્ન પાસ. ૧૧૪
 મોહ શરીરકી ઉપરે, રાગ-દ્રેષ મુજ નાંહી;
 રાગ-દ્રેષકી પરિણતિસે, ભમીએ ચિહ્ન ગતિમાંહી. ૧૧૫

૧૬ રાગ-દ્રેષની લીલા.

રાગ-દ્રેષ પરિણામથી, કર્મબંધ બહુ હોય;
 પરભવ દુઃખદાયક ઘણા, નરકાદિગતિ જાય. ૧૧૬
 મોહ મૂર્છિત પ્રાણીકે, રાગ-દ્રેષ અતિ થાય;
 અહંકાર મમકાર પણ, તિણથી શુદ્ધ બુદ્ધ જાય. ૧૧૭
 અહિંસા મોહ અજ્ઞાનથી, વિકલ લાયા સવિ જવ;
 પૌદ્ગલિક વસ્તુ વિષે, સમતા ધરે સદૈવ. ૧૧૮

આ શરીરની સ્થિતિ પૂણે થઈ છે, હવે તેની રહેવાની
 આશા નથી. તેના વણ્, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ ચારે
 બાબુથી મળવા લાગ્યા છે. ૧૧૪

આ શરીરની ઉપર મારે રાગ-દ્રેષ નથી. રાગ-દ્રેષના
 પરિણામથી ચારે ગતિમાં બ્રમણ કરવું પડે છે. ૧૧૫

રાગ-દ્રેષના પરિણામથી ઘણો કર્મબંધ થાય છે, અને
 પરભવમાં ઘણા દુઃખને આપનારી નારક આદિ ગતિ
 થાય છે. ૧૧૬

મોહથી મૂર્છિત પ્રાણીઓને ઘણા રાગ-દ્રેષ થાય છે,
 તેમજ અહંકાર અને મમતા પણ થાય છે, તેનાથી પ્રાણીની
 શુદ્ધિ અને બુદ્ધિ ચાલી જાય છે. ૧૧૭

મહામોહ અને અજ્ઞાનથી સર્વ જીવો વ્યાકુલ થવાથી
 પૌદ્ગલિક પદાર્થોને વિષે હંમેશા સમત્વ ધારણ કરે છે. ૧૧૮

પરમે' નિજપણું માનકે, નિવડ મમત ચિત્ત ધાર;
 વિકલ દશા વરતે સદા, વિકલપનો નહીં પાર. ૧૧૯
 'મે' 'મેરા' એ ભાવથી, કિયો અનંતો કાલ;
 જિનવાણી ચિત્ત પરિણમે, છૂટે મોહ-જ'ભલ. ૧૨૦
 મોહ વિકલ એહ ભવકું, પુદ્ગલ મોહ અપાર;
 પણ ઇતની સમજે નહીં, ઇણમે કછુ નહીં સાર. ૧૨૧
 ઇચ્છાથી નવિ સંપજે, કલપે વિપત ના ભય;
 પણ અજ્ઞાની ભવકું, વિકલપ અતિશય થાય. ૧૨૨
 એમ વિકલપ કરે ઘણા, મમતા અંધ અભણ;
 મેં તો જિનવચને કરી, પ્રથમ થકી હુઓ ભણ. ૧૨૩

પરપદાર્થમાં પોતાપણું માનીને ભવ પોતાના ચિત્તમાં
 ઘણી મમતા ધારવું કરે છે અને વ્યાકુલ દશામાં હંમેશા
 વતે છે અને તેથી પાર વગરનાં વિકલપો થાય છે. ૧૧૯

‘હું’ અને ‘મારું’ એવા ભાવથી ભવે અનંતકાળ
 સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યું છે પણ જો જિનેશ્વરની વાણી
 ચિત્તમાં પરિણમે તો મોહ-જ'ભલ છૂટી જાય છે. ૧૨૦

મોહથી વિકલ આ ભવને પુદ્ગલ પ્રત્યક્ષે મોહ પાર
 વગરને છે, પણ એ ચોટલું સમજતો નથી કે તે પુદ્ગલમાં
 કોઈ સાર નથી. ૧૨૧

કોઈ વસ્તુ ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થતી નથી, કલપના કરવાથી
 વિપત્તિ દૂર થતી નથી. પણ અજ્ઞાની ભવને ઘણા વિકલપ
 થાય છે. ૧૨૨

આ રીતે મમતાથી અંધ થયેલ અજ્ઞાની ઘણા વિકલપો

મે' શુદ્ધાત્મ દ્રવ્ય હું, એ સખ પુદ્ગલભાવ;
સહન પહન વિધ્વંસણો, ઈસકા એહ સ્વભાવ. ૧૨૪

પુદ્ગલ રચના કારમી, વિણસંતાં નહીં વાર;
એમ જાણી મમતા તણ, સમતાશું મુજ ધ્યાન. ૧૨૫

જનની મોહ અંધારકી, માયા રજની કુંદ;
ભવદુઃખકી એ ખાણ હે, ઇલ્લસું રહીએ દૂર. ૧૨૬

એમ જાણી નિજ રૂપમેં, રહું સદા સુખવાસ;
ઓર સખ એ ભાવજાલ હે, ઇલ્લસું ભયા ઉદાસ. ૧૨૭

કરે છે, હું તો પ્રથમથી શ્રી જિનેશ્વરના વચનોથી જાણ
થયો છું. ૧૨૩

હું શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય છું. આ બધી પુદ્ગલભાવ છે, તે
પુદ્ગલનો સ્વભાવ સહી જવાનો, પડી જવાનો અને નાશ
પામવાનો છે. ૧૨૪

આ પુદ્ગલની રચના ભયંકર છે, તેને વિનાશ પામતાં
પણ વાર લાગતી નથી, એમ જાણી સમતાનો ત્યાગ કરી
સમતા સાથે મને પ્રેમ છે. ૧૨૫

આ સમતા એ મોહરૂપી અંધકારની માતા છે, ભયંકર
દૂર માયાની શત્રિ છે, સંસારદુઃખની એ ખાણ છે, તે
મમતાથી દૂર રહીએ. (તેમાંજ કલ્યાણ છે) ૧૨૬

આ પ્રમાણે જાણીને પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં હું હંમેશા
સુખે નિવાસ કરું છું, બાકીનું બધું સંસારભળ છે,
તેનાથી હવે હું ઉદાસ થયો છું. ૧૨૭

૧૭. આત્મા અને કાયાના સંબંધની મર્યાદા

ધણુ અવસર કોઈ આપકે, મુજકું કહે વિચાર;
 ‘કાયામું તુમ કછુ નહિ’, એહ વાત નિરધાર. ૧૨૮

પણુ એહ શરીર નિમિત્ત છે, મનુષ્યમતિ કે માંહે;
 શુદ્ધ ઉપયોગની સાધના, ધણુમું બને ઉછાંહ. ૧૨૯

એહ ઉપગાર ચિત્ત આણુકે, ધનકા રક્ષણુ કાળ;
 ઉદ્યમ કરના ઉચિત્ત હે, એહ શરીરકે સાળ. ૧૩૦

ધનમેં ટોચા નહિ કછુ, એહ કહેનેકી બાત;
 તિનમું ઉત્તર અબ કહું, મુણે સજ્જન ભલી ભાત. ૧૩૧

આ સમયે કોઈ આવીને મને પોતાનો વિચાર કહે છે,
 કે ‘તમારે કાયાની સાથે કાંઈ નથી’ એ વાતનો ભલે તમે
 નિર્ધાર કર્યો હોય. ૧૨૮

પણુ આ શરીર મનુષ્યમતિમાં નિમિત્ત છે. તેના દ્વારા
 શુદ્ધ ઉપયોગની સાધના થાય છે. આ શરીરથી ઉત્સાહ
 થાય છે. ૧૨૯

એ શરીરના ઉપકારને મનમાં લાવી એ શરીરના રક્ષણુ
 માટે ઉદ્યમ કરવો ઉચિત્ત છે, માટે આ શરીરને સજ્જન—
 સાધું રાખો. ૧૩૦

‘આ શરીરથી કાંઈ નુકશાન નથી. આ વાત તમને
 કહેવાની છે.’ હવે આ વાતનો હું ઉત્તર કહું છું. હે
 સજ્જન ! તે તમે જાણી રીતે સાંભળો. ૧૩૧

તુમને જો ખાતાં દહી, અમ લી જાણું સર્વ;
એહ મનુષ્ય પરજાયસે, ગુણ બહુ હોત નિગર્વ. ૧૩૨

શુદ્ધ ઉપયોગ સાધન બને, એર જ્ઞાન અભ્યાસ;
જ્ઞાન વૈરાગ્યકી વૃદ્ધિ કો, એહી નિમિત્ત હે ખાસ. ૧૩૩

ઇત્યાદિક 'અનેક ગુણ, પ્રાપ્તિ ઇચ્છી હોય;
અન્ય પરજાયે એહવા, ગુણ બહુ દુર્લભ જોય. ૧૩૪

પણ એહ વિચારમે, કહેણેકા એ મર્મ;
એહ શરીર રહો સુખે, જો રહે સંજમ ધર્મ. ૧૩૫

અપના સંજમાદિક ગુણ, રખણા એહી જ સાર;
તે સંયુક્ત કાયા રહે, તિનમે કો ન અસાર. ૧૩૬

તમે મને જે વાત કહી તે હું પણ સર્વ જાણું છું.
આ મનુષ્યપર્યાયથી મર્વ રહિતપણે ઘણા ગુણ થાય છે. ૧૩૨

આ શરીર શુદ્ધ ઉપયોગનું સાધન બને છે, તેનાથી
જ્ઞાનનો અભ્યાસ થાય છે, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિનું જો
ખાસ નિમિત્ત છે. ૧૩૩

ઇત્યાદિક ઘણાં ગુણોની પ્રાપ્તિ આ મનુષ્ય શરીરના
પર્યાયથી થાય છે. બીજા પર્યાયોમાં આ ગુણોની પ્રાપ્તિ
થવી ઘણી દુર્લભ છે. ૧૩૪

પણ આ વિચારણામાં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જો
આત્માનો સંયમ ધર્મ રહેતો હોય તો આ શરીર સુખેથી
રહો. ૧૩૫

પોતાના સંયમ આદિ ગુણોનું રક્ષણ કરવું જો જ સાર
છે. તે ગુણો સહિત કાયા રહેતી હોય તો તેમાં કંઈ
અસાર-ખરાબ નથી. ૧૩૬

મોકું એહ શરીરમું, વેરભાવ તો નાંહી;
એમ કરતાં જો નવિ રહે, ગુણ રખણા તો ઉચ્છાદી. ૧૩૭

૧૮ ગુણોના રક્ષણની જરૂર

વિવિધ રહિત ગુણ રાખવા, તિણ કારણ મુણ મિત્ત;
સ્નેહ શરીરકો છાંડીએ, એહ વિચાર પવિત. ૧૩૮

એહ શરીર કે કારણે, જો હોય ગુણકા નાશ;
એહ કદાપિ ના કિંચિએ, તુમકું કહું શુભ ભાષ. ૧૩૯

એહ સંબંધકે ઉપરે, મુણો મુગુણ દર્ષાંત;
જિજ્ઞાસી તુમ મનકે વિષે, ગુણ બહુમાન હોય સંત. ૧૪૦

મારે આ શરીર સાથે મારે કોઈ વેરભાવ તો નથી,
પણ એમ કરતાં જો શરીર ન રહે, તો ઉત્પ્રાહ્નપૂર્વક ગુણોનું
રક્ષણ તો કરવું જ જોઈએ. ૧૩૭

હે મિત્ર ! તું સ્માબળ. વિવિધ રહિત ગુણોનું રક્ષણ કરવા
માટે શરીર ઉપરનો મિથ્યા સ્નેહ છોડી દઈએ, એ વિચાર
પવિત્ર છે. ૧૩૮

આ શરીરને કારણે જો ગુણોનો નાશ થતો હોય તો
તેવું કામ ક્યારેય કરવું નહિ, એ તમને હું સારી વાણીથી
કહું છું. ૧૩૯

આ સંબંધને જાણે હું એક સારા ગુણવાળું દર્ષાંત
કહું છું તે તમ સ્માબળો. જેથી વિવિધમાન ગુણો ઉપર તમારા
મનમાં બહુમાન થશે. ૧૪૦

૧૯ ગુણુ બહુમાન ઉપર દર્શાત

કોઇ વિદેશી વણિકપુત્ર, ફરતાં ભૂતલમાંહી;
 રત્નદ્રીપ આવી ચઢ્યો, નિરખી હરખ્યો તાંહી. ૧૪૧
 બહુયું રત્નદ્રીપ એહ છે, રત્ન તણે નહીં પાર;
 કરું વ્યવસાય ઇહાં કણે, મેલવું રત્ન અપાર. ૧૪૨
 તુણકાષ્ટાદિક મેલવી, કૂટી કરી મનોહાર;
 તિણમેં તે વાસો કરે, કરે વણિજ વ્યાપાર. ૧૪૩
 રતન કમાવે અતિ ઘણાં, કૂટીમેં થાપે તેહ;
 એમ કરતાં કઇ દિન ગયા, એક દિન ચિંતા અછેહ. ૧૪૪
 કૂટી પાસ અગ્નિ લગી, મનમેં ચિંતે એમ;
 બૂઝવું અગ્નિ ઉઘમ કરી, કૂટી રતન રહે જેમ. ૧૪૫

કોઇ પરદેશી વણિકપુત્ર, પૃથ્વીતલ ઉપર ફરતાં રત્ન-
 દ્રીપમાં આવી પહોંચ્યો, રત્નદ્રીપને જોઇને તે ઘણે હર્ષિત
 થયો. ૧૪૧

તેણે બહુયું કે આ રત્નદ્રીપ છે, અહિં રત્નોના પાર
 નથી. અહિં હું વ્યવસાય કરું અને ઘણાં રત્નો મેળવું. ૧૪૨

તે પછી તેણે ઘાસ અને લાકડાં લેમાં કરી એક સુંદર
 ઝુંપડી બનાવી, તેમાં તે નિવાસ કરે છે અને વણિજ-
 વ્યાપાર કરે છે. ૧૪૩

તે વ્યાપાર કરતાં ઘણાં રત્નો કમાય છે અને તે ઝુંપ-
 ડીમાં રાખે છે. એવી રીતે કરતાં ઘણા દિવસો વ્યતીત
 થાય છે. એક દિવસ ચિંતાનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૪૪

તે રહેતો હતો તે ઝુંપડીની પાસે આમ લાગે છે, તે

કિલ્લવિધ અગ્નિ શમી નહીં, તવ તે કરે વિચાર;
 ગાફેલ રહેલા અબ નહીં, તરત હુઆ હુશિયાર. ૧૪૬
 એ તરણાદિક ઝુપડી, અગ્નિતણે સંજોગ;
 ખિલમે એ જલી જાયગી, અબ કહા ઇસકા લોગ? ૧૪૭
 રતન સંભાલું આપણાં, એમ ચિંતી સવિ રતન;
 લેઈ નિજપુર આવીઓ, કરતો બહુવિધ જતન. ૧૪૮
 રતન વિક્રય તેણે પુરે, લક્ષ્મી લાહી અપાર;
 મંદિર મહેલ બનાવીયા, બાગ બગીચા સાર. ૧૪૯
 સુખ વિલસે સખ જાતકા, કિસી ઉણપ નહીં તાસ;
 દેવલોક પરે માનતો, સદા પ્રસન્ન સુખવાસ. ૧૫૦

વિચારે છે કે-પ્રયત્ન કરીને આ અગ્નિને બુઝાવી નાખું
 જેથી ઝુપડી અને રત્નો એમના એમ રહે. ૧૪૫

ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ કોઈ રીતે અગ્નિ શાંત થયો
 નહિ, ત્યારે તે ઘણુંક વિચાર કરે છે કે-હવે ગાફેલ રહેવું
 શોભ્ય નથી, તરત એ હોશીયાર-સાવધાન થયો. ૧૪૬

આ ઘાસ વગેરેની બનેલી ઝુપડી અગ્નિના સંયોગથી
 ક્ષણવારમાં બળી જવાની છે, હવે તેનો લોભ શા
 કામનો? ૧૪૭

હું મારા રત્નો સંભાળી લઉં, એમ વિચારી બધાં
 રત્નો લઈ, તેણે ઘણાં પ્રકારે રક્ષણ કરતો તે પોતાના
 નગરમાં આંચો. ૧૪૮

તે નગરમાં રત્નોનો વિક્રય કરી તેણે પાર વગરની
 લક્ષ્મી મેળવી, અને મંદિરો અને મહેલો અણુબા તેમજ
 સુંદર બાગ-બગીચા કરાવ્યા. ૧૪૯

આ રીતે તે સર્વ પ્રકારનાં સુખોનો વિલાસ કરે છે.

લેઈ વિજ્ઞાની પુરુષ જે, એહ શરીર કે કાજ;
 દૂષણ કોઈ સેવે નહિ, અતિચાર ભી ત્યાજ. ૧૫૧
 આત્મગુણ રક્ષણ લાણી, દંઢતા કરે અપાર;
 દેહાદિક મૂર્છા તણ, સેવે શુદ્ધ વ્યવહાર, ૧૫૨
 સંજમગુણ પરભાવથી, ભાવી ભાવ સંજોગ;
 મહાવિદેહ ક્ષેત્ર વિષે, જન્મ હોવે શુભ જોગ. ૧૫૩
 ૨૦. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થવાથી આત્માની
 પ્રગતિ આગળ વધે.

જહાં સીમંધરસ્વામીજી, આદે વીશ ત્રિણંદ;
 ત્રિભુવનનાયક સોહતા, નિરંજન તણ મુખચંદ. ૧૫૪

તેની કોઈપણ જાતની ઉણપ-ઝાણાજા નથી, તે પોતાને
 દેવલોકમાં રહેતો હોય તેમ માને છે. અને સુખમાં નિવાસ
 કરતો તે સદા પ્રસન્ન રહે છે. ૧૫૦

આ રીતે જે પુરુષ લેઈજ્ઞાનવાળો હોય છે તે પુરુષ
 આ શરીર માટે કોઈ દૂષણ સેવતો નથી ત્રતમાં અતિચાર-
 રાનો પણ ત્યાગ કરે છે. ૧૫૧

આત્માના ગુણોનું રક્ષણ કરવા માટે અપાર દંઢતા
 ધારણ કરે છે, શરીર આદિની મૂર્છાનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ
 વ્યવહારનું સેવન કરે છે. ૧૫૨

સંજમગુણના પ્રભાવે ભાવીભાવના સંયોગથી શુભચૈાગે
 મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જે જન્મ થાય તો.-૧૫૩

ત્યાં સીમંધરસ્વામીજી વગેરે વીશ તીર્થંકરો વિચરી
 રહ્યા છે, જેઓ ત્રણ ભુવનના નાયક તરીકે શોભી રહ્યા છે,
 તેમના મુખચંદ્રના દર્શન કરું. ૧૫૪

કેવલજ્ઞાન દિવાકરુ, બહુ કેવલી ભગવાન;
 વલી મુનિવર મહાસંજમી, શુદ્ધ ચરણ-ગુણવાન. ૧૫૫
 એહવા ઉત્તમ-ક્ષેત્રમાં, જો હોય મહારો વાસ;
 તો પ્રભુ-ચરણ-કમલ વિષે, નિશ્ચિન કરું નિવાસ, ૧૫૬
 અતિ ભક્તિ-બહુમાનથી, પૂજી પદ-અરવિંદ;
 શ્રવણ કરું જિનવર-ગિરિ, સાવધાન ગત દ્વંદ્વ. ૧૫૭
 સમવસરણ સુરવર રચે, રતન સિંહાસન સાર;
 એઠા પ્રભુ તસ ઉપરે, ચોત્રીશ અતિશય ધાર. ૧૫૮
 વાણી ગુણ પાંત્રીશ કરી, વરસે અમૃતધાર;
 તે નિમુણી હૃદયે ધરી, પામું ભવજલપાર. ૧૫૯

ત્યાં કેવળજ્ઞાને કરીને સૂચું સમાન ઘણાં કેવળી ભગ-
 વંતો છે, વળી મહાસંઘમધારી શુદ્ધ ચારિત્ર ગુણવાળા ઘણા
 મુનિવરો છે. ૧૫૫

આવા ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં જો મારો વાસ થાય તો તો
 પ્રભુના ચરણકમળની પાસે હું રાત-દિવસ નિવાસ કરું. ૧૫૬
 ઘણાં ભક્તિ અને બહુમાનપૂર્વક તે પ્રભુનાં ચરણકમળની
 પૂજા કરીને રાત-દેવરૂપી દ્વંદ્વથી રહિત થઈ સાવધાન થઈને
 શ્રી જિનેશ્વરની વાણી શ્રવણ કરું. ૧૫૭

ત્યાં દેવતાઓ સમવસરણની રચના કરે છે. એક રતન-
 મય સિંહાસન સ્થાપે છે, ચોત્રીશ અતિશયને ધારણ કરતાં
 શ્રી જિનેશ્વરપ્રભુ તે સિંહાસન ઉપર બેસે છે. ૧૫૮

પાંત્રીશ ગુણયુક્ત વાણીને અમૃતની ધારાની જેમ વર-
 સાવે છે, તે પ્રભુની વાણી સાંભળી, હૃદયમાં ધારણ કરી
 સંસારસમુદ્રનો પાર પામું. ૧૫૯

નિબિડ કમં મહારોગ જે, તિણકું ફેડણહાર;
પરમ રસાયણ જિનગિરા, પાન કરું અતિધ્યાર. ૧૬૦

ક્ષાયિક સમકિત શુદ્ધતા, કરવાનો પ્રારંભ;
પ્રભુ-ચરણ-સુપસાયથી, સકલ હોવે સારંભ. ૧૬૧

એમ અનેક પ્રકાર કે, પ્રશસ્ત ભાવ સુવિચાર;
કરકે ચિત્તપ્રસન્નતા, આણુંદ લાહું અપાર. ૧૬૨

ઓર અનેક પ્રકાર કે, પ્રશ્ન કરું પ્રભુ પાય;
ઉત્તર નિમુણી તેહના, સંશય સવિ દૂર જાય. ૧૬૩

નિઃસંદેહ ચિત્ત હોય કે, તત્ત્વાતત્ત્વ સરૂપ;
લેહ યથાર્થ પાયકે, પ્રગટ કરું નિજ રૂપ. ૧૬૪

ગાઠ કમોડી જે મહારોગ છે તેનો નાશ કરવામાં
એક રસાયણ જેવી શ્રી જિનેશ્વરની વાણીનું ઘણા પ્રેમથી
પાન કરું. ૧૬૦

પ્રભુના ચરણના મુપસાદથી શુદ્ધ ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત
કરવાનો સર્વ પ્રારંભ સાધન સહિત થાય છે. ૧૬૧

આવી રીતે અનેક પ્રકારના પ્રશસ્તભાવવાળા સુવિચારો
દેશી ચિત્તની નિર્મળતા કરીને ઘણા આનંદને મેળવું. ૧૬૨

વળી શ્રી જિનેશ્વરનાં ચરણો પાસે બેસી અનેક પ્રકારના
પ્રશ્નો કરી તેના ઉત્તરો જાણી મારા બધા સંશયોને દૂર
કરું. ૧૬૩

સંદેહ સહિત ચિત્ત થવાથી તત્ત્વ અને અતત્ત્વનું સ્વ-
રૂપ યથાર્થલેહે મેળવીને હું પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરું. ૧૬૪

રાગ-દ્રેષ હોય દોષ એ, અષ્ટ કરમ જડ એહાં
 હેતુ એહ સંસારકા, તિનકો કરવો છેહ. ૧૬૫
 શીઘ્રપણે જડમૂલથી, રાગ-દ્રેષકો નાશ;
 કરકે શ્રી જિનચંદ્રકું, નિરંબુ શુદ્ધ વિલાસ. ૧૬૬
 પરમહયાલ આણંદમય, કેવલશ્રી સંયુક્તાં;
 તિલુવનમેં સૂરજપરે, મિથ્યા તિમિર હરંત. ૧૬૭
 એહવા પ્રભુકું દેખકે, રોમ રોમ ઉલસંત;
 વચન સુધારસ શ્રવણતે, હૃદય વિવેક વધંત. ૧૬૮
 શ્રી જિન-હરિશન-જોગથી, વાણી ગંગપ્રવાહ;
 તિલુથી પાતિક મલ સવે, ધોઈશ અતિ ઉન્માહ. ૧૬૯

રાગ અને દ્રેષરૂપી મહાદોષો છે. તે ત્યાંથી કર્મની
 જડ (મૂળ) છે, એ જ સંસારનો હેતુ છે, તેનો નાશ કરવો
 જરૂરી છે. ૧૬૫

જલદીથી એ રાગ-દ્રેષનો જડમૂળથી નાશ કરીને શુદ્ધ
 વિલાસ કરતાં શ્રી જિનચંદ્રનાં હશંન કરું. ૧૬૬

તે પરમાત્મા પરમહયાળુ છે, આનંદમય છે, કેવળજ્ઞાન
 રૂપી લક્ષ્મીથી સંયુક્ત છે, ત્રણેય ભુવનમાં સુખની જેમ
 મિથ્યાત્વરૂપ અંધકારને દૂર કરનારા છે. ૧૬૭

એવા પ્રભુકું હશંન કરવાથી રોમેરોમ ઉદ્ધાસ પામે છે,
 તેમના વચનોરૂપી સુધારસકું શ્રવણ કરવાથી હૃદયમાં વિવેક
 વધે છે. ૧૬૮

શ્રી જિનેશ્વરના હશંનના યોગથી, તેઓની વાણીરૂપ
 ગંગાના પ્રવાહથી બધાં જ પાપરૂપી મળોને અતિ ઉન્માહ-
 પૂર્વક ધોઈ નાંખીશ. ૧૬૯

પવિત્ર થઈ જિનદેવકે, પાસે લેશુ' દીખ;
 દુર્ધર તપ અંગીકરે, ગ્રહણ આસેવન શીખ. ૧૯૦
 ચરણુ ધરમ પરભાવથી, હોશે શુદ્ધ ઉપયોગ;
 શુદ્ધાતમકી રમણતા, અદ્ભુત અનુભવ જોગ. ૧૭૧

૨૧. અનુભવજ્ઞાનની ધારાનું પરિણામ.

અનુભવ અમૃત પાનમે, આતમ ભયે લયલીન;
 ક્ષપકશ્રેણી સનમુખે, ચઢણ પ્રયાણુ તે કીન. ૧૯૨
 આરોહણુ કરી શ્રેણીકું, ઘાતી કરમકો નાશ;
 ઘનઘાતી છેદી કરી, કેવલજ્ઞાન પ્રકાશ. ૧૯૩
 એક સમય ત્રણ કાલકે, સકલ પદારથ જોહ;
 બાણે દેખે તત્ત્વથી, સાદિ અનંત અછેહ. ૧૯૪

આ રીતે પવિત્ર થઈને શ્રી જિનદેવની પાસે દીક્ષા
 લઈશ, અને દુર્ધર તપ અંગીકાર કરીને ગ્રહણ અને
 આસેવન એ બે શિક્ષા મેળવીશ. ૧૯૦

ચારિત્ર ધર્મના પ્રભાવથી શુદ્ધ ઉપયોગ થશે, શુદ્ધાતમાર્માં
 રમણતા થશે અને અદ્ભુત અનુભવયોગની પ્રાપ્તિ થશે. ૧૭૧

આત્મા અનુભવરૂપ અમૃતપાનમાં લયલીન થવાથી
 ક્ષપકશ્રેણીની સનમુખ ચઢવા માટે પ્રયાણુ કરે છે. ૧૭૨

શ્રેણી ઉપર આરોહણુ કરીને ઘાતીકર્મનો નાશ કરે છે.
 ઘનઘાતી કર્મોનો નાશ કરીને કેવલજ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ પ્રાપ્ત
 કરે છે. ૧૭૩

જેથી આત્મા એક જ સમયમાં ત્રણેય કાળના સર્વ
 પદાર્થોને તત્ત્વથી સાદિ-અનંત બાળે બાણે છે-બુવે છે. ૧૭૪

ઔહ પરમપદ જાણીએ, સો પરમાત્મરૂપ;
શાશ્વત પદ થિર ઔહ છે, ફિરી નહીં ભવજલકૂપ. ૧૭૫

અવિચલ લક્ષ્મીકો ધણી, ઔહ શરીર અસાર;
તિનકી મમતા કિમ કરે ? જ્ઞાનવંત નિરધાર. ૧૭૬

સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા, ઔણુવિધ કરી વિચાર;
સ્થિરતા નિજ સ્વભાવમે, પરપરિણાત પરિહાર. ૧૭૭

૨૨. જીવવા કે મરવામાં તેને સરખો આનંદ થાય છે.

મુજકું હોતું પક્ષમે, વરતે આણુંદ ભાય;
જો કહી ઔહ શરીરકો, રહેણો કાઠક થાય. ૧૭૮

જો જ પરમપદ-મોક્ષ જાણીએ, તે જ પરમાત્માનું સ્વ-
રૂપ છે, જો જ સ્થિર શાશ્વતપદ છે, તેનાથી ભવસાગરરૂપી
કૃવામાં ફરીથી પતન થતું નથી. ૧૭૫

આત્મા અવિચળ લક્ષ્મીનો સ્વામી છે, આ શરીર
અસાર છે, જ્ઞાની પુરુષ નિશ્ચે તેવા શરીરની મમતા કેમ
કરે ? ન જ કરે. ૧૭૬

સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા આ રીતે વિચાર કરી, પરપરિણુ-
તિનો ત્યાગ કરી પોતાના આત્મસ્વભાવમાં સ્થિરતા ધારણ
કરે છે. ૧૭૭

હે બાહ ! મમે તો જીવવા અને મરવા એમ બંને વ
પક્ષમાં સરખો આનંદ છે. જો કહાય આ શરીર રહેવાનું
હોય-ટકવાનું હોય તો પોતાના શુદ્ધ હૃદયમાંથી એક આશ-

તો નિજ શુદ્ધ ઉપયોગકો, આરાધન કરું સારું;
 તિનમેં વિધન દીસે નહીં; નહીં સંકલેશકો આર. ૧૭૬
 જો કદી થિત પૂરણુ ભય, હોયે શરીરકો નાસ;
 તો પરલોક વિષે કરું, શુદ્ધ ઉપયોગ અભ્યાસ. ૧૮૦

૨૩ શુદ્ધ ઉપયોગની અવિચલતા.

મેરે શુદ્ધ ઉપયોગમેં, વિધન ન દીસે કોય;
 તો મેરે પરિણામમેં, હલચલ કાંઈસું હોય. ૧૮૧
 મેરે પરિણામકે વિષે, શુદ્ધ સરૂપકી આહ;
 અતિ આસક્તપણે રહે, નિશદ્દિન એહિ જ રાહ. ૧૮૨
 એ આસક્તિ મિટાવવા, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ;
 આદિ કોઈ સમરથ નહિ, તેણે કરી ભય નહીં લેશ. ૧૮૩

ધન કરું, તેમાં કોઈ જાતનું વિધન દેખાતું નથી તેમાં કષા-
 યનો આર (=ફરક) પણ નથી. ૧૭૮-૧૭૯

જો આ શરીરની સ્થિતિ પૂણું થઈ હોય અને શરીરનો
 નાશ થાય તો પરલોકમાં શુદ્ધ ઉપયોગનો અભ્યાસ
 કરું. ૧૮૦

જો મારા શુદ્ધ ઉપયોગમાં કોઈ વિધન ન દેખાય તો
 મારા પરિણામમાં હલનચલન ક્યાંથી હોય ? ૧૮૧

મારા પરિણામમાં તો શુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવવાની આહના-
 ધનજી છે, અને શતદિવસ એજ રસ્તે ચાલવાની અતિ
 તમજા રહે છે. ૧૮૨

મારી એ તમજા ફર કરવા માટે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે મહેશ

ઈન્દ્ર ધરણેન્દ્ર નરેન્દ્રકા, મુઝકું ભય કહ્યું નાહી;
યા વિધ શુદ્ધ સરૂપમે, મગન રહું ચિત્તમાંહી. ૧૮૪

૨૪ મોહસુભટના પ્રાણદયનો ભંગ થવાથી નિર્ભયતા
સમરથ એક મહાબલી, મોહસુભટ જગ બાણ;
સવિ સંસારી જીવકું, પટકે ચિહ્નું ગતિ બાણ. ૧૮૫

દુષ્ટ મોહ ચંડાલકી, પરિણતિ વિષમ વિરૂપ;
સંજમધર-મુનિ શ્રેણીગત, પટકે ભવજલકૂપ. ૧૮૬

મોહ કરમ મહાદુષ્ટકું, પ્રથમ થકી પહિંછાણ;
જિનવાણી મહામોગરે, અતિશય કીધ હેરાન. ૧૮૭

આદિ કોઈ સમથ નથી, તેથી કરીને મને કોઈ જાતનો
ભયનો લેશ પણ નથી. ૧૮૮

ઈન્દ્ર, ધરણેન્દ્ર કે રાજા આદિનો મને જરાપણ ભય નથી.
આ રીતે મારા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મારા મનદ્રારા હું મગન
રહું છું. ૧૮૯

આ જગતમાં એક મોહરૂપી સુભટ એ સમથ અને
મહાબળવાન છે એમ તું જાણ. એ સર્વ સંસારી જીવોને
માર ગતિરૂપ બાણમાં પટકી દે છે-ફેંકે છે-નાંખે છે. ૧૯૦

દુષ્ટ મોહરૂપ ચંડાળનો પરિણામ વિષમ અને વિરૂપ છે,
જે શ્રેણીમાં રહેલા સંયમધરમુનિઓને સંસારજળરૂપી ફવામાં
પટકી દે છે ૧૯૧

એ મહાદુષ્ટ મોહનીય કર્મને પ્રથમ જાળખી લઇને
શ્રી જિનવાણીરૂપી મહાસુદ્ધરે મારી તેમને ઘણો હેરાન
કર્યો. ૧૯૨

જરજરીભૂત હું છું ગયા, નાઠા મુઝમું દૂર;
 અળ નજીક આવે નહીં, દુરપે મુઝમું ભૂર. ૧૮૮
 તેણે કરી મેં નિશ્ચિત હું, અળ મુઝ ભય નહીં કોય;
 તણુ લોક પ્રાણી વિષે, મિત્રભાવ મુઝ હોય. ૧૮૯

૨૫. હવે મરણનો પણ ભય નથી

મુણે સજ્જન પરિવાર તુમ, સભાલોક મુણે બાત;
 મરણકો ભય મુઝ નહીં, એહ નિશ્ચયે અવદાત. ૧૯૦
 અવસર લહી અળ મેં ભયા, નિર્ભય સર્વ પ્રકાર;
 આત્મસાધન અળ કરું, નિઃસંદેહ નિરધાર. ૧૯૧
 શુદ્ધ ઉપયોગી પુરુષકું, ભાસે મરણ નજીક;
 તવ જ'બલ સળ પરિહરી, આપ હોવે નિરભીક. ૧૯૨

જજરીભૂત થયેલ તે મારાથી દૂર ભાગી ગયા અને
 ભયંકર સ્વરૂપવાળો તે મોહ મારાથી દૂર થયો તે હવે
 નજીક આવે તેમ નથી. ૧૮૮

તેથી કરી હવે હું નિશ્ચિત છું. હવે મને કોઈનો ભય
 નથી. તણુ લોકના જીવો સાથે મારે મૈત્રીભાવ છે. ૧૮૯

હવે સર્વ સજ્જન પરિવાર ! અને સર્વ સભાલોક !
 મારી વાત સંભળો, હવે મને મરવાનો ભય નથી એ
 હકીકત નિશ્ચયથી છે. ૧૯૦

અવસર મેળવીને હવે હું સર્વપ્રકારે નિર્ભય થયો છું.
 હવે તો હું સંદેહરહિતપણે નિશ્ચયે આત્મસાધના કરું. ૧૯૧
 શુદ્ધ ઉપયોગવાળા પુરુષને જ્યારે પોતાનું મરણ નજીક

ઇષ્ટવિધ ભાવ વિચારકે, આજીવંત રહે સૌય;
 આકુલતા કિષ્ટવિધ નહીં, નિરાકુલ થિર હોય. ૧૯૩
 ૨૬. આકુલતા જ ભય અને સંસારનું કારણ છે.
 આકુલતા ભવબીજ છે, ઇષ્ટથી વધે સંસાર;
 જાણી આકુલતા તજે, એ ઉત્તમ આચાર. ૧૯૪
 સંજમધર્મ અંગીકરે, કિરિયા કષ્ટ અપાર;
 તપ જપ બહુ વરસાં લગે, કરી ફલસંચય સાર. ૧૯૫
 આકુલતા પરિણામથી, ખિણમે હોય સહુ નાશ;
 સમકિતવંત એમ જાણીને, આકુલતા તજે ખાસ. ૧૯૬

દેખાય છે ત્યારે સર્વજનનો ત્યાગ કરી પોતે નિર્ભય
 થાય છે. ૧૯૨

આવી રીતે હૃદયમાં વિચારી તે આનંદમય રહે છે,
 તેને કોઈ જાતની આકુળતા હોતી નથી તે આકુળતા રહિત
 સ્થિર હોય છે. ૧૯૩

આકુળતા એ સંસારનું બીજ છે, તેનાથી સંસાર વધે
 છે, એમ સમજી જીવ આકુળતાનો ત્યાગ કરે તે ઉત્તમ
 આચાર છે. ૧૯૪

ભલે આ જીવ સંયમધર્મ અંગીકાર કરે, પાર વગરનાં
 ક્રિયાકષ્ટ કરે-કષ્ટદાયી ક્રિયાઓ કરે, ઘણા વપો સુધી તપ-
 જપ કરે અને તેનાથી શ્રેષ્ઠ ફળનો સંચય કરે. ૧૯૫

પણ આકુળતાના પરિણામથી તે બધું જ ક્ષણભરમાં
 નાશ પામે છે, આ રીતે સમકિતવંત આત્મા જાણીને આકુ-
 લતાને ખાસ તજે છે. ૧૯૬

નિરાકુલ ચિર હોય કે, જ્ઞાનવંત ગુણમણી;
હિતશિખ હૃદય ધરી તજે, આકુલતા દુઃખખાણ. ૧૯૭

આકુલતા કોઈ કારણે, કરવી નહીં લગાર;
એ સંસાર દુઃખકારણો, ઈણકું દૂર નિવાર. ૧૯૮

૨૭. શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન.

નિશ્ચયે શુદ્ધ સરૂપકી, ચિંતન વારંવાર;
નિજ સરૂપ વિચારણા, કરવી ચિત્ત મઝાર. ૧૯૯

નિજ સરૂપકો દેખવો, અવલોકન પણ તાસ;
શુદ્ધ સરૂપ વિચારવો, અંતર અનુભવ ભાસ. ૨૦૦

ગુણનો જ્ઞાતા જ્ઞાની આત્મા આકુળતા સહિત સ્થિર
ધર્મને હિતકારી શિખામણ હૃદયમાં સારણ કરીને દુઃખની
ખાણ સમાન આકુળતાનો ત્યાગ કરે. ૧૯૭

કોઈપણ કારણ આવી પડે તો પણ આકુળતા જરા થ
કરવી નહિ. આ સંસાર દુઃખનું કારણ છે તેથી તેને દૂર
નિવારો. ૧૯૮

નિશ્ચયથી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું વારંવાર ચિંતન
કરવું. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપની મનમાં સતત વિચારણા
કરવી. ૧૯૯

પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને જોવું, તેણે અવલોકન કરવું,
આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ વિચારવું, તેથી આત્માના અનુભવનો
ભાસ થાય છે. ૨૦૦

અતિથિરતા ઉપયોગકી, શુદ્ધ સ્વરૂપ કે માંહી;
કરતાં લવદુઃખ સર્વિ ટલે, નિર્મલતા લહે તાંહી. ૨૦૧

૨૮. ચેતનની નિર્મલતા

જેમ નિર્મલ નિજ ચેતના, અમલ અખંડ અનુપ;
ગુણ અનંતનો પિંડ એહ, સહજનંદ સ્વરૂપ. ૨૦૨
એહ ઉપયોગે વરતતાં, થિર ભાવે લયલીન;
નિર્વિકલ્પરસ અનુભવે, નિજ ગુણમાં હોય પીન. ૨૦૩
જખ લગે શુદ્ધ સ્વરૂપમે, વરતે થિર ઉપયોગ;
તખ લગે આતમજ્ઞાનમાં, રમણ કરણમે જોગ. ૨૦૪

૨૯ સંસારનું સ્વરૂપ

જખ નિજ જોગ ચાલત હોવે, તખ કરે એહ વિચાર;
એ સંસાર અનિત્ય છે, ઈણમેં નહીં કહું સાર. ૨૦૫

આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ સારી રીતે સ્થિર
કરવાથી સંસારનાં સર્વ દુઃખો નાશ પામે છે. અને તે
વખતે આત્મા નિર્મળપણાને પામે છે. ૨૦૧

જેમ પોતાની ચેતના નિર્મળ છે, તેમ આત્મા અમલ
છે, અખંડ છે, અનુપમ છે, અનંત ગુણોનો પિંડ છે, અને
સહજનંદ સ્વરૂપ છે, એમ જ્ઞાન થાય છે. ૨૦૨

આ રીતે આત્મા ઉપયોગમાં વર્તતા સ્થિરભાવે લય-
લીન થાય છે, નિર્વિકલ્પરસમે અનુભવે છે અને પોતાના
ગુણોમાં પુષ્ટ થાય છે. ૨૦૩

જ્યાં સુધી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ સ્થિર રહે ત્યાં
સુધી આતમજ્ઞાનમાં રમણતા કરવાનો યોગ છે. ૨૦૪

જ્યાં સુધી પોતાના મન-વચન-કાયાના યોગ ચાલતા,

દુઃખ અનંતની ખાણ એહ, જનમ-મરણ લાય જોર;
વિષમ વ્યાધિ પૂરિત સદા, ભવસાયર ચિહ્નં જોર. ૨૦૬

૩૦ સંસારમાં ઉત્તમ આલંબન

એહ સરૂપ સંસારકો, બાણી ત્રિભુવનનાથ;
રાજઋદ્ધિ સખ છોડકે, ચલાવે શિવપુર સાથ. ૨૦૭
નિશ્ચયે દૃષ્ટિ નિહાલતાં, ચિદાનંદ ચિદરૂપ;
ચેતન દ્રવ્ય સાધર્મ્યતા, પૂરણાનંદ સરૂપ. ૨૦૮
પ્રગટ સિદ્ધતા જેહની, આલંબન લહી તાસ;
શરણ કરું મહાપુરુષકો, જેમ હોય વિકલપ નાશ. ૨૦૯

હોય ત્યાં મુખી એ વિચાર કરો કે આ સંસાર અનિત્ય
છે, એમાં કોઈ સાર નથી, ૨૦૫

આ સંસાર અનંતા દુઃખોની ખાણ છે, તેમાં જન્મ-
મરણના બંધોનું જોર છે, આ સંસારસમુદ્ર ચારે તરફથી
વિષમ વ્યાધિઓથી હંમેશા ભરેલો છે. ૨૦૬

સંસારનું આતું સ્વરૂપ બાણીને ત્રણ ભુવનના નાથ
તીર્થંકરહેવો બધી રાજઋદ્ધિ છોડીને મોક્ષનગરનો સાથ
ચલાવે છે. ૨૦૭

નિશ્ચયદૃષ્ટિથી જોતાં આ આત્મા ચિત્-જ્ઞાન અને આનં-
દમય છે, જ્ઞાનરૂપ છે, ચેતનદ્રવ્યના સાધર્મ્યવાળો છે અને
પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ છે. ૨૦૮

જેઓની સિદ્ધતા પ્રગટ થઈ તે સિદ્ધ ભગવંતોનું
આલંબન લઈ, મહાપુરુષોનું શરણ સ્વીકારું કે જેથી વિક-
લપોનો નાશ થાય. ૨૦૯

અથવા પંચ પરમેષ્ઠી એ, પરમ શરણુ મુજ એહું;
 વલી જિનવાણી શરણુ છે, પરમ અમૃતરસ મેહ. ૨૧૦
 જ્ઞાનાદિક આતમગુણા, રતનત્રયી અભિરામ;
 એહ શરણુ મુજ અતિલહું, જેહથી લહું શિવધામ. ૨૧૧
 એમ શરણુ દહ ધારકે, થિર કરવો પરિણામ;
 જખ થિરતા હોય ચિત્તમાં, તખ નિજરૂપ વિસરામ. ૨૧૨
 આતમરૂપ નિહાલતાં, કરતાં ચિત્તન તાસ;
 પરમાણુ'દપદ પામીએ, સદૃશ કર્મ હોય નાશ. ૨૧૩
 પરમજ્ઞાન જગ એહ છે, પરમધ્યાન પણ એહ;
 પરમબ્રહ્મ પરગટ કરે, પરમબોધિત શુણુગેહ. ૨૧૪

અથવા શ્રી અરિહંતાદિ આ પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતો
 મારે પરમ શરણુ સ્વરૂપ છે, વળી પરમ અમૃતરસના મેલ
 જેવી શ્રી જિનેશ્વરની વાણી એ પણ શરણુરૂપ છે. ૨૧૦

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સ્વરૂપ આતમગુણોરૂપ મનોહર
 રતનત્રયી એ મારે ઉત્તમ શરણુ છે. જેથી હું મોક્ષનું સ્થાન
 પામું. ૨૧૧

આવી રીતે શરણોને દહ પણે ધારણુ કરીને આત્મ-
 પરિણામને સ્થિર કરવો જ્યારે ચિત્તમાં સ્થિરતા થાય છે
 ત્યારે આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં વિસામી પામે છે-પોતાના
 સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય છે. ૨૧૨

આત્મગુણોને ભોતાં, તેનું ચિત્તન કરતાં પરમાનંદ પદ
 પ્રાપ્ત થાય છે. અને સર્વ કર્મનો નાશ થાય છે. ૨૧૩

જગતમાં એ પરમજ્ઞાન છે, પરમધ્યાન પણ એ છે, તે

તિણુ કારણુ નિજરૂપમાં, ફિરી ફિરી કરી ઉપયોગ;
ચિહ્નંગતિ બ્રમણુ મિટાવવા, એહ સમ નહીં કોઈ જોગ. ૨૧૫
નિજ સરૂપ ઉપયોગથી, ફિરી ચલિત જો થાય;
તો અરિહંત પરમાત્મા, સિદ્ધ પ્રભુ સુખદાય. ૨૧૬
તિનકા આત્મસ્વરૂપકા, અવલોકન કરો સાર;
દ્રવ્ય-શુણુ-પ્રજ્જવ તેહના, ચિંતવો ચિત્ત મઝાર. ૨૧૭
નિર્મલ શુણુ ચિંતન કરત, નિર્મલ હોય ઉપયોગ;
તવ ફિરી નિજ સરૂપકા, ધ્યાન કરો ચિરજોગ. ૨૧૮

પરમબ્રહ્મને પ્રગટ કરે છે, તે પરમ જ્યોતિસ્વરૂપ અને શુણુના સ્વરૂપ છે. ૨૧૪

તે માટે પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપમાં ફરી ફરી ઉપયોગ કારણુ કરી આશ્વતિરૂપ સંસારનું બ્રમણુ દૂર કરવા સ્વે સમાન (આત્મસ્વરૂપના ચિંતન સમાન) બીજો કોઈ જોગ નથી. ૨૧૫

પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ઉપયોગથી ફરી મન ચલિત થાય તો અરિહંત પરમાત્મા અને સુખદાયક શ્રી સિદ્ધ ભગવંતના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું. ૨૧૬

તે અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવંતોના સ્વરૂપનું શ્રેષ્ઠ અવલોકન કરવું અને તેમના દ્રવ્ય, શુણુ અને પદાર્થોને મનની આંદર વિચારવા. ૨૧૭

નિર્મલ શુણુનું ચિંતન કરવાથી ઉપયોગ નિર્મળ થાય છે, તેથી ફરી ફરી યોગને સ્થિર કરી આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કરો. ૨૧૮

૩૧ અરિહંતપ્રભુ તથા સિદ્ધ પરમાત્મા સાથે ચેતનદ્રવ્યની સાધર્મ્યતા

જે સરૂપ અરિહંતકો, સિદ્ધ સરૂપ વહી જેહ;
તેહવો આતમરૂપ છે, તિણમે' નહીં સ'દેહ. ૨૧૯

ચેતનદ્રવ્ય સાધર્મ્યતા, તેણે કરી એક સરૂપ;
ભેદભાવ ઈણમે' નહીં, એહવો ચેતન ભૂપ. ૨૨૦

ધન્ય જગતમે' તેહ નર, જે રમે આતમસરૂપ;
નિજ સરૂપ જેણે નવિ લલું, તે પડીયા ભવકૂપ. ૨૨૧

ચેતન દ્રવ્ય સભાવથી, આતમ સિદ્ધ સમાન;
પરજાયે કરી ફેર જે, તે સવિ કર્મ વિધાન. ૨૨૨

જેવું અરિહંત પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે, જેવું સિદ્ધ
ભગવંતનું સ્વરૂપ છે, તેવું મારા આત્માનું સ્વરૂપ છે, તેમાં
કોઈ સંદેહ નથી. ૨૧૯

હરેકના ચેતન દ્રવ્યનું સરખામણું છે, તેથી કરી હરેક
એક સ્વરૂપ છે, તેમાં કોઈ ભેદભાવ નથી આવો. ચેતનરૂપ
શબ્દ છે. ૨૨૦

તે મનુષ્યો ધન્ય છે કે જેઓ પોતાના સ્વરૂપમાં રમે
છે, જેઓએ પોતાનું સ્વરૂપ જાળખ્યું નથી તેઓ સંસાર-
રૂપ કૂવામાં પડેલા છે. ૨૨૧

ચેતન દ્રવ્યના સ્વભાવે કરીને આત્મા સિદ્ધ સમાન છે,
પર્યાયમાં જે ફેરફાર છે, તે સર્વ કર્મના કારણે છે. ૨૨૨

તેણે કારણ અરિહંતકો, દ્રવ્ય-ગુણ-પરબ્રહ્મ;
ધ્યાન કરતાં તેહનું, આત્મ નિર્મલ થાય. ૨૨૩
પરમગુણી પરમાત્મા, તેહના ધ્યાન પસાય;
લેહલાવ ફરે રહે, એમ કહે ત્રિભુવનરાય. ૨૨૪
જેહ ધ્યાન અરિહંતકો, સોહિ આત્મ ધ્યાન;
ફેર કછુ ઈણમે નહીં, એહિજ પરમ નિવાન. ૨૨૫

૩૨. સમ્યગ્દેષ્ટિની સાવધાનતા.

એમ વિચાર હિયડે ધરી, સમ્યગ્દેષ્ટિ જેહ;
સાવધાન નિજરૂપમે, મગન રહે નિત્ય તેહ. ૨૨૬
આત્મ હિત સાધક પુરુષ, સમ્યગ્વર્ત સુંજણ;
કહા વિચાર મનમે કરે? વરણુ સુણો ગુણખાણ. ૨૨૭

આ રીતે અરિહંતના દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્વાયનું ધ્યાન
કરવાથી આત્મા નિર્મળ થાય છે. ૨૨૩

પરમાત્મા પરમગુણી છે, તેના ધ્યાનના પસાયે લેહલાવ
ફર થાય છે, આ પ્રમાણે ત્રણ ભુવનના રાજા પરમાત્મા
કહે છે. ૨૨૪

જે અરિહંતનું ધ્યાન છે, તે જ આત્મધ્યાન છે, તેમાં
કોઈ જાતનો ફેર નથી. અને તે જ પરમનિધિ છે. ૨૨૫

આ પ્રમાણે હૃદયમાં વિચાર કરીને સમ્યગ્દેષ્ટિ જીવ
સાવધાન થઈ હંમેશા પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં મગન
રહે છે. ૨૨૬

આત્માના હિતની સાધના કરનાર સમ્યગ્દેષ્ટિ જીવ
મનમાં શું વિચારણા કરે છે, તે વણુનું છું. હે ગુણની ખાણ
આત્માઓ ! તેમે તમે સાવધાન થઈને સાંભળો. ૨૨૭

૩૩. માત-પિતા આદિને સુંદર સમજાવટ

જેહ કુટુંબ પરિવાર સહુ, ખેઠે હે નિજ પાસ;
તિનકો મોહ છોડાવવા, એણી પરે યોલે ભાસ. ૨૨૮

એહ શરીર આશ્રિત છે, તુમ મુઝ માત ને તાત;
તેણે કારણ તુમકું કહું, અખ નિસુણે એક વાત. ૨૨૯

એતાં દીન શરીર એહ, હોત તુમારા જેહ;
અખ તુમારા નાહી હે, ભલી પરે જણે તેહ. ૨૩૦

૩૪ શરીરની અનિત્યતા

અખ એહ શરીરકા, આયુ-ખલ-થિતિ જેહ;

પૂરણ ભઈ અખ નવિ રહે, કિણવિધ રાખી તેહ. ૨૩૧

એ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ત્યાં પોતાની પાસે બેઠેલા સર્વ
કુટુંબ-પરિવારનો મોહ છોડાવવા આવી રીતે ભાષા બોલે
છે. ૨૨૮

આ શરીરને આશ્રયીને તમે માસ માતા અને પિતા
છો, તેથી કરીને હું તમને કહું છું. મારી એક વાત
સાંભળો. ૨૨૯

આટલા દિવસ સુધી આ શરીર તમારું હતું હવે એ
તમારું નથી એ સારી રીતે જણો. ૨૩૦

હવે આ શરીરનું આયુષ્ય, ખળ, સ્થિતિ વગેરે પૂર્ણ
થવા આવેલ છે, હવે તે કોઈપણ પ્રકારે રાખવા જઈએ
તો પણ હવે તે રહેવાનાં નથી. ૨૩૧

થિતિ પ્રમાણે તે રહે, અધિક ન રહે કેણી ભાત;
 તો તસ મમતા છોડવી, એ સમજણુકી બાત. ૨૩૨
 જો અબ એહ શરીરકી, મમતા કરીએ ભાય;
 પ્રીતિ રાખીએ, તેહસું, દુઃખદાયક બહુ થાય. ૨૩૩
 સુર અસુરાકો રહે એ, ઇન્દ્રાદિકકો જેહ;
 સર્વાહ વિનાશિક એહ છે, તો કયું કરવો નેહ ? ૨૩૪
 ઇન્દ્રાદિક સુર મહાબલી, અતિશય શક્તિ ધરંત;
 થિતિ પૂરણ થયે તેહ પણ, ખિણ એક કોઈ ન રહંત. ૨૩૫
 ઇન્દ્રાદિક સુર જેહ છે, તિણુકી ઋદ્ધિ અપાર;
 ખત્રીશ ભાખ વિમાનકે, સવિ સુર આજ્ઞાકાર. ૨૩૬

જેટલી આયુષ્યની સ્થિતિ હોય તે પ્રમાણે આ કાયા
 રહે છે, તેનાથી વધારે કાંઈ ચીતે રહેતી નથી, માટે તેની
 મમતા છોડી દેવી એજ સમજણુની વાત છે. ૨૩૨

હે ભાઈ ! જો હવે આ શરીરની મમતા કરીએ અને
 તેની સાથે પ્રીતિ રાખીએ તો તે ઘણું દુઃખ આપનાર
 થાય છે. ૨૩૩

દેવ, ઘાનવ કે ઇન્દ્રાદિકનું પણ જે શરીર છે, તેપણુ સર્વ
 વિનાશ પામે છે, તો આ શરીર સાથે સ્નેહ શા માટે
 કરવો ? ૨૩૪

ઇન્દ્રાદિક દેવો કે જે મહાબળવાન છે, અતિશય શક્તિને
 ધારણ કરે છે, તેઓ પણ પોતાના આયુષ્યની સ્થિતિ પૂર્ણ
 થતાં એક ઘણું પણ વધારે રહી શકતા નથી. ૨૩૫

જે ઇન્દ્રાદિક દેવો છે, તેની ઋદ્ધિ પાર વગરની હોય

ર્થપં

તિન લાખ છત્રીશ ચહસ છે, મહાબલવંત જીભર;
આતમરક્ષક જેહના, અનિમિષ રહે હુશિયાર. ૨૩૭
સાત કટકબલનો ધણી, ઋદ્ધિતણે નહીં પાર;
સામાનિક સુરવર પ્રમુખ, જિહાં છે બહુ વિસ્તાર. ૨૩૮
એહવા પરાક્રમના ધણી, જળ થિતિ પૂરણ હોય;
કાલપિશાચ જળ સંગ્રહે, રાખી ન શકે કોય. ૨૩૯
કાલ કૃતાંતકે આગલે, કિસકા ચલે ન જોર;
મોહે મૂંઝયા પ્રાણિયા, ટલવલતા કરે સોર. ૨૪૦

છે, સૌધર્મ દેવલોકના ઇંદ્રની આજ્ઞાનું પાલન બત્રીશ લાખ
વિમાનના બધા દેવો કરે છે. ૨૩૬

તે સૌધર્મેન્દ્રના ત્રણ લાખ છત્રીશ હજાર મહાબલવંત
ચોદા આત્મરક્ષક છે, અને તે ઉરેક ક્ષણે સાવધાન રહે
છે. ૨૩૭

તે સૌધર્મેન્દ્ર સાત પ્રકારના સૈન્યના ધણી છે, તેની
ઋદ્ધિનો પાર નથી, સામાનિક દેવો વગેરે તેનો ઘણો મોટો
પરિવાર છે. ૨૩૮

આવા પરાક્રમના સ્વામી હોવા છતાં પણ જ્યારે આયુ-
ધની સ્થિતિ પૂર્ણ થાય છે, અને કાળરૂપી પિશાચ જ્યારે
પકડે છે, ત્યારે તેને કોઈ રાખી શકતું નથી-રક્ષણ કરી
શકતું નથી. ૨૩૯

કાળરૂપી ધમરાબની આગળ કોઈનું જોર ચાલતું નથી.
મોહથી મુંઝાયેલા જીવો તરફહતા ઘણો શોરબઠોર કરે
છે. ૨૪૦

કેપ. 'ધર્મ' એજ સાર છે, બાકી બધું અસાર છે.

તેણે કારણ માવિત્ર ! દુષ્ટ, તબે મોહકું દૂર;
સમતાભાવ અંગીકરી, ધર્મ કરો થઈ શૂર. ૨૪૧

પુદ્ગલ રચના કારથી, વિણસંતાં નહીં વાર;
તે ઉપર મમતા કિસી, ધરમ કરો જગ સાર. ૨૪૨

બુઠા એહ સંસાર છે, તિણકું જણું સાચ;
બૂલ અનાદિ અજ્ઞાનકી, મોહ કરાવે નાચ. ૨૪૩

કરમ સંજોગ આવી મલે, થિતિપાકે સહુ જાય;
કોડ જતન કરીએ કદા, પણ ખિણ એક ન રહાય. ૨૪૪

હે માતાપિતા ! તે માટે તમે મોહને દૂર કરો. સમ-
તાભાવનો સ્વીકાર કરી, શૂરવીર થઈને ધર્મ કરો. ૨૪૧

આ પુદ્ગલની રચના બચકર છે, તેને વિનાશ પામતાં
પર લાગતી નથી, તેની ઉપર મમતા શા માટે કરવી ?
મતમાં સારભૂત એવા ધર્મને કરો. ૨૪૨

આ સંસારમાં જે જોડું છે, તેને સાચું માનવું એ
નાદિદાબથી અજ્ઞાનથી થતી ભૂલ છે અને મોહરાજ
'સારી જીવોને નાચ કરાવે છે. ૨૪૩

કર્મનાં સંયોગથી બધા પદાર્થો આવી લેખા મળે છે,
પ્રતિ પાકી જવાથી બધા આલ્પા બચ છે, કોડો અને
ન કરવામાં આવે તો પણ ક્યારેય એક સહુ પણ તે
તા નથી. ૨૪૪

સ્વપ્ન સરખા લોગ છે, ઋદ્ધિ ચપલા ઝળકાર;
ડાલઅણી જલખિદુ સમ, આયુ અધિર સંસાર. ૨૪૫

તે જાણે તમે શુભ પરે, છ'ડો મમતા જાલ;
આતમહિત અંગીકરી, પાપ કરે વિસરાલ. ૨૪૬

૩૬. મારા ઉપર રાગ-મોહ નકાસો છે.

રાગદશાથી જીવકું, નિખિલ કરમ હોય બંધ;
વલી દુર્ગતિમાં જઈ પડે, જિહાં દુઃખના બહુ ધંધ. ૨૪૭

મુજ ઉપર બહુ મોહથી, તુમકું અતિ દુઃખ થાય;
પણ આયુ પૂરણ થયે, કિસીશુ તે ન રખાય. ૨૪૮

આ સંસારના લોગો એ સ્વપ્ન સરખા છે, ઋદ્ધિ એ
વિજળીના ચમકારા જેવી છે, આયુષ્ય એ ડાલની અણી
ઉપર રહેલા પાણીના ખિંદુની જેમ અસ્થિર છે. ૨૪૫

આ બધી હકીકત તમે ચારી રીતે જાણો. મમતારૂપી
જાળને ફર કરો અને આતમહિતને અંગીકાર કરી પાપને
ફર કરો. ૨૪૬

રાગદશાથી જીવને ચીકણાં કમીનો બંધ થાય છે, તેના
લીધે જીવ દુર્ગતિમાં જઈ પડે છે, જ્યાં ઘણા દુઃખનો
ધંધો છે. ૨૪૭

મારી ઉપર ઘણો મોહ રાખવાથી તમને ઘણું દુઃખ
થાય છે. પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે, કોઈથી કોઈને શક્તી
શકાતું નથી-કોઈ કોઈને જમાવી શકતું નથી. ૨૪૮

અદ્ય કાલ આયુ તમે, દેખો દષ્ટિ નિહાલ;
 સંબંધ નહીં તુમ સુજ બિચે, મેં ફિરતા સંસાર. ૨૪૯
 ભાવિ-ભાવ સંબંધથી, મેં લયા તુમકા પુત્ર;
 પંથી મેલાપ તણી પરે, એ સંસારહ સૂત્ર. ૨૫૦
 એણિવિધ સવિ સંસારી જીવ, ભટકે ચિહ્ન ગતિમાંહી;
 કર્મસંબંધે આવી મલે, પણ ન રહે થિર ક્યાંહી. ૨૫૧
 એહ સરૂપ સંસારકા, પ્રત્યક્ષ તુમ દેખાય;
 તે કારણ મમતા તણ, ધર્મ કરો ચિત્ત લાય. ૨૫૨
 પુન્યસંજોગે પામિયા, નરભવ અતિસુખકાર;
 ધર્મસામગ્રી સવિ મદી, સફલ કરો અવતાર. ૨૫૩

તમે જ્ઞાનદષ્ટિથી જુઓ, મારું આયુષ્ય અદ્યકાળનું છે.
 તમારી અને મારી વચ્ચે કોઈ સંબંધ નથી. હું સંસારમાં
 ફર્યા કરું છું. ૨૪૯

ભાવિ-ભાવના સંબંધથી હું તમારો પુત્ર થયો છું.
 સુસાફરોના મેળા સમાન આ સંસારી જીવોના મેળાપની
 રચના છે. ૨૫૦

આવી રીતે સર્વ સંસારી જીવો ચારે ય ગતિમાં ભટકે
 છે, કર્મના સંયોગે આવી મળે છે, પણ તે કોઈ જગ્યાએ
 સ્થિર રહેતા નથી. ૨૫૧

એ જાતનું સંસારનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ તમને દેખાય છે,
 તે માટે મમતાનો ત્યાગ કરી, ચિત્તમાં ધર્મને લાગીને તે
 ધર્મને કરો. ૨૫૨

પુન્યના સંયોગથી ઘણા સુખને કરનાર જીવો મુશ્કેલી-

કાલ આહોડી જગતમેં, ભમતો દિવસ ને રાત;
તુમકં પણુ ગહશે કદા, એ સાચો અવકાત. ૨૫૪

એમ જાણી સંસારકી, મમતા કીજે દૂર;
સમતાભાવ અંગીકરો, જેમ લહો સુખ ભરપૂર. ૨૫૫

૭૩. ધર્મનો સર્મ શો છે ?

‘ધર્મ’ ‘ધર્મ’ જગ સહુ કરે, પણ તસ ન લહે મર્મ;
શુદ્ધ ધર્મ સમજ્યા વિના, નવિ મીટે તસ ભર્મ. ૨૫૬
ફટિક મણિ નિરમલ જિર્યો, ચેતનકો જે સ્વભાવ;
ધર્મ વસ્તુગત તેહ છે, અવર સવે પરભાવ. ૨૫૭

ભવ પ્રાપ્ત થયો છે, સર્વ પ્રકારની ધર્મસામગ્રી મળી છે,
તો મનુષ્યજન્મને ચક્રણ કરો. ૨૫૩

કાલરૂપી શિકારી આ જગતમાં દિવસ-રાત ભમતો
રહે છે, તમને પણ તે ક્યારેક મહણુ કરશે એ જોક નક્કર
હકીકત છે. એમ જાણો. ૨૫૪

આ પ્રમાણે જાણીને સંસારની મમતાને દૂર કરો. સમતા-
ભાવને અંગીકાર કરો, જેથી ભરપૂર સુખને મેળવો. ૨૫૫

જગતમાં બધાં વ ‘ધર્મ’, ‘ધર્મ’ કરે છે, પણ તે ધર્મના
રહસ્યને પામતા નથી, શુદ્ધ ધર્મને સમજ્યા વિના તેનું
સંસારબ્રમણ મટતું નથી. ૨૫૬

ફટિકમણિ જેવો નિર્મળ જે આત્મસ્વભાવ તેજ વાસ્ત-
વિક રીતે ધર્મ છે, બીજા બધા પરભાવ છે. ૨૫૭

રાગ-દ્રેષકી પરિણતિ, વિષય કષાય સંજોગ;
 સલિન લાયા કરમે કરી, જનમ મરણ આલોગ. ૨૫૮
 મોહ કરમકી ગહેલતા, મિથ્યાદષ્ટિ અંધ;
 મમતાશુ' આથે સદા, ન લહે નિજ-ગુણ-સંગ. ૨૫૯
 તિન કારણુ તુમકું કહું, સુણો એક ચિત્ત લગાય;
 મમતા છાંડો મૂલણી, જેમ તુમકું સુખ થાય. ૨૬૦
 પરમ પંચ પરમેષ્ઠિ કા, સમરણ અતિ સુખદાય;
 અતિ આદરથી કીજો, જેહથી ભવેદુઃખ જાય. ૨૬૧
 અરિહંત સિદ્ધ પરમાત્મા, શુદ્ધ સ્વરૂપી જેહ;
 તેહના ધ્યાન-પ્રભાવથી, પ્રગટે નિજ ગુણ રેહ. ૨૬૨

વિષય અને કષાયના સંયોગથી રાગ-દ્રેષની પરિણતિ થાય છે, કર્મથી જીવ મલીન થાય છે અને તેથી જન્મ-મરણનો વિસ્તાર થાય છે. ૨૫૮

મોહનીય કર્મની વેલછાં-ગાંઠાથી મિથ્યાદષ્ટિથી અંધ બનેલો જીવ હંમેશા મમતામાં સગ્ન થાય છે પણ પોતાના આત્મગુણોના સંગને પામતો નથી. ૨૫૯

તે માટે હું તમને આ હકીકત કહું છું તે ચિત્ત લગાવીને-સાવધાન થઈને સાંભળો, મૂલભૂત એવી મમતાનો ત્યાગ કરો, જેથી તમને સુખ થશે. ૨૬૦

પરમ-શ્રેષ્ઠ એવા અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠિનું સ્મરણ ઘણું સુખ આપનાર છે, તે પંચ પરમેષ્ઠિનું સ્મરણ ઘણા આદરપૂર્વક કરીએ જેથી સંસારના દુઃખો નાશ પામે. ૨૬૧

જેઓ શુદ્ધ સ્વરૂપવાળા છે તે અરિહંત પરમાત્મા અને

શ્રી જિનધર્મ-પસાયથી, હુધં મુજ નિર્મલ યુદ્ધ;
આતમ લલી પરે ઓલખી, અખ કરું તેહની શુદ્ધ. ૨૬૩

તમે પણ એહ અંગીકરો, શ્રી જિનવરકો ધર્મ;
નિજ આતમકું લલી પરે, જાણી લહો સવિ મર્મ. ૨૬૪

ઝોર સર્વ ભ્રમજલ હે, દુઃખદાયક સવિ સાજ;
તિનકી મમતા ત્યાગકે, અખ સાધો નિજ કાજ. ૨૬૫

૩૮. અનંત લવોમાં અનંત માતા-પિતા વગેરે મહ્યા

લવ લવ મેલી મૂકિયા, ધન કુટુંબ સંજોગ;
વાર અનંત અનુભવ્યા, સવિ સંજોગ વિજોગ. ૨૬૬

ચિદ્ધ પરમાત્માના ધ્યાનના પ્રભાવથી પોતાના શુણ્ણી
રેખાઓ પ્રગટ થાય છે. ૨૬૨

શ્રી જિનેશ્વરના ધર્મની કૃપાથી મારી શુદ્ધિ નિર્મળ
થઈ છે, તેથી આત્માને સારી રીતે જાણીને, હવે તે
આત્માની શુદ્ધિ કરું છું. ૨૬૩

તમે પણ તે જિનેશ્વર પરમાત્માના ધર્મને અંગીકાર
કરો, સર્વ રહસ્યો સમજીને પોતાના આત્માને સારી રીતે
જાણજો. ૨૬૪

બાકીનું બધું ભ્રમજળ છે, આ સર્વ સાજ-ઝદિ પરિ-
વાર વગેરે દુઃખદાયક છે, તેની મમતા છોડી હવે પોતાનું
કાર્ય સાધો. ૨૬૫

ધન અને કુટુંબના સંયોગ દરેક બંધે મેલીને મૂકી

અજ્ઞાની એ આત્મા, જિસ જિસ ગતિમે જાય;
 મમતાવશ ત્યાં તેહવો, હુઈ રહી બહુ દુઃખ પાય. ૨૬૭
 માહાત્મ્ય એ સ્વિ માતકો, કિલુવિધ કહું ન જાય;
 અનંતકાલ એહી ધેરે ભમે, જન્મ-મરણ દુઃખદાય. ૨૬૮
 એમ પુદ્ગલ-પરજાય જેહ, સર્વ વિનાશી જાણ;
 ચેતન અવિનાશી સદા, એ ના સખે અજાણ. ૨૬૯
 મિથ્યામોહને વશ થઈ, જુઠેકું ભી સાચ;
 કહે તિહાં અચરિજ કિશો ? સવમંડપકો નાચ. ૨૭૦

સીધાં છે, આ સર્વ સંયોગ-વિયોગો અનંતી વખત
 અનુભવ્યા છે ૨૬૬

આ અજ્ઞાની આત્મા જે જે ગતિમાં જાય છે, ત્યાં ત્યાં
 મમતાને આધીન બની તે તે ગતિને યોગ્ય કર્મબંધન કરી
 ઘણાં દુઃખ પામે છે. ૨૬૭

એ સર્વ મોહત્વ માહાત્મ્ય છે, તે કાઈ રીતે કહી
 શકાય એવું નથી. આ રીતે અનંતકાળ સુધી બ્રમણ કરી,
 દુઃખદાયક જન્મ-મરણો પામે છે. ૨૬૮

આ રીતે જે પુદ્ગલના પદાર્થો છે, એ સર્વ વિનાશી
 છે એમ જાણો. આ ચેતન-આત્મા હંમેશા અવિનાશી છે.
 અજ્ઞાની જીવ એ જાણતો નથી. ૨૬૯

મિથ્યાત્વમોહનીયને વશ થઈ થઈને જુઠાંને પણ સાચું
 માને તેમાં આશ્ચર્ય શું ? એ તો સંસારરૂપી મંડપમાં
 નાચ સમાન છે. ૨૭૦

જિનકો મોહ ગલી ગયો, લેદ્દજ્ઞાન લાહી સાર;
 પુદ્ગલકી પરિણતિ વિષે, નવિ રાચે નિરધાર. ૨૭૧
 લિન્ન લખે આતમથકી, પુદ્ગલકી પરબય;
 કિમહિ ચળાવ્યો નવિ ચલે, કશી પરે તે ન ઠગાય. ૨૭૨
 લયા યથારથ જ્ઞાન જબ, જાણે નિજ પર લાવ;
 ચિરતા લઈ નિજ રૂપમે, નવિ રુચે તસ પરલાવ. ૨૭૩
 માત તાત તુમકું કહું, એ સબ સાચી વાત;
 તે ચિતમે ધરબો સદા, સફલ કરે અવદાત. ૨૭૪
 મુલકું તુમ સાચે હતો, એતા દિન સંબંધ;
 અબ તે સવિ પૂરણ હુએ, લાવી લાવ પ્રબંધ. ૨૭૫

લેદ્દજ્ઞાન મેળવીને જેનો મોહ મળી ગયો છે તે જીવ
 પુદ્ગલના પરિણામમાં નિપ્રચે આનંદ પામતો નથી. ૨૭૧
 જ્ઞાની જીવ પુદ્ગલના પયોષને આત્માથી લિન્ન ઝોળખે
 છે, કોઈનો ચળાવ્યો ચલાવમાન થતો નથી તે કોઈ ચીતે
 ઠમાતો નથી. ૨૭૨

જ્યારે યથાર્થ-સત્ય જ્ઞાન થાય ત્યારે આત્મા પોતાના
 અને પરના બાવોને જાણે છે, પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિરતા
 થાય છે, અને તેને પરલાવ ગમતા નથી. ૨૭૩

હે માત-પિતા ! તમને સર્વ સત્ય વાત કહું છું. તે
 તમે હ'મેશા ચિત્તમાં ધારણ કરજો. અને તમારા આચરણને
 સફળ કરજો. ૨૭૪

મારે તમારી સાથે આટલા દિવસ સંબંધ હતો, ભાવી
 ભાવની રચનાથી એ સર્વ સંબંધ હવે પૂર્ણ થયો. ૨૭૫

વિકલ્પ કોઈ તુમે મત કરો, ધર્મ કરો થઈ ધીર;
 મેં પણ આત્મ-સાધના, કરું નિજ-મન કરી થીર. ૨૭૬
 આત્મકારણ સાધવો, તુમકું ઉચિત હે સાર;
 મોહ ન કરો કિસી કારણે, જિજ્ઞાસી દુઃખ અપાર. ૨૭૭
 સહજ સ્વરૂપ જે આપણો, તે છે આપણી પાસ;
 નહીં કિસીસું જાચનાં, નહીં પરકી કોસી આશ. ૨૭૮
 અપના ઘર માંહીય છે, મહા અમૃદય નિધાન;
 તે સંભાલો શુભ પરે, ચિંતન કરો સુવિધાન. ૨૭૯
 જન્મ-મરણકા દુઃખ રહે, જખ નિરખે નિજ રૂપ;
 અતુકમે અવિચલ પદ લહે, પ્રગટે સિદ્ધ સરૂપ. ૨૮૦

હવે તમે કોઈ જાતના વિકલ્પ કરશો નહિ, ધીર થઈને
 ધર્મ કરો. હું પણ આત્મ-સાધના કરવા માટે મારા મનને
 સ્થિર કરું. ૨૭૬

તમારે હવે શ્રેષ્ઠ આત્મકાર્ય સાધવું તે ઉચિત છે, કોઈ
 કારણથી તમે મોહ ન કરો, મોહથી પાર વગરનું દુઃખ
 થાય છે. ૨૭૭

આત્માનું જે સહજ-સ્વાભાવિક સ્વરૂપ છે, તે આપણી
 પાસે છે, તે માટે કોઈની યાસે યાચના કરવાની નથી
 અને તે માટે બીજા કોઈની આશા કરવાની નથી. ૨૭૮

આપણા આત્મારૂપી ઘરની અંદર જ મહાઅમૃદય
 ખજાનો પડ્યો છે, તે સારી રીતે સંભાળો અને તેનું સારી
 રીતે ચિંતન કરો. ૨૭૯

અપાર જીવ પોતાનું સ્વરૂપ જુવે છે, ત્યારે જન્મ-

નિજ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના, જીવ ભમે સંસાર;
જળ નિજ રૂપ પિછાણીયો, તળ લહે ભવકો પાર. ૨૮૧
સકલ પદારથ જગતકે, જાણુ-દેખણુહાર;
પ્રત્યક્ષ ભિન્ન શરીરશુ, જ્ઞાયક ચેતન સાર. ૨૮૨

૩૬. બારમા દેવલોકના દેવનું દર્શાત.

દર્શાત એક સુણે ઇહાં, બારમા સ્વર્ગકે દેવ;
કૌતુકભિષ મધ્ય લોકમે, આવી વસિયો હેવ. ૨૮૩
કોઈક રંક પુરુષ તણી, શરીર પરબથમે સોય;
પેસી ખેલ કરે કિશા, તે દેખો સહુ કોંય. ૨૮૪

મરણનાં દુઃખો નાશ પામે છે, અનુક્રમે અવિચળપદ-ભોક્ષ-
પદ મેળવે છે, અને પોતાનું સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. ૨૮૦

જીવ પોતાનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના સંસારમાં ભટકે છે,
ન્યારે પોતાનું સ્વરૂપ જોળખે છે, ત્યારે સંસારનો પાર
પામે છે. ૨૮૧

આ જીવ જગતના સકળ પદારથોને જાણનારો અને
દેખનારો છે, જ્ઞાની પુરુષોને આત્મા જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ છે,
શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે, આ ચેતન જ્ઞાયક છે. ૨૮૨

આ માટે એક દર્શાત સાંભળો. એક બારમા દેવલોકનો
દેવ કૌતુકના બહાનાથી પોતાની ઇચ્છાથી મધ્યલોકમાં-
મહુષ્યલોકમાં આવીને રહ્યો. ૨૮૩

તે દેવ કોઈ રંકપુરુષના શરીરના પર્થાયમાં પ્રવેશ કરી
કેવા કેવા પ્રકારના ખેલો કરે છે, તે તમે સર્વ જુઓ. ૨૮૪

કબલિક રાનમેં જાયકે, કાષ્ટકી ભારી લેય;	
નગરમેં વેચન ચાલિયો, મસ્તક ધરીને તેહ.	૨૮૫
કરે મજૂરી કોઇ દિન, કબલિક માગે ભીખ;	
કબલિક પરસેવા વિષે, દક્ષ થઇ ધરે શીખ.	૨૮૬
કબલિક નાટકિયો થઇ, રીઝવે નગરકો વૃંદ;	
કબલિક વણિક બની ઇસો, કરે વેપાર અમંદ.	૨૮૭
કબલિક માલ ગુમાયકે, રુદન કરે બહુ તેહ;	
કબલિક નફા પાયકે, હાસ્ય વિનોદ અછેહ.	૨૮૮
એણિવિધ ખેલ કરે ઘણા, પુત્ર-પુત્રી પરિવાર;	
સ્ત્રીઆદિક સાથે રહે, નગરમાંહી તેણીવાર.	૨૮૯

ક્યારેક તે જંગલમાં જઈને લાકડાનો ભારો લઈને
માથા ઉપર ધારણ કરીને નગરમાં વેચવા માટે ચાલ્યો ૨૮૫

કોઇક દિવસ તે મજૂરી કરે છે, ક્યારેક તે ભીખ
માંગે છે, ક્યારેક પારકાની સેવા કરતાં ચતુર બનીને
શીખામણને ધારણ કરે છે. ૨૮૬

ક્યારેક નાટકીયો બનીને નગરના લોકોના ટોળાને રાજી
કરે છે, ક્યારેક વણિકનું રૂપ ધારણ કરી ઘણો વેપાર
કરે છે. ૨૮૭

ક્યારેક વળી માલ ગુમાવીને તે ઘણું રુદન કરે છે,
ક્યારેક નફા મેળવીને ખૂબ હાસ્ય-વિનોદ કરે છે. ૨૮૮

આ રીતે ઘણા તમાસા કરે છે, પુત્ર-પુત્રીના પરિવાર
અને સ્ત્રી સાથે રહે છે. તે વખતે નગરમાં મનુષ્ય સૈન્ય

ઘેરીકટકે આબુ' ઘણું, નાસણ લાગ્યા લોકે;
તવ તે મુર એમ ચિંતવે, ઈહાં હોશે બહુ શોક. ૨૯૦

એમ વિચાર કરી સવે, ચાલે આધી રાત;
એક પુત્રકું કાંધે પર, બીજાકું ગહે હાથ. ૨૯૧

ઘરબાબરકો પોરલો, સ્ત્રી લહે શિરપરિ તેહ;
પુત્રીકું આગલ કરી, એણી પેરે ચાલે તેહ. ૨૯૨

ફાટે તુટે ગોઠાં, તિણ્ણી બાંધી ગાંઠ;
શિર ધરી જે આપણે, એણિવિધ તિહાંથી નાંઠ. ૨૯૩

મારગ ચાલતાં તેહને, વાટ બઠાઉ મલે જેહ;
પૂછે 'કિહાં ચાલ્યા તુમ ?' તવ એમ બાબે તેહ. ૨૯૪

ઘણું આબુ, લોકો નાસવા લાગ્યા, તે વખતે તે દેવ એમ
વિચારે છે કે, અહિં રહેવાથી ઘણો શોક થશે. ૨૯૬ ૨૯૦

એમ વિચાર કરી બધા અડધી રાતે ચાલી નીકળ્યા,
એક પુત્રને પોતાના રકંધ ઉપર રાખ્યો, બીજાને હાથમાં
પકડ્યો. ૨૯૧

ઘર-વખરીકું પોટલું બીજો મસ્તક ઉપર મૂક્યું. પુત્રીને
આમળ કરીને જો રીતે તે ચાલી નીકળ્યા. ૨૯૨

તેમજ જે ફાટલ-તુટલ ગોઠાં હતાં તેની માંસડી
બાંધી પોતાના માથા ઉપર ધારણ કરી આ રીતે તેઓ
ત્યાંથી નાઠા. ૨૯૩

માર્ગમાં આમળ ચાલતાં તેને સુસાક્ષર મળે છે, તે
પૂછે છે કે 'તમે કયાં ચાલ્યા ?' ત્યારે તે એમ કહે છે કે-

નગર અમારું ઘેરિયું, વયરી લશ્કર આય;
 તિણુ કારણુ અમે નાશિયા, લહી કુટુંબ સમવાય. ૨૯૫
 કોઈક ગામમેં જાય કે, જિમ તિમ કરું ગુજરાન;
 કરમ વિપાક બને ઈસા, તેણે કરી ભયા હેરાન. ૨૯૬
 એમ અનેક પ્રકારકા, ખેલ કરે જગમાંહી;
 પણ ચિત્તમેં જાણે ઈશ્યું, મેં સદા સુખમાંહી. ૨૯૭
 મેં તો બારમા કલ્પકો, દેવ મહાઋદ્ધિવંત;
 અનોપમ સુખ વિલસું ત્રદા, અદ્ભુત એ વિરતંત. ૨૯૮
 એ એષ્ટા જે મેં કરી, તે સવિ કૌતુક કાજ;
 રંક પરજાય ધારણુ કરી, તિણુકો એ સવિ સાજ. ૨૯૯

અત્રુના લશ્કરે આવીને અમારા નગરને ઘેરી લીધું છે. તે
 કારણથી અમે કુટુંબના સમૂહને લઈને નાસીથે
 છીએ. ૨૯૪-૨૯૫

કોઈક ગામમાં જઈને અમે જેમ તેમ ગુજરાન કર્યું.
 કરમનો વિપાક એવો થયો કે તેથી અમે હેરાન થયા. ૨૯૬

આ રીતે તે અનેક પ્રકારના ખેલ જંગતમાં કરે છે
 પણ તે મનમાં તો એમ જાણે છે કે-હું તો હંમેશા
 સુખમાં જ છું. ૨૯૭

હું તો બારમા દેવલોકનો મહાઋદ્ધિવંત દેવ છું.
 અનોપમ સુખમાં હંમેશા વિલાસ કરું છું. આ વૃત્તાંત
 અદ્ભુત છે. ૨૯૮

મેં આ બધી એષ્ટાઓ કરી તે તો બધી કૌતુક માટે

જેમ મુર એહ ચરિત્રને, નવિ ધરે મમતાભાવ;
 દીનભાવ પણ નવિ કરે, ચિંતવે નિજ મુરભાવ. ૩૦૦
 એણિવિધ પર પરભયમે, મેં જે એટા કરંત;
 પણ નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપકું, કબહુ નહીં વિસરંત. ૩૦૧
 શુદ્ધ હમારો રૂપ હે શોભિત સિદ્ધ સમાન;
 કેવલ લક્ષ્મીકો ધણી, ગુણ અનંત નિધાન. ૩૦૨
 એણિપરે એહ સરૂપકો, અનુભવ કિયો બહુવાર;
 અબ કિણુવિધ મુજ ભવ નહીં, એ ભણો નિરધાર. ૩૦૩

૪૦ પોતાની પત્નીને સુંદર સમજાવટ
 અબ આગે નિજ નારીકું, સમજાવે શુભ રીત;
 મમતા ન કરો એહકી, ન કરો પુદ્ગલપ્રીત. ૩૦૪

છે. મેં રંક પયાય ધારણુ કયો તેની આ બધી
 રચના છે. ૨૯૯

જેવી રીતે તે દેવ પોતાના આ કલ્પિત ચરિત્રમાં મમતા
 ભાવ ધારણુ કરતો નથી તેમ જ દીનભાવ ધારણુ કરતો નથી
 અને પોતાનો દેવભાવ જ વિચારે છે. ૩૦૦

તેવી રીતે પરપયાયમાં હું જે એટા કરું છું પણ
 પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હું ક્યારેય બૂલતો નથી. ૩૦૧

મારું સ્વરૂપ શુદ્ધ છે, સિદ્ધ સમાન શોભે છે. હું
 કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીનો ધણી છું. અનંત ગુણોનો ખજાનો
 છું. ૩૦૨

આ રીતે આ સ્વરૂપનો મેં ઘણીવાર અનુભવ કયો છે
 હવે મને કોઈ ભતનો ભય નથી એ નક્કો બણ્યો. ૩૦૩

હવે પછી પોતાની સ્ત્રીને સાચી રીતે સમજાવે છે કે-

થિતિ પૂરણ લઈ એહકી, અળ રહેણેકા નાંહી;
 તો કયું મોહ ધરો ઘણો ? દુઃખ કરણા દિલમાંહી ? ૩૦૫
 મેરા તેરા સંબંધ જે, એતા દિનકા હોય;
 વધઘટ કો ન કરી શકે, એણિવિધ જાણો . સોય. ૩૦૬
 એહ શરીર અસાર છે, વિણસતાં નહીં વાર;
 થિતિ બલ સવિ પૂરણ હુઆ, ખિણમેં હોયગી છાર. ૩૦૭
 તિણ કારણુ તુમકું કહું, મ ધરો ઇણકી આશ;
 ગરજ સરે નહીં તાહરી, ઇનકા હોયે અળ નાશ. ૩૦૮
 એમ જાણી મમતા તણ, ધરમ કરો ધરી પ્રીત;
 જેમ આતમસુખ સંપજે, એ ઉત્તમકી રીત. ૩૦૯

આ શરીરની મમતા ન કરો અને પુદ્ગલની પ્રીતિ ન કરો. ૩૦૪

આ શરીરની સ્થિતિ પૂણું થઈ છે, હવે એ રહેવાનું નથી. તો શા માટે ઘણો મોહ ધારણ કરો છો અને હૃદયમાં દુઃખ શા માટે કરો છો ? ૩૦૫

મારો અને તારો સંબંધ આટલા દિવસોનો જ હતો, તેમાં કોઈ વધઘટ કરી શકે નહિ, આ રીતે તમે જાણો. ૩૦૬

આ શરીર અસાર છે, તેને વિનાશ પામતા વાર લાગતી નથી. તેનો સ્થિતિકાળ પૂણું થયેલ છે. સ્થુલવાયમાં તેની રાખ થશે. ૩૦૭

તે માટે તમને કહું છું કે જોની આશ ન ધારણ કરો, હવે જોનાથી તારું કોઈ કામ સરે તેમ નથી. હવે જોનો નાશ થવાનો છે. ૩૦૮

એમ જાણી તેની મમતા છોડીને ધર્મપ્રતિ પ્રીતિ ધારણ

કાલે જગતમે' સહુ શિરે, ગાફલ રહેણા નાહી;
કબલિક તુજકું' પણ ગ્રહે, સંશય ધણમે' નાંહી. ૩૧૦

‘તું’ મુજ પ્યારી નારી છે’, એ સવિ મોહવિલાસ;
લોગ વિટંબના બણીએ, આતમગુણકો નાશ. ૩૧૧

સ્રી હરતાર સંભોગ જે, લવનાટક એહ બણુ;
ચેતન તુજ મુઝ સારીખો, કર્મ વિચિત્ર વખાણુ. ૩૧૨

એમ વિચાર ચિત્તમે' ધરી, મમતા મૂકો દૂર;
નિજ સ્વારથ સાધન બણી, ધરમ કરો થઈ શૂર. ૩૧૩

કચીને ધર્મનું આચરણ કરો. જેથી આત્માનું સુખ પ્રાપ્ત થાય. અને ઉત્તમ આત્માની એ જ રીત છે. ૩૦૬

આ જગતમાં મરણ બધાને મસ્તકે રહેલું છે, માટે કોઈ મદ્દલતમાં રહેશે નહિ. ક્યારેક તે તને પણ ગ્રહણ કરશે જોમાં કોઈ સંશય નથી. ૩૧૦

‘તું’ મારી બહાલી સ્ત્રી છે’ એ સર્વ મોહની યેષ્ટા છે, લોભને વિટંબના બણવી, તે આત્મગુણોનો નાશ કરે છે. ૩૧૧

સ્ત્રી અને પતિનો જે સંબોગ છે, તે સંસારનું નાટક છે, તારા અને મારો આત્મા સમાન છે, કર્મના યોગે વિચિત્રતા છે-બુઢાપણું છે. એમ બણો. ૩૧૨

આ રીતે વિચાર મનમાં ધારણ કરી મમતાને દૂર મૂકો, પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે શૂરવીર બનીને ધર્મ કરો. ૩૧૩

જો મુજ ઉપર રાગ છે, તો કરો ધરમ મેં સહાજ;
 ઇચ્છુ અવસર પુજ ઉચિત છે, એ સમો અવર ન કાજ. ૩૧૪
 ધરમ ઉપદેશ એણિ પરે, તેરા હિતકે કાજ;
 મેં કહ્યો કરુણા લાયકે, તેણે સાધો શિવરાજ. ૩૧૫
 ફેગટ ખેદ ના કીજ્યો, કર્મખંધ બહુ થાય;
 બાણી એમ મમતા તણ, ધર્મ કરો સુખદાય. ૩૧૬

૪૧. સર્વ કુટુંબને અંતિમ હિતશિક્ષા
 હવે નિજ કુટુંબ બાણી કહે, હિતશિક્ષા સુવિચાર;
 મમતા મોહ છોડાવવા, એણિવિધ કરે ઉપગાર. ૩૧૭
 મુણા કુટુંબ પરિવાર સહુ, કહું પુમકું હિત લાય;
 આયુ થિતિ પૂરણુ લાઇ, એહ શરીરદી લાય. ૩૧૮

જો તમને મારી ઉપર રાગ છે તો મને ધર્મમાં સહાય
 કરો. આ અવસરે તમને તે જ ઉચિત છે, એ સમાન
 બીજું કોઈ કામ નથી. ૩૧૪

આ રીતે તારા હિતને માટે મેં ધર્મનો ઉપદેશ કરુણા
 લાવીને કહ્યો છે, તો હવે મોક્ષદ્યં સંભવ સાધો. ૩૧૫

નકામો ખેદ કરવો નહિ, ખેદ કરવાથી ઘણો કર્મખંધ
 થાય છે, એમ સમજી મમતાનો ત્યાગ કરી સુખને આપ-
 નાર એવા ધર્મને કરો. ૩૧૬

હવે પોતાના કુટુંબને ઉદ્દેશીને આરા વિચાર પૂર્વક
 હિતશિક્ષા કહે છે. મમતા અને મોહ છોડાવવા આ રીતે
 ઉપકાર કરે છે. ૩૧૭

હું સર્વ કુટુંબ-પરિવાર સાંભળો, તમને હિત લાવીને

તેણે કારણ મુજ ઉપરે, રાગ ન ધરણાં કોય;
 રાગ ક્યાં દુઃખ ઉપજે, ગરજ ન સરણી જોય. ૩૧૯
 એહ ચિતિ સંસારકી, પંખીકા મેલાપ;
 ખિણુ ખિણુમે ઉડી ચલે, કહા કરના સંતાપ. ૩૨૦
 કોણ રહ્યા ઇહાં ચિર થમ? રેહણુહાર નહીં કોય;
 પ્રત્યક્ષ દીસે ઇણી પરે, તુમે પણ જાણો સોય. ૩૨૧
 મેરે તુમ સહુ-સાથમું, ક્ષમાભાવ છે સાર;
 આણુંદમાં તુમ સહુ રહો, ધર્મ ઉપર ધરો પ્યાર. ૩૨૨
 ભવસાગરમાં યૂરતાં, ના કોઇ રાખણુહાર;
 ધર્મ એહ પ્રવહણુ સમો, કેવલિજાખિત સાર. ૩૨૩

કહું છું, હે ભાઈ! આ શરીરના આયુષ્યની સ્થિતિ પૂછું
 થઈ છે. ૩૧૮

તે માટે મારી ઉપર કોઈ જાતનો રાગ ધારણુ કરશે
 નહિ. રાગ કરવાથી દુઃખ ઉપજે છે, તેનાથી કોઈ ગરજ
 સરતી નથી. ૩૧૯

સંસારની આ સ્થિતિ પંખીઓના મેલાપ સરખી છે,
 જેમ પક્ષીઓનો સમૂહ ઉડી ઉડીને ચાલ્યો જાય છે, તેમ
 જીવ ઉડીને ચાલ્યો જાય તેમાં સંતાપ આ માટે કરવો? ૩૨૦

આ સંસારમાં સ્થિર થઈને કોણ રહ્યું છે? કોઈ સ્થિર
 રહેનાર નથી, એ વાત પ્રત્યક્ષ દેખાય છે અને તમે પણ
 તે જાણો છો. ૩૨૧

મારે તમારા દરેકની સાથે શ્રેષ્ઠ ક્ષમાભાવ છે, તમે
 સર્વ આનંદમાં રહો. ધર્મ ઉપર પ્રેમ ધારણુ કરો. ૩૨૨

આ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબતાં કોઈ રક્ષણુ કરનાર નથી,

ઓ સેવો તુમ ચિત્ત ધરી, જેમ પામો સુખ સાર;
 દુરગતિ સવિ દૂરે રહે, અનુક્રમે ભવનિસ્તાર. ૩૨૪
 એમ કુટુંબ પરિવારકું, સમજાવી અવદાત;
 પછી પુત્ર બોલાય કે, ભાળે એણી પેરે વાત. ૩૨૫
 સુણો પુત્ર ! શાણા તુમે, કેહણે કેા એ સાર;
 મોહ ન કરવો માહરો, એહ અધિર સંસાર. ૩૨૬
 શ્રી જિનશ્વરમ અંગીકરો, સેવો ધરી બહુ રાગ;
 તુમકું સુખદાયક ઘણો, લહેશો મહાસોભાગ. ૩૨૭
 વ્યવહારિક સંબંધથી, આણા માનો સાર;
 તેણે કારણ તુમને કહું, ધારો ચિત્ત મોઝાર. ૩૨૮

દેવદિલગમવંતે કહેલો એક ધર્મ જ પ્રવહણુ-નાવ
 સમાન છે. ૩૨૩

એ ધર્મને તમે ચિત્તમાં ધારણ કરીને સેવો જેથી
 શ્રેષ્ઠ સુખને પામો, તેનાથી સર્વ દુર્ગતિ દૂર થાય છે અને
 અનુક્રમે સંસારનો નિસ્તાર થાય છે. ૩૨૪

જોવી રીતે કુટુંબ-પરિવારને હકીકત સમજાવીને પછી
 પુત્રને બોલાવીને આ રીતે વાત કરે. ૩૨૫

હે પુત્ર ! જાણો, તમે સમજી છો, તમને કહેવાનો
 સાર એ છે કે-તમે મારો મોહ કરતા નહિ, આ સંસાર
 અસાર છે. ૩૨૬

શ્રી જિનેશ્વરજી વચન અંગીકાર કરો, અને તે જિન-
 વચનને ઘણો રાગ ધારણ કરીને સેવો. તે તમને ઘણું સુખ
 આપશે અને તેથી તમે મહાસોભાગ્ય પામશો. ૩૨૭

મારી સાથેના વ્યાવહારિક સંબંધથી તમે મારી સારી

પ્રથમ દેવ-શુર-ધર્મકી, કરે અતિ ગાઠ પ્રતીત;
 મિત્રાણ કરે સુજનકી, ધર્મશુ' ધરે પ્રીત. ૩૨૯
 દાન શિયલ તપ ભાવના, ધર્મ એ ચાર પ્રકાર;
 રાગ ધરે નિત્ય એહશુ', કરે શક્તિ અતુસાર. ૩૩૦
 સ્વજન તથા પરજન વિષે, લેહ વિજ્ઞાન જેમ હોય;
 એહ ઉપાય કરે સદા, શિવસુખ દાયક સોય. ૩૩૧

૪૩ કૈની સોખત કરવી ?

જે સંસારી પ્રાણિયા, મગન રહે સંસાર;
 પ્રીત ન કીજીએ તેહકી, મમતા દૂર નિવાર. ૩૩૨

આજ્ઞા માનો છો, તે કારણથી હું તમને કહું છું, તે તમે
 ચિત્તમાં ધારણ કરો. ૩૨૮

પ્રથમ તો દેવ-શુર અને ધર્મ ઉપર ગાઠ વિશ્વાસ રાખો.
 સજનનો સાથે મૈત્રી કરો, ધર્મીજનો સાથે પ્રીતિ ધારણ
 કરો. ૩૨૯

દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારનો ધર્મ
 છે, તે ધર્મ સાથે હંમેશા રામ ધારણ કરો અને શક્તિ
 પ્રમાણે ધર્મ કરો. ૩૩૦

સ્વજન અને પરજન વિષે જેમ લેહજ્ઞાન થાય તે રીતે
 હંમેશા ઉપાય કરો, કારણ કે તે લેહજ્ઞાન મોક્ષસુખને
 આપનાર છે. ૩૩૧

જે સંસારી છવો સંસારભાવમાં મગ્ન રહે છે તેઓની
 સાથે પ્રીતિ ન કરવી, તેઓની મમતા દૂર કરવી. ૩૩૨

રાગી જીવકી સંગતે, એહ સંસાર મોઝાર;
કાલ અનાદિ ભટકતાં, કિમહિ ન લાહીએ પાર. ૩૩૩

રાગે રાગદશા વધે, તેમ વલી વિષય-વિકાર;
મમતા મૂર્છા બહુ વધે, એ દુર્ગતિ દાતાર. ૩૩૪

તેણે સંસાર જીવકી, તણ સંગત દિલ ધાર;
જ્ઞાનવંત પુરુષોં તણી, કરો સંગતિ સુવિચાર. ૩૩૫

ધર્માત્મા પુરુષતણી, સંગતે બહુ ગુણ થાય;
જશ કીર્તિ વાધે ઘણી, પરિણતિ સુધરે ભાય. ૩૩૬

એમ અનેક ગુણ સંપન્ને, એહ લોકમેં સુખકાર;
વલી પરલોક મેં પામીએ, સ્વર્ગાદિક સુખ સાર. ૩૩૭

આ સંસારની અંદર રાગી જીવની સંગતમાં અનાદિ-
કાળ ભટકતાં પણ કોઈ રીતે સંસારનો પાર પામી શકાતો
નથી. ૩૩૩

રાગ કરવાથી રાગદશા વધે છે, તેમજ વિષયવિકારો
વધે છે, મમતા અને મૂર્છા પણ ઘણી વધે છે, તેથી રાગ
એ દુર્ગતિને આપે છે. ૩૩૪

તેથી સંસારાસક્ત જીવની સંગત છોડી હૃદયમાં વિચાર
કરી સારા વિચારપૂર્વક જ્ઞાની પુરુષોની સંગતિ કરો. ૩૩૫

ધર્માત્મા પુરુષોની સંગત કરવાથી ઘણા ગુણ થાય છે.
યશકીર્તિ ઘણી વધે છે અને તેથી હે ભાઈ! આત્માના
પરિણામ સુધરે છે. ૩૩૬

આ રીતે ધર્મી આત્માની સોળતથી અનેક ગુણો

વહી ઉત્તમ પુરુષતણી, સંગતે લહીએ ધર્મ;
 ધર્મ આરાધી અનુક્રમે, પામીએ શિવપુર શર્મ. ૩૩૮
 ધર્મી ઉત્તમ પુરુષકી, સંગતિ સુખની ખાણ;
 દોષ સહલ દૂરે રહે, અનુક્રમે પદ નિર્વાણ. ૩૩૯
 એણિવિધ તુમકું હિત ભણી, વચન કહ્યાં સુરસાલ;
 જો તુમકું સચ્ચા લગે, તો કીજો ચિત્ત વિશાલ. ૩૪૦
 દયાભાવ ચિત્ત આણકે, મેં કહ્યા ધર્મવિચાર;
 જો તુમ હૃદયમાં ધારશો, તો લેશો સુખ અપાર. ૩૪૧

સંપન્ને છે. લોકમાં તે સુખ કરનાર થાય છે અને પરલોકમાં
 શ્રેષ્ઠ સ્વર્ગ આદિના સુખો પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૩૭

વળી ઉત્તમ પુરુષોની સોળત કરવાથી ધર્મની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. અને ધર્મની આરાધના કરીમે અનુક્રમે મોક્ષના
 સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૩૮

ધર્મી ઉત્તમ પુરુષની સોળત જો સુખની ખાણ છે,
 તેનાથી સર્વ દોષો દૂર થાય છે અને અનુક્રમે નિર્વાણપદ-
 મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૩૯

આ રીતે તમારા હિતને માટે સુંદર રસદાર વચનો
 કહ્યાં જો તમને તે ચાચાં લાગે તો ચિત્તને વિશાળ કરી
 તેનું ચિંતન કરજો. ૩૪૦

મેં મનમાં દયાભાવ લાવીને આ ધર્મના વિચારો કહ્યા
 છે. જો તમે તેને હૃદયમાં ધારણ કરશો તો અપાર સુખ
 પામશો. ૩૪૧

એમ સખડું સમજાયકે, સખસેં અલગા હોય;
 અવસર દેખી આપણા, ચિત્તમે ચિંતે સોય. ૩૪૨
 આયુ અદ્ય નિજ જાણુ કે, સમકિતદષ્ટિવંત;
 દાન પુન્ય કરણી જિકે, નિજ હાથે કરે સંત. ૩૪૩
 મહાવ્રતધારી મુનિવરા, સમ્યગ્જ્ઞાન સંયુક્ત;
 ધારક દશવિધ ધર્મના, પાંચ સમિતિ ત્રણ ગુરેત. ૩૪૪
 બાહ્ય અહ્યંતર અંધિ જે, તેહથી ન્યારા જેહ;
 બહુશ્રુત આગમ અર્થના, મર્મ લહે સહુ તેહ. ૩૪૫
 એહવા ઉત્તમ ગુરુતણા, પુન્યથી જોગ જો હોય;
 અંતર ખુલી એકાંતમે, નિશઘ્યભાવ હોય સોય. ૩૪૬

આ રીતે બધાને સમજાવીને બધાથી તે અલમ-જુદો થાય છે. અને પોતાનો અવસર જાણીને તે મનમાં વિચારે છે. ૩૪૨

પોતાનું આયુષ્ય અદ્ય જાણીને સમકિતદષ્ટિવંત મતપુ-
 રુષ પોતાના હાથે દાન-પુણ્યની કરણી કરે છે. ૩૪૩

જે મહાવ્રતધારી સમ્યગ્જ્ઞાન સહિત દશવિધ ચતિ-
 ધર્મના ધારક, પાંચ સમિતિ યુક્ત અને ત્રણ ગુણિયુક્ત
 મુનિવરો હોય (૩૪૪)

તેમજ બાહ્ય (પરિશદ) અને અહ્યંતર અંધિ (રાગ-
 દ્વેષથી) જે ન્યારા હોય, બહુશ્રુત હોય કે જેથી આગમોના
 અર્થના રહસ્યને જેઓ પામેલા હોય. (૩૪૫)

એવા ઉત્તમ ગુરુનો જો પુણ્યથી યોગ મળે તો પોતાનું
 અંતર-હૃદય ખોલીને તે નિઃશઘ્ય ભાવવાળો થાય. ૩૪૬

એહવા ઉત્તમ પુરુષનો, જોગ કદી નવિ હોય;
 તે સમકિતદષ્ટિ પુરુષ, મહાગંભીર તે જોય. ૩૪૭
 એહવા ઉત્તમ પુરુષ કે, આગે અપની વાત;
 હૃદય જોલકે કીજીએ, મરમ સકલ અવદાત. ૩૪૮
 થોઅ જીવ ઉત્તમ જિકે, ભવલીડ મહાભાગ;
 એહવો જોગ ન હોય કદા, કહેણે કે નહીં લાગ. ૩૪૯
 અપના મનમે ચિંતવે, દુષ્ટ કરમવશ જેહ;
 પાપ કરમ જે હોઈ ગયું, બહુવિધ નિંદ તેહ. ૩૫૦
 ૪૩. આલોચનામાં સાક્ષિઓ.

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા, વલી શ્રી સિદ્ધ ભગવંત;
 જ્ઞાનવંત મુનિરાજની, વલી સુર સમકિતવંત. ૩૫૧

આવા ઉત્તમ પુરુષનો જે કદાચ થોમ ન મળે તે જે
 અતિમંભીર સમકિતદષ્ટિ હોય તેની તપાસ કરવી. ૩૪૭

જોવા ઉત્તમ પુરુષની આગળ હૃદય જોલીને સર્વ મર્મ
 સહિત નિમંજપણે પોતાની વાત કરવી. ૩૪૮

જે સંસારના લીડુ મહાગામ્યશાળી થોમ જીવ હોય
 તે પોતાની વાત તેની આગળ કરવી પણ તેવા આત્માનો
 થોમ ન મળે તે પોતાની વાત કહેવી નહિ. ૩૪૯

તે પોતાના મનમાં વિચાર કરે અને દુષ્ટ કર્મના થોમે
 જે જે પાપકર્મો થઈ ગયા હોય, તેની ઘણા પ્રકારે નિંદા
 કરે. ૩૫૦

હવે આલોચના કરતી વખતે કોની કોની સાક્ષિ રાખવી
 તે કહે છે-

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા, શ્રી સિદ્ધ ભગવંત, શ્રી જ્ઞાની
 મુનિરાજ અને સમકિતદષ્ટિ દેવો. (૩૫૧)

ઈત્યાદિક મહાપુરુષકી, સાખ કરી સુવિશાલ;
 વહી નિજ આતમસાખશું, દુરિત સવે અસરાલ. ૩૫૨
 મિથ્યાદુષ્ટ તલહી પરે, હીજે ત્રિકરણ શુદ્ધ;
 એણિવિધ પવિત્ર થઇ પછે, કીજે નિર્મલ યુદ્ધ. ૩૫૩
 અવશ્ય મરણ નિજ મન વિષે, ભાસન હુવે જામ;
 સર્વ પરિગ્રહ ત્યાગ કે, આહાર ચાર તજે તામ. ૩૫૪
 જો કદિ નિર્ણય નવિ હુયે, મરણ તણે મનમાંહી;
 તો મરણદા કીજાએ, ઇતર કાલ કી તાંહી. ૩૫૫
 સર્વ આરંભ પરિગ્રહ સહુ, તિનકો કીજે ત્યાગ;
 ચારે આહારવહી પચક્ષિપ્તએ, ઇણવિધ કરી મહાભાગ. ૩૫૬

ઈત્યાદિક મહાપુરુષોની વિશાળપણે સાક્ષી કરી તેમજ પોતાના
 આત્માની સાક્ષિએ સર્વ પાપોની આદોષના લે. ૩૫૧-૩૫૨

પોતાના પાપોનું મને-વચન-કાવાની શુદ્ધિથી સારી
 રીતે મિથ્યાદુષ્ટ કે. જેવી રીતે પવિત્ર થઇ પોતાની યુદ્ધ
 નિર્મળ કરે. ૩૫૩

જ્યારે પોતાના મનની અંદર મરણ નજીક આવેલું
 થોડુંસ જાણે ત્યારે સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી, ચારે વ
 આહારનો ત્યાગ કરે. ૩૫૪

જો કદાચ મનની અંદર મરણનો નિર્ણય ન થાય તો
 થોડા કાળની મર્યાદાવાળું પચક્ષિપ્ત કરે. ૩૫૫

સર્વ આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે, અને મહા-
 ભાગ્યશાળી આત્મા આ રીતે કરી અવસરે ચારેય આહારનું
 પચક્ષિપ્ત કરે. ૩૫૬

૪૪. મરણની પૂર્વ તૈયારી

હવે તે સમકિતદૃષ્ટિવંત, ચિર કરી મન વચ્ચ કાચ;
ખાટથી નીચે ઉતરી, સાવધાન અતિ થાય. ૩૫૭
સિંહ પડે નિર્ભય થઇ, કરે નિજ આતમ કાજ;
મોક્ષલક્ષ્મી વરવા ભણી, લેવા શિવપુર રાજ. ૩૫૮
જિમ મહાસુભટ સંગ્રામમાં, વૈરી જીતણુ કાજ;
રણભૂમિમેં સંચરે, કરતા અતીહ દિગ્ગાજ. ૩૫૯
ધણવિધ સમકિતવંત જે, કરી ચિરતા પરિણામ;
આકુળતા અંશે નહીં, ધીરજતણુ તે ધામ. ૩૬૦
શુદ્ધ ઉપયોગમાં વરતતાં, આતમશુણુ અનુરાગ;
પરમાતમ કે ધ્યાનમેં, લીન ઓર સખ ત્યાગ. ૩૬૧

મરણની પૂર્વ તૈયારી કેવી રીતે કરવી ? તે માટે કહે છે કે—

હવે સમકિતદૃષ્ટિ આત્મા મન-વચન-કાયાને સ્થિર કરી,
ખાટલા ઉપરથી નીચે ઉતરી અત્યંત સાવધાન થાય છે. ૩૫૭

સિંહની જેમ નિર્ભય થઇ મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીને વરવા અને
મોક્ષનગરનું રાજ્ય લેવા પોતાના આત્મા અંબધી કાજ
કરે. ૩૫૮

જેમ મહાસુભટ યુદ્ધમાં યત્રુને જીતવા માટે દિશાઓમાં
ઘણી ગર્જના કરતાં રણભૂમિમાં સંચરે છે. ૩૫૯

તેવી રીતે સમકિતદૃષ્ટિવંત જીવ પરિણામને સ્થિર કરી,
અંશ પણ આકુળતા રહિત, ધીરજનું ઘર બની, શુદ્ધ ઉપ-
યોગમાં વર્તે, આતમશુણુના અનુરાગથી સર્વ પદાર્થોનો
ત્યાગ કરી પરમાત્માના ધ્યાનમાં લીન બને. ૩૬૦-૩૬૧

૪૫. મરણુ પ્રસંગની ભાવના અને આત્મસ્થિતિ,
 'ધ્યાતા ધ્યેયની એકતા, ધ્યાન કરતાં હોય;
 આત્મા હોય પરમાત્મા,' એમ જાણે તે સોય. ૩૬૨
 સમકિતદષ્ટિ શુભ મતિ, શિવસુખ ચાહે તેહ;
 રાગાદિ પરિણામને, ખિણ નવિ વરતે તેહ. ૩૬૩
 કિણુહી પદારથ કી નહીં, વાંછા તથ ચિત્તમાંહ;
 મોક્ષલક્ષ્મી વરવા ભણી, ધરતો અતિ ઉછાંહ. ૩૬૪
 ઝોણુવિધ ભાવ વિચારતાં, કાલ પૂરણુ કરે સોય;
 આકુલતા કિણુવિધ નહીં, નિરાકુલ થિર હોય. ૩૬૫
 આત્મસુખ આણુંદમય, શાંત સુધારસ કુંડ;
 તામે તે ઝીલી રહે, આત્મવિરજ ઉકુંડ. ૩૬૬

ધ્યાન કરતી વખતે ધ્યાતા અને ધ્યેયની એકતા થાય ત્યારે તે જ આત્મા પરમાત્મા થાય છે. ૩૬૨

જે સમકિતદષ્ટિ શુભ બુદ્ધિવાળો જીવ છે તે મોક્ષ-સુખને જ ઇચ્છે છે, તે રાગ-દ્વેષ આદિના પરિણામમાં ક્ષણવાર પણ વર્તતો નથી. ૩૬૩

તેના મનમાં કોઈપણ ભાવ પદાર્થની ઇચ્છા હોતી નથી અને મોક્ષલક્ષ્મી વરવા માટે અત્યંત ઉત્સાહ ધારણ કરે છે. ૩૬૪

આવી રીતે અંતરંગ ભાવનો વિચાર કરતાં તે પોતાનો આયુષ્યકાળ પૂર્ણ કરે, તેને કોઈ જાતની આકુળતા હોતી નથી, તે જીવ આકુળતા રહિત સ્થિર હોય છે. ૩૬૫

આત્માનુ સુખ કે જે જ્ઞાનંદમય છે. શાંત અમૃતરસના

આત્મસુખ સ્વાધીન છે, ઔર ન એહ સમાન;
એમ બાણી નિજ રૂપમે, વરતે ધરી બહુમાન. ૩૬૭

એમ આણંદમાં વરતતાં, શાંત પ્રણામ સંયુક્ત;
આયુ નિજ પૂરણ કરી, મરણ લહે અતિમંત. ૩૬૮

૪૬ સમાધિના પ્રભાવથી પરભવમાં મલતી સામગ્રી

એહ સમાધિ પ્રભાવથી, ઇંદ્રાદિકકી ઋદ્ધિ;
ઉત્તમ પદવી તે લહે, સર્વ કારજકો સિદ્ધિ. ૩૬૯
મહાવિભૂતિ પાયકે, વિચરતા ભગવાન;
વક્ત્રી કેવલી મુનિરાજને, વંદે સ્તવે બહુમાન. ૩૭૦

કુંઠ સમાન છે, તેમાં તે જ્ઞાન કરે છે. અને પ્રચંડ આત્મ-
વીર્ય દેશવે છે. ૩૬૬

આત્માનું સુખ તે પોતાને આધીન છે, તેના સમાન
બીજું કોઈ સુખ નથી એમ બાણી પોતાના સ્વરૂપમાં બહુ-
માન ધારણ કરીને વર્તે છે. ૩૬૭

આ રીતે આનંદમાં વર્તતા શાંત અને નમ્રભાવપૂર્વક
પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તે બુદ્ધિમાન જીવ મરણ
પામે. ૩૬૮

આ સમાધિમરણના પ્રભાવે કરીને ઇંદ્ર આદિની ઋદ્ધિ
પામે, ઉત્તમ પદવી મેળવે, સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કરે. ૩૬૯

મહાવિભૂતિ પામીને જ્યાં ભગવાન વિચરતા હોય ત્યાં
ભય, કેવલી મુનિઓને વંદન કરે અને બહુમાનપૂર્વક સ્તુતિ
કરે. ૩૭૦

સુરલોકે શાશ્વત પ્રભુ, નિત્ય ભક્તિ કરે તાસ;
કલ્યાણક જિનરાજનાં, આશ્રય કરત ઉદ્ધાસ. ૩૬૧

નંદીસર આદિ ઘણાં, તીરથ વંદે સાર;
સમકિત નિર્ભલ તે કરે, સફળ કરે અવતાર. ૩૬૨

સુર આયુ પૂરણ કરી, તિહાંથી ચવીને તેહ;
મનુષ્યગતિ ઉત્તમ કહે, જનમ લહે ભવિ તેહ. ૩૬૩

રાજ્ય ઋદ્ધિ સુખ ભોગવી, સદ્ગુરુ પાસે તેહ;
સંજમધર્મ અંગીકરી, ગુરુ સેવે ધરી નેહ. ૩૬૪

શુદ્ધ ચરણ પરિણામથી, અતિ વિશુદ્ધતા થાય;
ક્ષપકશ્રેણી આરોહીને, ઘાતી કરમ ખપાય. ૩૬૫

દેવલોકમાં શાશ્વત પ્રતિમાઓની હંમેશા ભક્તિ કરે,
શ્રી જિનેશ્વરના કલ્યાણકોનો ઉત્સવ ઉદ્ધાસપૂર્વક કરે. ૩૬૧

નંદીસર આદિ ઘણાં શ્રેષ્ઠ તીર્થોને વંદન કરે, પોતાનું
સમ્યક્ત્વ નિર્માળ કરે અને પોતાનો જન્મ સફળ કરે. ૩૬૨

દેવતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ત્યાંથી ચવીસે મનુષ્ય
ગતિમાં ઉત્તમ કુળમાં તે લન્ધારમાં જન્મ પામે. ૩૬૩

ત્યાં પણ રાજ્યઋદ્ધિ આદિ સુખો ભોગવી ઉત્તમ ગુરુ
પાસે સંયમધર્મ અંગીકાર કરે અને સ્નેહપૂર્વક ગુરુની
સેવા કરે. ૩૬૪

શુદ્ધ ચારિત્રના પરિણામથી આત્મા ઘણો વિશુદ્ધ થાય
અને ક્ષપકશ્રેણીએ ચઢીને ઘાતી કમોનો ક્ષય કરે. ૩૬૫

કેવલજ્ઞાન પ્રગટ ભયો, કેવલ-દર્શન ભાસ;
એક સમય ત્રણ કાલકી, સર્વ વસ્તુ પરકાસ. ૩૭૬
સાદિ અનંત-થિતિ કરી, અવિચલ સુખ નિરધાર;
વચન અગોચર એહ છે, કિણુવિધ લહીએ પાર ? ૩૭૭

૪૭ ઉપસંહાર

મહિમા મરણ સમાધિનો, ભણો અતિ-શુભગેહ;
તિણુ કારણ ભવિ પ્રાણિયા, ઉદમ કરીએ તેહ. ૩૭૮
એણિવિધ મરણ સમાધિકો, સંક્ષેપે સુવિચાર;
હુહાભાસ રચના કરી, નિજ-પરને ઉપકાર. ૩૭૯
મરણ સમાધિ વિચારની, પ્રતિ મહી સુખ એક;
તિણુમે મરણ સમાધિકો, વણુવ કિયો અતિ છેક. ૩૮૦

ઘાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન
પ્રગટ થાય અને તેથી એક સમયમાં ત્રણેય કાળની સર્વ
વસ્તુઓનો પ્રકાશ થાય. ૩૭૬

સાદિ અનંત સ્થિતિ અવિચલ સુખનો નિશ્ચય થાય,
એ સુખ વચનથી કહી શકાય તેવું નથી, તે સુખનો પાર
કેવી રીતે પમાય ? ૩૭૭

આ પ્રમાણે સમાધિમરણનો મહિમા ભણો, સમાધિ-
મરણ એ વણા શુણું વર છે, તે માટે હે ભગ્ય જીવો !
તેને માટે ઉદમ કરીએ. ૩૭૮

આ રીતે મરણસમાધિનો સંક્ષેપથી ઉત્તમ વિચાર હુહા-
ઓની રચના કરીને સ્વ અને પરના ઉપકાર માટે કહ્યો. ૩૭૯

આ મરણ સમાધિ વિચારની એક પ્રતિ અને મળી

પણ ભાષા મરુદેશકી, તિણમે લખિયો તેહ;
 તિણ કારણ સુગમ કરી, દુહાબંધ કિયો આદ. ૩૮૧
 અદ્ય-મતિ અનુસારથી, જિન-ઉપયોગે જેહ;
 વિરુદ્ધ ભાવ લખિયો જિદે, મિથ્યાદુષ્ટત તેહ. ૩૮૨
 ભાવનગરવાસી ભલા, સેવક ત્રી ભગવંત;
 ભગવાનસુત ભગવાનકું, બહેચરદાસ પ્રભુમંત. ૩૮૩

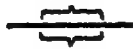
હતી, તેમાં તેના કતો ચતુર આત્માએ મરણ સમાધિનું
 સુંદર વર્ણન કરેલું હતું. ૩૮૦

પણ તે મારવાડી ભાષામાં લખેલ હતું. તેથી સારી
 રીતે સમજી શકાય એવી દુહાબંધ રચનામાં આ રચના
 કરી છે. ૩૮૧

મેં મારી અદ્યમતિના અનુસારે ઉપયોગ વિના જે
 કાંઈ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ ભાવ લખ્યો હોય તેનું મિથ્યા દુષ્ટત
 હો. ૩૮૩

ભાવનગરવાસી ભગવાનના ભલા સેવક બહેચરદાસ
 ભગવાનદાસ ભગવાનને પ્રણામ કરે છે. ૩૮૪

સમાધિવિચાર સાર્થ સમાપ્ત

પરમાત્મ પ્રાર્થના.

હે પ્રભો ! મારી જોવી દયા ક્યારે જાગૃત થશે કે
અહોનિશ તારી શાન્તા હું કૂલની માળાની પેઠે મારા મસ્તક
પર ધારણ કરનારો બનીશ ! તારા વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા
મને ક્યારે જાગૃત થશે ?

હે ક્ષમાશામર ! તારી ક્ષમા જોઈ તારા જેવી ક્ષમા
કરવા હું ક્યારે ભાગ્યશાળી થઈશ ? તારી દયા જોઈ મારામાં
જોવી દયાના અંકુશ ક્યારે પ્રગટ થશે ? તારી અનંત કરુણા
જોઈ મારામાં જોવી કરુણાનો પ્રવાહ અસ્ખલિત ધારાએ ક્યારે
વહેતો થશે ? તારી શાંતિ જોઈ મારામાં જોવી અખંડ શાંતિ
સ્થિરપણે ક્યારે પ્રગટ થશે ? તારી પ્રસન્નતા જોઈ મારામાં
જોવી પ્રસન્નતા ક્યારે પ્રગટ થશે ? તારું નિશ્ચલ નિર્મળ
ધ્યાન જોઈ મારામાં જોવું નિશ્ચલ અને નિર્મળ ધ્યાન ક્યારે
પ્રગટ થશે ? સર્વ જીવોને તારવા માટેની તારી અપૂર્વ
પરોપકારબુદ્ધિ જોઈ મારા હૃદયમાં સર્વ જીવો પ્રત્યે તેવી
પરોપકારબુદ્ધિ ક્યારે જાગૃત થશે ? તારી અનુપમ સહન
શીલતા જોઈ મારામાં પણ જોવી સહનશીલતા ક્યારે પ્રગટ

થશે ? સુખ-દુઃખ પ્રત્યે, માન-અપમાન પ્રત્યે, શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે અને સર્વત્ર તારી અલોહ સમતા જોઈ મારામાં પણ જોવી સમતા ક્યારે પ્રગટ થશે ? વિશ્વ પ્રત્યેનું તારું નિઃસીમ વાત્સલ્ય જોઈ મારામાં પણ જોવું વાત્સલ્ય ક્યારે પ્રગટ થશે ? તારી સ્વરૂપમાં રમણતા જોઈ જોવી સ્વરૂપરમણતામાં હું ક્યારે મગ્ન બનીશ ? હે પ્રભો ! મારા આત્માના પ્રત્યેક પ્રદેશે અણુએ અણુમાં તારો વાસ ક્યારે થશે ?

હું અને તું, ભૂદ્વી જઈ હું તે તું અને તું તે હું તારી સાથે જોવી ઐક્યવૃત્તિ મને ક્યારે ઉત્પન્ન થશે ? જોકે માત્ર તુંહિ, તુંહિ તુંહિ જોમ અખંડ ચિતવન મારા શેષ-શેષમાં ક્યારે આવિર્ભાવ પામશે ?

ત્વમેવાહં, ત્વમેવાહં, ત્વમેવાહં, તારી સાથે આવી અલોકતા પ્રાપ્ત કરવા હું ક્યારે ભાગ્યશાળી થઈશ ? તારામાં જ અખંડ પ્રેમ, તારામાં જ અખંડ ભક્તિ અને તારામાં જ મને સર્વસ્વ યુદ્ધિ ક્યારે પ્રગટ થશે ? અને તેના પરિણામે પ્રગટ થનારા અપૂર્વ સુખનો અનુભવ મને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

અથવા—

હે પ્રભો ! તું ધ્યેય હું ક્રમાતા, તું સેવ્ય હું સેવક, તું આરાધ્ય હું આરાધક, તું ઉપાસ્ય હું ઉપાસક, તું પૂજ્ય હું પૂજક, તું દેવ હું આકર, તું ગુરુ હું શિષ્ય, તું કમળ હું બ્રમર, તું ચંદ્ર હું ચક્રોર, તું સૂર્ય હું સૂર્યવિકાસી

કેમજ, અને તું જ તારક, તું જ ધર્મ, તું જ પિતા, તું જ માતા, તું જ ગંધુ, તું જ મિત્ર, તું જ કુટુંબ, તું જ જ્ઞાતિ, તું જ વિશ્વ અને તું જ આરુ' સર્વસ્વ છે. જો રીતે તારામાં નિશ્ચલ અનન્ય ભક્તિ મારાંમા ક્યારે ઉત્પન્ન થશે ?

હે વિભો ! તારા વિના આ દુનિયા ઝેરરૂપ, ખતરરૂપ, દુઃખરૂપ, બંધનરૂપ, કારાગૃહરૂપ, તથા સર્વથા ત્યાગવારૂપ ક્યારે લાગશે ? મોહજનિત સાંસારિક તમામ ભાવો ઉપર મને અસ્પૃશ્ય વેરાગ્ય ભાવ ક્યારે ઉત્પન્ન થશે ?

હે પ્રભો ! સર્વજ્ઞ હિંસા કરે નહિ તો હું સર્વજ્ઞનો ઉપાસક થઈ રાત્રીમાત્રીને કેમ હિંસા કરું ? સર્વજ્ઞ અસત્ય બોલે નહિ તો હું બાણી બોધને કેમ અસત્ય બોલું ? સર્વજ્ઞ અદત્ત હો નહિ તો હું સર્વજ્ઞનો પુત્ર થઈ નિષ્વંસપણે અદત્ત કેમ હઉં ? સર્વજ્ઞ અપ્રલ્ભ સેવે નહિ તો હું કેમ સેવું ? સર્વજ્ઞ દ્રવ્યથી અને ભાવથી પરિચ્છેદ રહિત હતા તો હું આસક્તિપૂર્વક પરિચ્છેદ કેમ રાખું ? સર્વજ્ઞ કૌષાદિ કષાયો કરે નહિ તો તેનો અનુયાયી હું કષાયોમાં રક્ત કેમ બનું ? સર્વજ્ઞ અઠાર પાપસ્થાનક સેવે નહિ તો તેમના મતનો અનુસારી થઈ તેમના શત્રુરૂપ અઠાર પાપસ્થાનકની સેવામાં કેમ આનંદ મારું ? અહાહા ! કેટલી બધી ખારી આ ભૂલ છે ! કેટલી બધી જડતા છે ! કેટલો બધો મારો અવિવેક છે ! કેટલી બધી માત્રી વિપરીત ચેષ્ટા છે ! કે જે અઠાર પાપસ્થાનક મારા પોતાના શત્રુઓ છે, તેને હું માન આપું છું. તેમનો હું સંગ કરું છું. તેમને હું મારા

મિત્ર ગણું છું પણ હવે મારે તે તમામ પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને એ ત્યાગ કરવા માટેના પુરુષાર્થ કરવાનું બળ હે પ્રભો ! મારામાં કયારે પ્રગટ થશે ?

હે પ્રભો ! મારા હૃદયમાં સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ, દુઃખી જીવો પ્રત્યે દ્રવ્યથી અને ભાવથી કરુણાભાવ, ગુણી જનો પ્રત્યે પ્રમોદભાવ અને કૌંઠિયણ ઉપાયથી સુધાર્યા ન સુધરી શકે તેવા જીવો પ્રત્યે મધ્યસ્થ ભાવ, આવી પ્રશસ્ત ભાવનાઓ મારા હૃદયમાં કયારે જાગૃત થશે ?

હે ભગવન્ ! હું નવતરવ ભણ્યો, પણ તરવમય ન થયો, ક્ષેત્રસમાસ ભણ્યો પણ આંતર શત્રુઓનો સમાસ કરતાં ન શીખ્યો, યોગીનું ઠંડક મેં વાંચ્યા, વિચાર્યા પણ અંદરના ઠંડક મેં ન તબડ્યા, જીવના પાંચસો ત્રેસઠ ભેદ-વિચાર્યા પણ અભેદમય ન થયો, કર્મગ્રંથ વાંચ્યા પણ કર્મની વિવિધ પ્રકૃતિઓનો વિચાર કરી મારા પોતામાંથી તે પ્રકૃતિઓનો ત્યાગ કરવા સમર્થ ન થયો, શાસ્ત્રો વાંચ્યા, સાંભળ્યા પણ તેનો ભાવાર્થ ન સમજ્યો, સત્સંગ કર્યો પણ સત્યજ્ઞાન ન થયું. ભવચક્રમાં અનેકવાર સફળરુ મળ્યા પણ સ્વચ્છંદે ચાલવાની અનાદિ ટેવ ન જવાથી તેમની ત્રિકરણ થોગે અણસર્યો નહિ, તેમના પ્રત્યે નમ્ર બન્યો નહિ. પ્રમાદનો પરિહાર કર્યો નહિ. વિષય-કંપાચની તીવ્રતા ટળી નહિ અને તેથી તેમની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું નહિ, તેથી તેમનો અંધેશ નહ્યો નહિ.

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોના ચરિત્રો વાંચ્યા, સાંભળ્યા પણ

તેને અંદર પરિણામો નહિ, માત્ર તે વાંચનરૂપ અમૈ શ્રવણરૂપ થયાં. આ સીતે હું “ ભણ્યો પણ અણ્યો નહિ ” બણ્યું પણ આદ્યું નહિ અને તેથી મારો ઉદ્ધાર થયો નહિ.

હે પ્રભો ! હવે મને સદ્ગુરુનું શરણુ, સદ્ગુરુની સેવા, સદ્ગુરુની મન, વચન, ઠાયાથી ભક્તિ તથા સદ્ગુરુ પ્રત્યે અંતરંગ પ્રીતિ અને બહુમાન, સદ્ગુરુ પર શ્રદ્ધા, સદ્ગુરુ પર ગુરુબુદ્ધિ અને અહોનિશ તેમના શરણાની જ ઈચ્છા અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવાની દૃઢ અભિલાષા ક્યારે બંધત થશે ? અને એ અભિલાષાને અમલમાં મૂકી તેને પાર પહોંચાડવા ક્યારે સમર્થ થઈશ ?

હે પ્રભો ! મારા પોતાના દોષો જોવાની અને અન્યના ગુણુ ગ્રહણુ કરવાની બુદ્ધિ મારામાં ક્યારે ઉત્પન્ન થશે ? મારા આત્મદ્રવ્યની અને પરમાત્માના આત્મદ્રવ્યની અસાંત નિજપદ અને જિનપદની જોડતા મને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

સત્તાથી સર્વ જીવો સ્વરૂપ છે, સર્વ જીવો નિશ્ચયથી સ્વભાવે શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ, શુદ્ધ ઈર્શ્યન સ્વરૂપ, શુદ્ધ સ્વાસ્થિ સ્વરૂપ, અનંત ઇપશૈગમય, અને અનંત શક્તિશાંત છે, પણ કર્મશત્રુના સંગથી મહિન દેખાય છે, જોમ બ્રહ્મા કર્મનો નાશ, કર્મનો ત્યાગ, અને કર્મની સત્તાને દૂર કરવાનો સફળ પ્રયત્ન કરનારો હું ક્યારે બનીશ ? અને સત્તાથી સર્વ જીવો સમાન છે, સિદ્ધતા સાધર્મિક છે. જોમ માની સર્વ જીવો ઉપર સમાન ભાવ મને ક્યારે પ્રગટ થશે ?

હું ઠાણુ છું ? ક્યાંથી આંચો છું ? ક્યાં જઈશ ? આ શરીર શું છે ? આ વિશ્વ શું છે ? આ કુટુંબ ઠાણુ છે ? મારો આ સર્વ સાથે સંબંધ કેમ થયો ? વાસ્તવિકતામાં મારું શું છે ? વર્તમાનમાં હું શું કરી રહ્યો છું ? મારે શું કરવું બઈએ ? હું કરવા લાયક શું કરતો નથી ? અને ન કરવા લાયક શું કરી રહ્યો છું ? ભવિષ્યમાં મારું શું થશે ? ઇત્યાદિક વિચાર સાચી જિજ્ઞાસા અને વિવેકપૂર્વક સમતા-ભાવે હું ક્યારે કરીશ ? આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના તાત્ત્વિક સિદ્ધાન્તોનો અવુળવ કરનારો હું ક્યારે બનીશ ? અને આઠે કમોનો નાશ કરી તેના ખંધનમાંથી સર્વથા ક્યારે છૂટીશ ?

હે પ્રભો ! આશ્રવ એ જ સંસાર છે, આશ્રવ એ જ ખંધન છે, આશ્રવ એ જ દુઃખ છે, આશ્રવ એ જ સર્વથા ત્યાગ કરવા લાયક છે તથા સંવર અને નિર્જરા એ જ સુખના સાચાં સાધન છે, આવા ચતત ઉપયોગમાં હું ક્યારે રહીશ ! અત્યારે હું મારા સ્વરૂપમાં છું કે નહિ ? હું શુભ ઉપયોગમાં છું કે નહિ ? હું ધર્મધ્યાનમાં છું કે નહિ ? હું સ્વભાવમાં છું કે નહિ ? હું હમણાં નિર્જરા કરું છું કે નહિ ? હું હમણાં અનિત્યાદિ ભાવનાઓના ચિત્તવનમાં છું કે નહિ ? એમ વારંવાર મને ક્યારે થશે ? આવી ભાવનાઓમાં વારંવાર રમણુતા કરનારો હું ક્યારે થઈશ ?

મારામાં ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા અને સંતોષવૃત્તિ છે કે નહિ ? એમ ક્ષણે ક્ષણે જોવા હું ટ્યારે ભાગ્યશાળી ધર્મશ ?

તત્ત્વથી જોઈએ તો આત્મા એ જ દેવ છે, આત્મા એ જ જ્ઞાન છે, આત્મા એ જ દર્શન છે, આત્મા એ જ આશિષ છે, આત્મા એ જ સંવર છે, આત્મા એ જ પંચ પરમેષ્ઠિ છે. આત્મા એ જ સુખ છે, આત્મા એ જ સમતા છે, આત્મા એ જ મોક્ષ છે, આત્મા એ જ અખંડ આનંદ છે અને આપણો આત્મા એ જ પરમ આલંબનરૂપ છે કોમ યથાર્થ પ્રતીતિ મને ક્યારે થશે ?

રાગ-રોષ રહિત હે પ્રભો ! આપનો ઉપદેશ સર્વથા સત્ય છે, અત્યંત પ્રિય છે, ત્રિકાલ હિતકર છે; વળી તે મને પ્રભાણુભૂત છે, હવે હું તેનો અધિકારી થવા પ્રયત્ન કરીશ. કષ્ટવશ જીવોની ખામીઓ જોઈ તેમનો તિરસ્કાર નહિ કરું, પણ ભવસ્થિતિનો વિચાર કરી તેમના પ્રત્યે સમ-ભાવ રાખવા પ્રયત્ન કરીશ.

હે પ્રભો ! તારું આમમ સાંભળ્યા પછી હવે હું બહારનો ખોટો ઢાંગ ધારણ કરીશ નહિ. ખોટો કંઠ સેવીશ નહિ, ખોટો ઠગ ધર્મશ નહિ, હું શુદ્ધ બ્રહ્મા થવા પ્રયત્ન કરીશ. પ્રભો ! તારા માર્ગને હું કલંક લગાડીશ નહિ, તારા શાસનને નિંદાવીશ નહિ, તારા શાસનની સેવાનો અનાદર કરીશ નહિ. અશુદ્ધ પ્રરૂપક બનીશ નહિ. સ્વાર્થવાદનું સ્વરૂપ

અમે તેનું રહસ્ય જાણવા પ્રયત્ન કરીશ. આશાતના તજ-વાનો ખપ કરીશ. શુદ્ધ પ્રેમથી તારા મંગલ નામનો જપ કરીશ. અને પ્રત્યેક આચરણમાં તારી આજ્ઞા પ્રમાણે જીવન ઘડવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.

જ્ઞાનનિરપેક્ષ એકલી ક્રિયા અને ક્રિયાનિરપેક્ષ એકલું જ્ઞાન ધારણ કરવાનો આગ્રહ રાખીશ નહિ. પણ સમ્યગ્ જ્ઞાન સહિત ક્રિયા ભક્તિ અને વૈરાગ્ય ધારણ કરી “જ્ઞાન-ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ ॥” એ જાતની સનાતન હિતશિક્ષાને ધારણ કરી તેનો સમલ કરવા કટિબદ્ધ થઈશ. ખીજા જીવોની સાથે તેમના અધિકાર પ્રમાણે વર્તીશ, અને હું તારી આજ્ઞાના પાલન માટે સાચો અધિકારી થવા પ્રયત્ન કરીશ. આ બધી મારા અંતરની તીવ્ર લાવનાઓ છે, તેને આપની પાસે મેં સરળ ભાવે પ્રકટ કરી છે.

હે પરમાત્મન્ ! મનુષ્યભવની દુર્લભતા મને સમજાઈ છે, તેની અમૂલ્યતા મારા લક્ષ્યમાં આવી છે. ત્રણ ભુવનનું બાહ્ય ઐશ્વર્ય આપતાં પણ જેનો એક ક્ષણ પણ મળવો અતિદુર્લભ છે, માટે હું તેનો એક ક્ષણ પણ વૃથા ગુમાવીશ નહિ, નિરર્થક નિંદા-વિક્રધા આદિમાં લખત જાણીશ નહિ. આળસ-પ્રમાદનો ત્યાગ કરી આત્મજ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરીશ અને આત્મામાં જ રતિ, પ્રીતિ, અને પ્રેમ

વાલો થઈશ તારી આજ્ઞાને માથે ચઢાવી શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરીશ. તારા માર્ગનો અનુભવ મેળવી અન્ય યોગ્ય મુપાત્ર જીવને તારા માર્ગ પમાડવા પ્રયત્ન કરીશ.

છેલ્લે તારા પરમ હિતકર માર્ગ પામી તારા પરમ પ્રભાવે “સર્વ જીવો મુખી થાઓ” “સર્વ જીવો મુખી થાઓ” જોવી ભાવના મારા હૃદયમાં અહોનિશ જાગતી રહે એ જ મારી અભિલાષા છે.

આપના અચિંત્ય પ્રભાવથી હું પરમ કૃપાલુ દેવ ! મારી આ બધી ભાવનાઓ સફળ થાઓ. જોમ આપની પાસે હું નમ્રભાવે વારંવાર વિનવણી કરું છું.

✽

વ્યાસનૃતાસ્તેયનિઃસંગમુદ્રા,—

તપોજ્ઞાનશીલૈર્ગુરુપાસ્તિમુખ્યૈઃ ।

સુમૈરષ્ટભિર્યોઽચર્યંતે ધામ્નિ ધન્યૈઃ,

સ એકઃ પરાત્મા ગતિર્મે જિનેન્દ્રઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—ધન્ય જોવા પુરુષો હયા, સત્ય, અચોર્ય, નિઃસંગ મુદ્રા, તપ, જ્ઞાન, શીલ અને ગુરુની ઉપાસના પ્રમુખ આઠ પુખ્તોથી જે ભગવંતનું જ્ઞાનભક્તિમાં પૂજન કરે છે, તે શ્રી જિનેન્દ્ર પરમાત્મા જોકે જ મારી ગતિ હો ॥ ૨ ॥

—શ્રી શિશ્યસેનદિવાકરસૂરિવિરચિતા

શ્રી વર્ધમાન દ્વાત્રિંશિકા પ્રલો. ૩૦

* મંગળ લાવના *

સર્વેઽપિ સુખિનઃ સન્તુ, સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ।
સર્વે મદ્રાણિ પશ્યન્તુ, મા કશ્ચિત્ પાપમાચરેત્ ॥૧॥

—ધર્મશિન્દુ અ. ૩-૭૬ ની વૃત્તિ.

અર્થ:—સર્વ કોઈ પ્રાણી વર્ગ સુખી થાઓ !

સર્વ જીવો રોગ રહિત બનો !

સર્વ પ્રાણીઓ કલ્યાણની પરંપરાને પામો !

કોઈપણ જીવ પાપનું આચરણ ન કરે !

આત્મવિકાસના માર્ગમાં પ્રગતિપાંછુક મુમુક્ષુ
આત્માઓ માટે ઉપરની લાવના વારંવાર ચિંતન-મનન
પૂર્વક લાવિત કરવા યોગ્ય છે.

શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ-
નમસ્કાર મહામંત્ર સ્વાધ્યાય
(પ્રાકૃત-સંસ્કૃત યથો અનુવાદ સહિત)

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના મહિમા ગર્ભિત પદો અંગેની અવતરણિકા

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના બપ અંગે કેટલીક જરૂરી માહિતી અન્યત્ર આપવામાં આવી છે. અહિં શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના મહિમા ગર્ભિત પદો અંગે જરૂરી હકીકત જણાવીએ છીએ.

મકાનનો પાથો બરાબર મળખૂત હોય તોજ મકાન સ્થિર ટકી શકે અને તેમાં વસનારા મનુષ્યો નિર્ભયપણે તેમાં વસવાટ કરી શકે. તેજ રીતિએ નમસ્કાર મહામંત્રના બપમાં ચિત્તની સ્થિરતા કરવા માટે તેના પાયાના શુભોને બરાબર દૃઢ બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એટલે કે પાયાના શુભોને બરાબર સમજી, વિચારી તેને જીવનમાં ઉતારવા અહેનિંશ પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. જો એ પ્રમાણે વિધિ-પૂર્વક મહામંત્રનો બપ કરવામાં આવે તો મહામંત્રના બપનો મહિમા શાસ્ત્રમાં જે રીતિએ વર્ણવવામાં આવ્યો છે, તેનો કેમસાઃ અનુભવ થયા વિના ન રહે. અહીં બપની પૂર્વ ભૂમિકા તરીકે કરવાની કેટલીક હકીકત સંક્ષેપમાં જણાવીએ છીએ.*

શ્રી નવકારના બપમાં પ્રગતિ હ્રસ્વનાર સાધકે માટે બપની શરૂઆત કરતાં પહેલાં નવકાર મહામંત્રના મહિમાવાળા

---

* આ વિષયને વધુ સમજવા માટે જુઓ લેખક કૃત
'નમસ્કાર ચિન્તામણિ' નામનું પુસ્તક.

ચોડાક પસંદગીના પ્રલોકો દ્વારા નમસ્કાર મહામંત્રનો સહિત્તો હૃદયમાં સ્થાપિત કરવો જરૂરી છે. પૂર્વના મહા-પુરુષોએ શાસ્ત્રોમાં શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનો અપાર અહિંસા વર્ણવ્યો છે અને તે અગે અનેક સ્તોત્રો પણ બનાવ્યા છે તેમાંથી અહીં કેટલાંક પદો રજુ કરવામાં આવ્યા છે.

આમાન્ય રીતે ગદ્ય લખાણ કરતાં પદ્ય-પ્રલોકબદ્ધ લખાણ સહેલાઈથી કંઠસ્થ થઈ શકે છે. તે એકવાર બરાબર કંઠસ્થ થઈ ગયા પછી રાત્રે કે દિવસે ગમે ત્યારે અને ગમે તે યોગ્ય સ્થળે પોતાની અનુકૂળતા મુજબ તેનું સ્વાધીન-પણે વારંવાર ચિન્તન, મનન અને પરિશીલન થઈ શકે છે. જેમ જેમ તેનું અધિક જાવગાહન થાય છે, તેમ તેમ સ્વાધ્યાય દ્વારા આત્મામાં શુભ સંસ્કારોના મૂળ ઘણે ઉંડે સુધી હેતરી શકે છે, એટલું જ નહિં પણ તે સુસંસ્કારો જન્માંતર સુધી પણ પહોંચી શકે છે, અને જો રીતે આ જન્મમાં અધૂરી રહેલી સાધનાને પૂર્ણ કરવામાં ભવિષ્યમાં તે પ્રબળ નિમિત્તભૂત બને છે.

અહીં હાખલ કરવામાં આવેલ પદોમાંના તમામ પદો પ્રત્યેક સાધકને કંઠસ્થ કરવા જ જોઈએ એવું નથી. પણ તેમાંથી જેને જે જે પદો વધુ રુચિકર બને, તે તે પદોની જોમાંથી ચૂંટણી કરી તેટલાં પસંદગીના પદોનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. સંસ્કૃત-પ્રાકૃત પદો સમજવામાં સરળતા રહે તે માટે પદોની નીચે તેના સ્વરણ સંજ્ઞાઓ પણ આપવામાં આવ્યા છે.

પ્રત્યેક મનુષ્યની રુચિ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે, તેથી કોઈને અમુક પદો વધુ રુચિર અને કોઈને વળી અમુક પદો ગમે, એટલા માટે ભિન્ન ભિન્ન રુચિવાળા જીવોને લક્ષ્યમાં રાખીને અહીં નમસ્કાર મહામંત્રના મહિમાને દર્શાવનારાં પ્રાકૃત-સંસ્કૃત અનેક પદો રજુ કરવામાં આવ્યાં છે તેમાંથી પોતાની રુચિ મુજબના પદો કદાચ ચૂંટી લેવાનાં છે.

ઉપર ઉપરથી જોતાં આમાં દાખલ કરેલાં પ્રાકૃત-સંસ્કૃત પદોમાં અમુક પદો સમાન અર્થવાળાં હોય છે પરંતુ બાકીનાં જોતાં માત્રમ પડશે કે સમાન હોવાતાં પદોમાં પણ કંઈ કે કંઈ વિશેષતા પણ રહેલી છે, જેમ કે કોઈ પ્રાકૃતમાં હશે તો કોઈ સંસ્કૃતમાં હશે આ રીતે જાણ લેઈ દોષ ઉપરાંત તે સમાન અર્થવાળાં પદોની રચનામાં તથા તેમાં રજુ થયેલાં પદોમાં પણ કંઈ ને કંઈ વિવિધતા પણ હશે જ. તથા શ્લોક કર્તાઓના હૃદયમાં રહેલી નમસ્કાર મહામંત્ર પ્રત્યેની ઉંડી ભક્તિનું પણ તેમાં દર્શન થશે. શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનો અનેક રીતે મહિમા પૂર્વ પુરુષોએ બતાવ્યો છે. આ પદોમાં ભક્તિપૂર્ણ અને ભાવવાહી રચના જોતાં મહાપુરુષોની સર્વતોમુખી પ્રતિબાનો પણ આપણને તે દ્વારા પરિચય થાય છે. અને પૂર્વોપર અન્ય-કારોની આ વિષયમાં કેટલી ગંધી ઝીંકવાઈયતા જળવાઈ રહી છે, તે સુસંવાહિતા પણ આ શ્લોકોમાં જોવા મળે છે.

જેમકે જેવું પૂર્વના આચાર્યોએ કહ્યું છે એવું જ પાછળના

આચારીએ કહ્યું છે. જેમાં આવી સુચવરથા અને એકવાક્યતા
જેવા મળે તે વસ્તુ મહાધ્વની શ્રદ્ધાને વધુ નિર્માણ કરે છે.
નવકારના વિવિધ પ્રકારો. રજુ કરવામાં એ આશય થયું
રહેલો છે.

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનો વિવિધરીતિએ મહિમા
ખતલાવવા માટે પૂર્વના મહાપુરુષોએ અઘાગ પ્રયત્ન કર્યો
છે અને એજ વસ્તુ એમના હૃદયમાં નમસ્કાર મહામંત્ર
પ્રત્યે અસીમ ભક્તિ વસી ગઇ છે તેના પ્રતીક રૂપે કહી
શકાય, અને એ ભક્તિના કારણે પોતાની કૃતજ્ઞતા પ્રગટ
કરવા અનેક પ્રતિભાશાલી મહાપુરુષોએ શ્રી નમસ્કાર
મહામંત્રના શુભગાન કર્યો છે.

મહામંત્રના મહિમાને દર્શાવનારી તેમની તે વિવિધ
રચનાઓને પ્રગટ કરવાથી ખીલા થયું યોગ્ય જીવોને તે દ્વારા
શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર પ્રત્યે અભિરુચિ પ્રગટે એ સહજ છે.

વળી જે વસ્તુ અતિ મહત્વની હોય, અતિ લાભકારી
હોય, તેના સંસ્કાર દેહ કરવા માટે, તેના સંસ્કાર અન્તઃ-
કરણમાં ઉઠે સુધી ઉતારવા માટે તથા અન્તઃકરણને તેનાથી
ભાવિત કરવા માટે એકની એક વસ્તુને અનેકવાર અનેક
રીતિએ રજુ કરવામાં આવે તો જ તેમાં સફળતાની શક્યતા
રહે છે, એવી ધારણાથી શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના મહિમાને
વિવિધ રીતે દર્શાવનારા અનેક પદોનો અહીં સંગ્રહ કરવામાં
આવ્યો છે. પદોની નીચે આપવામાં આવેલ તેના અર્થને

ઝરાળર ધાત્રી લેવા અને જાપની શરૂઆત કરતાં પહેલાં શુભ ભાવનાથી ભાવિત થઈ શાંત ચિત્તે પસંદ કરેલાં પદોને અર્થની ધારણા સહિત સુમધુર ઉચ્ચારપૂર્વક સ્પષ્ટ રીતિએ બોલવાં જોઈએ. જાપમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તે ઉપયોગી બનશે. હવે પછી અહીં પ્રથમ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રને અર્થ સહિત જણાવી ત્યારપછી શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર મહિમા અભિષેક પદો રચી કરીએ છીએ.

શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્ર

નમો અરિહંતાણં ॥ ૧ ॥
નમો સિદ્ધાણં ॥ ૨ ॥
નમો આયરિયાણં ॥ ૩ ॥
નમો ઉવજ્ઞાયાણં ॥ ૪ ॥
નમો લોએ સવ્વસાહૂણં ॥ ૫ ॥
એસો પંચનમ્મુક્કારો ॥ ૬ ॥
સવ્વપાવપ્પણાસણો ॥ ૭ ॥
મંગલાણં ચ સવ્વેસિં ॥ ૮ ॥
પદમં હવહ મંગલં ॥ ૯ ॥

અર્થ :- અરિહંતાને નમસ્કાર.

સિદ્ધોને નમસ્કાર.

આચાર્યોને નમસ્કાર.

ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર.

લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર.

આ પાંચને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપોનો પ્રણાશ
કરે છે અને સર્વ મંગલોમાં તે પ્રથમ મંગલરૂપ છે.

મંગલમ્

અર્હન્તો ભગવન્ત્ત્વંદ્રમહિતાઃ
સિદ્ધાશ્ચ સિદ્ધિસ્થિતાઃ,
આચાર્યા જિનશાસનોન્નતિકરાઃ
પૂજ્યા ઉપાધ્યાયકાઃ ।
શ્રીસિદ્ધાન્તસુપાઠકા મુનિવરા
સ્તન્ત્રયારાધકાઃ,
પઞ્ચૈતે પરમેષ્ઠિનઃ પ્રતિદિનં
કુર્વન્તુ વો મહ્નગલમ્ ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રો વડે પૂજ્ય એવા અરિહંત ભગવંતો,
સિદ્ધિસ્થાનમાં રહેલા સિદ્ધ ભગવંતો, જિનશાસનની
કેન્નતિ કરનારા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતો, શ્રીસિદ્ધાંતને
સાચી રીતે લણાવનારા ઉપાધ્યાય ભગવંતો અને
સ્તન્ત્રયને ધારણ કરનારા મુનિ મહંતો, એ પાંચે
પરમેષ્ઠિઓ પ્રતિદિન તમારું મંગલ કરે. ૧

શ્રી નમસ્કારમહામંત્રાય નમોનમઃ ॥

નમિઝ્ઞ અસુરસુરગરુલભુયગપરિવન્દિયે ।
ગયકિલેસે અરિહૈ સિંધાયરિયે ઉવજ્ઞાયે
સન્વસાહૂ ય ॥૨॥

(મંગલાચરણ-શ્રી ચાંદ્રમજ્જિતસૂત્ર)

‘અમુર, મુર, ગરુડ અને ભુજંગો વડે પરિવંદિત તથા
કલેશ રહિત એવા અરિહંતોને, સિંદોને, આચાર્યોને, ઉપા-
ધ્યાયોને, અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરીને.

અરિહા સિદ્ધાયરિયા, ઉવજ્ઞાયા સાહૂ પંચપરમેષ્ટી ।
ણ્યાણ નમુકારો, મવે મવે મમ સુહં દિંતુ ॥ ૩ ॥

અરિહંતો, સિંદો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓ
આ પાંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતો છે. એ પાંચેમે કહેલો નમસ્કાર
મને લાલોલવ સુખ આપો.

અરિહંતિ વંદનનમંસણાં અરિહંતિ પૂઅસકારં ।
સિદ્ધિગમનં ચ અરિહા અરિહંતા તેણ વુચ્ચંતિ ॥૪॥

વંદન અને નમસ્કારને બે થોગ્ય હોય, પૂજા અને
સત્કારને બે થોગ્ય હોય અને સિદ્ધિ એટલે મુક્તિમાં જવાને
બે થોગ્ય હોય તે “અરિહંત” કહેવાય છે.

અદ્ધવિહંપિ ય કમ્મં, અરિમ્મયં હોહ સચ્ચજીવાણં ।
 તં કમ્મમરિહંતા, અરિહંતા તેણ વુચ્ચંતિ ॥ ૫ ॥
 હંદિયવિસયકસાણ, પરિસહે વેચણા ઉવસગ્ગે ।
 એણ અરિણો હંતા, અરિહંતા તેણ વુચ્ચંતિ ॥ ૬ ॥

સર્વ જીવોને આઠ પ્રકારના કષો શત્રુ રૂપે છે, તે
 કમરૂપ શત્રુઓનો નાશ કરનારા તે ‘અરિહંતા’ કહેવાય
 છે. ઇન્દ્રિય, વિષય, કષાય, પરિવહ વેડના, ઉપસગ્ગો આ
 બધા શત્રુઓનો નાશ કરનાર બે હોય તે ‘અરિહંતા’
 કહેવાય છે.

અહવીહ દેસિઅત્તં, તહેય નિજ્જામયા સમુદંમિ ।
 છકાયરક્ષણદ્ધા, મહગોવા તેણ વુચ્ચંતિ ॥ ૭ ॥

શ્રી અરિહંતા પરમાત્મા ભવઅટવીમાં સ્વાર્થવાહ છે,
 ભવસમુદ્રમાં નિર્માયક છે અને છકાય જીવના રક્ષક હોવાથી
 મહાગોવા કહેવાય છે.

અચ્ચબ્ભૂયગુણવંતે, નિયજસસસહરપસાહિઅદિઅંતે ।

નિઅયમણાહઅણંતે, પહિવત્તો સરણમરિહંતે ॥ ૮ ॥

—અતિ અદ્ધુત-આશ્ચર્યકારી ગુણવાળા અને હેથી
 પોતાના અંદર સમાન ઉત્કલ્પક યશથી સમગ્ર વિશ્વને
 શોભાવનારા એવા નિઅયા અનાદિ અનંત અર્થોત્તમ ત્રણે
 કાળના સર્વ અરિહંતાનું હું શરણુ સ્વીકારું છું.

તીર્થકૃદ્મ્યો નયસ્કારો, દેહમાજો મવચ્છિદે ।

મવતિ ક્રિયમાણઃ સ, બોધિલામાય ચોચ્ચકૈઃ ॥ ૯ ॥

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોને કરેલો નમસ્કાર પ્રાણીઓના સંચારનો છેલ્લો કરનારો અને મોક્ષ ન થાય ત્યાં સુધી ભવો-ભવ નિયમા શ્રી જિનશાસનની પ્રાપ્તિ કરાવનારો છે.

નામાદિમેદૈર્વિશદૈશ્વતુર્મિ—ર્યં લોકકાલ—ત્રિતયં પુનન્તઃ ।
ભવોદ્વિજાં શુક્તિપદં દદન્તે, સર્વોઽપિ તે સર્વવિદો જયન્તુ ॥૧૦॥

નિર્મળ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવનો આર લેકો વડે ત્રણે લોકોને ત્રણે કાળ પવિત્ર કરતા યેના, તથા જેઓ ભવથી હૃદિમ થયેલા આત્માઓને શુક્તિપદ આપે છે, તે સર્વે જિનેશ્વરો—અરિહંતો જયવંતા વતી.

આતં સિતં યેન પુરાણકર્મ,
યો વાગતો નિર્વૃત્તિસૌધમૂર્ધ્નિ ।

સ્વાતોઽનુશાસ્તા પરિનિષ્ઠિતાર્થો,
યઃ સોઽસ્તુ સિદ્ધઃ કૃતમંગલો મે ॥૧૧॥

જુદું પુરાણું બાંધેલું કર્મ જેણે બાળી નાખ્યું છે, જે મોક્ષરૂપી મહેલની ટોચ ઉપર જઈને બેઠેલા છે, જે પ્રસિદ્ધ છે, જે અનુશાસન કરનાર છે અને જે કૃતાર્થ છે, તે સિદ્ધ ભગવાન અને સંગળ કરનારા થાઓ.

દીર્ઘકાલરયં જં તુ, કમ્મં સે સિયમહ્ઠ્ઠા ।

સિઝં ધંતંતિ સિદ્ધસ્સ સિદ્ધત્તમુવજાયહ ॥ ૧૨ ॥

લીંઘં સ્થિતિવાળું આઠ પ્રકારનું બાંધેલું જે કર્મ તેને ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી ભસ્મીભૂત થયું હોવાથી સિદ્ધ ભગ-વંતને 'સિદ્ધપાણી' નિશ્ચિત થાય છે.

સિદ્ધેશ્વર નમસ્કારં, મગલદુઃખઃ કરોમ્યહમ્ ।

કર્મેધોડાદિ યૈર્ધ્યાના-ગ્નિના યવસહસ્રજમ્ ॥ ૧૩ ॥

તેઓએ શુદ્ધધ્યાનરૂપી અગ્નિથી હબરે ભવેલું
સંચિત થયેલું કર્મકાષ્ટ બાળી નાખ્યું છે, તે પંદર પ્રકારે
સિદ્ધ થયેલા શ્રી સિદ્ધભગવંતોને હું નમસ્કાર કરું છું.

પંચવિહં આયારં આયરણા તદ્વા પમાસંતા ।

આયારં દંસંતા આયરિયા તેળ વુચ્ચન્તિ ॥ ૧૪ ॥

પાંચ પ્રકારના આચારને આચરનારા અને તેનો ઉપ-
દેશ આપનારા અને આચારને બતાવનારા હોવાથી તેઓ
આચાર્ય કહેવાય છે.

આચાર્યેભ્યો પશ્ચવિધા, -ચારેભ્યશ્ચ નમો નસઃ ।

યૈર્ધાર્યિતે પ્રવચનં, મવચ્છેદે સદોદ્યતૈઃ ॥ ૧૫ ॥

જ્ઞાનાચાર્યો પાંચ આચાર્યોનાં પાલન અને તેનો ઉપદેશ
આપનારા શ્રી આચાર્ય ભગવંતો કે તેઓ પોતાના અને
પરના સંસારનો છેદ કરવા સતત ઉદ્યમવાંત છે; શ્રી વીત-
રાગશાસનના જેઓ સંદેશક છે, તે ત્રણે દાખમાં થયેલા,
થનારા અને વર્તાતા સર્વ જોતના આચાર્ય ભગવંતોને મારા
વારંવાર નમસ્કાર થાઓ.

વારસંગો જિગક્ષ્વાઓ, સજ્ઞાઓ કહિઓ બુદ્ધિદિ ।

તં ઉવજ્ઞસંતિ જમ્હા, ઉવજ્ઞાયા તેળ વુચ્ચન્તિ ॥ ૧૬ ॥

જિનેશ્વરદેવોઓ પ્રરૂપેલ દ્વાદશ્યાગીને અણુણર આદિ

મહાપુરુષો સ્વાધ્યાય કહે છે, તે સૂત્રરૂપ સ્વાધ્યાયનો જેઓ ઉપદેશ કરે છે, તે કાશ્યપી તેઓ 'ઉપાધ્યાય' કહેવાય છે.

શ્રુતં વિભ્રતિ યે સર્વ, શિષ્યેભ્યો વ્યાહરન્તિ ચ ।

નમસ્તેભ્યો મહાત્મભ્ય, ઉપાધ્યાયેભ્ય ઉચ્ચકૈઃ ॥ ૧૭ ॥

જેઓ પોતપોતાના સમયમાં વર્તતા સઘળા શ્રુતજ્ઞાનના ધારક છે, જેઓ શિષ્યોને શ્રુતજ્ઞાનનું જ્ઞાન કરે (ભણાવે) છે, તે ત્રણે કાળના શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવંતોને આશીર્વાદપૂર્વક નમસ્કાર થાઓ.

નિઘ્વાણસાદ્ગુણો, જમ્હા સાદ્ગતિ સાદુણો ।

સમા ય સન્વભૂયસુ, તમ્હા તે માવસાદુણો ॥ ૧૮ ॥

વિસયસુહનિઅત્તાણં વિસુદ્ધચારિત્તનિયમજુત્તાણં ।

તચ્ચગુણસાદ્ગુણં સદા ય કિન્ચુજ્જયાણ નમો ॥ ૧૯ ॥

નિર્બાણસાધક યોગોની સાધના કરે છે, માટે સાધુ કહેવાય છે, તેમજ સર્વ જીવો ઉપર સમભાવને ધારણ કરે છે, તેથી ભાવ સાધુ કહેવાય છે.

વિષયસુખથી દૂર રહેનારા, વિશુદ્ધ આગ્નિરૂપી નિયમવાળા, વળી તથ્ય ગુણોને સાધનારા, તથા આત્મકામમાં હંમેશાં ઉદયશીલ જોવા સાધુઓ છે, તેથી હું તેમને નમસ્કાર કરું છું.

શીલવ્રતસનાથેભ્યઃ સાધુમ્યશ્ચ નમો નમઃ ।

મવલક્ષસન્નિવદ્ધં, પાપં નિર્નાશયન્તિ યે ॥ ૨૦ ॥

જેઓ અઠારહજાર શીલાંગરચના વહેન કરનારા શીલ-

પ્રત્યક્ષી સનાથ છે અને જેઓ લાખો ભવોનાં અધિભા
આકર્ષાં પાપોને નાશ કરી રહ્યા છે, તે સર્વજ્ઞાલવર્તી સર્વ-
ક્ષેત્રના આધુ ભગવંતોને માટે નમસ્કાર થાઓ.

અસહાય સહાયત્તં, કરંતિ મે સંજમં કરંતિસ્સ ।

एएण कारणेणं नमामि हं सव्वसाहूणं ॥ २१ ॥

અસહાય ઝોવા મને સંમમનું પાલન કરવામાં સહાય
કરે છે, તે કારણથી સર્વ આધુઓને નમસ્કાર કરું છું.

मग्गो अविप्पणासो, आयारो विणयया सहायत्तं ।

पंचविहे नमुकारं करेमि एएहिं हेऊहि ॥ २२ ॥

મોક્ષમાર્ગ, અવિનાશીપણું, આચાર, વિનય અને સહા-
યતા ઝો પાંચ હેતુઓ વડે હું પાંચ પ્રકારે પંચ
પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર કરું છું.

મોક્ષ માર્ગને બતાવનાર હોવાથી શ્રી અરિહંતો આ
જગત ઉપર મહાન ઉપકાર કરે છે, સિદ્ધોનો અવિનાશી
શુભ, આચારોનો સહાયાર શુભ, ઉપાધ્યાયોનો વિનયશુભ
અને આધુઓનો સહાય શુભ આ રીતે પંચ પરમેષ્ઠિ ભગ-
વંતના આ પાંચ ઉપકારો મહાન છે તેથી હું તેમને
નમસ્કાર કરું છું,

एस जयस्मि सारा पुरिसा पंचैव ताण जोकारो ।

एयाण उवरि अण्णो की वा अरिहो पणामस्स ॥ २३ ॥

જગતમાં આ પાંચ જ પુરુષો સારરૂપ છે, માટે
તેઓનો જયકાર અર્થાત્ તેમને નમસ્કાર કરું છું. પ્રણામને

દૌઘ્ય જોમનાથી ચઢિયાતા જગતમાં ખીબ કૈાણ છે ? અર્થાત્ જગમાં ખીબ કૈાઈ ચઢીયાતા નથી.

एसो परमेष्ठीणं पंचण्हं वि भावओ नमोकारो ॥

સવ્વસ્સ કીરમાણો, પાવસ્સ પણાસણો હોઈ ॥ ૨૪ ॥

પાંચે થ પરમેષ્ઠિઓને ભાવપૂર્વક કરેલો. આ નમસ્કાર સ્વચ્છ પાપોને નાશ કરે છે.

इत्थ नमुत्ति पयं दव्वभावसंक्रोयरूवपूयत्थं ।

કરસિરનમણાઈ દવ્વે સળપણિહાળાઈ ભાવ નમો ॥ ૨૫ ॥

અહિ “ નમો અરિહંતાણુ ” માં “ નમો ” એ પદ દ્રવ્ય સંકેત તથા ભાવ સંકેતરૂપી પૂજના અર્થમાં છે. દ્રવ્ય સંકેત એટલે હાથ મસ્તક આદિ અવયવોને સંકેત અને ભાવ સંકેત એટલે મનનું પ્રણિધાન વિગેરે.

मंताण मंतो परमो इमुत्ति घेयाणं घेयं परमं इमुत्ति ।

તત્તાણ તત્તં પરમં પવિત્તં સંસારસત્તાણ દુહાહયાણં ॥ ૨૬ ॥

एसो परममंतो परमरहस्सं परंपरं तत्तं ।

નાર્ણ પરમં નેયં સુદ્ધં જ્ઞાણં પરં ણેયં ॥ ૨૭ ॥

હિંમતી આઘાત પામેલા સંસારી જીવો માટે આ નવકાર તમામ મંત્રોમાં પરમ મંત્ર છે, ક્ષેત્રોમાં પરમ ક્ષેત્ર છે અને તત્ત્વોમાં પરત્વ પવિત્ર તત્ત્વ છે. આ નવકાર મંત્ર પરમ રહસ્ય છે, પરથી પણ પર તત્ત્વ છે. પરમજ્ઞાન છે, પરમ જ્ઞેય છે અને શુદ્ધ ધ્યાન છે.

અવિ લંગ્મહ ચક્ષિતં, સુરાહિવતં સુરુવસોહમં ।
 ન પુણ પરમેષ્ઠિમંતો, એસો નિસેસકુસલકરો ॥ ૨૮ ॥
 સુલહાઓ રમણીઓ, સુલહં રજ્જં સુરત્તણં સુલહં ।
 ફક્કુચિય જો દુલહો, તં સરસુ મણે નમ્મુકારં ॥ ૨૯ ॥

અહો ! ચક્રવર્તિપણું સુલભ છે, દેવરાજ ધન્વન્તરું પદ
 પણ સુલભ છે, સુંદર રૂપ અને સૌભાગ્ય પણ સુલભ છે,
 રૂપવતી રમણીઓ, વિશાલ રાજ્ય અને દેવપણું પણ સુલભ
 છે, પણ જયતર્મા દુલ્ભ છે ચક્ર બ્રહ્મણને કરનાર
 “ નમસ્કાર મંત્રાધિરાજ ”, ઓટલા માટે તે મહામંત્રનું તમે
 મનમાં સ્મરણ કરો.

વિજ્ઞાઈ રાહાવિ ફુલં, ઉમ્મૂલિજ્જઈ ગિરી વિ મૂલાઓ ।
 ગમ્મઈ ગયણયલેણં, દુલહો ય હમો નમ્મુકારો ॥ ૩૦ ॥

જં એસ નમ્મુકારો, જસ્મજરામરણદારુણસરુવે ।
 સંસારારન્નમ્મિ ન, મંદપુન્નાણ સંપહઈ ॥ ૩૧ ॥

રાધા-પુતલીને સ્પષ્ટપણે વિધી શકાય, પર્વતને મૂળથી
 ઉખેડી શકાય, આકાશની સપાટી ઉપર પણ ફરી શકાય,
 પરંતુ નવકારને પામવો દુલ્ભ છે.

કારણ કે જન્મ જરા મરણ જેમાં વારંવાર થાય છે,
 જોવા સ્વરૂપવાદો આ સંસાર છે. તેથી આ લાયકર સંસાર-
 વનમાં મંદપુન્યવાળા જીવોને આ નવકાર પ્રાપ્ત થતો નથી.

एवकेकमकवरं पि हु, पंचनमोकारसंतियं जीवो ।

बहु-बहुतर-बहुतम,-पावस्वयवसा लहइ भावेण ॥ ३२ ॥

જે જીવનો બહુ-બહુતર-બહુતમ પાપસ્વય થઈ ગયો હોય, તેજ જીવ આ નવકારના જોડે જોડે અક્ષરને બાવવડે પામે છે.

सत्तरि कोडाकोडी,-सायरमाणे इसमि मोहणीये ।

कोंडाकोंडीसेसे नवकाराभिमुहो जिओ होइ ॥ ३३ ॥

સત્તરે કોડાકોડી સાગરોપમ મોહનીય કર્મમાંથી જોડે કોડાકોડી સાગરોપમ કર્મ બાકી રહે, ત્યારે જીવ આ નવ-કારને સ્ન-મુખ બને છે અથવા નવકારને પામે છે.

इह पुण परमत्थेण नाणावरणाऽऽइयाण कम्माणं ।

पइखणमऽणंतपोग्गलविगमस्मि जायमाणस्मि ॥ ३४ ॥

पाउणइ नमोकारस्स पढमं वण्णं नकारमऽह सेसे ।

वन्नं पत्तेयं चिय तदऽणंतविसुद्धिसम्भावो ॥ ३५ ॥

(તાત્પર્ય જો છે કે-)

આ સંસારમાં નમસ્કારના પહેલા ' ન ' અક્ષરની પણ વાસ્તવિક પ્રાપ્તિ ક્ષણે ક્ષણે જ્ઞાનાવધૂષીય વગેરે અનંત પુદ્ગલોનો વિગમ થાય ત્યારે થાય છે. ત્યારપછી બાકીના અક્ષરોની પણ પ્રત્યેક અક્ષરની પ્રાપ્તિ તેથી અનંતશુદ્ધિ વિશુદ્ધિ થવાથી થાય છે.

एवं एवकेवकं पि हु, अक्तरमऽचन्तकम्मखयलब्धं ।

जस्स स कहं न वंछिय-फलदाई होइ नवकारो ॥ ३६ ॥

એમ બેનો એક એક અક્ષર પણ અત્યંત કર્મક્ષય થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે નમસ્કાર મહામંત્ર વાંછિત ફલને આપનાર કેમ ન થાય ?

अणोगजम्मंतरसंचिआणं.

दुहाण सारीरिय-माणसाणं ।

कत्तो ही मग्वाण हविज्ज नासो,

न जाव पत्तो नवकारमंतो ॥ ३७ ॥

ભલ્લ જીવેના અનેક જન્મોમાં એકઠા થયેલા શારીરિક અને માનસિક દુઃખોનો જ્યાં સુધી નવકાર મંત્રની પ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યાં સુધી કેવી રીતે નાશ થઈ શકે ? અર્થાત્ નમસ્કાર મંત્રની કાવચી પ્રાપ્તિ થયા વિના દુઃખોનો ક્ષય સંભવિત નથી.

हंभो देवाणुप्पिय ! पुणरुत्तं पत्थिओ सि एत्थ तुमं ।

संसारजलहिसेउं, सिदिलेज्जसु मा नमोकारं ॥ ३८ ॥

હે દેવાનુપ્રિય ! તને ફરી ફરીને આ વિષયમાં પ્રાર્થના કરૂં છું કે (તારવા માટે) સંસારસમુદ્રમાં પુલ સમાન નર ન્કારને વિષે શિથિલ થઈશ નહિ.

दपिदुदुक्कनिदुरसुदुदुद्विदि वि ताव होइ परो ।

नवकारमंतचित्तणपुच्चं, न पलोइओ जाव ॥ ३९ ॥

સરણ-રણંગણ-ગણસંગસે. ગસે ગામનગરસાઈણં ।

અયં સુસરંતાણં તાણં, સસ્માણણં ચ સવે ॥૪૦॥

—બીજની અભિમાની, દુષ્ટ, નિંહુર અને અત્યન્ત રૂદ્ધ
જોવી દ્રષ્ટિ પણ ત્યાં સુધી જ હોય છે, કે જ્યાં સુધી નવકાર
મહામંત્રના ચિંતનપૂર્વક તે જોવાથી નથી.

સરણુ, રણંગણુ અને મહદ્દોના સમાગમ વખતે કે
ગામ-નગર આદિના ભ્રમન વખતે. શ્રી નવકાર મહામંત્રનું
સ્મરણ કરનારાઓને રક્ષણ અને સન્માનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જાણ વિ જો પઢિજ્ઞહ,

જેણ ય જાયસ્સ હોઈ બહુરિદ્ધિ ।

અવસાણે વિ પઢિજ્ઞહ

જેણ મગ્રો સુમગઈં જાહ ॥૪૧॥

આવહિં પિ પઢિજ્ઞહ,

જેણ ય લંબેઈ આવહસયાઈં ।

રિદ્ધિહિં પિ પઢિજ્ઞહ,

જેણ ય સા જાઈ વિત્થારં ॥૪૨॥

જન્મ સમયે જો નવકાર મંત્ર લાલ્લુવામાં આવે તો
જન્મદાને તે ણહુ સંપત્તિ આપનારો થાય છે અને મૃત્યુ
સમયે જો લાલ્લુવામાં આવે તો મૃત્યુ પછી સુગતિને આપ-
નારો થાય છે. આપત્તિના સમયે જો તેને લાલ્લુવામાં આવે
તો સેંકડો આપત્તિઓથી પાર પમાય છે અને સંપત્તિના
સમયે લાલ્લુવામાં આવે તો તે સંપત્તિનો વિસ્તાર થાય છે.

એયં કવયમમેયં સ્વાદ્યમત્યં પરા ભવણસ્વા ।
 જોઈ સુન્નં બિંદુ નાઓ તારા લવો મત્તા ॥૪૩॥
 એયં હોઈ પવિત્તં, વચસ્યં સાસ્યં તદ્વા પરમં ।
 સારં જીયં પારં પુત્વાણ ચોદસપ્તં પિ ॥૪૪॥

આ નવકાર એ પરમ અલોભ કવચ છે, પરમખાઈ છે,
 પરમ અન્ન છે, પરમ ળાવનરક્ષા છે, પરમ જ્યૌતિ છે,
 પરમ શૂન્ય છે, પરમ બિન્દુ, પરમનાઈ, પરમતારા, પરમલવ
 અને પરમ માત્રા છે.

આ નવકાર પવિત્ર છે, શ્રેષ્ઠતર છે, શાશ્વત છે, પરમ છે,
 વળી ચોદે પૂર્વનો આર છે. આત્મસ્વરૂપ છે અને પાર
 પહોંચાડનાર છે.

किं एस कामकुंभो किं वा चिंतामणी हु य नवकारो ।
 किं कण्पतरु एसो न हु न हु ताणंपि अहिययरो ॥
 कामघडो देवमणी, सुररुक्खो एगजम्मसुद्धेज ।
 नवकारो पुण पवरो, समगपवग्गाण दायारो ॥४५॥

શું આ નવકારમંત્ર એ કામકુંભ છે ? ચિન્તામણિ રત્ન
 છે ? અથવા કંપતરુ છે ? નહિ નહિ ! તેનાથી પણ અધિક
 ફલદાયી છે. કેમકે કામઘટ, ચિન્તામણી કે કંપવૃક્ષ તો એક
 જન્મ માટે જ સુખના કારણભૂત છે જ્યારે અતિ ઉત્તમ આ
 નવકાર મહામંત્ર તો સ્વર્ગ અને ભોક્ષને આપનારો છે.

---

* આ શ્લોકમાં આવેલા પદાર્થોને વધુ સમજવા માટે જુઓ
 ધ્યાન વિચાર પ્રકાશક : જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડલ-મુંબઈ.

ચિંતામણિ અરુણો એકમપુર્વો અ કપ્પરુસ્વત્તિ ।

એં પરમો મંત્રો, એં પરમામયસરિચ્છં ॥૪૬॥

આ નવકાર મહામંત્ર અપૂર્વ ચિંતામણી છે, અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ છે, પરમ મંત્ર છે અને પરમ અમૃત સ્વાદ છે. અહીં “અપૂર્વ ચિંતામણિ” આદિ કહેવાયું તાત્પર્ય એ છે કે માત્ર ચિંતામણિથી નવકાર એ અધિક મહિમાવંતો છે.

જહ તાવ પરમદુલહં, સંપાહહ પરમપયસુહં પિ દમો ।

તાવદણુસંગસજ્જે, તદન્નસોક્ષ્મમિ કા ગણના ॥૪૭॥

જો પરમ દુર્લભ એવા પરમપદ-શિક્ષના સુખને પણ આ નમસ્કાર મંત્ર નિષ્પત્તિ પ્રાપ્ત કરાવે છે, તો તેની સાથે (અનાજની સાથે શાકની જેમ) આદ્યુપગિક સિદ્ધ થનારા તે સિવાયના અન્ય સુખોની તો ગણતરી જ શું કરવી ? અર્થાત્ જેનાથી શિક્ષા પણ મળી શકે તેનાથી બીજા સુખો ન મળે એવી કલ્પના કરવી પણ અશક્ય છે.

શ્રુવણે વિ મંગલાણં મણુયાસુરઅમરસ્વયરમહિઆણં ।

સન્વેસિમિમો પદમો હવહ મહામંગલં પદમં ॥૪૮॥

ત્રણ ભુવનમાં માનવ, અસુર, દેવ અને વિદ્યાધરાથી પૂજિત જગતમાં જેટલા મંગલો છે તે બધામાં આ નવકાર પ્રથમ છે, તેથી તે પ્રથમ “મહામંગલ” છે.

સુચિરંપિ તવો તથિયં,

ચિન્નં ચરણં સુયં ચ વહુ પથિયં ।

જહ તા ન નમુકારે રહૈ,

તઓ તં ગયં વિહલં ॥૪૯॥

લાંબા કાળસુધી તપ તપ્તે, ચારિત્રને પાળ્યું અને ઘણું
શાસ્ત્રોને ભણ્યે પણુ બે નમસ્કાર પ્રત્યે રતિ-પ્રીતિ ઉત્પન્ન
ન થઈ તો તે સમગ્રું નિષ્કળ બન્યું એમ બાણવું.

एयं आराहेउं किं वा अणोहिं एत्थ कज्जेहि ।

पंचणमोकार-मणोऽवस्स देवत्तणं लहइ ॥५०॥

चारित्तंपि ण वट्ठइ, णाणं णो जस्स परिणयं किं चि ।

पंचणमोकारफलं अवस्स देवत्तणं तस्स ॥५१॥

આ નવકારની જ આરાધના કરવામાં તત્પર બનેા, અન્ય
અન્ય કાચેથી શું ? શ્રી પંચ નમસ્કારમાં મનવાળો
આત્મા અવશ્ય દેવપણુને પ્રાપ્ત કરે છે.

બેને ચારિત્ર પણુ પરિણામ પામ્યું નથી અને અલપ પણુ
જ્ઞાન પરિપુર્યું નથી તેને પણુ પંચ નવકારના ફલરૂપે
અવશ્ય દેવપણુ મળે છે.

उहूमहे तिरियम्मि जिणनवकारो पहाणओ नवरं ।

नर-सुर-सिव-सुक्खाणं सुकारणं इत्थ सुवणम्मि ॥५२॥

ઉહમ્હોઠ અધોઠોઠ, તિથંગૂઠોઠમાં જિન નવકાર-પંચ
પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર પ્રધાન છે તથા આ ઠોઠમાં મનુષ્યના
સુખો, દેવના સુખો અને મોક્ષના સુખોનું તે પરમ કારણ છે.

ન સ પુણરુત્તં પાવહ કયાઈ કિર
 અવયસનીયગોત્તાઈં ।
 જન્મંતરે વિ દુલહો તસ્સ ન एसो નમોકારો ॥૫૩॥
 અન્નં ચ હસાઝ ચિય ન હુંતિ મણુયા કયાવિ
 જિયલોણ ।
 દાસા પેસા દુમગા નીયા વિગલિંદિયા ચેવ ॥૫૪॥

આ નવકાર જેણે પ્રાપ્ત કર્યો છે તે માણસને કદિપણ
 અપયશ અને નીચગોત્ર આદિની ફરીથી પ્રાપ્તિ થતી નથી
 અને જન્મંતરમાં પણ તેને ફરીવાર આ નવકારની પ્રાપ્તિ દુર્લભ
 થતી નથી.

વળી ખરેખર આ નવકારથી મનુષ્યે કદિપણ અવ-
 લોકમાં દાસ, આકર, દુર્ભાગી, નીચ અને છદ્મિયોની ખોડ
 ખાંપણવાળા થતા નથી.

एसस्स पभावेण, पालिज्जंतस्स सह पयसेण ।
 जन्मंतरेऽपि जीवा पावन्ति न दुक्खदोज्ज्वं ॥૫૫॥

નમસ્કારના પ્રભાવથી જન્મંતરમાં પણ એવો દુઃખ
 અને હારિદ્ર્યને પામતા નથી.

मोअणसमये सयणे विबोहणे पवेसणे भए वसणे ।
 पंचनमुकारं खलु समरिज्जा सव्वकालंपि ॥૫૬॥

ભોળન સમયે, શયન સમયે પ્રવેશ સમયે ભય સમયે,

તથા સંકટ સમયે જાને સર્વ સમયે સર્વ કાર્યોમાં
પંચ નવકારનું અવશ્ય સ્મરણ કરવું જોઈએ.

જાગરણસુયણછીયણ-ચિદ્રુણચંકમણસ્તલણપહ્ણેસુ ।

एस किर परमंतो, अणुसरियन्वो पयत्तेण ॥५७॥

જાગતાં, સુતાં, છીંકતાં, બેસતાં, ચાલતાં, સ્થાવના પામતાં,
કે નીચે પડતાં આ પરમમંત્રને જ આદરપૂર્વક નિશ્ચય
અનુસરવો જોઈએ-વારંવાર સ્મરણ કરવો જોઈએ.

कल्लणकप्पतरुणो अवंझवीयं पयडमायंडो ।

मवहिमगिरिसिहराणं पक्खिपहू पावभूयगाणं ॥५८॥

આ નવકાર કલ્યાણ-કલ્પતરુનું અવનંદ્ય બીજ છે,
અંધારરૂપી હિમગિરિના શીખરને ઓગાળવા માટે પ્રચંડ
સૂર્ય સમાન છે અને પાપરૂપી ભુજાને વશ કરવા માટે
મરૂડપક્ષી સમાન છે.

आमूलवृक्षगणंमि वराहदाढा दरिदकंदस्स ।

रोहणधरणी पदमुन्मवंतसस्मत्तरयणस्स ॥५९॥

શ્રી નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ એ દરિદ્રતાના કંદને
મૂળમાંથી ઉખેડી નાખવામાં વરાહની દાઢા છે. તથા પ્રથમ
ઉત્પન્ન થતા સમક્ષિત રત્નને માટે રોહણાચલની ધરતી છે.

कुसुमुग्गमो य सुगइआउयवंधदुमस्स निव्विण्णं ।

उवलंभचिंधममलं विसुद्धसद्धम्मसिद्धिए ॥६०॥

આ નવકાર સુમતિના આયુષ્ય મંત્રરૂપી વૃક્ષનો પુષ્પો-

ફનમ છે અને વિશુદ્ધ એવા સુધર્મની નિર્વિદ્ધ સિદ્ધિનું-
નિર્ભળ પ્રાપ્તિનું ચિહ્ન છે.

આરાહણાપહાગાગ્રહણે હૃથો ઇમો નમુકારો ।

સમ્માપવગ્ગમગ્ગો દુગ્ગહદારગ્ગલા ગરુદ્ધે ॥૬૧॥

આ નમકાર એ આરાધનારૂપી પતાકાને અહણુ કરવા
માટે હાથ છે, સ્વર્ગાપવર્ગ માટે માર્ગ છે તથા દુર્ગતિ-
ઓના કારોને શકવા માટે મોટી અર્થદા છે.

ઇય સવ્વગુણઠાણાણ કારણમેસો મહાપમાવો ય ।

ઇહ-પરમવસુહજ્જણો પહાણમંતો નમોકારો ॥૬૨॥

વળી આ નમકાર મહાપ્રગાવજાળે છે, સર્વશુદ્ધ
સ્થાનોને મેળવી આપનાર અપૂર્વ કારણ છે અને આલોક
અને પરલોકમાં સુખને ઉત્પન્ન કરનાર પ્રધાનમંત્ર છે.

ચરંગાણ સેણાણ નાયગો દીવગો જહા હોહ ।

તહ માવનમુકારો દંસણ-તવ-નાણ-ચરણાણ ॥૬૩॥

અતુરમ સેનાને વિષે જેમ સેનાની હીપક સમાન છે.
તેમ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને તપની આરાધનાને વિષે માવ
નમકાર હીપક સમાન છે.

એસો જણગો જણીય એસ એસો અકારણો વંધુ ।

એસો મિત્ત એસો પરમુવયારી નમુકારો ॥ ૬૪ ॥

આ નમકાર એ પિતા છે, એ જ માતા છે, એ જ
અકારણ બંધુ છે, મિત્ર છે અને એ જ પરમ ઉપકારી છે.

નિહણહ સવ્વમયાઈ અહં સવ્વં હણહ સમગ્ગાવિગ્ઘાઈ ।

સમરિજ્જંતો હિઅણ નવકારો નત્થિ સંદેહો ॥ ૬૫ ॥

હૃદયમાં ભાવપૂર્વક સ્મરણ કરાતો ધી નવકાર મંત્ર સર્વભયોને નાશ કરે છે, સર્વ પાપોને નાશ કરે છે અને સર્વ વિદ્યોને શમાવે છે એમાં લેશ પણ સંદેહ નથી.

નવકારઓ અગ્રો સારો મંત્રો ન અત્થિ તિયલોણ ।

તમ્હા હુ અણુદિણં ચિય પઢિયવ્વો પરમમત્તીણ ॥ ૬૬ ॥

ત્રણદોકમાં નવકારથી સારજૂત અન્ય કોઇ મંત્ર નથી તેટલા માટે તેને પ્રતિદિન પરમ ભક્તિથી બહુવેળાં જોઈએ-મણવેળાં જોઈએ.

મણસા ગુણપરિણામો, વાયા ગુણભાવણં ચ પંચવ્હં ।

કાયેણ સપણામો, एस पयत्थो नमुकारो ॥ ૬૭ ॥

મનથી પંચપરમેષ્ઠિના શુદ્ધોત્તું પરિણમન, વાણીથી પંચપરમેષ્ઠિના શુદ્ધોત્તું કથન, અને કાયાથી પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતોને પ્રણામ કરવે એ નમસ્કાર મહામંત્રનો અર્થ છે.

जह जह तस्स वण्णरसो परिणमइ मणम्मि

तह तह कमेण ।

स्वयमेइ कम्मगंठी नीरनिहित्तामकुंभुच्च ॥ ૬૮ ॥

જેમ જેમ નવકારના વણુનો રસ મનને વિષે પરિણામ પામે છે, તેમ તેમ કમે કરીને પાણીથી ભરેલા કાયા કુંભની માફક જીવની કર્મશ્રેણી ક્ષયને પામે છે. અર્થાત્ જીવ મોક્ષને પામે છે.

તાણં અન્નં તુ નો અત્થિ જીવાણં ભવસાયરે ।

બુદ્ધંતાણં હંસં મુત્તું નમ્મકારં સુપોયયં ॥ ૬૯ ॥

બલસાગરમાં ખુડતા કોવા જીવોને આ નવકારરૂપી
નાવને છોડીને ખીલું કાઢ ત્રાણ કોટલે રક્ષણ આપનાર નથી.

તપ્પણર્ણં તમ્હા અણુસરિય્વો સુહેણ ચિત્તેણ ।

एसो य नम्लकारो कयन्तुर्यं गजमाणेणं ॥

તેટલા માટે આ નમસ્કારને સૂત્રથી પ્રણયન કરનારા
અણુધર બ્રહ્મવંતો અને અર્થથી પ્રકાશન કરનારા તીર્થંકર
બ્રહ્મવંતો પ્રત્યે આત્માની કૃતજ્ઞતા અથવા કૃતાર્થતા યાનવા
વડે શુભચિત્તથી રક્ષણ લેઈએ-ધ્યાન લેઈએ.

हिययगुहाए नवकारकेसरी जाण संठिओ निच्चं ।

कम्मद्वगंठी दोघडु-वडुयं ताण परिण्हं ॥ ७० ॥

જેઝોના હૃદયરૂપી શુદ્ધિમાં નવકારરૂપી કેસરીસિંહ
નિરંતર રહેલો છે, તેઝોના આઠ ઠમની ઝાંઠરૂપી હાથીના
અમૂલ્ય સમસ્ત પ્રકારે નાશ પામેલા છે.

[किं च] घन्नाण मणोभवणे सद्धा-बहुमाणवट्टिनेहिच्छो ।

मिच्छस-तिमिर-हरणो, वियरइ नवकारवरदीवो ॥७१॥

વળી શ્રદ્ધારૂપી દિવેટ અને બહુમાનરૂપી છે તેલ જેમાં
તથા મિથ્યાત્વરૂપી તિમિરને હરનારો એવો આ નવકારરૂપી
શ્રેષ્ઠ હીપક ધન્ય પુરૂષોના મનરૂપી બવનને વિષે શોભે છે.

કિં વન્નિણ વહુણા ? તં નત્થિ જયમ્મિ જં કિર ન સક્કો ।
કાઠં એસ જિયાણં મત્તિપત્તો નલ્લુકારો ॥

વળી બહુ વહુન કયાથી શું ? આ જમતમાં તેવું કંઈ
જ નથી, કે જે ભક્તિપ્રયુક્ત આ નવકાર વડે જીવોને પ્રાપ્ત
ન થાય.

મંતંસ્તરપારદ્ધાઈં જાઈં કજ્જાઈં તાઈં વિ સમેઈ ।
તાણં વિય નિયસુમરણ-પુવ્વાડ્ડરદ્ધાણ સિદ્ધિકરો ॥૭૨॥

બીજા મંત્રોથી પ્રારંભેલા કાથી પણ તેઓના જ સમ્બંધ
પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે, કે જેવું સ્મરણ કરવાપૂર્વક પ્રારંભેલા
કાથીની સિદ્ધિને કરનારા જોવા આ શ્રી પંચ નમસ્કારના
સ્મરણપૂર્વક જોવાએ પ્રારંભ્યાં છે.

તારપથં જો છે કે જેના મૂળમાં નમસ્કારનું સ્મરણ કરાય
છે, તેજ બીજા મંત્રોથી પ્રારંભેલા કાથી સિદ્ધ થાય છે.
એટલે તેમાં પણ મૂળ પ્રભાવ નમસ્કાર મંત્રનો છે. હજું
પણ છે કે- ‘સર્વે ધ્યાનસ્ય પ્રકારાઃ પ્રથમં નમસ્કારે સિદ્ધે
સિદ્ધા ભવન્તિ । તેન સિદ્ધેન ચ નમસ્કારમંત્રેણ સકલધ્યાને
સિદ્ધિઃ સ્યાત્ તસ્યાં સિદ્ધૌ સત્યાં કર્મક્ષયો મોક્ષશ્ચ ભવતિ ॥’

ધ્યાનના સર્વ પ્રકારો પ્રથમ નમસ્કાર મંત્ર સિદ્ધ થતાં
સિદ્ધ થાય છે.-સાર્વાંશ જો છે કે નમસ્કાર મંત્ર સિદ્ધ થતાં
સકલ ધ્યાનો સિદ્ધ થાય છે અને તેમ થતાં કર્મક્ષય અને
મોક્ષ થાય છે.

તા સયલાઓ સિદ્ધીઓ, મંગલાઈ'ં ચ અહિલસંતેણ ।
સવ્વત્થ સયા સમ્મં, ચિંતેયવ્વો નમ્મકારો ॥૭૩॥

એટલા માટે સઘળી સિદ્ધિઓને અને મંગલોને ઈચ્છતા
આત્માએ નમસ્કાર સહામંત્રને સર્વત્ર તદા સમ્યગ્ શીતિએ
ચિંતવવેા જોઈએ.

સારં નરે તિવગ્ગો તત્થ વિ ધમ્મો તદિં પિ જિણ-
મણિઓ ।

તત્થવિ પળપરમિટ્ઠી તેસુ જિણો તં મયહ તેણ ॥૭૪॥

હે ભગ્નેા ! મનુષ્યસવમા ત્રિવર્ગ અર્થાત્ ધર્મ, અર્થ
અને કામ સાર છે, ત્રિવર્ગમાં સાર ધર્મ છે, ધર્મોમાં પણ
જિનેશ્વરે કહેલો ધર્મ સાર છે, જિનેશ્વરે કહેલા ધર્મમાં પણ
પંચ પરમેષ્ઠિ સાર છે અને પંચ પરમેષ્ઠિઓમાં શ્રી અરિહંત
પરમાત્મા સાર છે તે માટે અરિહંત પ્રભુને તમે સેવો.

કપ્પદુમંમિ તરુણો, યણિણો ચિંતામણિમિ જહ સવ્વે ।

જિણમત્તીય ધમ્મા તપ્પલદાણા તદા સવ્વે ॥

જેમ કલ્પવૃક્ષમાં તમામ વૃક્ષો સમાઈ જાય છે
ચિન્તામણિરત્નમાં બધા મણિઓ સમાઈ જાય છે તેવી
રીતે તમામ ધર્મો શ્રી અરિહંતભક્તિમાં સમાઈ જાય છે.

અરિહંત ભક્તિ તમામ ધર્મના ફલને આપનાર હોવાથી
અરિહંતભક્તિમાં તમામ ધર્મો સમાઈ જાય છે.

જહ વહુકાલં ધન્ને પુવલસંવદ્દમેહજલવુદ્ધી ।

તહ જિણમત્તી રૂકા જીવે સુચિરે સુહે દેહ ॥૭૫॥

જેમ પુષ્કલાવત્ત મેઘની જલવૃષ્ટિ ઘણા કાલ સુધી
ધાન્યને દે છે, તેમ જોઈ અરિહંતભક્તિ જીવેને ઘણા
કાળ કાલ સુધી સુખેને આપે છે.

મત્તીય જિણવરાણં, પરમાય સ્વીણપિજ્જદોસાણં ।

આરોગ્ગ-બોહિલામ-સમાહિમરણં ચ પાવેતિ ॥૭૬॥

જેમના રાગદ્રેષ ક્ષીણ થયા છે તેવા અરિહંત પરમા-
ત્માની ભક્તિ કરવાથી આરોગ્ય અને બોધિથીજને લાભ
થાય છે તથા સમાધિયુક્ત મરણની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે
સમાધિમરણ મુક્તિને પરમહેતુ છે.

एगावि सा समत्था जिणमत्ती दुग्गइं निव्वारेउं ।

दुल्लहाइं लहावेउं, आसिद्धि परंपरसुहाइं ॥७७॥

જોઈથી શ્રી અરિહંત ભક્તિ પણ દુર્મતિનું નિવારણ કરી
દેવા માટે સમર્થ છે અને જ્યાં સુધી મુક્તિ ન થાય ત્યાં
સુધી અન્ય પ્રાણીઓને અતિશય દુર્લભ એવા સુખેની
પરંપરાને પણ તે આપે છે.

पठियन्वो गुणियन्वो समणुपेहियन्वो य ।

एसन्नया वि निच्चे किमंग पुण मरणकालमि॥७८॥

અન્યકાળે પણ આ નવકાર નિષ્પેષે બાણવા લાયક,
મણવા લાયક, સંજાળવા લાયક અને સારી રીતે અનુપ્રેક્ષા-

ચિન્તન કરવા હાથ છે તો પછી મરણકાલે એને સ્મરવો
જોઈએ એમાં તો પૂછવું જ શું ?

મેહે જહા પલિતે સેસં મુતૂળ લેહ તસ્સામી ।

एगं वि सद्धारयणं आचइनित्यारणसमत्थं ॥

ધર સહજે ત્યારે ધરનો સ્વામી લેખ શેષ વસ્તુ છોડીને
આપત્તિ નિવારણ માટે સમર્થ એવા જોઈજ મહારામને
અહણુ કરે છે.

एवं न आउरते सका बारमविहं सुयस्सवंधं ।

सर्वं पि विचितेत्तं सम्मं तगयमणोऽवि तओ ॥७९॥

તેમ અંતકાલે અથવા પીડા સમયે તદ્દગત મનવાળા
પણ સફળ દ્વાદશાંત શ્રુતસ્કન્ધને સવિસ્તર ચિન્તવવા માટે
સમર્થ થતા નથી.

मुतुं पि वारसंगं स एव यरणमि कीरणं सम्मं ।

पंचनमुकारो खलु जम्हा सो वारसंगत्यो ॥८०॥

તેથી મરણ સમયે દ્વાદશાંતને છોડી સમસ્ત પ્રકારે આ
પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર જ તેઓ વહે સ્મરણ કરાવ છે કારણ કે
તે દ્વાદશાંતનો જ અર્થ છે.

सर्वपि वारसंगं परिणामविसुद्धिहेतुमेलागं ।

तकारणमावाओ कह न तदत्यो नमुकारो ॥८१॥

જેટલા પરિણામવિશુદ્ધિના હેતુઓ છે તેવું કારણ
દ્વાદશાંત છે નવદાર પણ તેજ કારણ સ્વરૂપ હોવાથી
દ્વાદશાંતનાથ કેમ નહિ ?

તમ્મયચિત્તો તમ્હાં સમણસરિજ્ઞા વિસુદ્ધ-
સુહલેસાં ।

તં ચૈવ નમુકારં કયત્થયં મન્નમાણો ઉ ॥૮૨॥

તે માટે તદ્દગત ચિત્ત અને વિશુદ્ધ લેશ્યા યુક્ત બનીને
આત્માને કૃતાર્થ માનતા તે નવકારનું જ સમ્યક્ચીત્તિએ
તારવાર સ્મરણ કરવું બોધ્યું.

एसो सो सारगंठी एस स कोवि हु दुलंभलंघुत्ति ।

एसो स इदुसंगो एयं तं परमतत्तं ति ॥८३॥

આ નવકાર એ સારની ગાંઠડી છે. આ નવકાર એ કાઈ
દુર્લભ વસ્તુની પ્રાપ્તિ છે, આ નવકાર એ મને ઈષ્ટના
સમાગમ છે અને આ નવકાર એ એક પરમ તત્ત્વ છે.

जेणेष नमुकारो सरिओ भावेण अंतकालम्मि ।

तेणाह्वयं सुखं दुक्खस्स जलंजली दिन्नो ॥

અંતકાલે જેણે આ નવકારને ભાવપૂર્વક સ્મર્યો છે, તેણે
સુખને આમંત્રણ આપ્યું છે અને દુઃખને બહા-
જિ આપી છે.

एसो हि नमुकारो कीरह नियमेण मरणकालम्मि ।

जं जिणवरेहिं दिट्ठो संसारुच्छेयणसमत्थो ॥८४॥

મરણ કાલે કરાતો આ નવકાર નક્કી સંસારનો ઉચ્છેદ
કરવાને સમર્થ છે, એમ શ્રી જિનેશ્વરે એણે કહ્યું છે.

અક્ષેવેણં કમ્મવલ્લઓ ય તહ સંગલાગમો નિયમા ।

તક્કાલિ ચ્ચિય સમ્મં પંચનમ્મુકારકરણફલં ॥૮૫॥

પંચ નમસ્કારને કરવાનું તાત્કાલિક ફલ અક્ષેપે-શીઘ્ર
કર્મ'નેા ક્ષય અને નિયમા-નિશ્ચિત મંમ'નું આગમન છે.

તહ एस नमुकारो इहलोगगिहाओ जीवपहियाणं ।

परलोयपहपयद्वाण परमपत्थयणसारिच्छो ॥૮૬॥

આ દેહકરૂપી ઘરૂથી નીકળીને પરલોકના માર્ગે પ્રવર્તેલા
જીવકરૂપી પધિકેાને આ નવકાર પરમ પથપ્રદાન-માર્ગ
તુલ્ય છે.

तव-नियम-संज्ञमरहो पंचनमुकारसारहिपउत्तो ।

नाणतुरंगमजुत्तो नेह नरं निव्वुइनयरं ॥૮૭॥

પંચ નમસ્કારકરૂપી સારથીથી હંકાયેલો અને જ્ઞાનકરૂપી
બોદાથી બોદાયેલ તવ-નિયમ અને સંજ્ઞાકરૂપી રથ મનુષ્યને
નિવૃત્તિનગરીએ લઈ લાય છે.

जलणोऽवि हुज्ज सीओ पडिपहहुत्तं च होज्ज सुरसरिया ।

न य नाम न निज्जइ हमो परमपयपुरं नमुकारो ॥૮૮॥

અગ્નિ કદાચ શીતલ થઈ લાય અને સુરસરિતા-આકાશ-
મંથા કદાચ સાંકડા માર્ગવાળી થઈ લાય, પરંતુ આ
નવકાર પરમપથપુર ન લઈ લાય, એ અને નહિ.

धन्नोंहं जेण मए, अणोरपारम्मि भवसमुद्दम्मि ।

पंचण्ह नमुकारो, अचिंतचिंतामणी पत्तो ॥૮૯॥

—હું ધન્ય છું કે મને અનાદિ અનંત ભવસમુદ્રમાં અચિન્ત્ય ચિંતામણિ એવો પંચ પરમેષ્ઠિએનો નમસ્કાર પ્રાપ્ત થયો.

જિણસાસણસ્સ સારો, ચડદસપુવ્વાણ જો સમુદ્ધારો ।
જસ્સ મણે નવકારો, સંસારો તસ્સ કિં કુણહ ? ॥૧૦॥

—નવકાર એ વિનયાસનનો આર છે, ચક્રદ પૂર્વનો સમ્યક્ ઉદ્ધાર છે. નવકાર એના મનને વિશે સ્થિર છે, તેને અંધાર શું કરે ? અર્થાત્ કાંઈ પણ કરવા અમર્થ નથી.

સેયાણં પરં સેયં, મંગલ્લાણં ચ પરમમંગલ્લં ।
પુત્તાણં પરમપુન્નં, ફલં ફલાણં પરમરમ્મં ॥૧૧॥

—નવકાર એ સર્વ શ્રેયોમાં પરમ શ્રેય છે, સર્વ માંગલિકને વિશે પરમ માંગલિક છે, સર્વ પુણ્યોને વિશે પરમ પુણ્ય છે અને સર્વ ફલોને વિષે પરમ રમ્ય ફલ છે.

થંમેહ જલં જલણં, ચિંતિયમિત્તોવિ પંચનવકારો ।
અરિમારિચોરરાજલવોરુ-વસગં પળાસેહ ॥૧૨॥

—પંચ નવકાર ચિંતવવા માત્રથી પણ જલ અને અગ્નિને થંભાવી દે છે. તથા અરિ, મારિ, ચોર અને રાજા-સંખ્યાથી ચોર ઉપસગોનો સંપૂર્ણ પથ નાશ કરે છે.

હરહ દુહં કુણહ સુહં, જણહ જસં સોસણ ભવસમુદ્ધં ।
રહલોયપારલોહય-સુદ્ધાણ મૂલં નંમુકારો ॥૧૩॥

—શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર દુઃખને હરે છે, સુખને કરે છે, યશને ઉત્પન્ન કરે છે, ભવસમુદ્રને શોષવે છે, તથા આ નમસ્કાર આ લોક અને પરલોકનાં સઘળાં સુખોત્તું મૂળ છે.

નવકાર—ફક્ક—અક્કર, પાવં ફેડેઈ સત્તઅયરાણં ।

પન્નાસં ચ પણાં, સાગર—પણસય સમગ્ગેણં ॥૯૪॥

—શ્રી નવકારમંત્રનો એક અક્ષર સાત સાગરોપમનું પાપ નાશ કરે છે, શ્રી નવકારમંત્રના એક પદ વડે પચાસ સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે અને સમગ્ર નવકાર વડે પાંચસો સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે.

જો ગુણહ લક્ષ્મણે, પૂણ્દ્ર વિદીહ જિણનમુક્કારં ।

તિત્થયર—નામગોઝં, સો વંઘહ નત્થિ સંદેહો ॥૯૫॥

—જો એક લાખ વાર નવકારને વિધિપૂર્વક ગણે છે, તે શ્રી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાજન કરે છે. તેમાં જરા પણ સંદેહ નથી.

ફક્કોવિ નમુક્કારો, પરમેટ્ઠીણં પગિટ્ઠમાવાઓ ।

સયલં કિલેસજાલં, જલં વ પવણો પણુલ્લેઈ ॥૯૬॥

—પ્રકૃષ્ટ ભાવથી પરમેષ્ઠિઓને કરેલો એક પણ નમસ્કાર, પવન જેમ જલને શોષી નાખે, તેમ સઘળાં દુઃશક્તિઓને છેદી નાખે છે.

પંચનમુક્કારેણ સમં, અંતે વચ્ચંતિ જસ્સ દસ પાણા ।

સો જહ ન જાહ મુક્કલં, અવસ્સ વેમાણિઓ હોહ ॥૯૭॥

—અંત સમયે જેના હથ પ્રાણો પાંચ નમસ્કારની સાથે
જાય છે, તે મોક્ષને ન પામે તોપણ વૈમાનિક અવશ્ય થાય છે.

જે કેહ ગયા મુક્તવં, ગच्छंति य केवि कम्ममलमुक्का ।
તે સર્વે ચ્ચિય જાણસુ, जिणनवकारप्पभावेणं ॥૯૮॥

—જે કોઈ મોક્ષ ગયા છે અને જે કોઈ કમ્મલથી
રહિત બનીને મોક્ષે જાય છે, તે સર્વ પણુ શ્રી જિન-નવ-
કારના જ પ્રભાવે છે, જોમ જાણો.

एसो मंगलनिलओ, भवविलओ सयलसंघसुहजणओ ।
नवकारपरमंतो, चित्तिपमित्तो सुहं देह ॥૯૯॥

—પરમમંત્ર રૂપ આ નવકાર મંગલદ્રુ' ઘર છે, તે
સંસારનો વિલય કરનાર છે, સકલ સંઘને મુખ ઉપજાવનાર
છે, ચિંતવવા માત્રથી મુખને દેનારો થાય છે.

पणव-हरिया-रिहा, इह मंतहवीआणि सप्पहावाणि ।
सर्वेसिं तेसिं मूला, इक्को नवकारवरमंतो ॥૧૦૦॥

—પ્રણવ એટલે ઑંકાર, માયા એટલે હ્રીંકાર અને અહં"
આદિ જે પ્રભાવશાળી મંત્રબીજો છે, તે સર્વદ્રુ' મૂળ એક
પ્રવર નવકારમંત્ર છે. અર્થાત્ ઑં હ્રીં અહં" વગેરે મંત્ર-
બીજોના મૂળમાં શ્રી નવકારમંત્ર રહેલો છે.

ताव न जायह चित्तेण, चित्तियं पत्थिअं च वायाए ।
कारेण समाहत्तं, जाव न सरिओ नमुक्कारो ॥૧૦૧॥

—ચિત્તથી ચિંતવેલું. વચનથી પ્રાર્થેલું અને કાયાથી પ્રારંભેલું કાચું ત્યાં સુધી જ ચિદ્ધ થતું નથી, કે જ્યાં સુધી શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ-નમસ્કારને સ્મરવામાં નથી આંચે.

મોઝણસમણ સયણે, વિવોહણે પવેસણે મણ વસણે ।
પંચનમુકારં સ્વલુ, સમરિજ્જા સન્વકાલમ્મિ ॥૧૦૨॥

—ભોજન સમયે, શયન સમયે, જાગવાના સમયે, પ્રવેશ સમયે, લાવ વળતે, કષ્ટ પાપતે, જોમ સર્વ સમયે ખરેખર ! પંચ-નમસ્કારને સ્મરવો જોઈએ.

જં કિંચિ પરમતત્તં, પરમપયકારણં ચ જં કિંચિ ।
તત્થ વિ સો નવકારો, જ્ઞાહ્વજ્જહ પરમજોગિહિં ॥૧૦૩॥

—જે કાંઈ પરમતત્ત્વ છે અને જે કાંઈ પરમપદ્ધતું કારણ છે. તેમાં પણ તે નવકાર જ પરમયોગીનો વડે વિચારાય છે.

પવ્વનમુકારો સ્વલુ, વિહિદાણં સત્તિઓ અહિંસા ય ।
ઈંદિયકસાયવિજઓ, एसो धम्मो सुहणओगो ॥૧૦૪॥

શુદ્ધ ધર્મના ચાર લક્ષણો છે. ૧. વિધિયુક્ત ધાન, ૨. શક્તિ સુજળ સદાચાર ૩. ઇન્દ્રિય-કષાયનો વિજય અને ૪. પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર.

—અહીં તાત્પર્ય એ છે કે વિધિયુક્ત ધાન તે ધાન ધર્મ છે, શક્તિસુજળ સદાચાર તે શીલધર્મ છે, ઇન્દ્રિય-કષાયનો વિજય તે તપ ધર્મ છે અને પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર એ ભાવ ધર્મ છે : ધાનાદિ બધા ધર્મોને સફળ બનાવનાર પંચ નમસ્કાર છે અને તેથી તે પરમ ધર્મ છે.

વન્નઅહમટ્ટી નવપય નવકારે અટ્ટ સંપયા તત્થ ।
સગ સંપય પયતુલ્લા, સત્તરક્કર અટ્ટમી દુપયા મણિઆ ॥૧૦૫॥

શ્રી નવકાર મહામંત્રમાં અઠસઠ અક્ષર છે, નવ પદ છે, આઠ સંપદા છે. સાત સંપદા એક એક પદની છે અને આઠમી સંપદા સત્તર અક્ષરની કહી છે એટલે તે બે પદની છે.

પંચ-પયાણ પળતીસ, વળ્લા ચુલાઈ વળ્ણતિત્તીસં ।

एवं इमो समप्पइ, फुडमक्खरअट्टसट्ठीए ॥૧૦૬॥

શ્રી નવકારના પ્રથમ પાંચ પદના પાંત્રીશ (૩૫) અક્ષર છે અને પાછળના ચાર પદ બે ચૂલિકા છે એના તેત્રીશ (૩૩) અક્ષર છે એ બન્ને મળીને આ નવકાર મહામંત્ર કુલ અઠસઠ (૬૮) અક્ષરોમાં સમાઈ જાય છે.

સત્તપણસત્તસત્તય - નવક્કરપમાણપયહપંચપયં ।

તિત્તીસક્કરવરચૂલં સુમરહ નવકારવરમંતં ॥૧૦૭॥

સાત, પાંચ, ચાત, સાત અને નવ (એ સુબળ પાંચ પદો) અક્ષરના પ્રમાણવાળા પાંચ પદો જેમાં પ્રગટ છે તથા તેત્રીશ (૩૩) અક્ષરની જેમાં ચૂલિકા છે તેવા બેશ નવકાર મહામંત્રનું તમે સ્મરણ કરો.

અંતિમચૂલાઈતિયં સોલઽટ્ટ-નવક્કરજુયં ચેવ ।

જો પઢઈ મત્તિજુત્તો સો પાવઈ સાસયં ઠાણં ॥૧૦૮॥

સોળ, આઠ અને નવ અક્ષરવાળી ત્રણ સંપદાઓ અંતિમ ચૂલિકાની છે તે ચૂલિકા સહિત નવકારને બે માણસ ભક્તિ-પૂર્વક ગણે છે તે શાશ્વત સ્થાન (મોક્ષ)ને પામે છે.

સદ્વિસયં વિજયાણં પવરાણં જત્ય સાસઓ કાલૌ ।
તત્યવિ જિણનવકારો હ્ય એસ પઢિજ્જણ નિચ્ચં ॥૧૦૯॥

પાંચ મહાવિકેહ ક્ષેત્રના ઉત્તમ ૧૬૦ વિજયો છે. જેમાં
શાશ્વત (ચતુર્થ આશનો) સમય છે, તેમાં પણ આ પ્રસિદ્ધ
બિન નવકાર નિરંતર બાણાય છે.

एरावणसु पंचसु, पंचसु भरहेसु चिचय पठन्ति ।
जिणनवकारो पवरो, सासयसिवसुखदायारो ॥११०॥

પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં પણ શાશ્વત
સુખને આપનારો આજ નવકાર મંત્ર બાણાય છે.-બાણાય છે.

ह्य एसो नवकारो भणिओ सुरसिद्धखयरपमुहेहिं ।
जो पढइ भत्तिजुत्तो सो पावइ परमनिव्वाणं ॥१११॥

દેવતાઓ, સિદ્ધો અને વિદ્યાધરો વગેરે સૌએ આ નવ-
કારને બાણાય છે, જે કોઈ ભક્તિપૂર્વક આ નવકારને બાણે
છે તે પદ્મ (નિર્વાણ) મોક્ષને પામે છે.

શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્ર સ્વાધ્યાય

(સસ્કૃત વિભાગ)

જિનસિદ્ધસ્રિદેશકસાધુવરા—નમલગુણગણોપેતાન્ ।

વજ્રનમસ્કારપદૈસ્ત્રિસન્ધ્ય—મમિનોમિ મોક્ષલાભાય ॥૧૧૨॥

શ્રીમદ્દર્શિસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયાઃ સર્વસાધવઃ ।

કુર્વન્તુ મંગલં સર્વે, નિર્વાણપરમશ્રિયમ્ ॥૧૧૩॥

જોઓ. અનેક નિર્મળ ગુણોના સમૂહથી સજ્જિત છે
જોવા શ્રી અરિહંતોને, શ્રી સિદ્ધોને, શ્રી આચાર્યોને શ્રી ઉપા-
ધ્યાયોને, અને ઉત્તમ સાધુઓને મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરવાની
ધ્યેયથી નમસ્કાર મહામંત્રના પદો વડે હું ત્રિસન્ધ્ય નમ-
સ્કાર કરું છું.

શ્રીમાન્ અરિહંતો, સિદ્ધો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને
સર્વ સાધુઓ જો પાંચ મંત્રગણ છે. તેઓ અને મોક્ષરૂપી
પરમલક્ષ્મી આપો.

પ્રાતિહાર્યૈર્જિનાન્ સિદ્ધાન્ ગુણૈઃ સ્ત્રીન્ સ્વમાતૃભિઃ ।

પાઠકાન્ વિનયૈઃ સાધૂન્ યોગાદ્ગૈરષ્ટભિઃ સ્તુવે ॥૧૧૪॥

સર્વાન્ જિનેન્દ્રચન્દ્રાન્ સિદ્ધાનાચાર્યપાઠકાન્ સાધૂન્ ।

સ્તનત્રયં ચ વન્દે, સ્તનત્રયસિદ્ધયે મક્ત્યા ॥૧૧૫॥

આઠ પ્રતિહાથી સહિત શ્રી અરિહંત ભગવંતોની, અનંત જ્ઞાનાદિ આઠગુણ સહિત સર્વસિદ્ધોની, અષ્ટ પ્રવચન માતા સહિત આચાર્યોની, વિનય સહિત ઉપાધ્યાયોની અને આઠ યોગામયી સહિત એવા સર્વ સાધુઓની હું સ્તુતિ કરું છું.

હું અતિભક્તિથી અરિહંતો, સિદ્ધો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓ અતો જ્ઞાન, દર્શન આશ્રિતરૂપ શત્રુધને શત્રુત્રયીની સિદ્ધિ માટે નમસ્કાર કરું છું.

વિશ્લિષ્યન્ ઘનકર્મરાશિમશ્નિઃ સંસારભૂમિભૃતઃ,
સ્વનિર્વાણપુરપ્રવેશગમને નિષ્પ્રત્યવાયઃ સતામ્ ।
મોહાન્ધાવટસહ્કટે નિપતતાં હસ્તાવલમ્બોર્હતાં,
પાયાદ્ વઃ સચરાચરસ્ય જગતઃ સંજીવનં મન્ત્રરાટ્ ॥૧૧૬॥

ઘનઘાતિ કર્મના સમૂહને વિષેશનાર, લવણી પર્વતને ભેદવા બળ સમાન, સત્પુરુષોને સ્વર્ગ અને મોક્ષપુરમાં પ્રવેશ કરાવના માર્ગમાં રહેલા વિઘ્નોને દૂર કરનાર, મોહરૂપ અંધકારમય કુવાના સંકટમાં પડેલાઓને હાથના ટેકારૂપ, અને સચરાચર જગતને માટે સંજીવનરૂપ એવો અહંતોનો મંત્રરજ (શ્રી નરહાર સહોમંત્ર) તપાડું કલ્યાણ કરે.

एकत्र पञ्चगुरुमन्त्रपदाक्षराणि, विश्वत्रयं पुनरनन्तगुणं परत्र ।
यो धारयेत् किल तुलानुगतं तथापि,

वंदे महागुरुवरं परमेष्ठिमन्त्रम् ॥૧૧૭॥

એક પદ્ધતિમાં પંચ ગુરુમંત્ર (શ્રી નવધારમંત્ર)ના પદના અક્ષરો અને બીજા પદ્ધતિમાં અનંતગુણ કરેલા એવા ત્રણે દોઢ એમ બન્નેને જો ત્રાજવામાં ધારણ કરવામાં આવે તો પણ જેનો બાર વધારે થાય, એવા શ્રી પરમેષ્ઠિ મંત્રને હું નમસ્કાર કરું છું.

સમ્યગ્ધ્યેયશિરોમણિં દિનમણિ વિશ્વક તમસ્ત્રાસને,
 સર્વામીષ્ટપરંપરાવિતરણે ચિન્તામણિં પ્રાણિનામ્ ।
 શ્રુત્વા શ્રીપરમેષ્ઠિપન્ચકમહં સિદ્ધયર્થમમ્યર્થયે,
 ભૂયોમક્તિઃ મવે મવે મમ મવેત્ તદ્ધ્યાનલીનં મનઃ ॥૧૧૮॥

અરથઃ ક્યેથોયાં જે શિરોમણિભૂત છે, ચારે બાજુના અંધકારને દૂર કરવામાં જે સૂચ્ય સમાન છે; પ્રાણીઓને સર્વ અલીપ્ત વસ્તુઓની પરંપરાને આપવામાં જે ચિન્તામણિરત્ન સમાન, એવા શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ મહામંત્રનો મહિમા સાક્ષીને-જાણીને તેમની પાસે હું સિદ્ધિવ્રતિની પ્રાપ્તિ માટે અત્યંત પ્રાર્થના કરું છું. વિશેષમાં પ્રત્યેક ભવમાં મારું મન તેમના ધ્યાનમાં લીન રહે. એટલે કે ભવોભવ મને પંચ પરમેષ્ઠિની ભક્તિ પ્રાપ્ત થાઓ.

મંત્રઃ પञ्चनमस्कारः कल्पकारस्कराधिकः ।

अस्ति प्रत्यक्षराष्ट्राग्रोत्कृष्ट-विद्यासहस्रकः ॥૧૧૯॥

શ્રી પંચનમસ્કાર મંત્ર કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક પ્રભાવ-વાળો છે, તેના પ્રત્યેક અક્ષર ઉપર એક હજાર ને આઠ મહા-વિદ્યાઓ રહેલી છે.

ચક્રિ-વિષ્ણુ-પ્રતિવિષ્ણુ-વલાદૈશ્વર્યસમ્પદઃ ।

નમસ્કારપ્રભાવાબ્ધેસ્તટ-મુક્તાદિસન્નિભાઃ ॥ ૧૨૦

ચક્રવર્તિ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ, અને બલદેવ વિગેરેના ઐશ્વર્યની સંપદાઓ તો શ્રી નવકારમંત્રના પ્રભાવરૂપી સામરના કિનારે રહેલા માત્ર મોતી સમાન છે. એનું વાસ્તવિક રૂપ તો મોક્ષમુખ છે.

તિર્યગ્લોકે ચન્દ્રમુખ્યાઃ, પાતાલે-ચમરાદયઃ ।

સૌધર્માદિપુ શક્રાદ્યાસ્તદગ્રેઽપિ ચ યે મુરાઃ ॥૧૨૧॥

તેષાં સર્વાઃ શ્રિયઃ પञ્ચપરમેષ્ઠિમરુત્તરોઃ ।

અંકુરા વા, પલ્લવા વા, કલિકા વા, સુમાનિ વા ॥૧૨૨॥

તિહો દોહમાં જે ચંદ્ર પ્રમુખ જ્યોતિષ દેવતાઓ છે, પાતાળ દોહમાં ચમર વિગેરે ઇન્દ્રો છે, ઉર્ધ્વ દોહમાં સૌધર્માંદિ દેવદોહને વિષે શક્ર વિગેરે ઇન્દ્રો છે, અને તેની ઉપર પણ જે અહમિન્દ્ર વિગેરે દેવતાઓ છે, તેઓની સર્વ સમૃદ્ધિઓ શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ નવકારરૂપ કલ્પવૃક્ષના અંકુશ, પલ્લવો, કળીઓ અથવા પુષ્પ સમાન છે.

મૂર્ધ્નિવાસ્વસ્ત્રીયીરઙ્ગે, યઃ કોપ્યતિશયઃ કિલ ।

દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાઽપેક્ષયા ચિત્રકારકઃ ॥૧૨૩॥

કથંચિત્ કથંચિત્ કસ્યાપિ, શ્રૂયતે દૃશ્યતેઽદ્વિગ્નઃ ।

સ સર્વોઽપિ નમસ્કારાઽઽરાધમાદ્યાત્મ્યસમ્ભવઃ ॥૧૨૪॥

—સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ ભુવન રૂપી રંગ-
મંડપને વિષે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને આશ્રયીને જે
કોઈપણ આશ્રયકારક અતિશય કોઈપણ સ્થળે કોઈપણ પ્રકારે,
કોઈપણ પ્રાણીને થએલો ભોવામાં આવે કે સાંભળવામાં આવે
તે સર્વ શ્રી નવકારમંત્રની આશાધનાના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયા
છે તેમ બાણવું.

जगमुर्जिनास्तदपवर्गपदं तदैव,

विश्वं वराकमिदमत्र कथं विना स्यात् ।

तत् सर्वलोकभुवनोद्धरणाय धीरै,-

मन्त्रात्मकं निजवपुर्निहितं तदत्र ॥૧૨૫॥

જ્યારે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતો મોક્ષમાં ગયા ત્યારે
“અમારા વિના અહિં બિચારા આ જન્મતનું શું થશે”
(એવી ઠરુણાથી) ધીર એવા તે જિનેશ્વર દેવો સર્વ જન્મતના
શ્રવેના ઉદ્ધાર માટે પોતાના મંત્રાત્મક શરીરને અહિં મુકતા
ગયા છે.

चतुर्दशान्तं पूर्वाणामेषास्त्युपनिषत् . परा ।

आद्या सकलविद्यानां बीजानां प्रकृतिः पर ॥૧૨૬॥

આ નવકાર મંત્ર ચૌદ પૂવેના પરમ આર રૂપ છે, અમસ્ત
વિદ્યાઓનું આદિ કારણ છે અને બીજમંત્રોની પરા (ઉત્કૃષ્ટ)
પ્રકૃતિ (જન્મભૂમિ) છે.

निधयः सन्निधौ कामधेनुरप्यनुगामिका ।

भूभूतो भूतकारतस्य, यस्य नैष हृदा हिरूक् ॥૧૨૭॥

તેના હૃદયવડે આ નમસ્કાર મહામંત્ર (હિરુક્-ત્યાગ)
ત્યાગ કરાશે નહીં, નવનિધિઓ તેની પાસે રહે છે, કામધેનુ
પણ તેની અનુગામિની બને છે અને નરપતિઓ પણ તેના
નોકર થઈને રહે છે.

જીયાત્ પુણ્યાદ્ગજનની પાલની શોધની ચ મે ।

હંસવિશ્રામકમલશ્રી-સદેષ્ટનમસ્કૃતિઃ ॥૧૨૮॥

૬૪ પંચ નમસ્કૃતિ (શ્રી નવકાર મહામંત્ર) સદા જય
પામે કે જે પુણ્યરૂપ હેતુને ઉત્પન્ન કરનારી, પાલન કરનારી
અને શોધન-વિશુદ્ધ કરનારી માતા છે અને આત્મરૂપ હંસના
વિશ્રામ માટે કમલની શોભા સમાન છે.

अयं धर्मः श्रेयानयमपि च देवो जिनपति.-

व्रतं चैतत् श्रीमानयमपि च यः सर्वफलदः ।

किमन्यैर्वाग्जालैर्वहुभिरपि संसारजलधौ,

नमस्कारात्तत् किं यदिह शुभरूपं न भवति ॥૧૨૯॥

આ શ્રી નવકાર મહામંત્ર એ કલ્યાણકારી “ધર્મ”
છે, જિનેશ્વરદેવ પણ એ છે, વ્રત પણ એ છે અને જે
સર્વ ફલોને આપે છે, શ્રીમાન્ પણ એ છે. બીજા ઘણા
વાક્યપ્રયોગો શું ? આ સંસારસમુદ્રમાં એવું શું છે ? કે
જે આ નમસ્કાર મંત્રથી શુભરૂપ ન થતું હોય !

अपराजितमन्त्रोऽयं, विश्वमन्त्राग्रिमो महान् ।

निरौपम्यो जगत्ख्यातो, जगद्वन्द्वो जगद्धितः ॥૧૩૦॥

આ નવકારમંત્ર “અપરાજિત મંત્ર” છે જગતના સઘળા મંત્રોમાં પ્રથમ છે, મહાન્ છે, અદ્વપમ છે, જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે, જગત(ના પુરુષો)ને વંદનીય છે અને જગતનું હિત સાધનારો છે.

किं दानैः किमु भूरिशस्त्रपदनैः किं देवपादार्चनैः,
किं ध्यानैस्तपसा च किं किसिथवा कुटैर्विवेकैरपि ।
चेत् संसारसरित्पतौ तरिसमा नैवास्ति कल्याणभू-
र्भक्तिः श्रीपरमेष्ठिपञ्चक-नमस्कारे नृणां निश्चला ॥१३१॥

સંસારસમુદ્રમાં નૌકા સમાન અને સર્વ કલ્યાણોની જન્મભૂમિ, જોવા શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારને વિષે જો ભક્તિ નથી તો દાન દેવાથી શું ? ઘણા શાસ્ત્રો ભણવાથી શું ? દેવોની પૂજા કરવાથી શું ? ધ્યાન કરવાથી શું ? તપ તપવાથી શું ? અથવા ખીલ કૃત્રિમ વિવેક કરવાથી શું ? અર્થાત્ નમસ્કાર પ્રત્યે જો ભક્તિ નથી તો તે બધા અકિંચિત્-કર સમજવા.

योगातिशयतश्चाज्यं स्तोत्रकोटिगुणः स्मृतः ।

योगदृष्ट્યા बुधैર્દૃષ્ટો, ધ્યાનવિશ્રામભૂમિકા ॥૧૩૨॥

યોગીઓએ યોગના અતુલવથી ઉત્પન્ન થયેલ યોગદૃષ્ટિ વડે પરમેષ્ઠિઓના જાપને સ્તોત્ર કરતાં પણ કોટીગુણ ફળવાળો કહ્યો છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જાપને ધ્યાનની વિશ્રાન્તિ ભૂમિકા કહી છે.

ઉત્તિષ્ઠન્ નિપતન્ ચલન્નપિ ધરાપીઠે લુઠન્ વા સ્મરે-
 જાગ્રદ્ વા પ્રહસન્ સ્વપન્નપિ વને-વિમ્યન્નિષીદન્નપિ ।
 ગચ્છન્ વર્ત્મનિ વેશ્મનિ પ્રતિપદં કર્મ પ્રકુર્વન્નમું,
 યઃ પञ્ચપ્રમુખમન્ત્રમેકમનિશં

કિં તસ્ય નો વાઙ્મિતમ્ ॥૧૩૩॥

ઉઠતા, પડતા, ચાલતા બૂમિ ઉપર આળોટતા, બામતા,
 હેમતા, સુતા, વનમાં બથ પામતા, બેસતા માગમાં કે
 ઘરમાં જતા પ્રત્યેક ડગલે અને પ્રત્યેક કામ કરતા લેખો આ
 પંચપ્રમેષ્ટિઓનું નિરન્તર સ્મરણ કરે તેના કયા મનોરથની
 સિદ્ધિ ન થાય ? અથાત્ સર્વ મનોરથોની સિદ્ધિ અવશ્ય થાય.

દિવા રાત્રૌ સુખે દુઃખે શોકે હર્ષે ગૃહે વહિઃ ॥

શુષ્કિ તૃપ્તૌ ગમે સ્થાને ધ્યાતવ્યાઃ પરમેષ્ઠિનઃ ॥૧૩૪॥

દિવસ કે રાત્રે, સુખમાં કે દુઃખમાં, શોકમાં કે હર્ષમાં,
 ઘરમાં કે બહાર, બૂખ્યા કે તૃપ્તિમાં, ગમનમાં કે સ્થાનમાં,
 (સ્થિરતામાં) પરમેષ્ઠિઓનું ધ્યાન કરવું જોઈ એ.

અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સુસ્થિતો દુઃસ્થિતોઽથવા ।

ધ્યાયન્ પञ્ચનમસ્કારં સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥૧૩૫॥

અપવિત્ર હોય કે પવિત્ર હોય, સુખી હોય કે દુઃખી
 હોય પણ જે નવકારનું ધ્યાન કરે છે, તે સર્વ પાપોથી
 મુક્ત થાય છે.

અપવિત્રઃ પવિત્રો વા, સર્વાવસ્થાં ગતોઽપિ વા ।

યઃ સ્મરેત્ પરમાત્માનં, સ બાહ્યામ્યન્તરે શુચિઃ ॥૧૩૬॥

જો મનુષ્ય પવિત્ર હોય કે અપવિત્ર હોય મને તે
અવસ્થામાં રહેલા હોય પણ જો તે પરમાત્માનું સ્મરણ કરે
છે, તો તે અંદર અને બહાર સર્વત્ર પવિત્ર જ છે.

અનાદિમૂલમન્ત્રોડયં સર્વવ્યાધિવિનાશકઃ ।

મંગલેષુ ચ સર્વેષુ પ્રથમં મહ્મગલં સતઃ ॥૧૩૭॥

આ નવકાર અનાદિ મૂળ મંત્ર છે, સર્વ વ્યાધિઓમાં
નાશ કરનાર છે અને સર્વ મંત્રોમાં ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે.

પુણ્યાનુબન્ધિપુણ્યો યઃ પરમેષ્ઠિનમસ્કૃતિસ્ ।

યથાવિધિ ધ્યાયતિ સઃ સ્યાન્ન તિર્યગ્ ન નારકઃ ॥૧૩૮॥

પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યવાળો જે માનવ વિધિપૂર્વક નવકારનું
ધ્યાન કરે છે, તે (જન્માતરમાં) તિર્યંચ કે નારક થતો નથી.

યોઽસદ્ગુણ્યદુઃસ્વક્ષયકારણસ્મૃતિ,

ર્યં દેહિકામુષ્મિકસૌખ્યકામધૂક્ ।

યો દુષ્વમાયામપિ કલ્પપાદપો,

મન્ત્રાધિરાજઃ સ કથં ન જપ્યતે ॥૧૩૯॥

અસંખ્ય અસંખ્ય દુઃખો જેના સ્મરણથી જ દળી જાય
છે. આ લોક અને પરલોકના મુખો દેવામાં જે કામધેનુ
સમાન છે, દુઃખમહાલત્ન જે હૃદયવૃક્ષ છે, એવો આ મંત્રા-
ધિરાજ તમો કેમ જપતા નથી ?

સ્વાધ્યાયઃ પરમસ્તાવજ્જપઃ પશ્ચનમસ્કૃતેઃ ।

પઠનં વા જિનેન્દ્રોક્તશાસ્ત્રસ્યૈકાગ્રચેતસા ॥૧૪૦॥

જોકાંત્ર મનથી શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનો ભાગ અથવા
શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલા શાસ્ત્રોનું અધ્યયન જો સર્વોત્કૃષ્ટ
સ્વાધ્યાય છે.

આગમાદુદ્ધતં સર્વસારં કલ્યાણસેવધિમ્ ।
પરમેષ્ઠિનમસ્કારં ધન્યાઃ કેચિદુપાસતે ॥૧૪૧॥

આગમમાંથી ઉદ્ધરેલા સર્વ શ્રુતના સારભૂત અને કલ્યાણના
ખજાના સમાન આ પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનું કોઈક ધન્ય
પુરુષો જ મનન-ચિંતન (ઉપાસના) કરે છે.

તે ગતાસ્તે ગમિष્યન્તિ, તે ગચ્છન્તિ પરમપદમ્ ।
આરૂઢા નિરપાયં યે નમસ્કારમહારથમ્ ॥૧૪૨॥

જેઓ શ્રી નમસ્કારરૂપી મહારથમાં આરૂઢ થયા, તેઓ
નિર્વિઘ્નપણે પરમપદને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

કિમત્ર મન્ત્રૌપધિ-મૂલિકામિઃ ।

કિં ગારુડ-સ્વર્ગ-મણીન્દ્રજાલૈઃ ।

સ્ફુરન્તિ ચિત્તે યદિ મન્ત્રરાજ-

પદાનિ કલ્યાણપદપ્રદાનિ ॥૧૪૩॥

જો ચિત્તને વિષે કલ્યાણપદને (મોક્ષને) આપનારા શ્રી
પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારરૂપી મહામંત્રરાજના પદો સ્ફુરવા-
માન છે, તો પછી (અન્ય) મંત્રોનું, ઔપધિઓના મૂળોનું,
કે ગારૂડ મંત્રનું કે મરુતમણિનું કે ઈન્દ્રજાળોનું શું કામ છે ?

સંગ્રામસાગરકરીન્દ્રયુજ્જ્ઞસિંહ,-

દુર્વ્યાધિવહ્નિરિપુ-બન્ધનસમ્ભવાનિ ।

ચૌરગ્રહભ્રમનિશાચરશાકિનીનાં.

નશ્યન્તિ પશ્ચપરમેષ્ઠિપદૈર્ભયાનિ ॥૧૪૪॥

- શ્રી પંચપરમેષ્ઠિના (નવકારના) પદો વડે (સ્મરણ વડે) રણસંગ્રામ, સામર, હાથી, અપ, સિંહ, દુષ્ટવ્યાધિ, અગ્નિ, શત્રુ અને બંધનથી ઉત્પન્ન થતા અને ચોર, ગ્રહ, ભ્રમ, રાક્ષસ અને શાકિનીથી થનારા ભયો નાશ પામે છે.

જાપાજ્જયેત્ ક્ષયમરોચકમગ્નિમાંઘં,

કુળ્લોદરામકસનશ્વસનાદિરોગમ્ ।

પ્રાપ્નોતિ ચાપ્રતિમવાક્ મહર્તી મહદ્મયઃ ।

પૂર્જાં પરત્ર ચ ગતિં પુરુષોત્તમાપ્તામ્ ॥૧૪૫॥

શ્રી નવકાર મહામંત્રના બપથી ક્ષય, અરુચિ, અપથો, કેહ, આમરોગ, ખાંસી, શ્વાસ વિજેરે રોગોનો નાશ થાય છે, બપ કરનાર અપ્રતિમવાણીવાળો બને છે, મહાપુરુષોની પક્ષ પૂજાને પ્રાપ્ત કરે છે અને પરલોકમાં ઉત્તમ પુરુષોએ પ્રાપ્ત કરેલી ગતિને મેળવે છે.

પરમેષ્ઠિનમસ્કારઃ સારઃ સદ્ધર્મકર્મસુ ।

નવનીતં યથા દધ્નિ કવિત્વે ચ યથા ધ્વનીઃ ॥

‘હ્ય પશ્ચ નમોક્કારો’ સારો નિસેસ ઘમ્મસ્સ ।’ ॥૧૪૬॥

જેમ હહીનો સાર માખણ છે, કવિતાનો સાર ધ્વની

છે, તેમ નિરેશ્વરે કહેલા સર્વ ધર્માતુષ્કાનોનો સાર શ્રી નવકાર છે.

એ પ્રમાણે પંચ નમસ્કાર (નવકાર) નો સમગ્ર ધર્મનો સાર છે.

અષ્ટપત્રે સિતામ્બોજે, કર્ણિકાયાં કૃતરિયતિમ્ ।

આદ્યં સપ્તાક્ષરં મન્ત્રં, પવિત્રં ચિન્તયેત્તનઃ ॥૧૪૭॥

સિદ્ધાદિકચતુષ્કં ચ, દિક્પત્રેષુ યથાક્રમમ્ ।

ચૂલાપાદચતુષ્કં ચ. ત્રિદિક્પત્રેષુ ચિન્તયેન્ ॥૧૪૮॥

ત્રિશુદ્ધયા ચિન્તયંસ્તસ્ય ગતમષ્ટોત્તરં મુનિઃ ।

મુક્ષાનોઽપિ લભેત્તવ, ચતુર્થતપસઃ ફલમ્ ॥૧૪૯॥

આચાર્ય ભગવાન શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ શ્રી ચોગ-
શાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે-આઠ પાંખડીવાળા
પ્રવેત કમળની કર્ણિકાને વિષે ચિત્ત સ્થિર રાખીને ત્યાં
પવિત્ર સાત અક્ષરનો મંત્ર ‘ નમો અરિહંતાય ’ નું ચિન્તન
કરવું. પૂર્વાદિ ચાર દિશાની ચાર પાંખડીને વિષે ત્રાસુકમે
સિદ્ધાદિ ચાર પદ્મું અને વિદિશા (ખૂણા) ને વિષે ચાક્રીના
ચૂલિકાના ચાર પદ્મું ચિન્તન કરવું. મન, વચન, કાયાની
શુદ્ધિપૂર્વક જો ઉપરની રીતે એકસો આઠવાર જીનપણે નવ-
કારવું ચિન્તન કરે તો તેને લોચન કરવા છતાં પણ ઉપ-
વાસદ્યું ક્ષણ અવશ્ય મળે છે.

કર્ણિકાદલાદયે દ્વત્પુણ્ડરીકે નિવેશ્ય યઃ ।

ધ્યાયેત્ પશ્ચનમસ્કારં, સંસારં સન્તરેત્તરામ્ ॥૧૫૦॥

કર્ણિકા સહિત આઠ પત્રવાળા હૃદયકમળમાં શ્રી નવ-

કારના નવ પદને સ્થાપન કરીને જે ધ્યાન કરે છે તે અંધાર-
સાગરને શીઘ્રતઃ તરી જાય છે.

વિશ્વકલ્યાણદાઃ સન્તિ, અષ્ટોત્તરશતપ્રમાઃ ।

કૃત્સ્નકર્મારિસન્તાનં ઘનન્તો વિશ્વશુભાવદાઃ ॥૧૫૧॥

જાપ્યેન કમલારવ્યેનાનેન યોગી લમેત મોઃ ।

શુદ્ધાનોઽપ્યુપવાસસ્ય કર્મણાં નિર્જરાં પરામ્ ॥૧૫૨॥

ઝોકસો ને આઠ (૧૦૮) સંખ્યા પ્રમાણુ શ્રી નવકાર
મંત્રનો જાપ વગતનું કલ્યાણ કરનાર, સમસ્ત કર્મરૂપી
શત્રુઓની પરંપરાનો નાશ કરનાર અને સર્વ શુભને લાવ-
નાર થાય છે.

‘કમળ જાપ’ થી આ મંત્રનો જાપ કરતો સંયમી
પુરુષ લોજન કરવા છતાં ઉપવાસનું ફળ મેળવે છે અને
કર્મની ઉત્તમ નિર્જરા કરે છે.

एष माता पिता स्वामी गुरुर्नेत्रं मिषक् सखा ।

प्राणास्त्राण मतिर्दीपः शान्तिः पुष्टिर्महन्महः ॥૧૫૩॥

આ શ્રી નવકાર મંત્ર, માતા, છે, પિતા છે, સ્વામી છે,
શુર છે, નેત્ર છે, વૈદ્ય છે, મિત્ર છે, પ્રાણ છે, રક્ષણ છે,
પુષ્ટિ છે, હીપક છે, શાન્તિ છે, પુષ્ટિ છે, અને મહા-
ભક્ષાતિ છે.

किं तपःश्रुतचारित्रैः चिरमाचरितैरपि ।

सखे ! यदि नमस्कारे, मनो लेलीयते न ते ॥૧૫૪॥

હે મિત્ર ! જો તારૂં મન શ્રી નવકાર મંત્રનું ધ્યાન

કરવામાં લયલીન થતું નથી; તે ચિરકાળ સુધી આચરણ કરેલ તપ, શ્રુત, અને આશિષની ક્રિયાઓનું શું ફળ ?

इतो न किञ्चित् परतो न किञ्चित्,
यतो यतो यामि ततो न किञ्चित् ।
विचार्य पश्यामि जगन्न किञ्चित्,
तत्त्वं नमस्कारमृते न किञ्चित् ॥૧૫૫॥

—અહીં આ તરફ કે તે તરફ કંઈ સાર નથી ! જ્યાં જ્યાં જોઉં ત્યાં પણ કંઈ સાર નથી ! વિચારીને જોઉં તો જગત પણ કંઈ નથી ! ખરેખર અસાર છે ! શ્રી નવકાર મહામંત્ર સિવાય કંઈ સાર તત્ત્વ નથી !

તાત્પર્ય એ છે કે આ જગતમાં કંઈ સારભૂત તત્ત્વ હોય તો એક નવકાર મંત્ર છે. એટલા માટે જ કહેવાયુ છે કે “નવકાર સાર અસાર છે.”

शरीरं सूरूपं सुरम्यं कलत्रं,
धनं मेरुतुल्यं वचश्चारु चित्रम् ।
नमस्कारमन्त्रे मनश्चेन्न दत्तं,
ततः किं ? ततः किं ? ततः किं ? ततः किम् ? ॥૧૫૬॥

જો શ્રી નવકાર મહામંત્રના સ્મરણાદિમાં ચિત્ત પરોન્યુ નહિ તો પછી—સુંદર-રૂપાળું શરીર હોય તેથી શું ? સુંદર સ્ત્રી મળી હોય તોય શું ? મેરુ જોટલું અપાર ધન હોય તેથી શું ? અને સુંદર વચન-આતુરી મળી હોય તોય શું ?

અથોત્ નમસ્કારમંત્રના સ્મરણાદિ વિના સઘળી સામગ્રી નિષ્ફળ છે. સઘળી સુંદર સામગ્રીની અક્ષળતા શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના સ્મરણમાં સહકારી થવામાં છે.

વિજ્ઞાયેતિ સુખે દુઃખે પથિ દુર્ગે રણે સ્થિતૌ ।
આસને શયને સ્થાને રોગક્લેશાદિકે સતિ ॥૧૫૭॥
સર્વાવસ્થાસુ સર્વત્ર, મહામન્ત્રઃ શિવાર્થિભિઃ ।
જપનીયોઽથવા ધ્યેયો, ન મોક્તવ્યો ક્વચિદદઃ ॥૧૫૮॥

આ પ્રમાણે જાણીને સુખમાં, દુઃખમાં, માર્ગમાં, પર્વતમાં, શુદ્ધ સ્થાનમાં, બેસવામાં, શયનસ્થાનમાં અને રોગ તેમજ કલહ આવી પડે ત્યારે આ સઘળી અવસ્થામાં અને સઘળે મોક્ષના અર્થીઓએ આ મંત્રનો જાપ કરવો અથવા આ મંત્રનું ધ્યાન કરવું પણ કદાપિ હૃદયમાંથી તેને દૂર ન કરવો.

ઘ્યાતોઽપિ પાપશ્મનઃ પરમેષ્ઠિમન્ત્રઃ,
કિં સ્યાત્તપઃપ્રવલિતો વિધિનાઽર્ચિતશ્ચ ।
દુર્ગ્ધં સ્વયં હિ મધુરં ક્વચિતં તુ યુક્ત્યા,
સમ્મિશ્રિતશ્ચ સિતયા વસુધા સુધૈવ ॥૧૫૯॥

શ્રી પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર સ્મરણ કરવા માત્રથી પાપને શમાવનારો થાય છે, તો પછી તપથી પ્રબળ કરેલો અને વિધિથી પૂજેલો તે (પરમેષ્ઠિ મંત્ર) શું ન કરે? દૂધ પોતાની મેળે જ મધુર છે, પણ તે યુક્તિથી ઉઠાળેલું અને સાકરથી મિશ્રિત હોય તો તે પૃથ્વી પરના અમૃત તુલ્ય બને છે.

સામાન્ય કહેવત જોતી છે કે-અમૃત તો સ્વર્ગમાં હોય તેથી
અહીં નમસ્કાર મંત્રને “પૃથ્વી ઉપરના અમૃત”ની ઉપમા
આપવામાં આવી છે.

स्वस्यैकच्छत्रतां विश्वे पापानि विसृजन्तु मा ।

अघमर्षणमन्त्रेऽस्मिन् सति श्री जिनशासने ॥१६०॥

શ્રી જિનશાસનને વિષે પાપનો નાશ કરનાર આ મંત્ર
જો વિદ્યમાન છે તો હે પાપો ! વિશ્વને વિષે તમારી એક-
છત્રતાને તમે કદી પણ ન વિચારો. અર્થાત્ શ્રી તમસ્કાર
મહામંત્ર પાસે તમારું કંઈ પણ બળ ચાલશે નહિ.

याताः प्रयान्ति यास्यन्ति पारं संसारवारिधेः ।

परमेष्ठिनमस्कारं स्मारं स्मारं घना जनाः ॥१६१॥

પરમેષ્ઠિ તમસ્કારને વારંવાર સ્મરણ કરીને ઘણા લોકો
અંતારસાગરના પારને પાર્યા છે, પામે છે અને પામશે.

यो लक्षं जिनवद्वलक्ष्यसुमनाः सुव्यक्तवर्णक्रमम् ।

श्रद्धावान् विजितेन्द्रियो भवहरं मन्त्रं जपेच्छावकः ।

पुष्पैः श्वेतसुगन्धिभिश्च विधिना लक्षप्रमाणैर्जिन-

यः सत्पूजयते स विश्वमहितः श्री तीर्थसज्જો ભવેત્ ॥१६२॥

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતને વિષે બહુ લક્ષ્ય છે હૃદય જેવું
(શ્રી જિનેશ્વરમાં શોકાગ્ર અનેવાળો) સુરુપ્ય લક્ષ્ય કેમ
(ઉચ્ચાર)વાળો શ્રદ્ધાવાન અને જિતેન્દ્રિય એવો જે શ્રાવક,

આ લવનાશક જોવા શ્રી નવઠાર મહામંત્રનો જોડ લાખ પ્રદેત સુગંધી પુષ્પો વડે વિધિપૂર્વક બાપ કરે અને પૂજા કરે તે વિશ્વપૂજ્ય તીર્થંકર થાય. (આમાં જોડ લાખ સુગંધી પુષ્પો વડે પૂજા કરે અને જોડ પુષ્પ ચઢાવતી વખતે જોડ નવકારનો બાપ કરે એ વિધિ છે.)

વિષ્ણુચ નિદ્રાં ચરમે ત્રિયાસા,-

શામાર્ધમાગે શુચિમાનસેન ।

દુષ્કર્મરક્ષોદમનૈકદક્ષો,

જ્યેષ્ઠિધા શ્રીપરમેષ્ઠિમન્ત્રઃ ॥૧૬૩॥

રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરનો અર્ધલાગ બાકી રહે ત્યારે નિદ્રાને છોડીને હુબ્ત કમંડૂપી શક્તિસત્ત્વ ધરાવનારો અતિ-અતુર જોવા શ્રી પરમેષ્ઠિ મંત્રનું પવિત્ર મનવાણા થઈને મન, વચન અને કાયાથી ધ્યાન કરવું જોઈએ.

આકૃષ્ટિં સુરસમ્પદાં વિદધતિ મુક્તિ-શ્રિયો વચ્ચતા-

મુચ્ચાટં ત્રિપદાં ચતુર્ગતિશ્રુવાં, વિદ્વેષમાત્મૈનસામ્ ।

સ્તમ્ભં દુર્ગમનં પ્રતિ પ્રયતતાં મોહસ્ય સમ્મોહનં,

પાયાત્ પશ્ચનમસ્ત્રિકયાક્ષરમયી સારાધના દેવતા ॥૧૬૪॥

તે પંચ પરમેષ્ઠિ નમરિકંવા (નવકાર)ના અક્ષર સ્વરૂપ આશાધના દેવતા તમારું રક્ષણ કરે, કે જે સુરક્ષાપદાઓનું આકર્ષણ કરે છે, મુક્તિ (મોક્ષ)રૂપી લક્ષ્મીનું વશીકરણ કરે છે, અસારની ચાર ગતિઓમાં રહેલી વિપત્તિઓનું

ઉચ્ચાટન (તાશ) કરે છે આત્માના પાતેનું ત્રિદેવણું કરે છે, અને દુર્ગતિયાં જવા માટે પ્રયત્ન કરતા છવોનું સ્તંભન કરે છે એટલે દુર્ગતિને અટકાવે છે અને મોક્ષનું અન્મોહન કરે છે.

પञ्चादौ यत्पदानि त्रिगुवनपतिभिर्व्याहिता पञ्चवर्तीर्थी,
 तीर्थान्येवाष्टपट्टिर्जिनसमयस्त्वस्थानि यस्याक्षगणि ।
 यस्याष्टौ यस्પદશ્ચાનુપમતમમહામિદ્વયોઽદ્વનગત્તિ-
 ર્જીયાલ્લોકદ્વયસ્યામિલપિત ફલદઃ શ્રીનમસ્કારમન્ત્રઃ ॥૧૬૫॥

જેના (નવકારના) પદોના પાંચ પદો ને ત્રિવોદ્યપત્ત શ્રી તીર્થ'કર દેવોએ પંચતીર્થી' તરીકે કહ્યા છે. જેના અડસઠ અક્ષરો શ્રી જિનશિદ્ધાન્તના સ્વરૂપશૂન (સાદૃશ્ય) છે અને અડસઠ તીર્થો તરીકે વખાણ્યા છે, જેની આઠ સંપ્રદાયોને અત્યંત અનુપમ રીતે આઠ સિદ્ધિઓ તરફ દેલી છે, જેની શક્તિની જગતમાં જોડ તરીકે અને જે બાળો લોકને વિશે ધર્મિષ્ઠ દ્વાર આપનાર છે, તે શ્રી નવકાર મંત્ર જય પામે! શ્રી નવકારનાં પંચતીર્થી' નીચે સુજા છે-અરિહંતથી અષ્ટા-પદ, સિદ્ધથી સિદ્ધિગિરિ, આભાસથી આણુ, ઉપાદેશાયથી ઉચ્ચયંત (ગિરનાર), અને સાધુથી સમૃદ્ધિશિખર સમજવું.

કલ્યાણસંતતિવર્તીનવનીરવાહં,

સૌમાગ્યવલ્લિલઘન પલ્લવપુષ્પકાલમ્ ।

આલાનમાશ્રયકૃતે જલધેઃ સુતાયાઃ,

મન્યા મુવિ સ્મરત મો પરમેષ્ઠિમન્ત્રમ્ ॥૧૬૬॥

—શ્રી નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ જો કદયાણીની શ્રેષ્ઠિ રૂપ ઉદ્યાનને ફલિત કરવામાં નવા મેઘ તુલ્ય છે. સૌભાગ્યરૂપ વેલ્લડીને નવપલ્લવિત કરવામાં વસંતઋતુ સમાન છે, લક્ષ્મીને સ્થિર કરવામાં આલાનસ્તંભરૂપ છે. જોવા શ્રી પરમેષ્ઠિ મંત્ર નવકારનું હે ભગ્યે ! તમે સ્મરણ કરો.

દુર્યત્યાપદઃ સર્વાઃ પૂર્યત્યગ્ર કામનાઃ ।
રાજ્યસ્વર્ગાપવર્ગાસ્તુ, ધ્યાતો યોઽમુત્ર યચ્છતિ ॥૧૬૭॥
ઇહ લોકેઽર્થકામાદ્યા, નમસ્કારપ્રભાવતઃ ।
પરત્ર સત્કુલોત્પત્તિઃ, સ્વર્ગઃ સિદ્ધિશ્ચ જાયતે ॥૧૬૮॥

ધ્યાન કરાથેલો શ્રી નવકાર મહામંત્ર આ લોકમાં સર્વ આપદાઓને દૂર કરે છે, સર્વ કામનાઓને પૂર્ણ કરે છે તથા પરલોકમાં રાજ્ય, સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપે છે.

શ્રી નવકાર મહામંત્રના પ્રભાવથી આ લોકમાં અર્થ-કામ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પરલોકમાં ઉચ્ચકુળમાં જન્મ વગેરે તથા સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પञ्चતાયાઃ ક્ષણે પञ્ચ રત્નાનિ પરમેષ્ઠિનામ્ ।
આસ્યે દદાતિ યસ્તસ્ય, સદ્ગતિઃ સ્યાદ્ ભવાન્તરે ॥૧૬૯॥
પ્રાણી પ્રાણપ્રયાણસ્ય, ક્ષણે વ્યાયન્ નમસ્ક્રિયામ્ ।
લમતે સુગતીર્નૈકાઃ પાપ્મા નાસ્તુતપૂર્વ્યપિ ॥૧૭૦॥

મરણ વખતે પાંચ પરમેષ્ઠિરૂપ પાંચ રત્નોને જે મુખને વિષે ધારણ કરે છે, તેની લવાંતરમાં સફળિ થાય છે.

પહેલાં જેણે રસણ કહ્યું તથા જોવા પાપી ગાણી, પણ મરણ સમયે શ્રી નવગરબંત્રણું કથાન કરે તેા અનેક પ્રકારની મુગતિઓને તે પ્રાપ્ત કરે છે.

નમસ્કૃતિ કૃપાચિત્તૈઃ શ્રોત્રયોઃ પ્રામૃતિકૃતાઃ ।

સ્વીકૃત્ય પુણ્યસદ્ધયાનં તિર્યજ્ઞોઽપિ યયુર્દિવમ્ ॥૧૭૧॥

કૃપાળુ ચિત્તવાળા સજ્જનો વડે જાનથી નમસ્કારણું બેટણું કરાએલા જોવા તિર્યંચો પણ પવિત્ર છે કથાન જેણું જોવી નમસ્કૃતિને સ્વીકારીને સર્ગે અયા છે.

કૃત્વા પાપસહસ્રાણિ, હત્વા જન્તુશતાનિ ચ ।

અમું મન્ત્રં સમારાધ્ય, તિર્યજ્ઞોપિ દિવં ગતા ॥૧૭૨॥

(બળી પણ કહ્યું છે કે) —

હજારો પાપોને કરનારા તથા સેંકડો જન્તુઓને હણનારા તિર્યંચો પણ આ મંત્રની સારી રીતિએ આરાધના કરીને સર્ગને પ્રાપ્ત છે.

સ્થિતિ-ગતિ-સુખ-દુઃખ, -સ્વપ્ન-નિદ્રાન્ત-દર્મ્યાઽ-

દર્શિ - નિશિ-દિનપાતોત્પાતવેલાસુ યેષામ્ ।

વ્રજતિ ન પરમેષ્ઠિશ્રેષ્ઠમન્ત્રો મનસ્ત-

ઈદ મવસમુદ્રાદ્ દ્રાગ્ બહિષ્ઠાદ્ યવન્તિ ॥૧૭૩॥

મેસતાં, આલતાં, સુખમાં દુઃખમાં, સ્વપ્નમાં (ભિંધમાં) જાગતાં, ઘરમાં, જંગલમાં, રાત્રે, દિવસે, પતન વખતે કે ઉત્થાન વખતે (અર્થાત્ જમી તે પ્રસંગે) લેમના મનમાંથી પાંચ પરમેષ્ઠિ મંત્ર (શ્રી નવહાર મહામંત્ર) હ્રદય નથી થતો તેઓ મંત્રારમ્ભમુદ્રામાંથી શીઘ્ર બહાર બાહ્ય છે અર્થાત્ નિર્વાણ-મોક્ષ સુખને મેળવે છે.

સ્વપન જાગ્રન્ તિષ્ઠન્નપિ પથિ ચલન્ વેશ્મનિ સરન્,
 અમન્ ક્લિશ્યન્ માદ્યન્ વનગિરિસુદ્રેણવતન્ ।
 નમસ્કારાન્ પશ્ચસ્મૃતિરવનિરવતાનિવ સદા,
 પ્રશસ્તૈર્વિજ્ઞપ્તાનિવ વહતિ યઃ સોઽત્ર સુકૃતી ॥૧૭૪॥

જે માનવી સુતાં, જાગતાં, ઉભા રહેતાં, રસ્તામાં આલતાં, ઘરમાં પેસતાં, બહાર ફરતાં, ઠલૈશમાં આવી પડતા પ્રમાદ આવી જતાં, અથવા જંગલ પર્વત કે સમુદ્રોને પાર ફરતાં, પૂજ્ય પુરુષોએ ઉપદેશેત્રા પાંચ નમસ્કારોને બાંધે સ્મૃતિના આતરિંક નાક વડે રાત્રીમાં ફેરવે ગયા હોય, તેમ ધારણ કરે છે, તે મહાબુદ્ધ આ જગતમાં બરેબરે મહા ભાગ્યશાલી છે.

નમસ્કારસમો મન્ત્રઃ, શત્રુક્ષયસમો ગિરિઃ ।
 વીતરાગસમો દેવો, ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥૧૭૫॥

નમસ્કારસમાન મંત્ર, શત્રુજય સમાન પર્વત અને વીતરાગ સમાન દેવ, ભૂતકાળમાં થયા નથી અને આગામી કાળમાં થનાર નથી.

થત્કિંચિત્સુન્દરં વસ્તુ, દુષ્પ્રાપં ભુવનત્રયે ।
લીલયા પ્રાપ્યતે સર્વ તદ્યુગ્ધ્ય પ્રભાવતઃ ॥૧૭૬॥

આ જગતમાં આત્યંત દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી જે કંઈ પણ સુંદર વસ્તુ છે તે બધું પણ આ નવ-કારના પ્રભાવથી હીલાપૂર્વક કોઈ પણ જાતના કપટ વિના જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

अस्य पञ्चपरमेष्ठि-नमस्कारस्य वैभवं ।
परिमातुं न शक्तोऽस्मि वारि वारिनिघेस्वि ॥१७७॥

જેમ મહાસાગરના પાણીનું માપ કાઢવું અશક્ય છે તેમ આ પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારને જે વેળાવ છે તેનું માપ કાઢવા કોઈ પણ મનુષ્ય સમર્થ નથી. અર્થાત્ નમસ્કારના પ્રભાવની અવધિ નથી.

एनमेव महामन्त्रं, समाराध्येह योगिनः ।
त्रिलोक्यापि महीयन्तेऽधिगताः परमां श्रियम् ॥१७८॥

—શ્રીગી પુરુષો આજ નવકારમંત્રનું સમ્યક્ રીતિએ આરાધન કરીને પરમ લક્ષ્મીને પાત્રી ત્રણે દિશાએ પૂજાય છે.

अहो पंचनमस्कारः, कोऽप्युदारो जगत्सु यः ।
संपदोऽष्टौ स्वयं घत्ते, दत्तेऽनन्तास्तु ताः सताम् ॥१७९॥

—અહો! આ જગતમાં પંચ નમસ્કાર કોઈ વિશિષ્ટ ઉદાર છે, કે જે પોતે આઠ જ સંપદાને ધારણ કરે છે, છતાં

અત્યુરુષોને તે અનંત સંપદાને આપે છે.

ત્વં મે માતા પિતા નેતા, દેવો ધર્મો ગુરુઃ પરઃ ।
પ્રાણાઃ સ્વર્ગોઽપવર્ગશ્ચ, સત્ત્વં તત્ત્વં મતિર્ગતિઃ ॥૧૮૦॥

—તું મારે ઉત્કૃષ્ટ માતા છે, પિતા છે, નેતા છે, દેવ છે, ધર્મ છે, ગુરુ છે, ગ્રાણ છે, સ્વર્ગ છે, અપવર્ગ છે, અત્ત્વ છે, તત્ત્વ છે, મતિ છે, અને ગતિ છે.

મન્ત્રં સંસારસારં, ત્રિજગદનુપમં, સર્વપાપારિમન્ત્રં,
સંસારોચ્છેદમન્ત્રં. વિષમવિષહરં, કર્મનિર્મૂલમન્ત્રમ્ ।
મન્ત્રં સિદ્ધિપ્રદાનં. શિવસુખજનનં, કેવલજ્ઞાનમન્ત્રં,
મન્ત્રં શ્રીજૈનમન્ત્રં, જપ જપ જપિતં, જન્મનિર્વાણમન્ત્રમ્ ॥૧૮૧॥

—મહામંત્ર શ્રી નવહાર એ સંસારમાં સાદભૂત મંત્ર છે, ત્રણ જગતમાં અત્યુપમ છે, સર્વ પાપોને નાશ કરનાર છે, સંસારનો ઉચ્છેદ કરનાર છે, વિષમ પ્રહારના વિષને હરનાર છે, કર્મને નિર્મૂલ કરનાર છે, સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે, શિવસુખનું કારણ છે. કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે. આવા પ્રહારના અદ્ભુત સામર્થ્યવાળા પરમેષ્ઠિ મંત્રને હે બાંધે! તમો વારંવાર જપો, જાપ કરાવેલો આ નમસ્કાર મહામન્ત્ર જન્મ-મરણની જંજાળમાંથી છુદોને છોડાવનાર છે.

સિદ્ધયોઽપ્યણિમાદ્યાસ્તા નમસ્કારમધિષ્ઠિતાઃ ।

ઘટ્ટષ્ટટ્યક્ષરાત્માઽપિ, યદસૌ પ્રણવેઽવિશત્ ॥૧૮૨॥

અણ્ણિસાદિ આઠ સિદ્ધિઓ થયું નમસ્કારમાં અધિ-
ષ્ઠિત છે શ્રી નવકાર સંગે આઠસઠ અક્ષરગણો હોવા છતાં
પણ પ્રણવ (ઑંકાર)માં સમાઈ જાય છે. જેમકે અચિહંતનો
અ નાશરીતી સિદ્ધનો અ, સ્વાચારનો આ, ઉપાધ્યાયનો ઉ
મુનિનો મ એ રીતે અ+અ=આ+ઉ=ઓ+મ્ આ રીતે વ્યાકરણની
સંધિના નિયમ પ્રમાણે 'ઑં' બને છે.

बन्धनैर्मुच्यते सर्वैः सर्वैश्चन्दनवज्रजः ।

श्रुत्वा धीरं ध्वनि एञ्च-नमस्कारसहस्रतः ॥ ૧૮૩ ॥

જેમ મરડનો શબ્દ સાંભળવાથી અંદનનું વૃક્ષ સપોના
બંધનથી મુક્ત થાય છે, તેમ ધન્ય નમસ્કારનો અલીર ધ્વનિ
સાંભળવાથી મુક્ત થાય છે. પણ તમામ બંધનોની મુક્ત થાય છે.

यथा नक्षत्रमालायां, स्वामी पीयूषदीधितिः ।

तथा भावनमस्कारः, सर्वस्यां पुण्यसंहतौ ॥ ૧૮૪ ॥

જેમ નક્ષત્રોમાં અંદ્રમા દ્યોલાલમાન છે, તેમ તમામ
પુણ્યશાશિમાં ભાવ નમસ્કાર સર્વ શ્રેષ્ઠ છે.

न यद् दीपेन सूर्येण, चन्द्रेणाप्यपरेण वा ।

तमस्तदपि निर्नाમ, स्यान्नमस्कारतेजसा ॥ ૧૮૫ ॥

દીવાથી, સૂર્યથી કે બીજા કોઈપણ તેજથી જે અંધ-
કારનો નાશ નથી થતો તે નાશ નમસ્કારથી થાય છે.

સમુદ્રાદિવ પીયૂષં, ચન્દનં મલયાદિવ ।
 નવનીતં યથા દધ્નો, વજ્રં વા રોહણાદિવ ॥૧૮૬॥
 આગમાદુદ્ધૃતં સર્વસારં, કલ્યાણસેવધિમ્ ।
 પરમેષ્ઠિનમસ્કારં, ઘન્યા કેચિદુપાસતે ॥૧૮૭॥

અમુદ્રમાંથી અમૃતની જેમ મલયાચલમાંથી ચન્દનની જેમ, હર્દીમાંથી માખણની જેમ આગમમાંથી ઉદ્ધરેલા અર્ધ શ્રુતના સારશૂત અને કલ્યાણના નિધિ સમાન આ નવકારને કૌર્ધક ધન્ય પુરૂષો જ સેવે છે.

સંવિગ્રમાનસાઃ સ્પષ્ટગંભીરમધુરસ્વરાઃ ।
 યોગમુદ્રાધરકરાઃ શુચયઃ કમલાસનાઃ ॥ ૧૮૮ ॥
 ઉચ્ચરેયુઃ સ્વયં સમ્યક્, પૂર્ણી પશ્ચનમસ્કૃતિમ્ ।
 ઉત્સર્ગતો વિધિરયં, ગ્લાન્યાઝૈતે ન ચેત્ ક્ષમાઃ ॥૧૮૯॥
 અસિઆલસેતિ મન્ત્રં, તન્નામાઘાક્ષરાક્લિતમ્ ।
 સ્મરન્તો જન્તવોઽનન્તાઃ મુચ્યન્તેઽનન્તબન્ધનાત્ ॥ ૧૯૦ ॥

શરીરથી પવિત્ર બનીને પદ્માસને બેસીને હાથ વડે યોગમુદ્રા ધારણ કરીને અને સંવેગ યુક્ત (મોક્ષની અભિ-
 લાષાવાળા) બનીને લઘ્ય પ્રાણીએ સ્પષ્ટ અંલીર અને મધુર સ્વરે સંપૂર્ણ (૬૮ અક્ષરયુક્ત) નમસ્કાર મંત્રને ઉચ્ચાર કરવો. આ ઉત્સર્ગ વિધિ બાંધવો. જો શારીરિક માંદગીના કારણે પોતે સંપૂર્ણ નમસ્કારને ઉચ્ચાર કરવા સમર્થ ન હોય તો એજ પંચ પરમેષ્ઠિના પહેલા અક્ષરથી ઉત્પન્ન

થયેલ 'અસિઆહસા' આ પ્રમાણેના મંત્રનું સ્મરણ કરે, કારણ કે આ પાંચ અક્ષરના સ્મરણથી પણ અનંતા શ્રવે મરણના બંધનથી મુક્ત થયા છે.

અર્હદરૂપાઽઽચાર્યો-પાઘ્યાયમુન્યાદિમાક્ષરૈઃ ।

સન્ધિપ્રયોગસંશ્લિષ્ટૈઃ, ઐકારં વા વિદુર્જિનાઃ ॥૧૯૧॥

વ્યક્તા મુક્તાત્મનાં મુક્તિઃ, મોહસ્તમ્બેરમાઢ્ઢુશઃ ।

પ્રણીતઃ પ્રણવઃ પ્રાજ્ઞૈઃ, સર્વાત્તિચ્છેદકર્ત્તરી ॥૧૯૨॥

હવે કહાય તેવી ઠાઈ ગંભીર માંદગીમાં ઉપર કહેલા પાંચ અક્ષરરૂપ મંત્રનું પણ સ્મરણ ન થઈ શકે તો અહંત, અરૂપી (ચિદ્), આત્માર્થ, ઉપાધ્યાય અને મુનિ એ પાંચ પરમેષ્ઠિના પ્રથમ પ્રથમ અક્ષર લઈ તેને વ્યાકરણના સંધિ નિયમો લગાડવાથી ઐકાર બને છે, એમ જિનેશ્વરોએ કહેલ છે. તે ઐકારનું સ્મરણ કરવું. કારણ કે તેમાં પાંચ પરમેષ્ઠિ આવી ભય છે.

શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલો આ ઐકાર મુક્તાત્માઓની પ્રગટ મુક્તિ સમાન છે, મોહરૂપી હાથીને વશ કરવા માટે અંકુશ સમાન છે, અને સંસારની પીડાને છેલ્લામાં કાતર સમાન છે. સ્વર્ગના દરવાજા ઉઘાડવા માટે કુંચી સમાન આ ઐકારરૂપી તત્ત્વજ્ઞ ધ્યાન કરનાર મહાત્માઓને શ્રવે ત્યાં સુધી સુખ મળે છે અને મયાં પછી મુક્તિ મળે છે.

સર્વથાપ્યક્ષમો દૈવાત્ યદ્વાઽન્તે ધર્મવાન્ધવાત્ ।

શૃણ્વન્ મન્ત્રમણ્ઠં ચિત્તે ધર્માત્મા માવયેદિતિ ॥૧૯૩॥

અથવા તો ભાગ્યવશાત્ મૃત્યુ સમયે સર્વ પ્રકારે આ
ઝંકારનું સ્મરણ કરવામાં પોતે અશક્ત હોય તો તે સાધ-
ર્મિક બંધુ પાસેથી આ મંત્રનું શ્રવણ કરે અને તે વખતે
ચિત્તમાં આ પ્રમાણે ભાવના ભાવે.

અમૃતૈઃ કિમહં સિક્તઃ, સર્વાઙ્ગં યદિ વા કૃતઃ ।

સર્વાનન્દમયોઽક્રાણ્ઠે કેનાઽપ્યનઘવન્ધુના ॥૧૯૪॥

પરં પુણ્યં પરં શ્રેયઃ પરં મજ્જલકારણમ્ ।

યદિદાનીં શ્રાવિતોઽહં પશ્ચનાથનમસ્કૃતિમ્ ॥૧૯૫॥

શુ કેઈ પુન્યશાળી બંધુએ અકાળે મારા સમગ્ર શરીરે
અમૃત છાંટ્યું ? અથવા તો શુ હું તેના વડે સંપૂર્ણ
આનંદસ્વરૂપ કરાશો ? કારણ કે હંમણાં અને તેણે શ્રેષ્ઠ
પુણ્યરૂપ શ્રેષ્ઠ કલ્યાણરૂપ અને શ્રેષ્ઠમંગળના કારણરૂપ પંચ
પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવ્યો.

અહો ! દુર્લભલાભો મે મમાહો ! પ્રિયસજ્જનમઃ ।

અહો ! તત્ત્વપ્રકાશો મે સારમુષ્ટિરહો ! મમ ॥ ૧૯૬ ॥

અહો ! આ પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનું શ્રવણ કરવાથી
મને હૃદય વસ્તુને લાભ થયો. અહો ! મને તત્ત્વને
પ્રકાશ થયો અહો ! મને સારભૂત ઉત્તમ વસ્તુનું સંપૂર્ણ
રહસ્ય પ્રાપ્ત થયું.

અથ કષ્ટાનિ નષ્ટાનિ દુરિતં દૂરતો યયૌ ।

પ્રાપ્તં પારં મવાસ્મોધેઃ શ્રુત્વા પશ્ચનમસ્કૃતિમ્ ॥૧૯૭॥

આ પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારના શ્રવણથી આજે મારાં

કહા નાશ પામ્યા, મારું પાપ દૂરથી ચાલ્યું ગયું અને
આજે હું સંસારઆગરના પારને પામ્યો.

પ્રથમો દેવગુર્વાજ્ઞા-પાલનં નિયમસ્તપઃ ।

અથ મે સફલં જજ્ઞે શ્રુતપશ્ચનમસ્કૃતેઃ ॥૧૯૮॥

પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્રનું શ્રવણ કરવાથી આજે
મારો પ્રથમરત્ન, દેવ તથા ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન, નિયમ
અને તપ જો સઘળું સફળ થયું.

સ્વર્ણસ્યેવાગ્નિસમ્પાતો દિષ્ટ્યા મે વિપદપ્યમૃત ।

ચલ્લેમેઽથ મયાઽનર્ચ્ય-પરમેષ્ઠિમયં મહઃ ॥૧૯૯॥

અગ્નિનો સંયોગ જેમ સુવણને નિર્મળ કરે છે, તેજ
રીતિએ આ મારગીની વિપત્તિ પણ મારે કલ્યાણને માટે
અર્થ, કારણ કે આજે પરમેષ્ઠિસ્વરૂપ અમૂલ્ય તેજ મે
પ્રાપ્ત કર્યું.

एवं शमरसोल्लासपूर्वं, श्रुत्वा नमस्कृतिम् ।

निहत्य क्षिप्तकर्माणि, सुधीः श्रयति सद्गतिम् ॥૨૦૦॥

આ પ્રમાણે પ્રથમરત્નના ઉદ્ઘાસપૂર્વક પંચપરમેષ્ઠિ
નમસ્કારનું શ્રવણ કરી અને ક્ષિપ્ત કર્મોના નાશ કરી ભુદ્ધિ-
માન પુરૂષ સદ્ગતિને પામે છે.

ॐ अहं नमः ।

अहं यत्प्राणिभिः पुण्यै-रूपायैरुपयाच्यते ।

तस्मै कल्याणकन्दाय, स्वानन्दाय नमोनमः ॥૨૦૧॥

પવિત્ર ઉપાયો વડે પ્રાણીઓ જેની યાચના થા ઉપા-
સના કરે છે, જે કલ્યાણના કંઠરૂપ અર્થાત્ શ્રેયના ઉત્પત્તિ
સ્થાનભૂત અને સ્વાનંદમય (પરમાનંદમય) ઝોવા “(અર્હ)”
ખીજને પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર કરે છું. વારંવાર નમસ્કાર થાઓ.

શ્રીમન્નમસ્કારપદાનિ સર્વ-

સિદ્ધાન્તસારાણિ નવાપિ નૂનમ્ ।

આઘાનિ પચ્ચાતિમહાન્તિ તેષુ,

મુખ્યં મહાધ્યેયમિહામનન્તિ ॥ ૨૦૨ ॥

શ્રી નવકારના નવે પદો ખરેખર સર્વ સિદ્ધાન્તમાં
મારભૂત છે, તેમાં પહેલા પાંચ પદો અતિ મહાન છે અને
તેમાં પછી મુખ્ય પહેલા (નમો અરિહંતાણં) પદને સત્પુરૂષો
મહાધ્યેય તરીકે સ્વીકારે છે.

અર્હમિત્યેતદક્ષરં પરમેશ્વરસ્ય પરમેષ્ઠિનો

વાચકં સિદ્ધચક્રસ્યાદિવીજં સકલા-

ગમોપનિષદ્ભૂતં અશેષવિઘ્નવિઘાતનિઘ્નં,

અસ્તિલદૃષ્ટાદૃષ્ટફલસંકલ્પકલ્પદ્રુમોપમમ્ ॥ ૨૦૩ ॥

‘અર્હમ્’ ઝો પરમેશ્વર પરમેષ્ઠિનું વાચક છે, સિદ્ધ-
અર્હનું આદિ ખીજ છે, સકલ આમમોનું રહસ્ય છે, સર્વ
વિઘ્નોનું વિનાશક છે અને દૃષ્ટ-અદૃષ્ટ સર્વ કૃતોને ઝોડી
સાથે પૂર્ણ કરવા માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે.

અર્હમિત્યક્ષરં યસ્ય, ચિત્તે સ્ફુરતિ સર્વદા ।

પરં બ્રહ્મ તતઃ શબ્દબ્રહ્મણઃ સોઽધિગચ્છતિ ॥ ૨૦૪ ॥

‘અર્હમ્’ એ પ્રમાણેના અક્ષર જેના ચિત્તને વિષે સદા સ્ફુરતીજાન થાય છે, તે આત્મા શબ્દબ્રહ્મના ધ્યાનથી પરબ્રહ્મને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે.

નામાકૃતિદ્રવ્યમાયૈઃ પુનતસ્ત્રિજગજ્જનમ્ ।

ક્ષેત્ર કાલે ચ સર્વસ્મિન્નર્હતઃ સમુપાસ્મહે ॥ ૨૦૫ ॥

પોતાના નામ, આકૃતિ, દ્રવ્ય અને ભાવદ્વારા જે અરિહંત પરમાત્માએ સમગ્ર વિશ્વમાં સર્વકાલે જન્મતના જીવોને પવિત્ર બનાવે છે, તે અરિહંતોની અમે ભાવપૂર્વક ઉપાસના કરીએ છીએ.

અર્હમિત્યક્ષરં બ્રહ્મવાચકં પરમેષ્ઠિનઃ ।

સિદ્ધચક્રસ્ય સદ્બીજં સર્વતઃ પ્રણિદધ્મહે ॥ ૨૦૬ ॥

અહં કે જે અક્ષર બ્રહ્મ છે, પરમેષ્ઠિનો વાચક છે, સિદ્ધચક્રનું સદ્બીજ છે. તે અહંનું અમે સર્વ પ્રકારે-પ્રણિ-ધાન પૂર્વક ધ્યાન કરીએ છીએ.

આકાશગમને હેતુરસૌ વિદ્યા ન કેવલમ્ ।

કિન્તુ હેતુરસાવેવ ગતૌ સ્વર્ગાપવર્ગયોઃ ॥ ૨૦૭ ॥

‘નમો અરિહંતાય’ એ નામની આ સપ્તાક્ષરી વિદ્યા માત્ર આકાશમાયિની વિદ્યા છે એટલું જ નહિ પણ તે તો યાવત્ સ્વર્ગ અને મોક્ષ મુખી અવશ્ય પહોંચાડે એવી મહાવિદ્યા છે.

इलिका अमरीध्यानात् , अमरीत्वं यथाश्नुते ।

તથા ધ્યાયન્ પરાત્માનં, પરમાત્મત્વમાપ્નુયાત્ ॥૨૦૮॥

અમરીના ધ્યાનથી ઇલિકા જેમ અમરીપણાને પામે છે.
તેમ પરમાત્માનું ધ્યાન કરનાર આત્મા પરમાત્મપણાને પ્રાપ્ત
કરે છે.

आत्माऽयमर्हतो ध्यानात्परमात्मत्वमश्नुते ।

रसं विद्धं यथा ताग्रं स्वर्णत्वमधिगच्छति ॥ २०९ ॥

જેમ રસથી વિંધાયેલું તાંબુ સુવર્ણપણાને પામે છે,
તેમ આ આત્મા શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ધ્યાનથી પર-
માત્મપણાને પામે છે.

सारमेतन्मया लब्धं, श्रुताब्धेरवगाहनात् ।

भक्तिर्मागवती बीजं, परमानन्दसंपदाम् ॥ २१० ॥

શ્રુતસાગરનું અવગાહન કરવાથી આ પ્રકારનો સાર મેં
પ્રાપ્ત કર્યો છે કે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની ભક્તિ જોન
પરમપદનું બીજ છે.

सङ्क्षेपेण यदत्रोक्तं विस्तारात्परमागमे ।

तत्सर्वं ध्याતમેव स्याद् ध्यातेषु परમેष्ठिषु ॥ २११ ॥

અહીં જે સંક્ષેપથી કહ્યું છે અને આગમોમાં વિસ્તારથી
ધ્યાનને માટે કહ્યું છે, તે બધા ધ્યાનોનો પરમેષ્ઠિઓને
ધ્યાવવામાં સમાવેશ થઈ જાય છે.

મૈત્રી આદિ ભાવનાગર્ભિત શ્લોકો

શ્રી નવકાર મહિમાગર્ભિત શ્લોકો કાવ્યો વગેરેથી
ભાવિત થયા બાદ મૈત્રી આદિ ભાવનાથી વાસિત
થવું જોઈએ. જો માટે શ્રી નવકારના સાધકને ઉપયોગી
જોવા મૈત્રી આદિ ભાવનાગર્ભિત શ્લોકો જ્યાં જગૂ કરવામાં
આવે છે, તેને કંઈક કરી લેવા, તેના અર્થ પણ ધારી
લેવો. જાપની શરૂઆત પહેલાં અર્થની વિચારણા પૂર્વક તેને
સુમધુર રીતે બોલવા અને યાતઃકરણને ભાવિત કરવું.

સ્વામેમિ સન્વજીવે, સન્વે જીવા સ્વમંતુ મે ।
મિત્તી મે સન્વભૂણસુ, વેરં મજ્જ ન કેણહ ॥ ૧ ॥

—જન્મતના સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું. અર્થાત્
તેમની પાસે મારા અપરાધની માફી માથું છું, સર્વ જીવો
મને સમા આપો, એમ પ્રાર્થું છું. મારે સર્વ જીવોની સાથે
મૈત્રી ભાવ છે, કોઈની સાથે મારે વૈર-વિરોધ નથી. ૧

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ, પરહિતનિરતા મન્વન્તુ મૂતગણાઃ ।
દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશં, સર્વત્ર સુખીમવતુ લોકઃ ॥ ૨ ॥

—જન્મતના સર્વ જીવોનું કલ્યાણ થાઓ, સર્વ
પ્રાણીસમૂહ પાશકાનું હિત કરવાની ભાવનાવાળો બનો,
સર્વના સર્વ દોષો નાશ પામો અને સર્વત્ર સર્વલોક સુખી
થાઓ. ૨

પરહિતચિન્તા મૈત્રી, પરદુઃખવિનાશિની તથા કરુણા ।
પરસુખતુષ્ટિર્મુદિતા, પરદોષોપેક્ષણમુપેક્ષા ॥ ૩ ॥

—અન્ય જીવોના હિતની ચિન્તા કરવી એ મૈત્રીભાવના છે. અન્ય જીવોના દુઃખોને દાળવાની ભાવના એ કરુણાભાવના છે. અન્ય જીવો સુખ પામે તેમાં સંતોષ પામવો એ પ્રમોદભાવના છે. અને બીજાના અમાધ્ય દોષોની ઉપેક્ષા કરી તેમના પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ ન કરવો તે માધ્યસ્થ્ય ભાવના છે. ૩

મૈત્રીપવિત્રપાત્રાય, મુદિતામોદશાલિને ।
કૃપોપેક્ષાપ્રતીક્ષાય, તુમ્યં યોગાત્મને નમઃ ॥ ૪ ॥

—મૈત્રીના પરમભાજનભૂત, મુદિતાથી પ્રાપ્ત થયેલા સદાનંદ વડે શોભતા અને કરુણા તથા માધ્યસ્થ્ય વડે જન્મતુષ્ટ્ય બનેલ ચૈત્ત્યસ્વરૂપ હે વીતરાગ ! તમને મારો નમસ્કાર હો ! ૪

સત્ત્વેષુ મૈત્રીં ગુણિષુ પ્રમોદં કિલબ્દેષુ જીવેષુ કૃપાપરત્ત્વમ્ ।
મહ્યસ્થમાવં વિપરીતવૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વિદધાતુ દેવ ॥૫॥

—હે દેવ ! મારો આત્મા નિરંતર જન્મતના સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવને, શુણ્ણવાન આત્માઓ પ્રત્યે પ્રમોદભાવને, દુઃખી જીવો પ્રત્યે કરુણાભાવને, અને પાપી જીવો પ્રત્યે માધ્યસ્થ્યભાવને ધારણ કરો એમ હું આપની પાસે પ્રાર્થના કરું છું. ૫

सर्वेऽपि सुखिनः सन्तु, सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत् ॥६॥

—વિશ્વના સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાઓ, સર્વ પ્રાણીઓ નિરોગી હો, સર્વ પ્રાણીઓ અંશલને જુઓ; અને કોઈપણ જીવ દુઃખ ન પામે. ૬

दुःस्थां भवस्थितिं स्थेम्ना. सर्वजीवेषु चिन्तयन् ।

निसर्गसुखसर्गं ते-ष्वपवर्गं विमार्गयेत् ॥ ७ ॥

—આ ભવસ્થિતિ અત્યંત દુઃખદાયક છે; એમ સર્વ જીવોને વિષે સ્થિતતાપૂર્વક ધર્મબાગરિકા વખતે વિચારતો ઉપાસક, જ્યાં સ્વાભાવિક સુખની જ સૃષ્ટિ છે, એવો મોક્ષ સર્વને મળે! એવી પ્રાર્થના કરે. ૭

श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथ भगवाननुं स्तोत्र

ॐ नमः पार्श्वनाथाय, विश्वचिन्तामणीयते ।

ह्रीं धरणेन्द्रवैरोद्या-पद्मादेवीयुताय ते ॥ १ ॥

शान्तितुष्टिमहापुष्टि-धृतिकીर्तिविधायिने ।

ॐ ह्रीं द्विद्व्यालवेताल-सर्वाधिग्याधिनाशिने ॥ २ ॥

जयाऽजिताख्याविजयाख्याऽपराजितयाऽन्वितः ।

दिशांपालैर्गृहैर्यक्षै-र्विद्यादेवीमिरन्वितः ॥ ३ ॥

ૐ અસિઝાઝસા નમ-સ્તત્ર ત્રૈલોક્યનાથતામ્ ।
 ચતુઃષ્ટિસુરેન્દ્રાસ્તે, માસન્તે ચ્છત્રચામરૈઃ ॥ ૪ ॥
 શ્રીશંખેશ્વરમણ્ડન ! પાર્શ્વજિન ! પ્રણતકલ્પતરુકલ્પ ! ।
 ચૂરય દુષ્ટવ્રાતં, પૂરય મે વાન્ઞિતં નાથ ! ॥ ૫ ॥

મૈત્ર્યાદિભાવયોગેન, શુભધ્યાનપ્રભાવતઃ ।
 સુખં-સુખેન પ્રાપ્નોતિ, જીવો મોક્ષં ન સંશયઃ ॥

મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ વડે તથા શુભ ધ્યાનના પ્રભા-
 વથી જીવ અત્યંત સુખપૂર્વક મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે, જોમાં
 અંદેહ નથી.

ખમારું બધા જીવને આજ પ્રીતે,
 ખમો તે બધા સુજને સર્વ રીતે;
 બધા જીવમાં મિત્રતાને પ્રસારું,
 નથી કેહ સાથે હવે વેર મારું.
 બધા વિશ્વનું થાવ કલ્યાણ આજે,
 બને સર્વ સૌ પારકા હિત કાજે;
 બધા દ્વંષણે સર્વથા નાશ પામો,
 બને સર્વ રીતે સુખે આદિ બધો.

સૌ પ્રાણી આ સંસારના, સન્નિમિત્ર સુખ વહાલા હજો;
 સદ્ગુણમાં આનંદ મારું, મિત્ર કે વૈરી હજો.

દુઃખિયા પ્રતિ કરુણા અને, દુશ્મન પ્રતિ અધ્યક્ષતા,
 શુભ જાવના પ્રભુ આર આ, પામો હૃદયમાં સ્થિરતા.

શુભીજનોકું વન્દના, અવશુભ દેખ મધ્યસ્થ;
દુઃખી દેખી કરુણા કરો, મૈત્રી ભાવ સમસ્ત.

ઉપર જે કાંચે બતાવ્યા છે તેમાં રુચિ અનુસાર
સંદોષો પસંદ કરી થોડો વખત તેનું ચિંતન કરી મૈત્રી
આદિ ભાવનાથી ભાવિત થવું. પછી વજ્રપંજર સ્તોત્રથી
આત્મરક્ષા કરવી.

શ્રીઆત્મરક્ષાકરં વજ્રપજ્જરાણ્યં મહાસ્તોત્રમ્

(શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનો વિધિપૂર્વક જાપ કરનાર
મહાત્માભાવ પુણ્યઆત્માએ જાપના પ્રારંભમાં આ સ્તોત્ર
વડે મુદ્રાઓ સહિત સ્વશરીરની રક્ષા કરવી. મુદ્રાઓ શુભમથથી
શીખી લેવી. આત્મરક્ષાપૂર્વક જાપ કરવાથી અનેક ફાયદાઓ
થાય છે.)

ૐ પરમેષ્ઠિનમસ્કારં, સારં નવપદાત્મકમ્ ।

આત્મરક્ષાકરં વજ્ર-પજ્જરાભં સ્મરામ્યહમ્ ॥ ૧ ॥

ૐ નમો અરિહંતાણં, શિરસ્કં શિરસિ સ્થિતમ્ ।

ૐ નમો સન્વસિદ્ધાણં, મુખે મુત્તપટં વરમ્ ॥ ૨ ॥

ૐ નમો આયરિયાણં, અંગરક્ષાતિશાયિની ।

ૐ નમો ઉવજ્જાયાણં, આયુધં હસ્તયોદ્ધમ્ ॥ ૩ ॥

ૐ નમો લોણ સન્વસાહૂણં, મોચકે પાદયોઃ શુભે ।

એસો પંચનમુકારો, શિલા વજ્રમયી તલે ॥ ૪ ॥

સન્વપાવપ્પણાસનો, વપ્રો વજ્રમયો ચહિઃ ।
 મંગલાણં ચ સન્વેસિં, સ્વાદિરાંગારસ્વાતિકા ॥ ૫ ॥
 સ્વાહાન્તં ચ પદં જ્ઞેયં, પદમં હવઃ મંગલં ।
 વપ્રોપરિ વજ્રમયં, પિધાનં દેહરક્ષણે ॥ ૬ ॥
 મહાગ્રભાવા રક્ષેયં, છુદ્રોપદ્રવનાશિની ।
 પરમેષ્ઠિપદોદ્ભૂતા, કથિતા પૂર્વસ્રરિભિઃ ॥ ૭ ॥
 યશ્ચૈવં કુરુતે રક્ષાં, પરમેષ્ઠિપદૈઃ સદા ।
 તસ્ય ન સ્યાદ્ઘયં વ્યાધિ-રાધિશ્ચાપિ કદાચન ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ—નવપદસ્વરૂપ અને જગતના સારભૂત આ
 પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર, આત્મરક્ષા કરવા માટે વળના પિંજર
 સમાન છે. તેણે હું રક્ષણ કરું છું. (૧)

‘ૐ નમો ઋરિહંતાણં ।’ આ મંત્ર મુગટરૂપે મસ્તકે
 રહેલો છે એમ બાણુવું (રક્ષા કરતી વખતે મસ્તકે હાથ
 રૂપશંવા) અને ‘ૐ નમો સન્વસિદ્ધાણં ।’ આ મંત્ર મુખ
 પર શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર તરીકે રહેલો છે, એમ બાણુવું. બોલતાં મુખ
 પર હાથ રૂપશંવા) (૨)

‘ૐ નમો આયરિયાણં ।’ આ મંત્રને અતિશાયી અંતરક્ષક
 તરીકે બાણુવો (બોલતાં શરીર પર હાથ રૂપશંવા) અને
 ‘ૐ નમો સ્વજ્ઞાયાણં ।’ આ મંત્રને બે હાથમાં રહેલા

મળખૂત આયુષ્ય (શસ્ત્ર) તરીકે સમજવો. (બોલતાં બે
હાથમાં શસ્ત્ર પકડવાની રીત હવેની.) (૩)

ૐ નમો લોભ સત્વસાદૃગ્ ' આ મંત્રને પગમાં રહેલી,
મંગળકારી શોળીઓ જાળવી (બોલતાં બે પગ નીચે
હાથ સ્પર્શવા.) અને જસો પવનમુખારો ।' આ મંત્રને
પાદતલે રહેલી જાળની શિલ્પના રથાને ગમજવો. (બોલતાં
તે આસન પર બેઠા રોય તેને બન્ને હાથમાં સ્પર્શ કરતાં
મનમાં વિચારવું કે હું વજ્રશિલા તપ્ત બેઠા છું, તેથી
જમીનમાંથી કે પાતાલલોકમાંથી અને કોઈ દિવન નહીં ચક્રશે
નહિ) (૪)

'સત્વપાવર્ણાસનો ।' આ મંત્રને ચારે દિશામાં
વજ્રમય કિલ્લારૂપ જાળવો. (બોલતાં એમ વિચારવું કે મારાં
ચારે તરફ વજ્રનો ફોટ છે. બે હાથમાં ચારે બાજુ ફોટની
કલ્પના કરતાં અંગુલી ફેરવવી.) 'મંગલાણ વ સત્ત્વેસિ ।
આ મંત્રને જોરના અંગારાની ખાઈ સમજવી (બોલતી
વેળા વિચારવું કે વજ્રના ફોટની બહાર ચારે બાજુ જોરના
અગ્નિથી ખાઈ ભરેલી છે) (૫)

'પદ્મં હવઃ મંગલં ।' આ મંત્રને કિલ્લા ઉપર વજ્રમય
ઢાંકણ સમાજવું, (બોલતી વેળા હાથ મધ્યક ઉપર ફેરવીને
વિચારવું કે વજ્રમય ફોટની ઉપર આત્મરક્ષા માટે વજ્રમય
ઢાંકણ રહેલું છે, (આ પદ્મને અતે 'સ્વાહા' મંત્ર પણ
સમજી લેવો.) (૬)

પરમેષ્ઠિપદોથી પ્રગટ થયેલી મહાપ્રભાવશાળી આરક્ષા સર્વ ઉપદ્રવોનો નાશ કરનારી છે, જોમ પૂર્વાચાર્યોએ કહેલું છે. (૭)

પરમેષ્ઠિપદો વડે આ રીતે જે નિરંતર આત્મરક્ષા કરે છે, તેને કાંઈ પણ પ્રહારનો ભય, શારીરિક વ્યાધિ અને માનસિક પીડાઓ કદી પણ થતી નથી. દાવ ઉપદ્રવોનો નિવારક આ મંત્ર છે. (૮)

૫છી પ્રાપ્તિલાભ અને ગુણબળધાન નામનું પંચસૂત્રમાં પ્રથમ સૂત્ર પ્રબુધાનપૂર્વક ગણી જતું. જો ન આવડતું હોય તો અમૃતવેદની સંજ્ઞામાં અથવા નીચેના મહામંત્રગણકાની સૂત્રથી આત્માને લાવિત કરવો.

‘ચત્તારિ મંગલં-અરિહંતા મંગલં ।

સિદ્ધા મંગલં, સાહુ મંગલં, કેવલિપન્નત્તો ધમ્મો મંગલં’ ।

—આર પદાર્થો મંગલ છે -(૧) અરિહંતો મંગલ છે, (૨) સિદ્ધો મંગલ છે, (૩) સાધુઓ મંગલ છે અને (૪) કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મ મંગલ છે.

ચત્તારિ લોગુત્તમા-અરિહંતા લોગુત્તમા ।

સિદ્ધા લોગુત્તમા સાહુ લોગુત્તમા ।

કેવલિપન્નત્તો ધમ્મો લોગુત્તમો ।’

—આર પદાર્થો લોકમાં ઉત્તમ છે-(૧) અરિહંતો લોકમાં ઉત્તમ છે, (૨) સિદ્ધો લોકમાં ઉત્તમ છે, (૩)

૧ આ સંજ્ઞા આ પુસ્તકમાં અન્યત્ર આપવામાં આવી છે.

સાધુઓ દોઢમાં ઉત્તમ છે, અને (૪) કેવલિપ્રરૂપિત
ધર્મ દોઢમાં ઉત્તમ છે.

ચત્તારિ સરણં પવજ્ઞામિ,
અરિહંતે સરણં પવજ્ઞામિ,
સિદ્ધે સરણં પવજ્ઞામિ,
સાહુ સરણં પવજ્ઞામિ,
કેવલિપવ્નત્તં ધર્મં સરણં પવજ્ઞામિ' ।

—આર વસ્તુઓ અરણ્યરૂપ છે. માટે હું ચારના અરણ્ય
સ્વીકારું છું - (૧) અરિહંતોનું અરણ્ય સ્વીકારું છું, (૨)
સિદ્ધોનું અરણ્ય સ્વીકારું છું. (૩) સાધુઓનું અરણ્ય સ્વીકારું
છું અને (૪) કેવલિ-પ્રરૂપિત ધર્મનું અરણ્ય સ્વીકારું છું.

પછી નીચેની ગાથા સ્થિરચિત્તે બાણવી.

‘અરિહંતો મહ દેવો, જાવજ્ઞીવં સુસાહુણો ગુરુણો ।
જિણપવ્નત્તં તત્તં, ઇઝ સમ્મત્તં મણ ગહીઝં ॥’

પ્રત્યેક ભવોમાં અરિહંત પરમાત્મા મારા દેવ છે,
સુસાધુ ભગવંતો મારા ગુરુ છે, તેમ જ સદૃઢ શુભોદ્ધ
હિત એ જ છે તત્ત્વ જેમાં જ્યેષ્ઠ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત-
કથિત ધર્મ તેને જ હું તત્ત્વ માનું છું, આ ભતિષ્ટ
સમ્પ્રદાય મેં અંગીકાર કર્યું છે.

સાધકે સાધનાની શરૂઆતમાં ત્રણે કાલના અને ત્રણ
જન્મના સર્વ શ્રી નવકારસાધક ભગવાત્માઓની સાધનાની
પદ્ય ત્રિવિધે ત્રિવિધે ભૂરિ ભૂરિ અનુષોભના કરવી ભેદબે.

આ રીતે બપ શરૂ કરતાં પહેલાં નવકારમંત્રમહિમા-
-ગણિત રહોકો, મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ, શ્રી વજ્રપંજર
સ્તોત્રથી આત્મરક્ષા, પંચસૂત્ર અથવા અમૃતવેદની સજ્જાયા,
અથવા ‘અત્તામિમંગલ’નેા પાઠ વગેરેમાંથી અનુકૂળતા અને
સ્ફૂર્તિ અનુભવ થોડી વાર રટણ કરવું.

ઉપરની તમામ વસ્તુઓ અંતઃકરણમાં ભાવ ભગૃત કરવાના
ઉપાયભૂત છે. તેથી જે રીતે હૃદયમાં ભાવ ઉત્પન્ન થાય તે
પદોત્તું આલંબન લઈ હૃદયને ભાવિત કરવું. તેમાં તાત્પર્ય
એ છે કે પ્રાથમિક ભૂમિકામાં ભાવની વૃદ્ધિ કરવા માટે
શરૂઆતમાં આ ભતિભો સ્વાધ્યાય ખાસ જરૂરી છે.

આટલું કયાં ખાઠ સમય શબ્દપ્રહારની ઉત્પત્તિના કાર-
ણભૂત તથા પંચ પરમેષ્ઠિગૃહવાચક પ્રણવ-ઐકારનું નીચેના
રહોકથી સ્મરણ કરવું.

‘ઐકારં ચિન્દુસંયુક્તં, નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિનઃ ।

કામદં મોક્ષદં ચૈવ, ઐકારાય નમો નમઃ ॥’

ત્યારપછી સકલ વિદ્યાના વિચ્છેદક અને સધળાં મનો-
વાંછિત પૂર્ણ કરનાર શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું
સ્મરણ કરવું. તે માટે ‘ઐ નમઃ પાર્શ્વનાથાય વિશ્વચિન્તામણીયતે’
એ આખું કાવ્ય, અથવા નીચેનું કાવ્ય બોલવું.

નમોઽસ્તુ પાર્શ્વનાથાય, વિઘ્નવિચ્છેદકારિણે ।

નાગેન્દ્રકૃતચ્છત્રાય, સર્વાદિયાય ઐ નમઃ ॥

પછી નીચેના રહોકથી ચરમ શાસનપતિ આસન ઉપ-
કારી, શ્રી મહાવીર-વર્ધમાનસ્વામીનું સ્મરણ કરવું.

કલ્યાણપાદપારામં, શ્રુતગંગાહિમાચલમ્ ।

વિશ્વામ્બોજરવિં દેવં, વન્દે શ્રીજ્ઞાતનન્દનમ્ ॥

૫છી નીચેના ૨લોકથી અનંત લબ્ધિનિધાન શ્રી ગૌત-
મઅલ્પધર્મ-પ્રદુર્ સ્મરણ કરવું.

સર્વાંરિષ્ટપ્રણાશાય, સર્વામીર્થાર્થદાયિને ।

સર્વલબ્ધિનિધાનાય, શ્રીગૌતમસ્વામિને નમઃ ॥

૨છી નીચેના ૨લોકથી પરમ ઉપકારી શુદ્ધ મહારાજદુર્
કૃતજ બુદ્ધિથી અતિ નમ્રભાવે સ્મરણ કરવું.

અજ્ઞાનતિમિરાન્ધાનાં, જ્ઞાનાક્ષનશલાકયા ।

નેત્રમુન્મીલિતં येन, तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

શ્રીતીર્થંકરગણધરપ્રસાદાત્ સિદ્ધ્યતુ મમ एष योगः' ॥

અપની શરૂઆતમાં ઉપર લખાવેલી વસ્તુઓનું મનન-
ચિંતન કરવાથી મન-વચન-કાયાની ચંચળતા દૂર થાય છે.

અપ પૂર્ણ થયા બાદ પણ મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ ફરીથી
વિચારવી. શુભ ધ્યાનની સ્થિરતા અને વૃદ્ધિ માટે એ
ભાવનાઓ રસાયણનું કામ કરે છે. એનાથી ચિત્ત પ્રસન્ન
અને પ્રકૃતિલક્ષિત થાય છે. અને હૃદયમાં સદ્ભાવ વૃદ્ધિ પામે છે.

ભક્તિ સુધા બિન્દુ

(અવતરણિકા)

આ પ્રકરણમાં પ્રભુભક્તિનું સામર્થ્ય કેટલું અચિંત્ય અને અનંત છે, તે વિષયક સામગ્રી રજુ કરવામાં આવી છે. આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં પ્રભુભક્તિનું સ્થાન કેટલું ઉચ્ચ કેટલું છે તે હકીકત પણ આપણને આમાંથી અતિ-સ્પષ્ટપણે બાહુવા મળી શકે છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ યૌગિસત્તાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મં ૦ શ્રીજી ત્રિપદિ શલાકાપુરુષ ચરિત્રમાં શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોના વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન આદિના પ્રસંગોએ દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રો આદિના સુખે ભક્તિપૂર્ણ હૃદયથી સર્વ કલ્યાણકારિણી પ્રભુભક્તિ અંગે હૃદયસ્પર્શી અમૃતોદ્ભાસની જે પરંપરાઓ પ્રગટ કરી છે, તે ઘણી વિશાળ છે. તેમાંથી સારલાગ લઈને દુઃકમાં જે તે અમૃતોદ્ભાસને અહીં રજુ કરવામાં આવ્યા છે. આ પ્રકરણનાં પ્રથમ ભાગમાં કેવળ શ્રી ત્રિપદિશલાકાપુરુષ ચરિત્રમાંના જ ભક્તિવિષયક સુભાષિતો છે અને બીજા ભાગમાં બીજા પણ લક્ષ્મીહૃદય મહાપુરુષોના પ્રભુભક્તિ અંગેના વચનામૃતો રજુ કરવામાં આવ્યા છે, આ ભક્તિ-રૂપી સુધારસના બિન્દુઓનું વારંવાર પાન કરીને ભવ્ય જીવો અજર-અમરપણાને પ્રાપ્ત કરે એ જ મંત્ર બનોકામના.

લવોલવ તુમ ચરણોની સેવા,

હું તો આશું છું દેવાધિદેવા.

ન સ્વર્ગાપ્સરસાં સ્પૃહા સમુદયે નો નારકોચ્છેદને,

નો સંસારપરિક્ષિતૌ ન ચ પુનર્નિર્વાણનિત્યસ્થિતૌ;

ત્વત્પાદદ્વિતયં નમામિ મગવન્, કિંત્વેકકં પ્રાર્થયે,

ત્વદ્ભક્તિ-ર્મમ માનસે મવમવે, મૃયાદ્ વિમો! નિશ્ચલા॥૧॥

અર્થ:- હે પ્રભુ ! મને સ્વર્ગની સુંદર અપ્સ-
રાઓના સમુદાય મળે તેવી કપટ નથી.

મારા નરકનાં દુઃખો નષ્ટ થાય તેવી પણ
અભિલાષા નથી.

મારા સંસારના પરિભ્રમણનો સર્વથા ક્ષય
થાય તે માટે પણ મને ઇચ્છા નથી,

મારે સુખિપુરીમાં સદાય વાસ થાય તેની
પણ મને આહના નથી.

પરંતુ હે દેવાધિદેવ ! હું તને એક જ પ્રાર્થના
કેડું છું કે તારી ભક્તિ મારા અંતરમાં લવોલવ
અવિચલ રહે. . . .

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

૧

અનંતકર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંત સામર્થ્ય અને અનંત
સ્વરૂપવાળા તેમજ સર્વ અતિશયોના પાત્રરૂપ જોવા હે
ભગવંત ! હું તમને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરું છું !

૨

ત્રણ ભુવનના અધીશ, સર્વ વિશ્વપર વાત્સલ્યભાવને
ધારણ કરનારા, કરુણાના મહાસાગર અને ત્રિજગત્પૂજ્ય
જોવા હે પ્રભુ ! પ્રવિધાન સહિત હું તમારું સ્મરણ કરું છું.

૩

અતુર્વિધ ધર્મોના ઉપદેશ કરનારા, ચાર મુખવાળા અને
ચોથા પુરુષાર્થ (મોક્ષ)ના સ્વામી જોવા હે ભગવંત ! તમારી
અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ !

૪

જેનું સ્વરૂપ બહુ શકાતું નથી, જે મોટાથી પણ મોટા
છે અને જેને અનંતઅતુટ્ય સિદ્ધ થયેલા છે, જોવા તમો
ભગવંતને હું નમસ્કાર કરું છું.

૫

હે ભગવન્ ! જે કોઈ શાસ્ત્રમાં, જે કોઈ પ્રકારે અને
જે કોઈ નામથી, શબ્દેષ સહિત જોવા દેવગુણ વર્ણન કરેલું
છે, તે જાપ જોકજ છો અને તેથી જાપને મારા નમસ્કાર છે.

ત્રણે જમતને માટે લય'કર જોવા રાગ-રૂપને જેઓએ હણી નાખ્યા છે, તે પરમાત્મા નિદ્રામાં કે જાગૃત અવસ્થામાં મારું રક્ષણ કરનારા થાઓ !

શાસ્ત્ર સંબંધી સઘળો પરિશ્રમ જેમણે જ્ઞાન થવા બાંઠજ કૃષ્ણાળો બને છે તે એક વીતરાગ, સર્વ પરમાત્મા જ ધ્યાન કરવા લાયક તથા ઉપાસના કરવા લાયક છે.

પ્રભુની સ્તુતિ-સ્તોત્ર કરવા વડે હું વાણીને પવિત્ર કરું છું, કારણ કે આ ભવઅટવીમાં જન્મ પામ્યાનું પ્રાણીઓને એજ ખરું દુઃખ છે.

હે દેવ ! સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની ઉર્મિઓ કદી ગણી શકાય, પણ મારા જેવા પુરૂષો અતિશયીના પાત્ર જોવા તમારા ગુણોને ગણી શકે નહિ.

કુંભો વડે સમુદ્રના પાણીનું માપ કાઢવું એ જેમ અશક્ય છે, તેમ જડબુદ્ધિવાળા જોવા અમારા જેવા લાજળો પુરૂષો વડે પણ ગુણસમુદ્ર જોવા ભગવાન શ્રી જિનેશ્વર દેવોના ગુણોનું પ્રમાણ શોધવું એ અશક્ય છે : તેા પણ ભક્તિને વશ થયેલા જોવા અમે, અમારી શક્તિ કે યોગ્યતાનો વિચાર કર્યા વિનાજ ત્રિલોકનાથ શ્રી તીર્થ'કર દેવોના ગુણોનું ઉત્કૃષ્ટ કરવા માટે ઉત્સાહિત થઈએ છીએ.

તેલું કારણુ જો છે કે ભગવાનના શુભોના પ્રભાવથી અમારી મંદપ્રજ્ઞા પણ પ્રભાવશાળી બને છે. શુભોદ્ધી પદ્ધતિના દર્શનથી ભક્તિને વશ થયેલા અને બુદ્ધિથી દરિદ્ર જોવા પણ અમે નવીન નવીન વાચાને પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

જેમ અન્દ્રદર્શનથી મંદ દષ્ટિ પણ પડુ બની જાય છે, તેમ હે નાથ ! આપનો પ્રભાવ દેખવાથી અપ્રાણ માણસ પણ સ્તબ્ધ કરવા માટે પ્રાણ બની જાય છે.

હે ભગવન્ ! આપને નમસ્કાર કરનારાઓ તપસ્યા કરનારાઓના કરતાં પણ ચઢી જાય છે અને આપની સેવા કરનારાઓ યોગિઓથી પણ અધિક છે.

હે દેવ ! આપની સ્તુતિ કરનારાઓ, સર્વને માટે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય બને છે, આપની અર્ચા કરનારાઓ સર્વની અર્ચાને યોગ્ય બને છે, તથા આપને નમસ્કાર કરનારાઓ સર્વના નમસ્કારને પાત્ર બને છે. અરેઅર આપની ભક્તિ અચિન્ત્ય રૂઢને આપનારી છે.

સમસ્ત ઇન્દ્રિય અર્થને આપનારા હે પરમાત્મન્ ! જેઓના હૃદયરૂપી ચૈતન્યના અધિક્ષાતા આપ બન્યા છો, તે બંધાત્માઓથી આ જગતમાં બીજા કોઈ મોટા ભાગ્યશાળી છેજ નહિં.

૧૮૪

૧૬

હે દેવ ! મૂળં ચાલુસને જેમ અન્થાભાગ દેવળ કલેશને ગાટે જ થાય છે, તેવી રીતે આપની વાક્તિથી સૂન્ય જોવા આત્માઓનો મહાન ઘોરાતિથોર તપ પલુ દેવળ કાય-કલેશને જ આપનાર થાય છે.

૧૭

હે નાથ ! જ્યાં તમારું દર્શન નથી તે ઘર શા કામનું છે ? અને તમારા દર્શનથી પવિત્ર જોવું આ બધું ભૂમિતળ કદચાલુરૂપ છે.

૧૮

હે હિતકારી પ્રભુ ! તમારા ચરણપાં સ્પર્શ કયાં સિવાયના બીજાં જે કંઈ કમો છે તે સર્વ કુકમો છે, અને તેઓ આ અંધારની વૃદ્ધિના કારણ થાય જોવાં કમોતે પ્રસન્ના જ કરે છે.

૧૯

હે શ્રીગીશ્વર ! તમારા ધ્યાન વિના જે બીજાં ધ્યાન છે તે સર્વ દુષ્કાંત છે, જેનાથી પોતાના તંતુથી કરોળી-આની જેમ પોતાનો આત્મા જ બંધાય છે.

૨૦

હે અનંત શુશુના નિધાન ! તમારા શુશુની કથા વિના જે કથા છે તે સર્વ દુષ્ટ કથા છે, જેનાથી વાણી વડે તિત્તિર પક્ષીની જેમ વાણી વિપત્તિને પામે છે.

૧૮૫

૨૧

હે જગદ્ગુરુ ! તમારા અશ્વક્રમણની સેવાના પ્રભા-
વથી વિષય અને કષાયરૂપ ત્યા સંસારનો ઉચ્છેદ થાઓ
અથવા ભવેભવે તમારી ભક્તિ થવા કરો !

૨૨

ચન્દ્રયા જેમ સર્વ જલાશયોના જળમાં સમાન મીતિએ
બેતે છે, તેમ હે સ્વામિનૂ ! આપ પણ જગતના સર્વ
જીવોના ચિત્તમાં સમાનપણે વસો છો.

૨૩

ચોમણેમને કરનારા હે પ્રભુ ! તત્ત્વને આપ સ્વયં
જણાવો છો, આગને પણ આપજ દેખાડો છો, તથા વિશ્વને
આપ સ્વયં રક્ષો છો, તો પછી આપની પાસેથી હવે શું
માગવું ? અર્થાત્ મારે માગવાનું કંઈ રહેતું જ નથી. આપ
વગર મારે જ આપી રહ્યા છો.

૨૪

હે અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ પ્રભુ ! ઇચ્છા કર્યા વગર માત્ર
સ્મરણ કરવાથી પણ તમે મોક્ષને આપે થાઓ છો, તો
હથેન અને સ્તુતિ કરીને તમારી પાસે તેથી અધિક ફળ
શું માગીએ ?

૨૫

હે વિભુ ! તમને પ્રણામ કરવો તે પણ મનુષ્યોને
અચિન્ત્ય ચિન્તામણિરૂપ થાવ છે, તો તમારું મનથી, કથાન
અને વચનથી સ્તવન કરતાં શું ન થાય ?

૧૮૬

૨૬

હે પ્રભુ ! તમારા સ્તવનમાં, પ્રણામમાં, ધ્યાનમાં અને તમારા જ વિષયમાં અમારી પ્રવૃત્તિ રાહ રહો, બીજા મનોહર પદાર્થોની અમારે કાંઈ જ જરૂર નથી.

૨૭

હે ત્રિભુવનનાશક ! જેમ જેમ પ્રાણીઓ નિઃશ્વકૃતાથી તમારી ઉપાસના કરે છે, તેમ તેમ તમે તેમને ઉદ્ધૃષ્ટ કૃણ આપો છો, એ યોદ્ધા આશ્રય છે.

૨૮

કર્મને છેડવાને મોટો યત્ન કરી તમે જે પૂર્વે તીર્થ-કર નામકર્મ ઉપાજન કયું, તે જ તમારું નિઃસ્વાર્થ પરોપકારીપણું છે. આ જગતમાં ઘોર સંસારથી ભય પામેલા પ્રાણીઓને હે પ્રભુ ! તમારું સમવસ્ત્રણ મોટા કિલ્લાની પેઠે શરણુરૂપ છે.

૨૯

હે સ્વામિન્ ! દેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી આપ કૃતાય્ હોવા છતાં પણ દેવળ લોકો ઉપર ઉપકાર કરવાની આતરજ પૃથ્વીતલ ઉપર વિહાર કરો છો. શું ગગનમંડળમાં સૂર્ય પોતાના સ્વાર્થ માટે બિહારે છે ? નહિ જ.

૩૦

હે ત્રિભુવનેશ્વર ! ઘાતી કર્મોને હણ્યા બાદ શેષ અઘાતી કર્મોની આપ જે ઉપેક્ષા કરો છો, તેમાં ભુવનને ઉપકાર કરવા સિવાય બીજું શું કારણ છે ! કાંઈ જ નહિ.

૩૧

હે પ્રભુ ! વિશ્વના ઉપકારને માટે તમે વિહાર કરતાં
પ્રાણીઓને અસંખ્યવિત કલ્યાણ પણ શું શું પ્રાપ્ત નહીં થાય ?
અર્થાત્ સર્વ કલ્યાણ પ્રાપ્ત થશે જ.

૩૨

હે નાથ ! જેમ નિષ્કારણ જગતના ઉપકારને માટે
સૂર્ય પોતાના સકળ કિરણોથી વિશ્વને પ્રકાશિત કરે છે,
જેમ ચંદ્ર પોતાની જ્યૌત્સ્નાથી, વિશ્વનો સંતાપ હરે છે,
જેમ વર્ષાઋતુ મેઘના વળથી જગતને શુભન આપે છે,
જેમ વાયુ પોતાની નિરંતરની ગતિથી જગતને આત્માસન
કરે છે, તેવી રીતે નિષ્કારણ ત્રણ દેવોના ઉપકારને માટે જ
તમારી પ્રવૃત્તિ જલ્પ પામે છે.

૩૩

હે સ્વામિન્ ! પિતા, માતા, ગુરુ કે સ્વામી સર્વે
ઐકત્ર થઈને જે હિત નથી કરી શકતા, તે આપ ઐક પણ
અનેક જેવા બનીને જગતનું હિત કરે છે.

૩૪

હે નાથ ! અકવર્તીઓના અકોથી, વાસુદેવના શસ્ત્રથી,
ઈન્દ્રના વજ્રથી અને ળીબ ઈન્દ્રોના શસ્ત્રોથી પણ જે કર્મો
કેઈ દિવસ લેહાતાં નથી તે કર્મો તમારા દર્શન માત્રથી
લેહાઈ જાય છે.

૩૫

ક્ષીરસમુદ્રની વેલાથી, ચંદ્રાદિકની કાંતિથી, મેઘની
ધારાઓથી, ગોશીર્ષાદંનના વિદેપનથી અને કલ્હરીઓના

ઘાટા ઉધાનોથી જે દુઃખોનો પરિતાપ થતો હતો નથી,
તે તમારા દર્શનમાત્રથી તત્કાલ શાંત પામી જાય છે.

૩૬

અનેક પ્રકારના કષાયો (ઉકાળા)થી, ભૂત ભૂતના ચૂંચોથી,
ઘણા પ્રકારના લેપોથી, અનેક પ્રકારની શસ્ત્રક્રિયાથી તથા
બહુ રીતના ચંત્ર પ્રયોગથી, જે રોગો છેઢાલા નથી તે રોગો
તમારા દર્શનમાત્રથી પ્રત્ય પામી જાય છે.

૩૭

સકલ રાંપતિના એક હેતુશ્રુત એવા હે પ્રભુ ! એક
તરફ ધાર્મિક વર્ધા કાર્યો અને એક તરફ તપાસ દર્શન એ
બન્નેની તુલના કરતાં તપાસ દર્શન અધિક ફળપ્રાપ્તિના
સાધનરૂપ જણાય છે.

૩૮

હે પ્રભુ ! ત્યારે શું કહેવું. દુઃખમાં એટલું જ કહેવાતું છે
કે જે કાર્ત્તિ આ જગતમાં અસાધ્ય છે તે તમારા દર્શનમાત્રથી
સાધ્ય થઈ જાય છે.

૩૯

હે દેવ ! તે પુરુષોને ધન્ય છે કે જેઓ આપનાં અરણ્ય-
કમળનાં દર્શન કરવા માટે દૂર દૂરથી પવન હંમેશાં રાજહંસની
જેમ દોડીને આવે છે.

૪૦

હે ત્રિભુવનનાંધિવ ! સદાય આપનું દર્શન કરનારા
તિથિઓને પણ ધન્ય છે, ત્યારે આપનાં દર્શનથી વંધ્ય
એવા સ્વર્ગવાસીઓ પણ અધન્ય છે.

૧૮૬

૪૧

હે ભગવન્ ! તમારા દર્શનસુખથી અમારી દષ્ટિઓ
કૃતાર્થ થઈ છે, અને તમારું પૂજન કરવાથી અમારા હાથ
કૃતાર્થ થયેલા છે.

૪૨

હે પુરુષોત્તમ ! આજ મારો જન્મવૈભવ કૃતાર્થ થયો
છે, કારણ કે, તમારી પૂજનો મહોત્સવ કરવાનો અને લાભ
પ્રાપ્ત થયો છે.

૪૩

હે પ્રભુ ! જેઓ તમારી ઋષ્ટપ્રકારી પૂજા કરે છે,
તેઓના હાથમાં અણિમાદિ આઠે સિદ્ધિઓ સહજભાવે
પ્રાપ્ત થાય છે.

૪૪

હે પરમપુરુષ ! તે નેત્રોને ધન્ય છે કે જે પ્રતિદિન
આપનું દર્શન કરે છે, તેનાથી પણ તે હૃદયને વિશેષ ધન્ય
છે કે જે હૃદય નેત્રથી જોયેલા તમને હંમેશા ધારણ કરી
રાખે છે.

૪૫

હે અનુપકૃત ઉપકારી નાય ! તમારા દર્શનથી પ્રાણીઓ
જાણે મોક્ષની નિઃશ્રેણી હોય તેવી શુષ્કઠાણી શ્રેણીપર
સુખપૂર્વક આરોહણ કરી, મોક્ષને મેળવે છે.

૪૬

ગરુડના દર્શનથી જેમ દૃઢ નામપાશ પણ તૂટી જાય છે,

તેમ હે વિભુ ! તમારા દર્શનથી પ્રાણીઓના દેહ કર્મપાશ
પણ તૂટી જાય છે.

૪૭

હે અનંત શુભનિધિ ! લાખો જન્મથી ઉપાજન કરેલું
કર્મ પણ આપના દર્શનથી વિલીન થાય છે. ઘણા માળથી
પથર સરાન બનેલ ધી પણ શું ગતિથી દ્રવિત નથી થતું ?
ધાય છે.

૪૮

હે નાથ ! આપના આશ્રિતો આપની તુલ્ય બને, જોમાં
લેશ માત્ર અઘટિત નથી. દીપકના સંપર્કથી દીવેટો શું
દીપકપણને નથી પામતો ? પામે જ છે.

૪૯

હે દેવ ! આપનો આશ્રય કરનાર આત્મા શુરુકર્મી પણ
લઘુકર્મી બની જાય છે સિદ્ધરસનો સ્પર્શ શું લોહાને પણ
મુલકું નથી બનાવતો ? બનાવે જ છે.

૫૦

હે બ્રહ્મતપતિ ! જેનાવડે તમારા દર્શન થયા તે નેત્રને
પણ ધન્ય છે, અને જેનાવડે તમારા સ્પર્શ થયા તે હાથને
તે કરતાં વિશેષ ધન્ય છે.

૫૧

હે નાથ ! મારાં નેત્રો સર્વદા તમારા મુખને જોઈ વિલાસ
પામી, મારા હાથ તમારી ઉપાસના કરે, અને મારા કાનો
તમારા શુભના શ્રોતા થાઓ.

૫૨

૫૨

હે બિનનાથ ! તમારા સ્નાત્ર, અર્ચન વિગેરેનો જે મહોત્સવ કરવામાં આવેલો છે, તે ચિરકાળના અમારા મનોરથોરૂપી પ્રસાદ ઉપર કળશરૂપ થયેલો છે.

૫૩

હે જગન્નાથ ! સંપ્રત કાળે હું આ સંસારની પણ પ્રશંસા કરું છું, કારણ કે જેમાં સુક્તિના એક નિબંધ રૂપ તમારું દર્શન પ્રાપ્ત થયું છે.

૫૪

હે જગવન ! જ્યાં સુધી સૌવંદ્ય થયો નથી ત્યાં સુધી જ અંધકાર રહે છે, જ્યાં સુધી સિંહ આવતો નથી ત્યાં સુધી જ મજેન્દ્રો મહાધ. રહે છે. જ્યાં સુધી કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયું નથી ત્યાં સુધી જ દારિદ્ર્ય રહે છે; જ્યાં સુધી વૃષ્ટિકારક મેઘ થતો નથી ત્યાં સુધી જ જળની તંગી રહે છે, જ્યાં સુધી પૃથ્વી અન્ન ઉગતો નથી ત્યાં સુધી જ દિવસનો તાપ રહે છે, તેમ જ્યાં સુધી તમે જોવામાં આવેલા નથી ત્યાં સુધી જ આ જગતમાં કુળાધ રહેલો છે.

૫૫

હે નાથ ! તમને જોવાને, તમારી સ્તુતિ કરવાને અમે તમારું પૂજન કરવાને માટે મારા શરીરમાં અનંત નેત્રો, અનંત બિહ્વાઓ, અને અનંત ભુજઓ થાય એવી હું ઇચ્છા રાખું છું.

૫૬

પરમપદના પરમ હેતુ હે પ્રભુ ! જે દિવસો તમારા દર્શન-

૫૯૨

નથી પવિત્ર છે, તેજ ખરેખરા દિવસો છે; બાકીના જે દિવસો છે તે તો મારે અધારપણની શાંતિ લેવા છે.

૫૭

હે ક્ષમાસાગર ! જે પ્રાણીઓ નિત્ય તમને બુલે છે અને સેવે છે તેઓની હું હર્ષથી સર્વકાળ અનુભવના કરું છું.

૫૮

અનંતસુખના હાતા હે પ્રભુ ! જ્યોત્સ્નાથી વ્યાપ્ત જીવો અંદ્રમા જેમ ચક્રોર પક્ષીને હર્ષ આવે છે, તેમ કાંતિઓથી વ્યાપ્ત જીવો તમે સર્વની દૃષ્ટિઓને પરમ હર્ષ આપો છો.

૫૯

હે નાથ ! મારે બાગ્યે તમારા દર્શનથી હું ચિરકાળે પણ અનુગ્રહિત થયો છું, કેમ કે સાધારણ પુણ્યથી અહંત પ્રભુનું સાક્ષાત્ દર્શન થતું નથી.

૬૦

હે નાથ ! જેઓ તમારી આગળ ભૂમિપર આળોટી પૃથ્વીના રજથી વ્યાપ્ત થાય છે, તેઓને ગોરીર્ષઅંદનનો અંશભાગ દુર્લભ નથી.

૬૧

શરણાગતવત્સલ હે વિભુ ! જેઓ ભક્તિ વડે એક પુષ્પ પણ તમારા મસ્તક પર ચઢાવે છે તેઓ મસ્તક પર છત્ર ધારણ કરીને નિરંતર વિચરે છે.

૬૨

હે દેવ ! તમારા અંશ ઉપર જેઓએ જોડવાર પણ અંશભાગ કર્યો હોય તેઓ દેવદૂત્ય વસ્ત્રને ધારણ કરનારા થાય તેના કંઈપણ થંડા નથી.

૧૬૬

૬૩

હે નાથ ! જેઓ તમારા કંઠ ઉપર એકવાર પણ પુષ્પ-
માળા ધરે છે તેઓના કંઠ ઉપર દેવાંમનાઓ પુષ્પની માળા
પહેરાવવા ઉત્સુક થાય.

૬૪

હે પ્રભુ ! જેઓ તમારા અતિનિર્મળ શુષ્કોનું એકવાર
પણ વહુન કરે તેઓ આ લોકમાં અતિશયવાન ઘર્ષ દેવાં-
મનાઓથી બચાય છે.

૬૫

હે નાથ ! જેઓ નમ્ર યદને અતુરાઈથી તમારી આગળ
નૃત્યાદિક ભક્તિ કરે છે તેઓને ઝીરાવત હાથીના સ્કંધ
ઉપર આસન મળવું હુલ્લ નથી.

૬૬

હે દેવ ! જેઓ શત્રિ દિવસ તમારા પરમાત્મસ્વરૂપનું
ધ્યાન કરે તેઓ હંમેશાં આ લોકમાં સર્વમે ધ્યાન કરવા
શીઘ્ર થાય છે.

૬૭

હે સ્વામિન્ ! આપનું ધ્યાન, સ્તવન અને પૂજન કર-
નાર આત્માઓજ પોતાના મન, વચન અને કાયાને સંકળ
બનાવનારા છે.

૬૮

હે પ્રભુ ! જ્યાં સુધી તમે અધીશ્વર થયા નથી, ત્યાં
સુધી જ પ્રાણીઓના મનરૂપી ધનમે વિષયરૂપ તરફરો
ચોરી શકે છે.

૬૬

હે ભુવનેશ્વર ! ઉભવળ દર્પણ જેવા મારા મનમાં
હેમેશાં પ્રતિબિંબ રૂપે પડેલી તારાની મૂર્તિ મને મુક્તિ-
સુખના કારણરૂપ થાઓ.

૭૦

હે અનંતશુણના સાગર ! મનને જેમ મેરુ દ્વર નથી, તેમ
આપના અસંખ્યકમલોને વિષે બ્રહ્મવર્તુ આચરણ કરનારા
કિંકરોને લોકાગ્ર અર્થાત્ મોક્ષ પણ દ્વર નથી.

૭૧

હે નાય ! જે ભવ્યજનો તમારા શાસનરૂપી નિમિત્તો
ઉપર ચડ્યા છે, તે થોડા કાળમાં જિંઘા લોકાગ્ર ઉપર પણ
ચડી ચૂક્યા જ છે, એમાં દેશ પણ શંકા નથી.

૭૨

મહોન્મત્ત ઇન્દ્રિયોરૂપી મહોન્દ્રને નિર્મલ કરવા માટે
લૈષજ તુલ્ય આપતું શાસન, હે સ્વામિન ! જમતમાં જમવંત
વર્તે છે.

૭૩

હે પ્રભુ ! ભવ્ય પ્રાણીઓએ જેવા માત્રથી અથવા કથાન
કરવા માત્રથી તમે તેઓના કર્મરૂપ પાશને છેલ્લાને કાઢી
અપૂર્વ શક્તિરૂપ થાઓ છો.

૭૪

હે જગત્પતિ ! આ ઈશ્વરિક પદવીની પ્રાપ્તિ તો શું

૫૬૫

માત્ર છે ? કેમ કે, તમારી સેવાથી તો તમારી જોવા જ થવાય છે.

૭૫

હે વિલો ! સૂચી હમળની અલ્પકલ્પ થાય, તેમ વિશ્વના અધિકારને છેલનારા જોવા અપૂર્વ સૂચરૂપ તમારા જન્મથી આજે જન્મતમાં શુભ કર્મનો ઉદય થયેલો છે.

૭૬

હે પ્રભુ ! અંદ્રનાં કિરણ માત્ર પડવાથી જેમ શેફાળિકાના પુષ્પ ખરી પડે છે, તેમ તમારા દર્શનમાત્રથી પ્રાણીઓનું અશુભ પોતાનું કળ આપ્યા સિવાય બળી જાય છે.

૭૭

હે સ્વામિ ! શાગીને ઝોપધિની જેમ અભિરતિ જોવા અમને તમારું દર્શન મોટા ઉપકારને ઉત્પન્ન કરનારું થયેલું છે.

૭૮

વિશ્વને અભય આપનારું તમારું દીક્ષાધારી સ્વરૂપ તો જોકે તરફ રહ્યું, પણ હે ભગવન્ ! તમે આ બાલ્યાવસ્થાની મૂર્તિથી પણ, પ્રાણીઓના હુઃખને હરી દેશો છે.

૭૯

હે નાથ ! જેમ મુક્તાહારાદિ મારા હૃદયનું બાહ્ય આ-ભૂષણ છે, તેમ ત્રણ જન્મતના પતિ જોવા તમે મારા હૃદયનું આંતર આભૂષણ છો.

૮૦

હે પ્રભુ ! હોહર્મા તમારા પ્રસાદથી તમારા દર્શનદ્વં
રૂળ ઉત્તમ સમ્યક્ત્વ મને યાવજીવિત નિશ્ચળપણે રહેવારૂપ
થાઓ.

૮૧

હે દેવ ! હોહોની દ્રષ્ટિને અંધ કરનારૂં અને વિસ્તાર
પામતું હોપરૂપ અંધારૂં તમારા દર્શનરૂપ અમૃતાબ્જથી દૂર
નાસી જાય છે.

૮૨

હે જમન્નાથ ! તમારા દર્શનરૂપ જળના તરંગો સર્વ
પ્રાણીઓના કષાયાદિ મળણી તરેલા મનને ધોઈ નાખે છે.

૮૩

હે દેવ ! જ્યાં સુધી અજ પ્રાણીઓ તમારા વચનરૂપ
મંત્રને સાંભળતા નથી ત્યાં સુધીજ તેમને માનરૂપી ભૂત
વળગ્યા કરે છે.

૮૪

હે વિભુ ! તમારા પ્રસાદથી માથારૂપ ઝેરીને તોડી સર-
લતારૂપ વાહનમાં બેસનારા પ્રાણીઓને મુક્તિ કાંઈપણ દૂર નથી.

૮૫

હે પરમેશ્વર ! આજે સારે ભાગ્યે તમારૂં દર્શન થવાથી
સારે પૂર્વસંચિત પાપરૂપ શત્રિનો પ્રભાત સમય થયો છે.

૮૬

આત્માની સાથે નિત્યપણે પરોવાયેલા પ્રાણીઓનાં કુકર્મો

અયસ્કાંત મણિથી દોઢાની જેમ તમારા હર્શનાદિકથી આજે
જુદા પડી બાજો.

૮૭

મધ્ય દિને જેમ પ્રાણીઓના શરીરની છાયા ચંકાવાઈ
બાય છે, તેમ હે પ્રભો ! આપના પ્રભાવરૂપી મધ્યાહ્ન
પ્રાણીઓના કમોને ચંકાચી નાજે છે.

૮૮

જેવી રીતે તમારા અરણુનખનાં કિરણો મારા શિર
આગળ પ્રસરવાથી મને આભૂષણરૂપ થાય છે, તેવી રીતે
આ મુગટ વિજેરે આભૂષણો થતાં નથી.

૮૯

હે ત્રિજમન્નાથ ! તમારા શુભોની સ્તુતિ કરતાં મને જે
પ્રસન્નતા થાય છે, તેવી પ્રસન્નતા આરણ્ય ભાટો મારી
સ્તુતિ કરે છે, ત્યારે મને થતી નથી.

૯૦

તમારી પાસે ભૂમિ હંપર બેસતાં જેવી મારી ઉન્નતિ
થાય છે, તેવી ઉન્નતિ સૌધર્મ્યભાગી અંદર સિંહાસનપર
બેસતાં થતી નથી.

૯૧

હે પ્રભુ ! તમારા જેવા સ્વામીની પરતંત્રતામાં લાંબો
કાળ રહેવાને જેમ હું ઇચ્છું છું, તેવી રીતે રાજ્યની સ્વ-
તંત્રતામાં પણ રહેવાને હું ઇચ્છતો નથી.

૧૬૮

૬૨

તમારા કર્શનમાત્રથી જ પ્રાણી, બીજાં કર્મોને ભૂલી
જઇ આત્મારામી થાય છે તો તમારી દેશના સંભળવાથી
તો શું ન થાય ?

૬૩

હે જિનેશ્વર ! તમારા ચરણકમળમાં ભ્રમરરૂપે રહેતાં
મને એટલો બધો હર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, કે જેથી ભોમને
માટે કે મોક્ષને માટે મને સ્પૃહા જ રહેતી નથી.

૬૪

તમારા કર્શનરૂપ અમૃતપાનવડે જેમના શરીર ઉચ્છ્વાસ
પામેલા છે, એવા પ્રાણીઓના કર્મબંધ અવશ્ય તુટી જાય છે.

૬૫

વિવેકરૂપી હર્ષણુને સાફ કરવામાં તત્પર અને કલ્યાણ-
વૃક્ષના બીજ જેવા તમારા ચરણનાં રજકણો અમોને પવિત્ર
કરેા.

૬૬

હે દેવ ! તમારા નામરૂપ રક્ષામંત્રથી સંવર્નિત થયેલા
આ જગતને હવે યહી પાપરૂપ પિશાચ વળગી શકશે નહિ.

૬૭

હે સ્વામી ! અમારા પૂર્વના પુણ્યાત્તુળધી પુણ્યજ છે
કે જેથી અસાધારણ સુખ આપનાર તમે દષ્ટિગોચર થયા છો.

૬૮

સ્વામિન્ ! સંભળેલા, સંભારેલા સ્તુતિકરેલા, ક્યાન
કરેલા તમે સર્વ પ્રકારે સુખને માટેજ યાચો છો.

૧૯૬

૬૬

હે સ્વામી ! તમારી પાસે શાશ્વત વૈશ્વથી અંધ થયેલા બહિરંગ શત્રુઓ જ માત્ર શમી બાય છે, જોમ નહિ પણ અંતરંગ શત્રુઓ જે કામ-કેવાદિ છે તે પણ શમી બાય છે.

૧૦૦

હે દેવાધિદેવ ! આજે સારે ભાગ્યે મારા હૃદયરૂપી મંદિરમાં તમે નિવાસ કરી તેને સનાથ કરેલું છે.

૧૦૧

હે નાથ ! જેમ શ્રાંત થઈ ગયેલાઓ રથને, તૃપાતુરો નદીને, તાપથી તપેલાઓ વૃક્ષની છાયાને, ડુખી જતાઓ વહાણને, રોગીઓ ઔષધને, અંધકારથી અંધ થયેલાઓ દીપકને, હિમથી પીડિત થયેલાઓ સૂર્યને, માખં બૂલી મયેલાઓ લોભીઆને, અને વ્યાગ્રથી ભય પામેલાઓ અગ્નિને પ્રાપ્ત કરે, તેમ અનાથપણને લીધે ઘણા કાળથી વિધુર થઈ ગયેલા અમોએ અત્યારે તમારા જેવા તીર્થંયતિ નાથને પ્રાપ્ત કરેલા છે.

૧૦૨

આકાશના વાહણની જેમ ચન્દ્રમાની ચન્દ્રિકાની જેમ કે માર્ગનાં છાયાવૃક્ષોની છાયાની જેમ આપની કૃપા, હરિદ્ર કે ધનાઢ્ય મૂખ કે શુભી, સર્વ કેઈને સમાન રીતિએ ઉપકારક છે.

૧૦૩

હે પરમેશ્વર ! ન્યાયી રાજા જેમ શત્રુ પાસેના દેશને સુક્રા કરી તેવું રાજ્ય તેના મૂળ માલીકને આપે તેમ તમે

અનંત પ્રાણીઓને કર્મબંધનોથી મુક્ત કરીને અચ્ચત્ત સુખ આપે છે.

૧૦૪

હે સ્વામી ! શાગદ્રેષાદિ તસ્કરો મોહરૂપ અવસ્થાપિની નિદ્રા મૂકીને આ ત્રણ જગતને તાંબા વળતથી લુટી લે છે, માટે હવે ચત્વર તેની રક્ષા કરો.

૧૦૫

હે પરમેશ્વર ! અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ કે જેથી અમે વિષય-કષાય, શાગ-દ્રેષ અને મોહાદિકથી અતિર ૨૪એ.

૧૦૬

મોક્ષદારમાં પ્રવેશ કરવાને ઉત્સુક મનવાળા પ્રાણીઓને મોહરૂપી અંધકારમાં તમે જે દીપકપણું ધારણ કરો છે, તેવું બીજે દોષ ધારણ કરતો નથી.

૧૦૭

જેમ ચીકણા પદ્મોના યોગથી પાત્ર ૪ણ ચીકણું થાય છે, તેમ તમારા શુભને ગ્રહણ કરવાથી સાણસ પણ તત્કાળ શુભી થઈ જાય છે.

૧૦૮

આ જાંઘારરૂપી સરિતાના શાગ અને દ્રેષ જો બે પ્રવાહ છે, તેની મધ્યમાં દ્વીપની જેવા મધ્યસ્થપણમાં તમારા શાસનથી રહેવાય છે.

૧૦૯

હે ! પ્રભુ શત્રિમાં દીપક, સમુદ્રમાં છીપ, મરૂદેશમાં વૃક્ષ અને શિતકાળમાં અગ્નિસમાન દુર્લભ આ આપના

સરણક્રમળના રજકણુ અમને કલિકાલમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે એ અમારું મહાન અહોભાગ્ય છે.

હે પ્રભુ ! આપના દર્શન રહિત કૃતયુગાદિકમાં (સત્યયુગ-માદિકમાં) હું અટવી મધ્યે જાટકયો છું પણ આપનું દર્શન ન મળ્યું તેથી તે કૃતયુગ મને સફળ ન થયો.

જેથી જેમાં આપનું દર્શન પ્રાપ્ત થયું એવા કલિકાલને પણ અમારો નમસ્કાર હો ! ભવતારક આપનું દર્શન જો મળે તો તે કલિયુગ પણ વખાણવા લાયક બને છે.

હે પ્રભુ ! જેમ વિષહારિ રત્નથી વિષયુક્ત ફણીધર શોભે છે, તેમ સંપૂર્ણ દોષ રહિત એવા આયથી બહુ દોષયુક્ત એવો કલિકાલ પણ શોભા પામે છે. ફણીધર ભયંકર છે પણ તેમાં રહેલો મણી વિષનો નાશ કરનાર છે તેમ તમે પણ કલિકાલરૂપી ફણીનું વિષ દૂર કરનાર મણીની જેમ કલિકાલમાં છો ! તો આપને લીધે કલિકાલ પણ શોભી રહેલ છે.

હે વીતરાગ ! આપ સુક્તિપુરી પ્રત્યે પ્રચાલુ કરતા પ્રાણીઓને વગર માગ્યા સહાયતાતા છો, સ્વાર્થ વગર હિત-કારી છો, પ્રાર્થના કરાવ્યા વગર પરીપકાર કરનારા છો, અને નિષ્કારણુ બંધુ છો.

૨૦૨

૧૧૩

હે પ્રભુ ! આપ મમત્વ વગર સિંગધ મનવાળા છો, માજીન વગર ઈજ્જતી વાણીવાળા છો; પ્રક્ષાલન કર્યા વગર નિર્મળ આચરણવાળા છો, તેથીજ શરણ કરવા યોગ્ય એવા આપનું શરણ સ્વીકારું છું.

૧૧૪

હે વીતરામ ! આપની સમતા આશ્રિયકારી છે, આપણું રૂપ અદ્ભુત છે, અને સર્વ જીવ ઉપર આપની કૃપા અદ્ભુત છે. એવી રીતે સર્વ અદ્ભુત (આશ્રિય)ના પરમ નિધાન એવા આપ પરમાત્મા પ્રત્યે જ્યારે નમસ્કાર હો !

૧૧૫

હે વીતરામ ! આપની સ્તુતિ કરનાર કે નિંદા કરનાર ઉપર આપ સમાન મનોવૃત્તિ ધારણ કરવાવાળા હોવા છતાં, પ્રથમજ અને નિંદકને શુભાશુભ જિન્ન જિન્ન ક્રૂરને આપનારા થાઓ છો, એ આશ્રિયજનક છે !

૧૧૬

સ્તનાકર જેમ સ્તનો વડે શોભે છે, તેમ હે જમતપતિ ! આપ પણ અનંતહીન-દર્શન-વીર અને આનંદાદિ સ્તનો વડે શોભી રહ્યા છો.

૧૧૭

રાત્રિ જેમ ચન્દ્રથી શોભે છે, સરોવર જેમ હંસથી શોભે છે અને વહન કમળ જેમ તિલકથી શોભે છે તેમ હે ત્રિભુવનનાથ ! ત્રણે ભુવન એક આપના વડે જ શોભી રહ્યા છે.

૧૮૩

૧૧૮

હે ભગવન્ ! આપની ભક્તિના લેશનુ ફળ પણ મોટી
ઋદ્ધિ અને કાન્તિવાળા દેવો જ્યાં રહેલા છે એવી સ્વર્ગ
ભૂમિમાં નિવાસ છે.

૧૧૯

હે સ્વામિન્ ! આપના નામમંત્રનો જાપ એ જાપ કરનાર
આત્માને સર્વ-સિદ્ધિ-સમાધર્ષણ મંત્રપણાને પામે છે.

૧૨૦

આપની ભક્તિની વિષે તલ્લીન થયેલા આત્માઓને લેહવા
માટે વળ કે છેહવા માટે શૂંઘ પણ સમર્થ નથી.

૧૨૧

હે ભગવન્ ! આપને જેઓ અનિમેષ સ્થિર નેત્રો વડે
નિરંતર જુએ છે, તેઓ પરલોકમાં અનિમેષભાવ (દેવત્વ) ને
પામે, તેમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી.

૧૨૨

હે ભગવન્ ! આપના પાદનખની દીપ્તિઓ ભવશત્રુથી
ત્રાસેલા આત્માઓને વળપંજરસમાન રક્ષણ આપનારી થાય છે.

૧૨૩

હે દેવ ! દુઃખરૂપી હાવાનજના તાપથી તપેલા આત્મા-
ઓને આપની ભક્તિ અપાઠી મેલની વૃદ્ધિની જેમ પરમ
શાંતિ આપનારી છે.

૧૨૪

હે ભગવન્ ! મોહાધિકારથી મૂઠ આત્માઓને માટે
આપની ભક્તિ વિવેકરૂપી દીપને પ્રગટાવનારી છે.

૫૦૪

૧૨૫

હે પરમેશ્વર ! દેશના આપતી ગખતે શારદા વત્સને
પ્રસવ આપનારી તમારી વાણીરૂપ ગાયને અમે વંદના
કરીએ છીએ.

૧૨૬

તમે અમને દિન પરદિન ગદિગદિએ જોવામાં આગ્યા
છો, હે નાથ ! માગના વૃક્ષની છાયાની જેમ વિદ્યને ઉપ-
કાર કરનાર તમારું ઉત્તમજ્ઞ દેવજ્ઞાન જય પામે.

૧૨૭

વરસાદના પાણીથી જેમ જંબૂવૃક્ષના ફળો ખરી પડે છે,
તેમ આપની દેશનારૂપી જગત સિંગનથી પ્રાણીઓના ક-
ર્મચાશે શીઘ્ર ગળી જાય છે.

૧૨૮

હે પ્રભુ ! જ્યાં સુધી તમારા વચનરૂપી અમૃત આ
લોકમાં મિથ્યાત્વરૂપી સર્પ ગિરઠાળ સમર્થ થઈ પ્રવર્તે છે,
પણ ઘાતી કમોના ક્ષયથી જેમ તમોને દેવજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું છે, તેમ તમારા ઉપદેશથી આ જગતને મિથ્યાત્વનો
નાશ થઈને સમઠિતની પ્રાપ્તિ થશે.

૧૨૯

હે સ્વામિન્ ! અમૃતના ઘુંટકા જેવા તમારા દેશના-
વચનો સંસારરૂપ મરૂદેશમાં મગ્ન થયેલા અમોને સ્વસ્થ
કરવાને આટે આવ.

૧૩૦

જેઓ અન્ય કમીનો ત્યાગ કરી તમારી દેશના સંભળે છે, તેઓ ક્ષણવારમાં પૂર્વે કરેલા તમામ કમીનો ત્યાગ કરનારો થાય છે.

૧૩૧

વસ્ત્રો મેલ જેમ સ્વચ્છ પાણી વડે સાફ થાય છે તેમ હે દેવ ! આપની દેશનારૂપી નિર્મળ જળ વડે ધોવાયેલા આત્માઓ કમંમલથી રહિત બને છે.

૧૩૨

હે નાથ ! આપની દેશનાના પ્રભાવે હવેથી નરકનો માગ ખીલાઈ જશે, તિથંચ યોનીમાં પશુ થોડી ગતિ પ્રવર્તશે, સ્વર્ગલોક એક સીમાડાના બીજા ગામડા જેવું થશે, અને મુક્તિ જે ઘણી દૂર છે તે પશુ નજીક થશે.

૧૩૩

હે પ્રભુ ! દેવ અને હાનવથી હું મનુષ્યોની મોટી મહત્તા માનું છું. કારણ કે તમે લોકને વંદન કરવા યોગ્ય એવા તમે મનુષ્યપણામાં પ્રગટ થયેલા છો.

૧૩૪

સૂર્યથી જેમ આકાશ, હંસથી જેમ સરોવર અને રાત્રીથી જેમ નગર તેમ તમારાથી આ ભરતક્ષેત્ર શોભે છે

૧૩૫

જો કે તમે માત્ર ભારતવર્ષમાં રહ્યા છો, તે છતાં સર્વ ઠેકાણે વ્યાપ્ત થયેલા જણાઓ છો, કેમકે સર્વ સ્થાનકે રહેલા પ્રાણીઓના ભવની પીડાનો તમે નાશ કરો છો.

હે પ્રભુ ! તમે કૌંઈવાર વિદ્યાધરના મોટી ઋદ્ધિવાળા ચક્રવર્તી થયા છો, કૌંઈવાર ઉત્કૃષ્ટ બળવાળા ગળદેવ થયા છો, કૌંઈવાર અચ્યુતેન્દ્ર થયા છો. કૌંઈવાર મહાશાની ચક્રવર્તી થયા છો. છેવટે આજે તીર્થંકરનાં જન્મગી તમારા વર્તુનની વાણી પરિપૂર્ણ થઈ ગઈ છે.

હે નાથ ! મોક્ષરૂપ સાધનને આધી દેવા આજે તમારું શિષ્યપણું ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળા એવા અને હ્રમણાં જ આ દક્ષિણ વારતવર્ષમાં ચતુષ્યપણું પ્રાપ્ત થાઓ.

હે સ્વામી ! મહાપુણ્યનું કારણ એવું તમારું કથન જો અમને ન થયું હોત તો અમે કે જે અવિરત છીએ તેમનો જન્મ બધો નિરર્થક થઈ જત.

હે જગદ્ગુરુ ! અમારા જેવાને પ્રવં પુણ્યના યોગથીજ કલ્યાણપ્રાપ્તિના ચિંતામણિરૂપ તમારા કલ્યાણકના ઉત્સવો પ્રાપ્ત થાય છે.

હે ઈશ ! તમોને હું કેટલું સ્નાત્ર કરાવું ? તમારું કેટલું પૂજન કરું ? અને તમારું હું કેટલુંક સ્તવન કરું. ? અને તમારું આરાધન કરવામાં તૃપ્તિજ થતી નથી.

હે જમત્પતિ ! આજે ક્ષીરસાગર પ્રમુખ જળાશયોનાં જળ, પદ્મ વિગેરે દ્રહોનાં જળ અને કમળો, હિમાલય વિગેરે પર્વતોની ઔષધિઓ, બદ્રશાળ પ્રમુખ વનનાં પુષ્પો અને મલયાચલની આસપાસની જ્વાલિનાં અંદન એ સર્વે તમારા સ્નાત્રમાં ઉપયોગી થવાથી કૃતાર્થ થયાં છે.

હે પ્રભુ ! તમારા અંગના સ્પર્શથી, તમારી સ્તુતિ કરવાથી, તમારા નિર્માલ્ય સુંઘવાથી, તમારા દર્શનથી અને તમારા ગુણગાન સંલગ્નવાથી અમારી પાંચે ઇન્દ્રિયો કૃતાર્થ થઈ મધ્ય છે.

હે દેવ ! અત્યારે તમારા સ્તોત્રથી, ધ્યાનથી અને પૂજા-દિગ્દર્શી અમારા વાણી, મન અને શરીરે કલ્યાણકારી રૂળ મેળવ્યું છે.

તમારા મિંબથી અલંકૃત થયેલો આ મેરૂગિરિ આજે તમારા પ્રસાદની જેમ સર્વ પર્વતોમાં ઉત્કૃષ્ટ અને તીર્થરૂપ થયેલો છે.

હે દેવ તમારા જન્મ કલ્યાણકારી મહોત્સવ કરવાથી આ બધા દેવતાઓનું ઐશ્વર્ય પણ કૃતાર્થ થયું છે.

૨૦૯

૧૪૬

હે પ્રભુ ! તમને સ્નાત્ર, અંમરાગ, નેપથ્ય ને આભૂષણ
વિગેરે ધારણ કરાવવામાં તમારા પ્રત્યાઠથી હંમેશાં મારો
અધિકાર રહ્યો.

૧૪૭

હે ભુવનેશ્વર ! તમારા દર્શનથી અને સ્પર્શથી આજે
નેત્ર અને હાથ ખરેખરા નેત્ર અને હાથ થયાં છે.

૧૪૮

હે દેવ ! તમારા અશ્વરૂપરૂપથી પણ પ્રાણી નિર્મળ
થાય છે, શું સ્પર્શવેધી રસથી ઢોહું પણ સુવર્ણ નથી થતું ?

૧૪૯

હે અધીશ ! જેઓ હંમેશાં તમારું દર્શન કરે છે,
તે મનુષ્યોને પણ ધન્ય છે કારણકે તમારા દર્શનનો ઉત્સવ
સ્વર્ગના રાજથી પણ અધિક છે.

૧૫૦

હે નાથ ! જેમ પંકજ (કમલ) કાઠવમાંથી ઉત્પન્ન થાય
છે, તથાપિ તે કાઠવની સાથે લેણાતું નથી. તેમ તમે સંસાર-
રમાં વસો છો, છતાં તેમાં લિપ્ત થતા નથી.

૧૫૧

હે નાથ ! જેમ જેમ તમારે વિષે અમારી ભક્તિ વિશેષ
વિશેષ થાય છે, તેમ તેમ અમારાં પૂર્વ કર્મો લઘુ થતાં જાય છે.

૧૫૨

જે પ્રમાદીઓને તમારા અશ્વરૂપું દર્શન થતું નથી તેવા

સ્વર્ગીઓ ભલે સુખી કહેવાતા હોય છતાં પણ તેમનામાં
અમે નારકીજીવોમાં કંઈપણ ભેદ નથી.

૧૫૩

હે નાથ ! વિશ્વને જાણ્ય આપનાર જોવા તમે વિદ્યમાન
છતાં હવે કોઈને કંઈ પણ ભય નથી, પણ જ્યારે અમે
અમારા સ્થાનમાં જઈશું, ત્યારે તમારો વિશ્રામ થશે તેનો
અમને ભય છે.

૧૫૪

શ્રીમન્નતુના તાપથી તપેલા વટેમાર્ગીઓને જેમ વધાંદ
પ્રાપ્ત થાય, તેમ સ્વામી વગરના જોવા અમોને ચિરકાળે
તમે જોકે ઉત્તમ સ્વામી પ્રાપ્ત થયેલા છો.

૧૫૫

હુનિયાના જીવો શરદીથી બચવા માટે જેમ સૂર્યનો
આશ્રય લે છે, તેમ હે દેવ ! ઘોર સંસારના દુઃખોથી બચવા
માટે વિવેકી આત્માઓ આપનો જ આશ્રય લે છે.

૧૫૬

સુખ હોલે ચિત્ત શુભ ભાવથી,
ભવોત્તમ તાહરી સેવ દે;
યાચીએ કોડી જતને કરી,
જોહ તુજ આગલે દેવ દે. ૧

હવે પછીના પંદર સુભાષિતોમાં આ જ પ્રાર્થના જુદી
જુદી રીતે રજુ થાય છે.

૧૧૬

૧૫૭

હે જગત્પતિ ! તમારા ચરણનું મને વારંવાર કર્શન થાઓ, જોવીજ હું ઇચ્છા શાખું છું તે સિવાય મોક્ષની પણ મને ઇચ્છા નથી.

૧૫૮

હે સ્વામી ! હવે હું કલ્પાંતરનું સામ્રાજ્ય કે અનુત્તર વિમાનનો નિવાસ પણ ઇચ્છતો નથી, ફક્ત તમારા ચરણ-કમળની સેવાને જ ઇચ્છું છું.

૧૫૯

હે પ્રભુ ! તમે સર્વ જીવોના સર્વ ભાવ લાણો છો અને સર્વના સદા હિતકારી છો તેથી તમારી પાસે કાંઈપણ પ્રાર્થના કરવાની જરૂર નથી તથાપિ જોટલી પ્રાર્થના કરું છું કે જેમ તમે પૃથ્વીમાં વિહાર કરી, ગામ, શાકર અને નગર વિગેરેને ક્ષણે ક્ષણે છોડી દો છો, તેમ કેાઈ વખત પણ મારા હૃદયને છોડશો નહિ !

૧૬૦

આ લોકમાં, સ્વર્ગમાં, કે બીજે ગમે ત્યાં હું તમારું વાહન થાઉં જોવી ઇચ્છા શાખું છું.

૧૬૧

હે જગત્પતિ ! જેવા તમે આ ભવમાં મારા સ્વામી થયા છો, તેવી રીતે ભવાંતરમાં પણ મારા સ્વામી થાઓ, જો સિવાય બીજે કેાઈ મારો મનોરથ નથી.

૬૧૧

૧૬૨

અને હે ભગવન્ ! તમારા પ્રસાદથી નિરંતર તમારા અરણ્યકમળમાં મારું ચિત્ત બ્રમરૂપ થયેલું રહે એવી રીતે મારો સર્વકાળ નિર્ગમન થલો. !

૧૬૩

તમારા શુષ્કનું વણું કરવાને હું સમર્થ નથી, તેથી માત્ર હું મારો સ્વાર્થ જ કહી બતાવું છું કે-હે નાથ ! પ્રત્યેક ભવને વિષે તમાર અરણ્યકમળમાં મારી પૂણું ભક્તિ હલો.

૧૬૪

હે ભગવન્ ! દેવલોકમાં પણ બ્રમરાની પેઠે તમારા અરણ્યકમળમાં લીન થયેલા ચિત્તવડે મારા દિવસો નિર્ગમન થાઓ.

૧૬૫

વાસગૃહમાં દે સજમાં બેસતાં અને ચાલતાં એવા મારે સર્વે અર્થની ચિદ્ધિને આપનારું, તમારા નામરૂપ મંત્રનું સ્મરણ થયા કરો.

૧૬૬

હે પ્રભુ ! નિયાળું બાંધવું એ નિષિદ્ધ છે. તો પણ 'તમારા દર્શનનું કૃણ મને તમારી ભક્તિ રૂપે જ નિરંતર થાઓ' એવું નિયાળું હું બાંધું છું.

૧૬૭

હે જગન્નાથ ! વારંવાર નમસ્કાર કરીને હું આપની પાસે એકજ યાચના કરું છું કે-આપના પ્રસાદથી સમુદ્રના પાણીની જેમ અક્ષય એવી ભક્તિ આપને વિષે મને પ્રાપ્ત થાઓ.

૬૧૨

૧૬૮

હે પ્રભુ ! તમારા નામની સ્મૃતિ કે જે આ લોક અને
પરલોકમાં વાંછિત મનોવશને આપવામાં કામધેનુ તુલ્ય છે
તે હું મને ત્યાં સહુ તો પણ મને પ્રાપ્ત થયા કરજો.

૧૬૯

હે ભગવન્ ! આપ મને ત્યાં હો, પણ અમારા હૃદયમાં
કદાપિ ત્યાગ નહિ કરતા, જોટલુંજ અમે આપની પાસે
માગીએ છીએ.

૧૭૦

હે જમન્નાથ ! ભવોભવ તમારા ચરણપુ' મને શરણ
થાને ! જોવી હું પ્રાર્થના કરું છું, તમારી સેવાથી શું સાધી
શકાતું નથી ? બધુંજ સાધી શકાય છે.

૧૭૧

હે ત્રણે જમતના નાથ ! હું તમારી પાસે જોટલુંજ માંગુ'
છું કે મારું મ આમામાં જાણે વ્યાપ્ત હોય, હોતશયેલું
હોય અને હ 'શાં જોડાયેલું' હોય તેમ રહ્યા કરજો.

ભક્તિ સુધા બિન્દુ

વિભાગ બીજો

(અવતરણિકા)

અહીં ૧૭૧ નંબર સુધી ત્રિપષ્ટિ શલાઠાપુરુષ ચરિત્રમાંથી પ્રભુભક્તિ વિષયક સુભાષિતો રજુ કરવામાં આવ્યા છે. હવે અહીં નીચે ક્રમ નં. ૧૭૨થી શ્રી વર્ધમાન દ્વાત્રિંશિકા, વિમલીયાસ્તુતિ, ઋષભપંચાશિકા, પરમાર્હત કુમારપાલ ભૂપાલ વિરચિત સાધારણ જિન સ્તવન, વીતરાગ સ્તોત્ર, ચૌમશાસ્ત્ર તથા શ્રી સિદ્ધસેન હીવાકરસૂરીશ્વરજી મ. વિરચિત શકેસ્તવ આદિ ગ્રંથોમાંથી પ્રભુભક્તિ વિષયક સુભાષિતો રજુ કરવામાં આવે છે.

સવચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતા જીવને દુઃખમાત્રનું
મુખ્ય કારણ પૂર્વે તેણે અરિહંત પરમાત્માની
ભક્તિ નથી કરી તે છે.

મહાવ્યાધિગ્રસ્તઃ શતિત્વસનં દીનવદનો,

બુદ્ધશાક્ષમાત્મા. પરમૃદ્ધતપ્રેક્ષણપરઃ ।

સ દુઃસ્વાર્તો લોકે, મમતિ હિ મયે યેન ગુધિયા,

ન સદ્મક્ત્યા ધ્યાતો, નનુ જિનપતિશ્ચિતિત્તફલઃ ॥

- (૧) મહાન વ્યાધિઓથી પીડાયેલો,
- (૨) ક્ષાંત્યા-તૃષ્ટ્યા વચ્ચે ધારણ કરનારો,
- (૩) યજ્ઞજ્વલોને ઠંડુણના સ્થાનરૂપ,
- (૪) અતિ દીન વદનવાળો-સાવ રાંકડો (દયામણો),
- (૫) ભૂખની પીડાથી જેનું પેટ ઉંડું ઉતરી ગયું છે,
- (૬) અને તેથી બીજાઓના ઘર તામે ટગર-ટગર જોનારો,
- (૭) તથા દુઃખથી અત્યંત પીડાયેલો થઈને અત્યંત દરિદ્રી
જીવ, લોકમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તેનું મુખ્ય કારણ
હૃદય બુદ્ધિવાળા તેણે કોઈ ભરણી ચિંતવન કરવા
માન્યથી ધનિષ્ઠત ફેલને આપનારા એવા શ્રી
અરિહંત પરમાત્માનું ધ્યાન કર્યું નથી તે છે.
અર્થાત્ પૂર્વે અરિહંત પરમાત્માની ભક્તિ તેણે કરી
હોત તો તેની આ ઠાણત કદી પણ ન થાત.

૧૭૨

જેમણે કહેલો તપ, સંયમ, સત્ય વચન, બ્રહ્મચર્ય, અચૈય, નિરભિમાનિપણું, આજીવ (સરલતા), અપરિગ્રહ, સુક્રિત (નિલોભતા) અને ક્ષમા એ હથ પ્રકારનો ધર્મ જમતમાં સદા જયવંત વતે છે, તે શ્રી જિનેન્દ્ર પ્રભુ એક જ મારી ગતિ થાઓ.

૧૭૩

કોઈ પંડિત પુરૂષો શુભ ધ્યાનરૂપ જાળથી પવિત્ર યર્થ અને સદાચારરૂપી દિવ્ય વસ્ત્રોથી અંગને અલંકૃત કરી, પોતાના શરીરરૂપ મંદિરમાં જે ભગવંતના સ્વરૂપની પૂજા કરે છે, તે એકજ જિનેન્દ્ર મારી ગતિ થાઓ.

૧૭૪

ધન્ય એવા પુરૂષો હયા, સત્ય, અચૈય, નિઃસંઘ સુદ્રા, તપ, જ્ઞાન, શીલ, અને શુરુની ઉપાસના પ્રમુખ આઠ પુષ્પોથી જે ભગવંતનું જ્ઞાનજ્યોતિમાં પૂજન કરે છે, તે શ્રી જિનેન્દ્ર પરમાત્મા એક જ મારી ગતિ હો.

૧૭૫

હે અનંતવીરના સંહાર ! જમતને આલંબન દેનાર ! નાથ ! મને સંસારરૂપી અટવીથી પાર ઉતારીને ભય વગરનો કરો.

૧૭૬

હે નાથ ! કમળના વનનો વિકાસ કરનાર જેમ સૂર્ય સિવાય બીજું કોઈ નથી, તેમ હે જગતના ચક્ષુ ! આપના વગર મારી નિવૃત્તિ (મોક્ષ) કોઈથી થનાર નથી.

હે મહાશામ ! સંસારથી પાર પાડતા જોતા આપને
જોયા બાદ આ સંસારમાં જોઈ ક્ષણ પણ રહેવામાં આવતું
પડતો નથી. કિન્તુ હે નાથ ! હું શું કરું ? આ અંતરંગ
શત્રુઓનો સમૂહ મને સત્વર સખત રીતે બાંધી દે છે. હે
નાથ ! મારી ઉપર કૃપા કરીને તે શત્રુસમૂહને પ્રથંક
લીલાથી દૂર કરી આપો જેથી હું આપની પાસે આવી પહોંચું !

હે ધીર ! આ સંસાર તારા આધારે છે અને આ સંસાર
થી નિસ્તાર પણ તને આધીન છે તો પછી હે પરમેશ્વર !
મને તારવામાં આ માટે ઢીલ કરાય છે ?

માટે હવે મને સંસારથી પાર ઉતારો, ઢીલ ન કરો. હે
નાથ ! જેને બીજા ઢાંઢનો આધાર નથી જોતા તારા જેવાના
ઉદ્દારથી શું આપ કરીશ નહિ સાંભળો ?

હે નાથ ! આપનું યવોત્તમ રૂપ જોનારા જીવો જો હર્ષથી
પરિપૂર્ણ થતા નથી, તો જો તેઓ સર્વજ્ઞ ન હોય તો પછી
તેઓ સંસારી હોવા છતાં પણ ખરેખર અસંજી છે.

હે નાથ ! આપની સેવાથી જરૂર મારા મોહનો નાશ
થશે જો વાતથી હું જાનંદ પામું છું. પરંતુ મોહનો ઉચ્છેદ
થતાં મને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. અને કેવલજ્ઞાની કેવલજ્ઞાનીને

નમન ન કરે એવો વ્યવહાર હોવાથી મારા ઉપર અનુપમ ઉપકાર કરનારા એવા આપને પણ હું વાંદી નહિ શકું, તેથી કરીને હું ક્ષીણ થાઉં છું. અર્થાત્ પછી આપને હું બંદન નહિ કરી શકું તેનું મને હુઃખ થાય છે.

૧૮૨

હે જગદ્ગુરુ ! જો કે આપ કૃતાર્થ છો, તેમજ મધ્યસ્થ છો. અર્થાત્ રાગ, દ્રેષ અને મોહથી અસ્પૃષ્ટ છો, ચિન્મય એવા આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત છો, તો પણ હું આપને પ્રાર્થના કરું છું કે આપ કોઈક કાળે અથવા કોઈ દેશમાં પણ ફરીને મારા જેવા જનોને આપનું દર્શન કરાવજો.

૧૮૩

શરદ્દામતને તાશ્રય આપનારા હે પ્રભો ! જે લોકો આપના પવિત્ર શાસનમાં શંકા અથવા વિવાદ કરે છે, તેઓ અદૈખરા સ્વાદિષ્ટ, અનુકૂળ અને હિતકારક ભોજનમાં શંકા અને વિવાદ કરે છે. તેમ હું માનું છું. કારણકે આપના શાસનમાં શંકા કરવા જેવું છે જ નહિ.

૧૮૪

હે વીતરાગ ! જેના સમ્યક્પણના બલથી આપ જેવાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું અમી વધાર્થ દર્શન કરી શક્યા છીએ, કૃપાસતા-રૂપી ભંજનનો નાશ કરનાર આપના શાસનને અમારા નમસ્કાર થાઓ. !

૧૮૫

હે સ્વામિન્ ! આપ સુક્તોગે વિષે મવા હોવા છતાં પણ મારા નિર્મલ ચિત્તને વિષે આપના શુભોનો આશીષ

કરવાનું આપ મને સાક્ષાત્ છે. અત્યંત દૂર એવો પણ સૂર્ય, હર્પણમાં ડિરજોના સંગથી, ઘરની અંદર શું પ્રકાશ નથી કરતો ? કરે જ છે.

૧૮૬

હે નાથ ! આપના સ્તવન વડે પ્રાણીઓના અનેક જીવોનાં એકઠાં કરેલાં પાપો ક્ષય પામે છે, સૂર્યનાં ડિરજોના સમૂહની હાજરીમાં અંધકાર ક્યાં સુધી ટકી શકે ? ક્ષણવાર પણ ન ટકી શકે.

૧૮૭

ભવસમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરતા એવા અને કોઈ પ્રકારે મહામુશીબતે આપ મહાત્મા મદયા છે, પરંતુ ખેદની વાત છે કે પાપચિંત એવા મારા વડે બહિષ્કૃત હો નાથ ! આપને ન નમાયું, ન પૂજાયું કે ન સ્તુતિ પણ કરાચી.

૧૮૮

આ સંસારચક્રમાં કર્મરૂપી મોટો કુંભાર કુઓધરૂપી હંડ વડે બનાવતો અને હુઃખના સમૂહનું ભાજન કરે છે. તે માટે હો પ્રભો ! હો જગતના શરણભૂત ! આપ મારું રક્ષણ કરો ! રક્ષણ કરો !

૧૮૯

હે નાથ ! આપની આજ્ઞાને કરવાથી પ્રાપ્ત થયું છે તત્ત્વ જોને એવો હું આ સંસારના મૂળ કારણરૂપ મમતાદિકનો ત્યાગ કરીને, આત્મા એ જ તત્ત્વ છે એમ માનતો, સંસારથી નિરપેક્ષ વર્તનવાળો અને મોક્ષ પ્રત્યે પણ મધ્યસ્થ સાવધાનો ક્યારે થઈશ ?

હે સ્વામિન્ ! આપના અંદ્રકાંતિ સરખા મનોહર શુણો-
રૂપી દોરી વડે સાસ મનરૂપી વાનરને બાંધીને આપની આજ્ઞા
રૂપી અમૃતના પાનમાં લયલીન થયેલો હું ક્યારે આત્મ-
સ્વરૂપમાં જ્ઞાન'ંદ કરીશ !

હે સ્વામિન્ ! સ્વ-શરીરને વિષે પણ મસત્વબુદ્ધિનો
ત્યાગ કરીને, શ્રદ્ધા વડે પવિત્ર અંતઃકરણવાળો થઈને, હૃદયમાં
શુદ્ધ વિવેક-હૈયાદિકનો વિભાગ કરીને, અન્ય સર્વનો સંગ
ત્યજીને તથા શત્રુ અને મિત્રને વિષે સમભાવ ધારણ કરીને
ક્યારે હું સંયમને આચનારો બનીશ ?

હે વીતરાગ ! જાપ જ મારા દેવ છો અને આપે બતા-
વેલો ધર્મ જ મારો ધર્મ છે. જો પ્રકાશનું સ્પર્શ સ્વરૂપ
વિચારીને આપે આપના સેવક જોવા મારી ઉપેક્ષા કરવી
ચોગ્ય નથી.

હે ઇંશ ! સમસ્ત ગ્રાણીઓને સુક્રિતમાં લઈ જવાનું
આપનું સામર્થ્ય છે, તો પછી ક્રિયાવિહીન, દીન અને આપના
ચરણકમલમાં લીન જોવા મને આપ કેમ બચાવતા નથી ?

હે જિનેશ્વર ! જે પુરુષના અંતઃકરણમાં આપના ચરણ

ક્રમભ્રમું યુગલ હંશેશાં સ્ફુરાયમાન છે, ત્યાં નક્કી ત્રણે
જમતની લક્ષ્મી, સહચારિણીની માફક આશ્રય કરવાને યાવે છે.

૧૯૫

હે પ્રભો ! હું નિર્ગુણીઓમાં ચકવતી છું. દૂર છું,
દુરાત્મા છું, હિંસાખોર છું, અને પાપી છું. જે કારણથી
આપનાથી છુટો પડેલો જોવો હું દુઃખની ખાણ જોવા લાગ-
સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો છું. જો જોઈની વાત છે.

૧૯૬

હે સ્વામિન્ ! જે કારણથી આજે આપના દર્શન થયાં
તે કારણથી આજે હું અમૃતના સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો છું.
જેના હસ્તક્રમભ્રમમાં ચિંતામણિરત્ન સ્ફુરાયમાન થયું છે,
તેવા પુરુષને કોઈ પણ વસ્તુ અસાધ્ય નથી જ.

૧૯૭

હે જિનદેવ ! અંસારૂપી સહાસ્રમુદ્રમાં ડૂબતા જોવા મને
આપજ પ્રવહણ સમાન છે, અને આપ જ ઉત્તમોત્તમ
સુખના અદ્વિતીય ધામ છે તથા સુખિની પ્રાપ્તિ કરાવવામાં
આપ જ અભિરામ-મનોહર છે.

૧૯૮

હે જિનેશ્વર ! જેણે ભક્તિથી હમેશાં આપને નમસ્કાર
કરેલો છે; સ્તવનો વડે સ્તુતિ કરી છે અને પુષ્પની માળાઓ
વડે પૂજા કરી છે, તેના હાથમાં ચિંતામણિરત્ન પ્રાપ્ત થયું
છે અને તેના ઘરના આગણામાં કલ્પવૃક્ષ ઉગ્યો છે.

હે ભગવન્ ! હું મારા નેત્રો બંધ કરીને તથા મનને સ્થિર કરીને જ્યારે ચિંતવન કરું છું, ત્યારે આ જગત્માં સંપૂર્ણ કર્મક્ષયના કારણભૂત આપ જ છો, પણ ખીજે કોઈ નથી, એમ મને સ્પષ્ટ સમજાય છે.

હે નાથ ! શુણ્ણ રહિત એવા પણ મને આપે સંસાર-સમુદ્રના મધ્યભાગથી નિસ્તાર કરીને મોક્ષનભરનો કુટુંબી કરવો જ જોઈએ, કારણ કે અદ્વિતીય કથાથી આર્દ્ર થયેલા મહાન પુરુષો આશ્રયે આવેલાઓના શુણ્ણ અગર અવશુણ્ણને સર્વથા ચિંતવતા નથી.

સંપત્તિ એ સાચી સંપત્તિ નથી. શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું સ્મરણ એજ સાચી સંપત્તિ છે. વિપત્તિ એ સાચી વિપત્તિ નથી. શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું વિસ્મરણ એજ સાચી વિપત્તિ છે.

હે નાથ ! પ્રસન્ન મુખ, મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિ અને લોકને પ્રીતિ ઉપજાવનારું વચન એ બધું તમારામાં, અત્યંત પ્રીતિના સ્થાન-રૂપ છતાં મૂઠ લોકો વૃષા તમારાથી ઉદાસ રહે છે. અને દુઃખના ભાજન બને છે.

હે ત્રાતા ! જગતને શ્રુતનારા તમારા ખીજા શુણ્ણો તો જોઈ તરફ રહ્યા પણ માત્ર ઉદાત્ત-શાંત એવી તમારી સુદ્રા-એજ આ ત્રણ જગતને શ્રુતી લીધા છે.

૨૦૪

જેઓ તમારા શાસનરૂપ વ્યવસ્થાસથી હંમેશાં પોતાના આત્માને સિંચન કરે છે, તેઓને મારી પ્રણામજલિ છે અને અમે તેમની ઉપાસના કરીએ છીએ.

૨૦૫

હું ધન્ય છું, સફળ જન્મદાળો છું, અને કૃતાર્થ થયેા છું કે જે તમારા ગુણઆસની રમણીયતામાં વારંવાર લીન થયેા છું !

૨૦૬

હે વીતરાગ ! તમારી સેવા કરવા કરતાં પણ તમારી આજ્ઞા શ્રેષ્ઠ છે, તમારી સેવા પણ તમારી આજ્ઞાના પાલન માટે છે. તમારી આજ્ઞા આશધી હોય તો મોક્ષને માટે યાચ છે અને વિરાધી હોય, તો તે સંસારને માટે યાચ છે.

૨૦૭

તમારી આજ્ઞા અનાદિદ્વાનથી હેય અને ઉપાદેયગોચર છે, એટલે કે આશ્રવ સર્વથા હેય-ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે અને સંવર સર્વથા ઉપાદેય-આહરણ યોગ્ય છે, એવી તમારી આજ્ઞા છે.

૨૦૮

આશ્રવ સંસારનો હેતુ છે, અને સંવર મોક્ષનો હેતુ છે, આ પ્રમાણે આહંતી મુષ્ટિ છે, અર્થાત મૂળ જ્ઞાન એટલુંજ છે, બાકી બીજો બધો તેનોજ વિસ્તાર છે.

૨૦૯

આ પ્રમાણેની આજ્ઞાના આશ્રવનમાં તત્પર એવા અનંતા

૨૨૭

જીવો મોક્ષ પામ્યા, ફેટલાક વર્તમાનમાં પામે છે અને
અવિધ્યમાં અનંતા પામશે.

૨૧૦

ચિત્તની પ્રસન્નતા વડે દીનતાને છોડી દહને માત્ર તમારી
આજ્ઞાનેજ માનનારા પ્રાણીઓ સર્વથા કર્મરૂપ ચિંજશમાંથી
મુક્ત થાય છે.

૨૧૧

જેમને અંતરાયો નથી, ક્રિધ્યાત્મ નથી, હોશ્ય નથી
રતિ નથી, અરતિ નથી, લાલ નથી અને જુશુપ્સા નથી, તે
પરમાત્મા અને ગતિ-શક્તિ આપનારા થાઓ.

૨૧૨

જેમને શોક નથી, કામ નથી, અજ્ઞાન નથી, અવિરતિ
નથી તથા નિદ્રાનો અવકાશ નથી તે પરમાત્મા અને શક્તિ-
જૂત થાઓ.

૨૧૩

હે પ્રભુ ! તમે દેવગજ્ઞાન રૂપ નેત્રથી આ બધા જગતને
જુઓ છો જેથી ત્રણ નેત્રવાળા એવા તમને મારો
નમસ્કાર છે.

૨૧૪

પાત્રીશ અતિશય સહિત વચનવાળા અને ચોત્રીશ
અતિશયવાળા પરમેષ્ઠી સ્વરૂપ તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૪

૨૧૫

દેવાધિદેવ, જમતનું રક્ષણ કરનાર, ભવસમુદ્રથી પાર
ઉતારનારા પરમાત્મારૂપ હે શાંતિનાથ ભગવાન ! સર્વ પુરુ-
ષાર્થની સિદ્ધિ કરવા માટે સિદ્ધમંત્રરૂપ તારા નામને
પણુ વારંવાર નમસ્કાર છે !

૨૧૬

હે જન્મનાથ ! સર્વ વિશ્વના ઉપકારી, જન્મથી પ્રક્ષ-
આરી, દયાવીર અને રક્ષક જોવા હે નેમિનાથ પ્રભુ ! તમને
આમારો નમસ્કાર છે.

૨૧૭

પ્રિયંશુ વૃક્ષની જેવા નીલવર્ણવાળા જમતના પ્રિય હેતુ-
રૂપ, કુસ્તર સંસારરૂપ સાગરમાં સેતુરૂપ જોવા હે પાર્શ્વનાથ
પ્રભુ ! તમને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

૨૧૮

અહંત, ભગવંત, સ્વયંભૂત, વિધાતા અને પુરુષો-
ત્તમ જોવા આદિકાર તીર્થંકર રૂપ તમને હું નમસ્કાર કરું છું.

૨૧૯

લોકોમાં પ્રદીપરૂપ, લોકને પ્રદ્યોતન કરનારા, લોકમાં
અધીશ અને લોકના હિતકારી જોવા તમને હું નમું છું.

૨૨૦

પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ પુંડરીક કમળરૂપ, સુખના આપવાવાળા,
પુરુષોમાં સિંહ સમાન અને પુરુષોમાં મદમધી ગજેન્દ્રરૂપ
જોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૫

૨૨૧

અક્ષુને આપનારા, અભયને આપનારા, ઔષધદાયક, માર્ગદેશક, ધર્મદાયક, ધર્મદેશક અને શરણુદાયક જોવા તમને હું નમું છું.

૨૨૨

ધર્મના ચક્રવર્તી, છદ્મરથપણાને નિવૃત્ત કરનાર અને સમ્યગ્ દર્શનધાવી જોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૩

રાગદ્વેષમેા પોતે જલ કરનારા અને બીજાને જિતાવનારા, પોતે સંસારસાગરથી તરેલા અને બીજાને તારનારા, કર્મથી મુક્ત અને બીજાને મૂકાવનારા, પોતે યોધ પામેલા અને બીજાને યોધ કરાવનારા જોવા તમને હું નમું છું.

૨૨૪

સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, સર્વ અતિશયના પાત્ર અને આઠ કર્મનો નાશ કરનાર જોવા હે સ્વામી ! તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૫

ક્ષેત્ર, પાત્ર, તીર્થ, પરમાત્મા, સ્યાદ્વાદવાદી, વીતરામ અને મુનિ જોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૬

પૂજ્યોના પણ પૂજ્ય, મોટાથી પણ મોટા, આચાર્યોના પણ આચાર્ય અને જ્યેષ્ઠના પણ જ્યેષ્ઠ જોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૬

૨૨૭

વિશ્વભૂ:-થોગીઝોના નાથ અને થોગી, પવિત્ર કરનાર
અને પવિત્ર, અનુત્તર અને ઉત્તર ઝોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૮

પાપનું પ્રક્ષાલન કરનાર, થોજાઆય, જેનાથી ઠોઈ
ખીબુ' વિશેષ ઉત્તમ નથી ઝોવા, અમ, વાચસ્પતિ અને
મંમજરૂપ તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૯

સર્વ તરફથી ઉદિત થયેલા, ઝોકવીર, સૂર્યરૂપ, અને
'હ્રીં મૂર્મુવઃ સ્વઃ' ઝો વાણીથી સ્તુતિ કરવા થોગ્ય ઝોવા
તમને નમસ્કાર છે.

૨૩૦

સર્વ જનના હિતકાંક્ષી સર્વ અર્થના સાધનાર, અમૃત-
રૂપ, પ્રહ્લાદચંદ્રને ઉદિત કરનાર, આપ્ત અને પારંમત ઝોવા
તમને નમસ્કાર છે.

૨૩૧

હંસિણીય, નિર્વિકાર, હયાળુ અને વજ્રપ્રભનારાગ્ય
શક્તિરના ધારણ કરનાર ઝોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૩૨

ત્રણે કાળના સર્વ ભાવોને હસ્તામલકવત્ જાણનારા,
જિનેશ્વર, સ્વયંભૂ, જ્ઞાન, બળ, વીર્ય, તેજ, શક્તિ અને
ઐશ્વર્યમય ઝોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૨૭

૨૩૩

આદિપુરૂષ, પરમેષ્ઠિ, મહેશ, અને પરમજ્યોતિસ્વરૂપ
જોવા તમને નમસ્કાર છે.

૨૩૪

સિદ્ધાર્થરાજના કુલરૂપી ક્ષીરસાગરમાં અંદ્ર જોવા,
મહાવીર, ધીર અને વ્રજુ જગતના સ્વામી જોવા તમને
નમસ્કાર છે.

૨૩૫

જીવ અજીવ વગેરે તત્ત્વોના ઉપદેશક, પરમેશ્વર,
બ્રાહ્મિદાયક અને સ્વચંબુદ્ધ જોવા અહં'તત્ત્વ મારે શરણુ હો.

૨૩૬

કથાનરૂપ અગ્નિથી કર્મોને હથેલ કરનાર, તેજરૂપ, શાશ્વત,
અને અનંત કેવળજ્ઞાનવાળા સિદ્ધ ભગવંતત્ત્વ મારે શરણુ હો.

૨૩૭

નિરીક્ષ, નિરલંકાર, નિર્ભય, સમાન ચિત્તવાળા-સમ-
ભાવવાળા, મહાવ્રતને ધરનારા અને ધીર સાધુજોત્ત્વ મારે
શરણુ હો.

૨૩૮

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ જો
પાંચ મહાવ્રતવાળા કેવળીપ્રરૂપિત ઉત્કૃષ્ટ ધર્મત્ત્વ મારે
શરણુ હો.

૨૨૮

૨૩૯

મેં સે'કડો જન્મમાં પ્રાણીઓના જે કાંઈ મન વચન કાયાએ અપરાધ કયાં હોય તેને હું મન-વચન-કાયાથી નિંદુ છું.

૨૪૦

દશ પ્રકારનો યતિધર્મ તથા દ્વાદશ પ્રકારનો ગૃહી-ધર્મ પાળતાં મને જે કાંઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તે સર્વને હું વેાસિરાતું છું.

૨૪૧

શ્રી જિનશુણુ સ્તવનનો મહિમા પ્રદર્શિત કરતાં શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ શકસ્તવમાં ફરમાવે છે કે—

શ્રી જિનશુણુ સ્તવન, જાપ કે પાઠ તથા શ્રવણ, મનન કે નિદિધ્યાસન અથ્થ મહાસિદ્ધિને દેનાર છે: સર્વ પાપને રાકનાર છે: સર્વ પુણ્યનું કારણ છે: સર્વ દોષને હરનાર છે: સર્વશુણ્યે કરનાર છે: મહાપ્રભાવ યુક્ત છે: ભવાન્તર-કૃત ઘસંખ્ય પુણ્યથી પ્રાપ્ય છે તથા અનેક સ્વચ્છગૃહષ્ટિ, ભદ્રક પરિણામી, ઉત્તમ કોટિના દેવો અને મનુષ્યાદિથી સેવિત છે. ચરાચર જીવલોકમાં તેવી કોઈ ઉત્તમ વસ્તુ નથી કે જે શ્રી જિનશુણુસ્તવનાદિના પ્રભાવે ભગ્ય જીવોને કર-તણમાં આવીને પ્રાપ્ત ન થાય.

૨૪૨

શ્રી જિનશુણુ સ્તવનના પ્રભાવથી ચારે નિકાયના દેવ-

૨૨૬

તાઓ પ્રસન્ન થાય છે. પૃથ્વી, અપૂ, તેહ, વાહ અને આકાશાદિભૂતો અનુકૂળ થાય છે.

૨૪૩

સાધુ પુરૂષો સુંદર મન વડે અનુબ્રહ્મ કરવામાં તત્પર બને છે.

૨૪૪

શ્રી જિનશુણ્ય સ્તવનના પ્રભાવથી જળને વિષે, સ્થળને વિષે અને આકાશને વિષે ફરનારા કૂર જ'તુઓ મૈત્રીમય બને છે; અધમ વસ્તુઓ ઉત્તમ સ્વભાવને પામે છે.

૨૪૫

શ્રી જિનશુણ્ય સ્તવનના પ્રભાવથી મનોહર જોવા ધર્મ, અર્થ અને કામ શુણ્યો પ્રાપ્ત થાય છે. ઐહિક સર્વ સંપત્તિઓ-શુદ્ધ ગોત્ર, કલત્ર, પુત્ર, મિત્ર, ધન, ધાન્ય, જીવિત, યૌવન, રૂપ; આરોગ્ય અને યશ પ્રમુખ સંપદાઓ સન્મુખ થાય છે.

૨૪૬

શ્રી જિનશુણ્ય સ્તવનના પ્રભાવથી આસુષ્મિક સ્વર્ગોપવર્ગની લક્ષ્મી મળવા માટે સમુત્સુક થઈ હોય તદિ તેમ અનુકેમે સ્વયં દોડતી આવે છે.

૨૪૭

શ્રી જિનશુણ્ય સ્તવનના પ્રભાવથી સિદ્ધિ અને સર્વ શેષસ્કર વસ્તુનો સમુદાય આવીને પ્રાપ્ત થાય છે. સંશોધમાં શ્રી જિનશુણ્યનો અનુરાગ જો સર્વ સંપદાઓનું મૂળ છે.

૨૪૦

૨૪૮

લોકોત્તમો નિષ્પ્રતિમસ્ત્વમેવ, ત્વં શાશ્વતં મજ્જલમપ્યધીશ ।
ત્વામેકમર્હન્ ! શરણં પ્રપદ્યે, સિદ્ધર્ષિસદ્ધર્મમયસ્ત્વમેવ ॥

હે અધીશ ! આપ દોઢોત્તમ છે, નિષ્પ્રતિમ છે,
અને મંગળરૂપ છે. હે અર્હન્ ! હું આપનું જ એક શરણુ
અંગીકાર કરું છું-આપ જ સિદ્ધર્ષિ અને સદ્ધર્મમય છે.

૨૪૯

ત્વં મે માતા પિતા નેતા, દેવો ધર્મો ગુરુઃ પરઃ ।
પ્રાણાઃ સ્વર્ગોઽપવર્ગશ્ચ, સત્ત્વં તત્ત્વં ગતિર્મતિઃ ॥

હે વિભો ! આપજ મારે ઉત્કૃષ્ટ માતા છે, પિતા છે,
મેતા છે, દેવ છે, ધર્મ છે, ગુરુ છે, પ્રાણુ છે, સ્વર્ગ
અને અપવર્ગ છે, સત્ત્વ છે, તત્ત્વ છે, ગતિ છે અને
મતિ છે.

૨૫૦

જિનો દાતા જિનો મોક્તા જિનઃ સર્વમિદં જગત્ ।
જિનો જગતિ સર્વત્ર, યો જિનઃ સોઽહમેવ ચ ॥

૨૫૧

જિન એ દાતા છે, જિન એ લોકતા છે, આ સમસ્ત
જગત્ જિન છે, જગતમાં સર્વત્ર જિન છે, જે જિન છે તે
હું પોતે જ છું.

૨૩૧

૨૫૨

યત્ કિંચિત્ કુર્મહે દેવ । સદા સુકૃત-દુષ્કૃતમ્ ।
તન્મે નિજપદસ્થસ્ય, દુઃસ્વં ક્ષપય ત્વં જિન ! ॥

હે દેવ ! અમે સદા જે કાંઈ સુકૃત દુષ્કૃત કરીએ છીએ,
આપના ચરણમાં રહેલા એવા અમારા તે દુઃખને હે જિન !
આપ ક્ષય કરે.

૨૫૩

ગુહ્યાતિગુહ્યગોપ્તા ત્વં, ગૃહાણાઽસ્મત્કૃતં જપમ્ ।
સિદ્ધિઃ શ્રયતિ માં યેન, ત્વત્પ્રસાદાત્ ત્વયિ સ્થિતમ્ ॥

આપ અતિગુહ્યથી પણ ગુહ્ય રક્ષક છો. અમારા
કરેલા આ જાપને આપ ગ્રહણ કરે જેથી આપના પ્રસાદથી
આપને વિષે રહેલ એવા અમને સિદ્ધિ આશ્રય કરે.

ભક્તિ-સુધા-બિન્દુ પ્રકરણ

* સંપૂર્ણ *

સમતાનો પ્રભાવ

* સં પા દ ક *

પૂં સુનિરાજશ્રી કુંદકુંદવિજયજી મહારાજ

સમતાની શ્રેષ્ઠતા

ઉપાયઃ સમતૈવૈકા, મુક્તેરન્યઃ ક્રિયામરઃ ।

તત્તત્ પુરુષભેદેન, તસ્યા એવ પ્રસિદ્ધયૈ ॥

—અધ્યાત્મસાર પ્રખંધ ૨, ગાથા ૨૭

મુક્તિનો ઉપાય તો એકલી સમતા જ છે અને તે સિવાયના બીજા કિયાત્મક તો તે તે પુરુષના ભેદ કરીને કહેવામાં આવેલ છે અને તે પણ સમતાની સિદ્ધિને માટે જ છે.

❀

❀

❀

પરસ્માત્પરમેષા ય-ત્રિગૂઢં તત્ત્વમાત્મનઃ ।

તદધ્યાત્મપ્રસાદેન, કાર્યોઽસ્યામેવ નિર્મરઃ ॥

—અધ્યાત્મસાર પ્રખંધ ૨, ગાથા ૨૯

આત્માનું જે ત્રિગૂઢ અને સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વ છે, તે આ સમતા જ છે. જોડવા માટે આ સમતાને પ્રાપ્ત કરવામાં જ અધ્યાત્મબોધના પ્રસાદવડે અત્યંત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સમતાનો પ્રભાવ

(પ્રવેશિકા)

શ્રી વિનેશ્વર કથિત ધર્મનો અંતિમ સાર સમતા છે. યોદ્ધા પૂર્વધર ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ સર્વશાસ્ત્રોમાં શિરોમણિભૂત એવા શ્રી કદપસૂત્રમાં ફરમાવ્યું છે કે જે આત્મા ઉપશમ અર્થાત્ સમતાભાવ રાખે છે, તેને આરાધના છે. અને જે ઉપશમ અર્થાત્ સમતાભાવ રાખતો નથી, તેને આરાધના નથી.

શિષ્ય પ્રશ્ન પૂછે છે-હું ભગવન્ ! આપ એમ શા માટે કહો છો ?

તેના ઉત્તરમાં ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી ફરમાવે છે કે-અમણપણાનો સાર ઉપશમ અર્થાત્ સમતાભાવ છે.

અહીં હવે પછીના 'સમતાનો પ્રભાવ' એ પ્રકરણમાં જે લખાણ દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, તે સમગ્ર પ્રકરણમાં ઉપશમ ભાવ અને ઉપશમ ભાવને લાગુ પડતા તેના પર્યાય શબ્દોને પણ સંગ્રહી લેવામાં આવ્યા છે. જે ઉપદેશ ઉપશમ ભાવને લાગુ પડે છે તે ઉપદેશ ઉપશમ ભાવના પર્યાય શબ્દોને પણ એક સરખી રીતે લાગુ પડી શકે છે. પ્રશમરતિ આદિ ગ્રંથોમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે-ઉપશમ, માદ્યસ્થ્ય, વૈરાગ્ય, વિરાગતા, શાન્તિ, પ્રશમ, દોષક્ષય, કષાયવિનય આ સર્વ શબ્દો પર્યાયવાચી શબ્દો છે. બીજી રીતે કહેવું હોય તો તે તમામ શબ્દોનું અંતિમ તાત્પર્ય એકજ છે. આમાં

શમ, સમતા, સમાધિ, ક્ષાન્તિ, ક્ષમા આદિ શબ્દોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

‘સમતાનો પ્રભાવ’ એ પ્રકરણમાં રજુ થયેલ પ્રત્યેક વાક્યોમાં એક પણ વાક્ય એવું નહિ હોય કે જેમાં કોઈને કોઈ રીતે ઉપશમ, સમતા, સમાધિ અને તેના પર્યાય શબ્દોને લાગુ પડતા શબ્દોનો જેમાં સમાવેશ કરવામાં ન આવ્યો હોય. અર્થાત્ ‘સમતાનો પ્રભાવ’ એ પ્રકરણમાં તેવાં જ વાક્યોની વિવિધ શાસ્ત્રોમાંથી ચુંટણી કરવામાં આવી છે કે જેમાં આખા વાક્યમાં કોઈ ને કોઈ સ્થાને ઉપરના લાવને દર્શાવતા શબ્દોનો સમાવેશ થયો જ હશે.

આ લખાણ આત્મગવેષી, મુમુક્ષુ, આત્માર્થી એવા માટે છે. સુપાત્ર આત્માઓએ અહીં એક વરતુ એ પણ ખાસ ખ્યાલમાં રાખવાની છે કે ઉપશમ, સમતા સમાધિ આદિ આવી અતિ ઉચ્ચ બાબતો માત્ર પુસ્તકો વાંચવા માત્રથી જીવનમાં એકદમ આવી જતી નથી.

તેને પ્રાપ્ત કરવાનો વારતવિક્ત ઉપાય તો એ છે કે સાચા જિજ્ઞાસુ બની સદ્ગુરુઓના ઉપદેશશ્રવણ દ્વારા કે સંસારની નિર્ગુણતા અને નિઃસારતા બરાબર સમજીને તથા મોક્ષની તથા મોક્ષમર્ગની ઉપાદેયતા જાણીને તથા પોતાના અનાદિ કપાયાદિ દોષોને દૂર કરવાની યુદ્ધિથી અતિ નમ્ર હાવે શુણ્વત મહાપુરુષોની નિઃશ્વાસ રહીને વિનયપૂર્વક તેમની પાસેથી સાક્ષાત્ તેમના મુખકમળથી ઉપદેશ ગ્રહણ કરવો જરૂરી છે. આ મુખ્ય વિદિ છે. આવા શુણ્વ કેળવવાનો અને મેળવવાનો એજ મુખ્ય રાજમાર્ગ છે.

પરંતુ દરેક આત્માએને શુણ્વત મહાપુરુષોનો સાક્ષાત્ યોગ મળી શકતો નથી. કારણ કે જગતમાં ઉત્તમ શુણ્વવાન

પુરુષોનો સમાગમ અતિ દુર્લભ હોય છે. તેમાં ઘણી ઘણી પુન્યાર્થની અપેક્ષા રહે છે. અને તેથી જેમને ગુણવંત મહાપુરુષોનો સાક્ષાત્ જોગ મળી શકતો નથી, તેમ છતાં જેઓ જિજ્ઞાસા વૃત્તિવાળા છે, ગુણના અર્થી છે, તેવા જીવોને આવું વાંચન કાંઈક અશે જરૂર માર્ગદર્શક બની શકે. અને આવા વાંચનથી તેઓને આ વિષયના અધિકારી મહાપુરુષો પાસે જઇને ધર્મને શ્રવણ કરવાની રુચિ પ્રગટ થઈ શકે. અને જે જે ગ્રંથોમાંથી સમતાવિષયક સુવાક્યો આમાં રજુ કરવામાં આવ્યાં છે તે તે ગ્રંથો જાણવાની, સમજવાની રુચિ પ્રગટ થઈ શકે.

ઉપશમ, સમતા અને સમાધિવિષયક આ સંગ્રહ અહીં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં એક હેતુ એ પણ છે કે કેટલીકવાર સારા વૈરાગ્યવાન, તપસ્વી, જ્ઞાની, ધ્યાની, અને ઉત્તમ આરાધક આત્માઓ પણ જ્યારે વય આદિના કારણે કે શારીરિક રોગાદિના કારણે અસ્વસ્થ (બિમાર) બને છે, ત્યારે મોટા મોટા ગ્રંથો વાંચવા માટે કે સાંભળવા માટે તેઓ અશક્તિના કારણે અસમર્થ બને છે, તે વખતે તેઓ શાસ્ત્રોની સારભૂત સંક્ષિપ્ત બાબતોમાં જ પોતાનું મન જોડી શકે છે. અને તેવે અવસરે એવી તાર્ત્વિક અને પ્રયોજનભૂત બાબતોમાં મનને જોડવાથી આત્માને ઘણી સમાધિ મળે છે. અને સમર્થ શાસ્ત્રકારોના એ ટુંકા ટુંકા પણ અતિ યોગદાયક સુવાક્યોના આધારે તેમને અવનવી રફૂરણાઓ સ્વયં થઈ આવે છે. કારણ કે મહાપુરુષોની રચનામાં જ એવું સામર્થ્ય હોય છે. અને તેથી ગ્જાનાદિના અવસરે શ્રવણ કરનારનો આરાધક ભાવ ટકી રહે છે. જીવમાં વીર્યોદ્ધાસ વધી જાય અને તેથી પોતાને ઉત્પન્ન થયેલી રોગાદિની પીડાને ભૂલી જાય અને

આત્મા સમતારસમાં વધુ ને વધુ સ્થિર બનતો જાય છે. કે જે સમતા અંતે સમાધિમરણમાં પણ નિમિત્ત બને છે. ઉપરાંત આવા ઉપદેશના ચિંતન, મનન દ્વારા સમતા, સમાધિ કે ઉપશમભાવનો અભ્યાસ કેળવાય છે અને તેના સંસ્કારો આત્મામાં ઉંડે સુધી ઉતરી જન્માંતરમાં પણ આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં તે ઘણા ઉપયોગી નીવડે છે.

રાગદ્વેષજનિત અશુભ સંસ્કારો તો આત્મામાં અનાદિ કાળથી જડ નાખીને બેઠેલાં જ છે, તે અશુભ સંસ્કારો તેના પ્રતિપક્ષી એવા ઉત્તમ ભાવોને અનેકવાર ભાવિત કરવાથી જ નિર્મૂળ થાય છે અને ઉત્તમ ભાવો પણ તો જ આત્મામાં સ્થિર બની શકે છે, એ રીતે શ્રી ષોડશક આદિ ગ્રંથોમાં આચાર્ય ભગવંત શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મં ૦ આદિ મહાપુરુષોએ ફરમાવ્યું છે. તેથી પણ સમતા આદિ ભાવોનો અભ્યાસ વારંવાર કરવા લાયક છે.

પ્રશમરતિમાં પણ કહ્યું છે કે-શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા-ઓએ આત્મ-હિતકર જે જે પદાર્થો કહ્યા છે, તથા ત્યારપછી તેમના વચનના અનુસારે ત્યારપછીના મહાપુરુષોએ પણ જે જે પદાર્થો સુંદર રીતે કહ્યા છે, તે પદાર્થોનું વારંવાર સન્માન-પૂર્વક પુનરાવર્તન, ચિંતન, મનન કરવું તે આત્માને અત્યંત લાભકારક જ બને છે, તે માટે દષ્ટાંત આપતાં ગ્રંથકર્તા જણાવે છે કે-શરીરના રોગી આત્માઓ જેમ પોતાના શારીરિક રોગ મટાડવા માટે એકવાર ઔષધ ખાવા છતાં રોગ ન મટે ત્યાં સુધી સુવૈધના વચન અનુસાર પોતાના શારીરિક રોગોને મટાડવા માટે રોગીને જેમ વારંવાર તેનું તે જ ઔષધ ખાવું પડે છે, તે જ પ્રમાણે આત્માના રાગ-દ્વેષ આદિ

અંતરંગ દોષોરૂપી રોગને મટાડવા માટે ઉપશમ-સમતા રસથી ભરેલા પદાના અર્થોનો વારંવાર સ્વાધ્યાય કરવો જ જોઈએ.

અથવા સર્પ આદિના ઠંશ વખતે તેનું ઝેર ન ઉતરે ત્યાં મુઘી તેના ઝેરને ઉતારવા માટે તેના તે જ મંત્રના પદાનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરવા છતાં તે દોષરૂપ ગણાતું નથી, તેવી જ રીતે રાગ-દ્વેષરૂપી ઝેરનો નાશ કરનારા ઉપશમ-સમતા રસથી ભરેલા અર્થપદાનો પણ વારંવાર સ્વાધ્યાય કરવો તે દોષરૂપ નહિ પણ આત્માને માટે તે અત્યંત શુભરૂપ બને છે.

વળી આજીવિકા માટે લોકો એનું એજ કામ વારંવાર કરે છે, તેમ આત્માના શુભની પુષ્ટિ માટે ઉપશમ-સમતા રસથી ભરેલા ઉપદેશપદાની વારંવાર ચિંતવના કરવી તે આત્માને માટે અત્યંત શુભકારી છે. દુઃકમાં શાસ્ત્રકારોનો એજ ઉપદેશ છે કે-જે ચિંતવન કરવાથી ઉપશમ-સમતા ભાવની વધુ ને વધુ મજબૂતી થાય તે ભાવમાં પ્રયત્નપૂર્વક વારંવાર મન, વચન અને કાયાને જોડી રાખવા જોઈએ.

જૈનશાસનરૂપી મહાસામ્રાજ્યમાં મહાપુરુષો રચિત ઉપશમ-સમતા રસથી ભરેલી ભગ્વ રચનાઓ અતિવિપુલ પ્રમાણમાં છે. ઉપશમરસની તે બધી રચનાઓ આત્મામાંથી રાગ, દ્વેષ અને મોહરૂપી ભૂતને ભગાડવા માટે પરમ મંત્રાક્ષરનું કામ કરે છે.

જો કે ઉપર ઉપરથી જોતાં કેટલીકવાર આપણને એમ પણ લાગે કે રોજ આવો સ્વાધ્યાય કરવા છતાં પણ જીવનમાં તેનું વિશેષ પરિણામ કાંઈ દેખાતું નથી. પરંતુ આ નિર્ણય ઉતાવળો છે, તેથી પુરો વિચાર કર્યા વિના એમ થાની લેવું

તે વ્યાજબી નથી. પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ કાર્યસિદ્ધિ ન થાય ત્યાં સ્વમજબુ' કે આપણા પ્રયત્નમાં ક્યાંક ખામી રહી ગઈ છે.

આપણામાં જિજ્ઞાસા હોય, તમન્ના હોય, તીવ્ર તાલા-વેલી હોય, અપૂર્વ ઉત્સાહ હોય અને ગમે તે હોગે આ કાર્ય મારે સિદ્ધ કરવું જ છે એવો પાકો નિર્ણય હોય, ઉપરાંત આનાથી જગતમાં 'ગ્રીનુ' કોઈ બ્રેક કાર્ય છે જ નહિ આવી નિર્મળ સ્વમજ હોય અને એની સાથે આવા વિષયના જાણકારની દોરવણી હોય અને આપણે તીવ્ર પુરુષાર્થ હોય તો આપણી વર્તમાનમાં જેટલી યોગ્યતા હોય તેટલા પ્રમાણમાં અવશ્ય કાર્યસિદ્ધિ થાય છે.

કાર્યસિદ્ધિમાં શુરુવર્ગના આશીર્વાદની સાથે તેમણે ખતાવેલા રાહ પ્રમાણે પુરા પ્રયત્ન પૂર્વક તેમાં પુરુષાર્થ કરવાની પણ એટલી જ જરૂર છે. પુરુષાર્થના પણ અનેક પ્રકાર છે. જેમકે મૃદુ એટલે હળવે, મધ્યમ, તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ. તીવ્રતમ એટલે ગમે તે હોગે મારે આ કાર્ય સાધવું જ છે એવા દૃઢ છ'કદપની સાથેનો દૃઢ પુરુષાર્થ, વિઘ્નનાં ગમે તેટલાં વાહળો ઘેરાય તો પણ હટવું નહિ આવે. દૃઢ નિર્ણય. આવી વૃત્તિવાળા સાધકને અવશ્ય લાભ થાય છે.

પ્રયત્નના પ્રારંભમાં એકાએક તાત્કાલિક લાભ કેમ દેખાતો નથી તેનાં પણ ખાસ કારણો હોય છે. તે કારણોને બરાબર સમજી લેવાથી તે બાબતનો ભ્રમ પણ ટળી જાય છે. અને પુરુષાર્થની મહત્તા આવી હોય તે એકદમ ટળી જાય છે અને ફરીથી પ્રયત્ન કરવાનો ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામે છે.

પ્રયત્ન કરવા છતાં તાત્કાલિક ફળ ન જણાય ત્યારે નીચેનાં દષ્ટાંતો વિચારવા યોગ્ય છે.

(૧) ધારો કે એક લોખંડનો ગોળો છે. તે ગોળાના અણુએ અણુમાં અગ્નિએ પ્રવેશ કર્યો છે, અર્થાત્ તે ગોળો અગ્નિમય બની ગયો છે. અગ્નિની સાથે અંગાંગી હાવે મળી ગયેલા એવા લોખંડના ગોળા ઉપર કોઈ એકાદવાર પાણીનો છંટકાવ કરે તો સ્થૂલ બુદ્ધિથી વિચારતાં જોકે તેનું તાત્કાલિક કાંઈ પરિણામ દેખાતું નથી, પણ તે છંટકાવ તદ્દન નિરર્થક ગયેલ છે, અને તેનું કાંઈ પણ પરિણામ નિપજ્યું જ નથી એમ કહી શકાય નહિ. સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચાર કરવામાં આવે તો જરૂર તેની આંશિક અસર થઈ જ છે એમ માનવું જ પડે. તેવી જ રીતે વર્તમાનમાં આપણો આત્મા કેાધાદિ કષાયોથી ભરેલો છે. તેના અણુએ અણુમાં કેાધાદિ કષાયો વ્યાપીને રહેલા છે. તે વખતે ઉપશમ રસના પ્રારંભિક છંટકાવથી સ્થૂલ બુદ્ધિથી તાત્કાલિક તેની કાંઈપણ અસર ન પણ દેખાય તો પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારવામાં આવે તો તેની કંઈ ને કંઈ અસર જરૂર થાય જ છે, એમ માનવું વધારે યુક્તિસંગત છે.

(૨) અહીં બીજી પણ એક અગત્યની વાત સમજવા જેવી છે અને તે એ છે કે-જ્યારે દોષશુદ્ધિનું-દોષોને દાળવા મારેનું કાર્ય શરૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે કેટલીક વાર દોષોની તીવ્રતાનું પણ અનુમાન થાય છે. પણ ખરી રીતે તે અનુમાન પણ સાચું નથી. પણ તેમાં વાસ્તવિક હકીકત એ છે કે દોષો એ દુર્ગન્ધની ખાણ જેવા છે, અથવા દુર્ગન્ધની કોઠી જેવા છે. તેનું શુદ્ધિકરણ કરતી વખતે તે પોતાની વધુ તીવ્રતા બતાવે છે. પણ તે જવા શાંટે છે. માત્ર જતાં જતાં પણ દુર્ગન્ધની જેમ તે પોતાનો સ્વભાવ

ખતાવતા જાય છે અને તેથી દોષો તીવ્ર થયા એવો ભ્રમ માત્ર થાય છે.

જેમ પહેલાં જેણે કદી ઉપવાસ કર્યો નથી એટલે ઉપવાસનો જેને અભ્યાસ નથી તેને ઉપવાસના દિવસે પિત્ત વ્યાધિનો પ્રકોપ થાય છે, અને તેથી ઉલટી વમન થાય છે, વિરસ અને દુર્ગન્ધી ઓડકારો આવે છે, બેચેની થઈ જાય છે, જીવ અંદરથી ગલરાય છે, આ બધું ઉપવાસનો જેને અભ્યાસ નથી તેને પ્રારંભમાં થાય છે ખરું, પરંતુ અંદરથી તો આ બધું એક પ્રકારનું શરીરનું શુદ્ધિકરણ થઈ રહ્યું હોય છે. અને એના પરિણામે તો શરીરના અને આત્માના અનેક રોગો મટી જઈ આત્મા કંચન જેવો બની જાય છે. છતાં પ્રારંભમાં એમ જણાય છે કે ઉપવાસથી આ બધી તકલીફ થઈ. જેમ અહીં ભ્રાંતિ થાય છે તેવી જ રીતે ફરેક દોષોની શુદ્ધિ વખતે ઓછા વધતા અંશે એવો અનુભવ થાય છે પણ તેથી એવા પ્રસંગે ગલરાયું બેઠાંએ નહિ પણ સ્થિતતા આદિ ગુણોના અભ્યાસ માટેનો પુરુષાર્થ ચાલુ રાખવો બેઠાંએ એ જ શ્રેયસ્કર છે.

(૩) તેવી જ રીતે કપડું ગમે તેટલું મેલું હોય પણ તેને જો માત્ર પાણીમાં પલાળવામાં આવે છે, તો પણ તેમાંથી મેલ જરૂર પોચા પડે જ છે. જો કે સ્થૂલ દ્રવ્યથી તેનું તાત્કાલિક કોઈ પરિણામ દેખાતું નથી અને કેટલીકવાર તે ઉલટું વધારે મલિન થયેલું જણાય છે, પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારતાં એ વાત બરાબર નથી. પાણીમાં કપડાને પલાળવાથી મેલ ભલે દૂર થયો ન દેખાય. પણ મેલ પોચો તો જરૂર પડે છે અને એ રીતે પોચા પડેલા મેલને પછી કપડામાંથી દૂર કરવો એ કાર્ય ઘણું સરળ બની જાય છે. તેવી જ રીતે આઠ પ્રકારના

કર્મથી મલિન થયેલા આપણા આત્માને જ્યારે આપણે ઉપશમ-સમતારૂપી જલમાં સ્નાન કરાવીએ છીએ ત્યારે આત્મા ઉપરનો કર્મનો ભેલ જરૂર પોથો પડી જાય છે અને પછી તે સરળતાથી દૂર પણ થઈ શકે છે.

(૪) વળી તૃષાતુર મનુષ્યને જેમ જલપાન વૃત્તિનું કારણ બને છે, તેમ સંસારના પદાર્થોની અનંત તૃષ્ણાથી તૃષાતુર એવા આપણા આત્માને ઉપશમ-સમતારસત્ત્વ પાન તે તૃષ્ણાને દૂર કરાવી આત્માને પરમ વૃત્તિ કરી આ દેહથી જ મોક્ષસુખનો અનુભવ કરાવનાર પણ બને છે.

(૫) ધારો કે વૃક્ષને એક મજબૂત શાખા છે. કુંડા-રના એકજ ઘાથી તે દૂર થતી નથી. પણ સેંકડો વખત તેના પર પ્રહાર કરવા પડે છે, ત્યારે તે શાખા વૃક્ષથી જુદી પડે છે, તેવીજ રીતે આત્મામાં કર્મની મજબૂત જડો રહેલી છે, એકજ પ્રયત્નથી જુદી પડી શકે નહિ. પણ તે માટે વારંવાર પ્રયત્ન કરવો પડે છે. જો કે વૃક્ષની શાખા સૌથી છેદલા પ્રહારથી જ વૃક્ષથી જુદી પડે છે પણ તેથી તે પહેલાંના પ્રાથમિક પ્રહારો બીલકુલ નિષ્ફળ ગયા છે એમ નથી. પ્રથમ પ્રથમના ઘા આગળ આગળના ઘામાં કાર્યસિદ્ધિ માટે નિમિત્તભૂત બનેજ છે. તેવી રીતે આત્મામાં એકવાર પ્રશમભાવની સર પ્રગટે છે-પ્રશમભાવ જાગૃત થાય છે તે કદાચ આદ્યો પણ જાય તો પણ તે પોતાના સ્વંસ્કાર મૂકતો જાય છે. અને બીજાવાર પોતાની એળે અધિક બળવાન થઈને પ્રગટ થાય છે, એ પ્રભાણે વસ્તુસ્થિતિ છે. એક વખત જે શુભભાવ પ્રગટે છે તે આદ્યો જાય તો પણ બીજી વખતે શુકલપક્ષમાં આવતી સમુદ્રની લરતીની જેમ તે અધિક બળવાન થઈ પ્રગટ થાય છે, તેથી આત્મિક ભાવોને પ્રગટ કરવા માટેનો

પ્રયત્ન કદીપણ નિષ્ફળ જતો નથી. ક્ષયોપશમ ભાવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેમાં પ્રયત્નશીલ રહેનાર એક દિવસ અવશ્ય ક્ષાયિક ભાવને પેદા કરનારો બની શકે છે. કુવો ખોદતાં ખોદતાં જેમ પાણીની સર પ્રગટે છે, તેમ ક્ષયોપશમ ભાવના ગુણોનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં અંતે તે ગુણોજ ક્ષાયિક ભાવમાં પરિણમી જાય છે. એટલે પ્રશમ આદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે કરેલો પ્રયત્ન કદીપણ નિષ્ફળ જતોજ નથી.

આ બધા દૃષ્ટાંતોનું તાત્પર્ય એ છે કે સમતાભાવની પ્રાપ્તિ કરવી એ કાર્ય જો કે કઠિન જરૂર છે. પણ તે માટે લગ્ન પૂર્વક યોગ્ય પુરુષાર્થ કરવામાં આવે તો તેની પ્રાપ્તિ અશક્ય તો નથીજ. અથવા તેનું બીજાકુલ ફળ ન મળે તેમ પણ નથી. ભલેને ગમે તેવી કઠિન વસ્તુ હોય પણ મનુષ્ય જો નિષ્ઠાપૂર્વક તેનો અભ્યાસ સતત રીતિએ નિયમિત ચાલુ રાખે તો એક દિવસ તેમાં તે સિદ્ધિ મેળવનારો બને છે, કહ્યું પણ છે કે અતિચંચળ ચિત્ત પણ અભ્યાસથી સ્થિર થાય છે. અભ્યાસથી પ્રાણને પણ કાબૂમાં લઇ શકાય છે, અભ્યાસથી પરમાનન્દની પ્રાપ્તિ પણ થઇ શકે છે, અને અભ્યાસથી આત્મદર્શન પણ થઇ શકે છે, તેવી જ રીતે ઉપશમ-સમતા રસ પ્રધાન ઉપદેશને પણ વારંવાર ભાવિત કરવાથી આત્મા પ્રશમરસનું પ્રચુર સુખ પણ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બની શકે છે.

ઉપશમરસ પ્રધાન સુવાક્યોનો કેવો મહાન પ્રભાવ છે કે ભગવાન શ્રી હરિભક્તસૂરીચરણ મગ્ન તેમના ગુરુવર્યે આપેલી માત્ર ત્રણ શાખાઓએ જ મોટો ચમત્કાર સરજ્યો. અને એમાંથી ‘સમરાધિચ કહા’ જેના પ્રશમરસ પ્રધાન ગ્રન્થરત્નની ઉત્પત્તિ થવા સાથે જનશાસનને એ મહાપુરુષ

અમૂલ્ય શ્રુત વારસો આપી જૈનશાસનને જ્ઞાનધનથી આત સમૃદ્ધ બનાવી દીધું.

—“જો આ શાસન અમને ન મળ્યું હોત તો હે પ્રભો ! આ વિષમ કાળમાં અમારું શું થાત !” “હે પ્રભો ! જો તમારું શાસન ન મળ્યું હોત તો અમે અનાથ બનીને વિષય-કષાયના અધિકારમાં જ્યાં ત્યાં અથડાતા હોત અને દુર્ગતિઓમાં જ આંટા-ફેરા મારતા હોત,” ઇત્યાદિ ભાવવાળાં વચનો આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ કહ્યાં છે, તે પણ પરમાત્માના શાસનમાં ઉપશમ રસ ભરેલો છે, તેને લક્ષ્યમાં રાખીને તેની ઓળખાણ થતાં ઉપરના શબ્દો ઉચ્ચરાયા હોય એમ પણ કહી શકાય.

અહીં આચાર્ય ભગવંતના કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે- હે પ્રભો ! તમારા શાસનમાં જેવો સમભાવ જોવા મળે છે તેવો ખીજે કયાંય જોવા મળતો નથી. રાગ-દ્વેષ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાની પ્રક્રિયા હે પ્રભો ! તમારા શાસનમાં અજોડ છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મં ૦ પણ એક સ્થળે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની સમક્ષ સ્તુતિ કરતાં એજ વરતુનું સમર્થન કરતાં કહે છે કે “હે નાથ ! આપના આગમરૂપ અમૃતરસના પાનથી ઉત્પન્ન થયેલ ઉપશમ-સમતા રસના તરંગો અને બળાત્કારે મોક્ષની સંપદાને પ્રાપ્ત કરાવે છે. અર્થાત્ જ્યારે તમારા આગમવચનોનો વિચાર કરું છું ત્યારે તેમાં રહેલો સમતાભાવ અને મોક્ષસુખનો આસ્વાદ કરાવે છે અને જ્યારે અમે સમતાથી વેગળા થઈ અનાદિ અલ્પચિંતિત એવા રાગ-દ્વેષની અસર તળે આવીએ છીએ ત્યારે અમે હતાશ બની બેઠાએ છીએ, અહીં પણ કહેવાનું તાત્પર્ય એ

છે કે અમે પરમાર્થનો અનુભવ કરીએ છીએ. તે બધો પ્રતાપ તમારા શાસ્ત્રનાં અમને સમતારસની પ્રાપ્તિ થઈ છે, તે છે. એટલે એ બધો યશ હે પ્રભુ! તમને છે.

‘ઉદ્દસમપમવસ્સ’ ઇત્યાદિ સૂત્રો પણ પ્રભુશાસનનો પ્રભાવ ઉપશમરસથી છે, એમ સૂચવવા માટે છે.

આ સંસાર એ સાક્ષાત્ દુઃખનો દાવાનળ છે, તેમાં રહેલા ચારે મતિના જીવો, આધિશૌતિક, આધિદેવિક અને આધ્યાત્મિક એ રીતે ત્રણ પ્રકારના દુઃખના તાપથી સતત રીતિએ સદા સંતપ્ત રહે છે. દુઃખથી ભરેલા એવા સંસારમાં પણ સમતાજનિત સુખ મોક્ષસુખનો અનુભવ કરાવવા સમર્થ અને છે. મોક્ષમાં આ સમતા-સ્થિરતાનું સુખ શાશ્વત છે, માટે જ મોક્ષસુખ વખણાય છે. અને મોક્ષસુખનો માગ બતાવનાર શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા (તેમનું તીર્થંકર નામ કર્મ) હોવાથી શ્રી તીર્થંકર ભગવંત અને તેમની તીર્થંકર નામ નામકર્મની પ્રકૃતિ પણ વખણાય છે. મોક્ષનું શાશ્વત સુખ સમતાના અભ્યાસને સિદ્ધ કરવાથી મળે છે, તેથી જ શાસ્ત્રોમાં ઠેરઠેર સમતાની પ્રશંસા અનુભવી મહાપુરુષોએ કરી છે.

જે મહામુનિઓના આત્મામાં સમતાભાવ સિદ્ધ થયો છે, તે મહાત્માઓની સમતાભાવની અનુભોદનાપૂર્વક “સુમ-તાનો પ્રભાવ” એ નામના હવે પછીના પ્રકરણમાં પ્રગટ કરવામાં આવેલાં સુભાષિતોનો પણ અનુપ્રેક્ષાપૂર્વકનો ત્રિવિધ સમતાભાવને આવરનાર કર્મના ક્ષયમાં તથા સમતા-ભાવની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્તભૂત બની શકે તેમ છે.

‘સમતાનો પ્રભાવ’ એ પ્રકરણમાં સમતાભાવને દર્શાવનારાં પ્રત્યેક સુભાષિતો આપણા જેવા પ્રમાદનિદ્રામાં

ધારતા જીવોને જાગૃત કરવા માટે પરમ ગ્રંથહારી છે, જીવન સમુદ્રમાં ભટકતા જીવોને દીવાદાંડી સમાન છે. સમ્યગ્ દષ્ટિ મહાપુરુષો દ્વારા રચાયેલા છે, પ્રાચીન મહાપુરુષોની સમગ્ર વિશ્વને માટે એ એક ઉંચામાં ઉંચી ભેટ છે. મોક્ષ સુધી તે પહોંચાડનાર છે.

પ્રત્યેક સુભાષિતમાં પ્રકાશનો પુંજ ભરેલો છે. તેમાં રહેલા ભરપુર પ્રકાશને આપણે વિધિપૂર્વક અને યુક્તિપૂર્વક મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેની સરળ રીત એ છે કે શક્ય હોય ત્યાં સુધી અધિક્ષણનીની છાયામાં નમ્રભાવે રહીને તેનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

જગતમાં જીવો ત્રણ પ્રકારના હોય છે. એક અપરિણત, બીજા અતિપરિણત અને ત્રીજા પરિણત. આમાં જે અપરિણત જીવો હોય છે, તે શાસ્ત્રના રહસ્યને જ સમજી શકતા નથી. અને જે અતિપરિણત જીવો હોય છે, તેઓ શાસ્ત્રના અમુક વાક્યોને જ પકડી એકાંતવાદના મિથ્યા આગ્રહમાં ઘસડાઈ જાય છે. અને પોતાની ભતિ પ્રમાણે વસ્તુનું મૂલ્યાંકન કરે છે. શાસ્ત્રીય પદાર્થોમાં પણ તેઓ શાસ્ત્રની યુક્તિ પાછળ પોતાની ભતિ જોડતા નથી પણ પોતાની ભતિ પ્રમાણે શાસ્ત્રોની યુક્તિનો ઉપયોગ કરી 'પોતાનો કક્ષો ખરો કરવાનો' મિથ્યા પ્રયાસ કર્યા કરે છે. તે અધિક ગુણવંતને પરતગ્ર રહી શકતા નથી કે અધિક જ્ઞાનીને અનુસરી શકતા નથી. પોતાના જ એકાંત આગ્રહમાં અતિ દૃઢ રહે છે. તેથી તે સત્ય વસ્તુને પામી શકતા નથી.

પરંતુ જેઓ પરિણત આત્માઓ છે તેઓ જ વાસ્તવિક પરમાર્થને સાધનારા બની શકે છે. કારણ કે તેઓ શાસ્ત્રના

મર્મને સમજી તેના તાત્પર્ય સુધી પહોંચી તેને યથાશક્તિ જીવ-
નમાં ઉતારનારા હોય છે. તેથી પરિણત આત્માઓ જ સત્ય
માર્ગને સમજવા અને પ્રચાવવા માટે સમર્થ બની શકે છે. અને
તેઓ જ સ્યાદ્વાદ ત્યાગથી પ્રત્યેક વસ્તુને સાચો ન્યાય આપી
શકે છે. જેમ રવિના બે છેડાના ઉપયોગથી સંધન દ્વારા
માખણનો પીંડો ઉતારી શકાય છે. પક્ષી બે પાંખથી ઉડી
શકે છે, રથ બે ચક્ષુથી ચાલી શકે છે, અને બે હાથે તાળી
આપી શકાય છે, તેમ પરિણત આત્મા નિશ્ચય અને વ્યવહાર,
જ્ઞાન અને ક્રિયા, હિસાર્ગ અને અપવાદ, આ બધા પદાર્થોને
યથાર્થાને વાસ્તવિક રીતે જોડી શકે છે.

એટલા માટે અપરિણતપણાનો તથા આત્મપરિણતપણાનો
ત્યાગ કરી આત્માને પરિણત બનાવવો જોઈએ અને એ
બાબતનું સાચું યથાસ્થિત માર્ગદર્શન આપણને ગીતાર્થ
મહાપુરુષો દ્વારા જ મળી શકે છે.

ગીતાર્થ મહાપુરુષોનું આલંબન હીંદા સિવાય અને
એમનું માર્ગદર્શન મેળવ્યા સિવાય સાચું પરિણતપણું બીજી
કોઈ રીતે આવી શકતું નથી. હવેસાગર તરવાના બે જ માર્ગ
છે, કાં તો સ્વયં જ્ઞાની બનવું જોઈએ અથવા ગીતાર્થ-પુરુષોનું
આલંબન લેવું જોઈએ. તેમની નિશ્ચિત સ્વીકારવી જોઈએ. તે
સિવાય હવેસાગર તરવા માટે ત્રીજો કોઈ માર્ગ છેજ નહિ.
એટલા માટે પરિણતપણું પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી પરિણત એવા
ગીતાર્થ મહાપુરુષોની નિશ્ચિત રહી, શુભવંત ગુરુઓનું પાર-
તંત્ર્ય કેવળી, તેમને સમર્પિત થઈ, તેમના સહાના કાસ થઈને
રહેવું જોઈએ એજ પરમાત્માના માર્ગની પ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્ત
થયેલ ઉત્તમ સામગ્રીને સફળ બનાવવાનો વાસ્તવિક ઉપાય છે.

અહીં હવે પછીના પ્રકરણમાં સમતા વિષયક જે

સુભાષિતો રજી કરવામાં આવ્યા છે તે વસ્તુને વિશેષ સમજવા માટે તેના તાત્પર્ય-ઐદ્યુધી સુધી પહોંચવા માટે જેમાંથી આ સુભાષિતો લેવામાં આવ્યા છે, તે મૂલ્યગ્રંથો ગુરુગમ દ્વારા વાંચવા વિચારવા જરૂરી છે.

જે જે ગ્રંથોમાંથી આ સુભાષિતો લેવામાં આવ્યા છે, તે તે ગ્રંથોની સૂચિ એ પ્રકરણના અંતે આપવામાં આવી છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓનો મુખ્ય આદર્શ સર્વદાષથી મુક્ત થઈ મોક્ષપ્રાપ્તિ કરવાનો હોય છે. અને સર્વ દાષના ક્ષયનું પ્રધાન સમતા છે.

જો કે એક જ કુંદકે કે એકજ ઝપાટે એ કાર્ય થઈ શકે તેવું નથી, તો પણ જેમ એકાએક પગથિયાથી મનુષ્ય ઉંચા પર્વતના શિખર ઉપર આરોહણ કરનારા બની શકે છે, તેમ અહીં પણ ક્રમે ક્રમે શક્તિ મુજબ જીવનમાં સમતાની પ્રાપ્તિ કરવા માટે હૃદયની સ્વચ્છતાપૂર્વક શુદ્ધ પ્રયત્ન કરવાથી એક દિવસ સમતાઅમૃતરૂપ મહાસાગરનું પણ અવગાહન થઈ શકે છે. ભૂતકાળમાં વિધિપૂર્વકના પ્રયત્નથી અનંત જીવોએ સમતાનું મુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

પરમપ્રભાવક પારણવિભૂષણ શ્રી પંચાસરાજ પાર્શ્વનાથ હગવાનના પરમ પ્રભાવે તેમના સાન્નિધ્યમાં આ કાર્ય થયું છે, તે પરમકૃપાળુ પુરુષાદાનીય પાર્શ્વનાથ હગવાનને આ પ્રસંગે ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરીએ છીએ.

તથા મારા પરમોપકારી પરમકૃપાળુ પરમ ૫૦ ગુરુ મહારાજ પંચાસજી પ્રવર શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવરજીના પરમ આશીર્વાદથી તેઓશ્રીની પરમકૃપાથી તથા પરમ વાત્સલ્યમય દષ્ટિના પ્રભાવે આ કાર્ય નિર્વિઘ્ન પૂર્ણ થયું છે. આમાં

૨૫૦

જે કોઈ સાફ છે, તે યજુ' તેઓશ્રી પાસેથી મળેલું છે—
તેઓશ્રીની કૃપાનું ફળ છે. ઉપરાંત આ લખાણમાં બીજાપણ
અનેક ગ્રંથો અને લેખકોના વચનનો આધાર લેવામાં આવ્યો
છે, તે તમામ મહાનુભાવો પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાભાવ દર્શાવીએ
છીએ.

આપણે સૌ પણ સમતામાતાની ગોદમાં બેસીને સમતારૂપ
અમૃતનું વારંવાર પાન કરીને તેની સચ્ચગ્ન આરાધના કરીને
અમર અમર પદ પ્રાપ્ત કરનારા બનીએ.

એજ મંગલ મનોકામના.

શ્રી નગીનભાઈ મંડપ
ડે. શ્રી પંચાસરાજ શાસ્ત્રનાથજી
મદિર સામે.
પાટણ જિ. ગુજરાત.
દીપોત્સવી ૨૦૩૧

મુનિ કુંદકુંદવિજ.

સમતાનો પ્રભાવ

અમન્દાનન્દજનને, સામ્યવારિણિ મજ્જતામ્ ।

જાયતે સહસા પુંસાં રાગદ્વેષમલક્ષયઃ ॥

—યોગશાસ્ત્ર પ્રકાશ ૪-૫૦

૧

આત્મંત આત્મંદજનક સમતારૂપી જલમાં ડૂબકી મારનાર પુરુષોના રાગદ્વેષરૂપી મેલ તત્કાળ નાશ પામે છે.

૨

માણસ જે કર્મને કોટી જન્મ સુધી તીવ્ર તપને આચરવા વડે પણ હણી શકતો નથી તે કર્મને સમતાના આલિંગનથી એક અર્ધા ક્ષણમાં જ હણી નાંખે છે.

૩

જેને આત્મનિશ્ચય થયો છે, એવા સાધુ સામાયિકરૂપી સળી વડે પરસ્પર મળેલાં જીવ અને કર્મને જુદાં કરે છે.

૪

સામાયિકરૂપી સૂર્યથી રાગાદિ અધિકારનો નાશ થતાં યોગિઓ પોતામાં જ પરમાત્માનું સ્વરૂપ દેખે છે.

૫

અધા આત્માઓ તત્ત્વથી પરમાત્મા જ છે. કેવળ રાગદ્વેષાદિથી મલિન હોવાથી પરમાત્મસ્વરૂપની અલિપ્તિ થતી નથી. પરંતુ સમજાવરૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી રાગાદિ અધિકારનો નાશ થતાં આત્મામાં જ પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે.

૬
 યોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે સમયનું સેવન કરનાર
 સાધુના પ્રભાવથી નિત્ય વૈરવૃત્તિવાળા પ્રાણીઓ પણ પરરપર
 સ્નેહ ધારણ કરે છે.

૭
 પ્રિય હોય કે અપ્રિય હોય, વળી તે ચેતન પદાર્થો
 હોય કે અચેતન પદાર્થો હોય પણ એ તમામ પદાર્થોમાં
 જેનું ક્ષન સોહ પામતું નથી-જેનાતું નથી, કે તેના પ્રત્યે
 લેશ પણ દ્રેષ થતો નથી તે આત્મા સમલાવને પ્રાર્ત
 થયેલો છે, એમ જાણવું.

૮
 કોઈ યોતાના હોયથી પરમભક્તિપૂર્વક ગોશીર્ષ-
 અંકનનું વિલેપન કરે કે કોઈ અત્યંત ક્રેવલાવધી વાંરુલા
 વડે છેન કરે, તો પણ બન્નેમાં જેની સમાન વૃત્તિ હોય,
 તેનામાં અતુલ્ય સમતા છે, એમ સમજવું.

૯
 કોઈ પ્રસન્ન થઈને સ્તુતિ, પ્રશંસા અને અભિવાદન
 કરે, કે કોઈ ગુસ્સે થઈને ગાળ આપે નિંદા કરે કે અનેક
 રીતે અપમાન કરે, છતાં પણ જેનું ચિત્ત તે બન્નેમાં સરખું
 વર્તે છે, તે સમલાવમાં મગ્ન છે એમ સમજવું.

૧૦
 જેમાં કોઈ હોય, તપ કે દાન કરવું પડે નહિ, તેમ છતાં
 માત્ર સમતાથી જ પરમ નિર્વૃત્તિ અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. સમતાથી આવી અમૂલ્ય ખરીદી પણ કરી શકાય
 છે, તે એક કેવું મહાન આશ્ચર્ય છે!

૧૧

જેમાં પુષ્કળ પ્રયત્ન કરવો પડે, જેમાં ઘણું જ ફેલેશ કરવો પડે, જેનાથી વૈરભાવની પરંપરા ઊભી થાય, એવા રાગાદિની ઉપાસના શા મારે કરવી ? તેને બદલે બીલકુલ વગર પ્રયત્ને અને જાવ સહજભાવે જેનાથી સુખ મળી શકે એવા મનોહર સમભાવનો આશ્રય કરવો એ જ વધારે યોગ્ય છે.

૧૨

પરોક્ષ હોવાને દીધે સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખનો ભલે કોઈ નાસ્તિક જનો અપલાપ કરે, અથવા ભલે તેનો સ્વીકાર ન કરે. પરંતુ સમતાતું સુખ તો સ્વસ્વેચ્છ-સ્વાનુભવ-સિદ્ધ હોવાથી પ્રત્યક્ષ જ છે. તેથી કેવળ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને જ માનનારા એવા નાસ્તિકો પણ તે સુખનો અપલાપ કરી શકતા નથી તેમને પણ સમતાજનિત સુખનો તો સ્વીકાર કરવો જ પડે છે. ખરેખર આ સમતા સુખ જ જગતમાં સર્વત્ર વિજયવંત છે.

૧૩

ખાવા યોગ્ય, ઘાટવા યોગ્ય, શ્વસવા યોગ્ય અને પીવા યોગ્ય, એમ ચાર પ્રકારના સુખ આપનારા મનોહર પદાર્થોથી હંમેશાં વિમુખ ચિત્તવાળા યોગીઓ પણ સમભાવરૂપ અમૃત તો વારંવાર પીધા જ કરે છે. યોગીઓને એક સમભાવરૂપી રસ જ અતિપ્રિય હોય છે, તેનું વારંવાર પાન કરી તેનાથી તૃપ્ત થઈ તેઓ અંતે અજર અમર બની જાય છે.

૧૪

કવિઓના કથનમાત્રથી રૂઠ એવા અમૃત પર શા મારે મોહિત થવું ? જેનો રસ પીતાના અનુભવમાં આવી

શકે એવા સમતારૂપ અમૃતનું જ નિરંતર પાન કરવું જોઈએ. સમતારસનો એક વાર પણ સ્વાદ ચાખ્યા પછી કુન્યવી તમામ રસો ઉપરની આસક્તિ એકદમ છુટી જાય છે.

૧૫

જેના કંઠમાં ભલે ફણિધર-કાળોતરો ઝેરી નાગ આળોટે, કે ભલે મનોહર સુગંધથી ભરપુર દિવ્ય એવી પુષ્પની માળા રહેલી હોય, તો પણ જેને લેશ પણ પ્રીતિ કે અપ્રીતિ થતી નથી તે ખરેખરો સમતાપતિ-સમતારૂપી નદીનો મહાસાગર છે, એમ સમજવું.

૧૬

આમાં કંઈ ગુપ્ત નથી, તેમ આમાં કંઈ ગુરુત્વ પણ નથી, પરંતુ અજ્ઞાની અને યુદ્ધિમાનોને માટે એક જ ભવવ્યાધિને શમન કરનારૂં આ સમભાવરૂપ ઔષધ છે.

૧૭

આ પણ એક મહાન આશ્ચર્ય જ છે કે અતિ પ્રશાન્ત ચિત્તવાળા એવા યોગીઓમાં પણ એક દૂર કર્મ તો રહે-લુંજ છે અને જેથી તેઓ સમતારૂપી શસ્ત્રથી રાગાદિના કુલોને અતિ નિર્દયતાપૂર્વક હણી નાંખે છે. અર્થાત્ યોગિઓ રાગ-દ્વેષ, મોહનો અત્યંત નાશ કરી નાખે છે તેમાં સમભાવ જ મુખ્ય સાધન છે.

૧૮

જેનાથી પાપીમાં પાપી જીવો પણ એક ક્ષણ માત્રમાં શાશ્વતપદ-મોક્ષપદ પામી શકે છે, તે આ સમતાનો જ પરમ પ્રભાવ છે.

૧૯

જે સમભાવ પ્રાર્થ થતાં દર્શન, જ્ઞાન અને ચારત્રરૂપ

૨૫૫

રત્નત્રયી સફળ થાય છે, અને જે સમભાવ વિના રત્નત્રયી પણ નિષ્ફળતાને પામે છે, તે મહાપ્રભાવ યુક્ત સમભાવને વારંવાર નમસ્કાર હો !

૨૦

હું (એટલે યોગશાસ્ત્રના કર્તા કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મં) સર્વ શાસ્ત્રોના રહસ્યને જાણીને પોકાર કરીને-મોટા સ્વરથી ઉદ્ઘોષણ કરીને કહું છું (તે હે ભવ્ય જીવો ! તમે બરાબર ધ્યાન દઇને સાંભળો.) કે આ લોક અને પરલોકમાં સમભાવથી બીજી કોઈ સુખની ખાણ નથી.

૨૧

જ્યારે અણુધાર્યા એકાએક ઉપસર્ગો, અકસ્માતો, પરિપહો, દેવિક, ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક સંકટો આવી પડે છે, અને મૃત્યુ સામે જ આવીને ઉભું હોય છે, ત્યારે તે સમયને ઉચિત સમભાવ સિવાય બીજું કંઈ પણ ઉપયોગી થઈ શકતું નથી.

૨૨

રાગાદિ શત્રુઓનો નાશ કરનાર સમભાવરૂપ સામ્રાજ્યની લક્ષ્મી ભોગવીને પ્રાણીઓ શુભગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી હે ભવ્યજનો ! તમારે જો આ મનુષ્યજન્મ સફળ કરવો હોય તો અમર્યાદ-અંત વિનાના સુખથી પરિપૂર્ણ એવા સમભાવને પ્રાપ્ત કરવામાં જરાપણ પ્રમાદ ન કરવો. પરંતુ અપ્રમત્ત બનીને સમભાવની સાધનામાં લીન બની જવું જોઈએ.

૨૩

પુષ્પની માળા અને કંટક આદિમાં જે પ્રિય-અપ્રિયની કદપના થાય છે, તે વ્યવહારનયની કદપના છે, શુદ્ધ નયની

દૃષ્ટિ રાખીને જ્યારે તે કલ્પનાને દૂર કરી દેવામાં આવે છે, ત્યારે ચિત્તમાં જે સ્થિરતા ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ સમતા છે.

૨૪

એક વખત જે પદાર્થોને વિષે મનુષ્યો દ્રેષ કરે છે અને બીજી વખત તેના તેજ પદાર્થોને વિષે તે પ્રીતિ કરે છે. તેથી નિશ્ચયથી જોતાં પદાર્થોમાં કાંઈપણ ઇષ્ટપાત્રું કે અનિષ્ટ-પણું છેજ નહિ.

૨૫

વળી બીજી રીતે વિચારીએ તો, જે વિષય એક માણસને પોતાના અભિપ્રાયથી પુષ્ટિકારક—પ્રીતિકારક લાગે છે, તેજ વિષય બીજા માણસને તેના અભિપ્રાયથી દ્રેષકારક લાગે છે—અપ્રીતિકારક લાગે છે. એટલે તાત્પર્ય એ છે કે મનની પદાર્થો તરફ જે રાગ-દ્રેષની પ્રક્રિયા થાય છે, તે તેના પોતાના વિકલ્પો ઉપર જ અવલંબતી હોય છે. વિકલ્પના જન્મે રાગાદિનો જન્મ થાય છે અને વિકલ્પના નાશે રાગાદિનો નાશ થાય છે એટલે રાગ-દ્રેષમાંથી એકેય વસ્તુ તાત્ત્વિક નથી.

૨૬

જ્યાં સુધી જીવને એમ લાગ્યા કરે છે કે પોતાના પ્રયોજનની સિદ્ધિ બાહ્ય પદાર્થો ઉપર અવલંબે છે, ત્યાં સુધી તે આત્મા બહાર જ દોડ્યા કરતો હોય છે, પરંતુ જ્યારે તેને એમ લાગે છે કે મારા પ્રયોજનની સિદ્ધિ અને પોતાને જ આધીન છે, તેમાં બાહ્ય પદાર્થોને કાંઈ જ લાગતું વળગતું નથી. આવી નિર્મળ સમજ થાય છે, ત્યારે બાહ્ય પદાર્થોને લીધે મનમાં ઉઠતા સંકલ્પો નાશ પામી જાય છે. સમતાને પ્રાપ્ત કરવાનો આજ વાસ્તવિક ઉપાય છે.

સ્ફટિક રત્નની સામેથી લાલ અથવા કાળા પુષ્પરૂપ ઉપાધિ ખસેડી લેવામાં આવે એટલે સ્ફટિકને વિષે જેમ નિર્મળતાનો ગુણ આપોઆપ પ્રગટ થાય છે, તેમ પર-વસ્તુમાં મારાપણારૂપ મમતાનો ત્યાગ થવાથી આત્માના સ્વાભાવિક ગુણરૂપ સ્મૃતિ આપોઆપ વિસ્તારને પામે છે. તાત્પર્ય એ છે કે મમતા જાય એટલે સ્મૃતિ પ્રગટે.

સુચર્ણા આભૂષણ પોતાના ગળામાં જ હોવા છતાં તેના અસ્તિત્વની બાબતમાં જ્યારે જીવને ભ્રમ થઈ જાય છે, ત્યારે જીવ અકળાઈ જાય છે, પણ તે આભૂષણ તો પોતાના ગળામાં જ રહેલું છે એવો જ્યારે ખ્યાલ આવી જાય છે, ત્યારે તે સંબંધી ભ્રમ ભાંગી જતાં ફરી વાર જીવ સ્વભાવમાં આવી જાય છે.

અહીં વસ્તુતઃ આભૂષણ ગયું જ ન હતું. ખોવાયાનો ભ્રમ માત્ર હતો. તે ભ્રમ ટળી જતાં જેમ અશાંતિ ટળી ગઈ અને સ્વભાવની પ્રાપ્તિ થઈ.

તેજ રીતે બાહ્ય પદાર્થમાં પ્રિયપણાનો તથા અપ્રિય-પણાનો ભ્રમ ભાંગી જાય છે, ત્યારે રાગદ્વેષજનિત અકળામણ રહેતી નથી અને અપ્રતિહત સ્મૃતિની અનુભૂતિ થાય છે.

જ્યારે શુદ્ધ નયની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે ફરેક જીવો શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપે દેખાવા લાગે છે અને તે વખતે જગતના જીવોને વિષે કર્મજનિત વિષમપણું, વિવિધપણું,

સારા નરસાપણું હાસમાન થતું નથી-દેખાતું નથી. આવી દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ અનિવાર્ય સમતા પ્રાપ્ત થાય છે એમ જાણવું.

૩૧

એક આત્મા જ નિત્ય છે, અને તે બીજા આત્માઓથી સદા ભિન્ન છે. બીજા આત્માઓથી જ આત્મા ભિન્ન છે, એટલું જ નહિ પણ તે પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોથી પણ અલિપ્ત છે, તદ્દન શુદ્ધ છે. એક જ એ આત્મ દ્રવ્ય નિત્ય છે, આવા સ્વરૂપના આત્મા અંગેનાં ચિંતનથી જેતું મન આત્મરમણતામાં લીન બન્યું હોય, તેની જ સમતા ખરેખરી પરાકાષ્ટાને પામેલી છે.

૩૨

સમતાનો પરિપાક થવાથી જ્યારે વિષયોને વિષે અગ્રહનો અભાવ થાય છે, ત્યારે નિર્મળ યોગવાળા યોગીઓને સંસાર અને મોક્ષમાં પણ સમબુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૩

અમે સમતાની કેટલી સ્તુતિ કરીએ ? પોતાના હિત માટે પુષ્ટ કરવામાં આવેલી સમતાવાળા મુનિની પાસે ઉપસ્થિત થયેલા નિત્યવૈરી એવા પ્રાણીઓનો પણ વૈરભાવ શમી જાય છે,

૩૪

દાન વડે અથવા તપવડે કરીને શું ? તથા યમ અને નિયમ વડે કરીને પણ શું ? એક માત્ર સમતાદ્વયી નાવહીને વળગી રહો, તે એકલી જ લવસાગરને પાર ઉતારી દેશે.

૨૫૬

૩૫

સમતારૂપ અમૃતમાં મળજન કરવાથી વિષયભોગરૂપી વિષ ધોવાઇ જાય છે, કેવરૂપી તાપ શમી જાય છે અને ઉદ્ધતપણારૂપી મેલ નાશ પામે છે.

૩૬

વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણરૂપ દાવાનળવડે સળગતા આ સંસારરૂપી અરણ્યમાં સુખને માટે અમૃતમય મેઘની વૃષ્ટિ સમાન એક સમતા જ છે.

૩૭

સમતા એ નરકના દ્વારને વિષે અર્ગલા સમાન છે, સમતા એ મોક્ષમાર્ગમાં દીવીસમાન છે, સમતા એ શુભ-રૂપી રત્નોત્તો સંગ્રહ કરવામાં રોહણાચળ પર્વતની ભૂમિ સમાન છે.

૩૮

જેમના નેત્ર ચોહવડે આશ્ચર્યજનક થયેલાં છે અને તેથી જેઓ આત્મસ્વરૂપને જોઇ શકતા નથી તેમને માટે સમતા દિવ્ય અંજનની શલાકા જેવી છે. તે દિવ્ય અંજનની શલાકા દ્રષ્ટિના દોષનો-આત્માના અજ્ઞાનદોષનો નાશ કરનારી છે.

૩૯

ચિત્તને રાગ-દ્રેષથી પાછું ખેંચીને જો એક ક્ષણવાર પણ સમતાનું સેવન કરવામાં આવે તો આત્મિક સુખનો કેઇ એવો અલૌકિક અનુભવ થાય છે કે જે બીજાને વાણી દ્વારા કહી શકાય નહિ. માત્ર અનુભવથી જ સમજ શકાય. તેનું વર્ણન કરવા માટે શબ્દો અસમર્થ બને છે.

૪૦

જેમ બધીર-બહેરો પુરુષ દિવ્ય સંગીતથી ઉત્પન્ન થતું

સુખ જાણી શકે નહિ, તેમ સામાન્ય લોકો યોગીજનોના સમતાના સુખને જાણી શકતા નથી.

૪૧

નમસ્કાર અને સ્તુતિ વગેરેની ઇચ્છા રૂપી બાણ તીક્ષ્ણ હોય છે, તે આત્માના મર્મસ્થાનને ભેદનારૂં હોય છે. તે પણ સમતારૂપી બળતરથી રક્ષણ કરાયેલાને તે બાણ જરા પણ પીડાકારક બનતું નથી.

૪૨

જેમ સૂર્યની પ્રભા અંધકારનો નાશ કરે છે, તેમ કોટિ કોટિ જન્મોવડે સંચિત કરેલાં કર્મોનો પણ સમતા તત્વાળ નાશ કરી દે છે.

૪૩

અન્ય લિંગાદિકે જેઓ સિદ્ધિગતિની પ્રાપ્તિ કરે છે, તે સિદ્ધિપ્રાપ્તિમાં પણ તે તે જીવોને એક સમતા જ અવલંબન છે એ સમતા વડે જ ત્રણ રતનના ફળની પ્રાપ્તિ થવાથી લાવજૈનપણું ઉત્પન્ન થાય છે.

૪૪

જ્ઞાત નયોને યોગ્ય રીતિએ તેના સ્થાનમાં સ્થાપન કરનાર જ્ઞાનનું ફળ પણ સમત્વલાવની સિદ્ધિ જ છે. પરંતુ અગ્નિથી જેમ ચંદન ભસ્મરૂપ બની જાય છે, તેમ સમતાના અભાવે એકાદ નયમાં જો દ્વિતીય-સમત્વ થઈ જાય તો સુદૂર એવું જ્ઞાન પણ રાખ જેવું નકામું બની જાય.

૪૫

જ્યારે ચારિત્રરૂપી પુરુષના સમતા નામના પ્રાણ બાધ્યા જાય છે, ત્યારપછી લોકોને તેને વંદન કરવા માટે આવવાનો જે આવેગ અર્થાત્ જે દોહાદોહી કરે છે તે તેના વંદન માટે નહિ પણ તેના પ્રાણ વિનાના કલેવરનો મર-

હોત્સવ કરવા માટેનો હોય છે, એમ સમજવું. જો સમતા છે તો ચારિત્ર છે અને જો સમતા નથી તો ચારિત્ર નથી એ તાત્પર્ય છે.

૪૬

એક સમતાને તણને જે જે કષ્ટકારી ક્રિયાઓ કરી હોય, તે ઉપર ભૂમિમાં વાવેલા બીજની જેમ વાંછિત ફળને આપનારી થતી નથી. પણ માત્ર કાયકલેશ રૂપ જ થાય છે.

૪૭

મુક્તિનો ઉપાય તો માત્ર એકલી સમતા જ છે, અને તે સિવાયનો બીજો ક્રિયાસમૂહ તો તે તે પુરુષના ભેદ કરીને કહેવામાં આવેલ છે અને તે પણ સમતાની સિદ્ધિને માટે જ છે.

૪૮

શાસ્ત્રનો વ્યાપાર તો માત્ર દિગ્દર્શન પૂરતો જ હોય છે, તે તો આંગળી ચીંધીને રસ્તો બતાવી દે છે પણ તેથી દૂર જતો નથી. પછી સિદ્ધિપદ તો સમતાનો સ્વાતુલ્યવરૂપ સામર્થ્યયોગ જ પ્રાપ્ત કરી આપે છે.

૪૯

આત્માત્મ જે નિગૂઢ અને સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વ છે, તે આ સમતા જ છે એટલા માટે આ સમતાને પ્રાપ્ત કરવામાં જ અધ્યાત્મબોધના પ્રસાદ વડે અત્યંત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૫૦

શ્રી જિનશાસનરૂપી સમુદ્રમાં સમાધિરૂપ અમૃતના સ્વરૂપવાળો વૈરાગ્ય ખરેખર સિદ્ધ થયેલો છે, અને તે સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધૃત કરીને-કાઢેલાં બિન્દુઓથી જ દુનિયામાં

બીજાં શાસ્ત્રો. ક્વાદિષ્ટપણને પામે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જગતમાં જ્યાં જ્યાં હિતકારક સુભાષિતો-સુવાક્યોની રચનાઓ જોવા મળે છે, તે તમામ હિતબોધ શ્રી જિનશાસન-રૂપી સમુદ્રમાંથી ઉછળેલાં ખિન્દુઓ માત્ર છે.

૫૧

શ્રી જિનેશ્વરોના આગમોરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉદ્ભૂત કરેલાં એવાં આ સમાધિરૂપી અમૃતને પીને હું મહાન આશયવાળા સબજનો ! અનાદિકાળથી પીધેલા એવા કષાયરૂપી હળાહળ ઝેરને તમે વમી નાખો !

૫૨

રાત અને દિવસ પ્રતિક્ષણ ઘણા સંકટપ-વિકટપોરૂપી ચપળ મોજાઓની શ્રેણિથી વ્યાકુલ ચિત્તવાળા પ્રાણીને સમાધિની નિશ્ચલતા વિના સુખનો બીજો કોઈ ખરેખર એકાંત હેતુ છે જ નહિ.

૫૩

ચિત્ત જ્યારે સમાધિવાળું હોય છે, ત્યારે પર પદાર્થોમાં ચિત્તનું પરિણમન ન હોય, સંકટપ-વિકટપોની ઉત્પત્તિ ન હોય, પરપદાર્થોનું ગ્રહણ પણ ન હોય, પરંતુ અખંડ સુખના અનુભવના સ્વભાવવાળો ઉપયોગ હોય, જેમકે “હું કેવળ ચૈતન્ય મૂર્તિ-જ્ઞાન સ્વરૂપ છું.”

૫૪

રાગાદિથી નવપલ્લવિત થયેલા અને અવિદ્યાના સંસ્કારથી સિંચાયેલા વિષયોરૂપી ઝરી વૃક્ષોને જડમૂળથી છેદી નાંખવા માટે તીવ્ર વિચારોરૂપી તિક્ષ્ણ ધારનાળો સમાધિરૂપ કુહાડો સમર્થ છે.

-સમાધિ વિના પાળેલા એવા ક્રિયાના સમૂહથી-ઘણી ઘણી ક્રિયાઓ કરવા છતાં કર્મોના નિર્મૂલ ક્ષય થતો નથી. કેમકે જો પોતાનામાં જ સામર્થ્ય ન હોય તો માત્ર કિલ્લાના આશ્રયથી રાજા પોતાના વૈરીનો કેવી રીતે જય કરી શકે? અર્થાત્ શક્તિ વિના જય કરી શકે નહિ, ક્રિયા કિલ્લાના આશ્રયના સ્થાને છે, સમાધિ પરાક્રમના સ્થાને છે, કર્મ એ વૈરીના સ્થાને છે અને રાજા એ જીવના સ્થાને છે.

સમાધિથી શુદ્ધ થયેલા એવા મુનિઓના હૃદયમાં કોઈ પણ સમયે શંકાદિરૂપ કાલ્પનું લેપાવવાપણું હોતું નથી, તથા મિશ્રભાવના સમૂહરૂપી અધિકારની દૃષ્ટિ પણ હોતી નથી અને મિથ્યારૂપી મળનો ગંધ પણ હોતો નથી.

વળી તેવા મુનિઓના હૃદયમાં દૂષણ દેનારા અપરાધી જનો પ્રત્યે પણ રોષનો પરિણામ હોતો નથી. તેમ તેમના શુભ્રાની કોઈ સ્તુતિ કરે તો પણ તેઓ લેપાતા નથી તેમનામાં કપટનો લેશ પણ હોતો નથી અને લોભના ક્ષોભથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉપદ્રવો પણ તેમને હોતા નથી. અર્થાત્ તેવા સમાધિવંત મુનિજનો કેાધ, માન, માયા અને લોભથી અલિપ્ત હોય છે.

સમાધિથી જેમણે પોતાના આત્મામાં જ રતિપ્રીતિની સ્થિરતા મેળવી લીધી છે, એવા મનુષ્યને શરીરનું રૂપ જેવામાં કે મનોહર વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં કે ળીજ પણ એવા પૌદ્ગલિક ભાવોમાં જરાપણ આસક્તિ રહેતી નથી.

ચોગી સમાધિથી અંતરંગ સુખને મેળવીને બાહ્ય સુખમાં આનંદ માનતો નથી. કેમકે જ્યારે ઘરમાં જ કંઈપણ વૃક્ષ પ્રગટ થયું હોય, ત્યારે ધનનો અર્થોં એવો કયો માણસ ધનમાં ભરકવા જાય ?

સમતાવાળા મનુષ્યોને દુન્યવી વિષયોમાં અત્યંત હર્ષ હોતો નથી, કેવળ કીર્તિ મેળવવામાં નિષ્ઠા હોતી નથી. તેમજ તિલ્લુ કંટક જેવા-શબ્દ સમાન જિહ્વાના વિવિધ રસાસ્વાદની ક્રિયા આદિમાં લેશ પણ રતિ-પ્રીતિ હોતી નથી.

ચોગીઓને સમાધિમાં રતિ-પ્રીતિ હોવાથી અત્યંત તીવ્ર ક્રિયામાં પણ અરતિ-અપ્રીતિ થતી નથી. ચક્રોર પક્ષીઓ સુધા પીવાના ગુણથી અગ્નિના કણને ખાવામાં શું વ્યાકુલતા રહિત નથી હોતા ? અર્થાત વ્યાકુલતા રહિત હોય છે.

અજ્ઞાનીજનો તરફથી કારણ વિના પણ પાતાની ઘણી નિંદા થતી હોય, ત્યારે પણ સમાધિમાં રક્ત થયેલું મુનિયું મન જરાપણ ખેદ પામતું નથી. કેમકે અધિકારથી વ્યાપ્ત થયેલા માર્ગમાં પણ દિવ્યાંજનથી અજિત થયેલી આંખ કંઈપણ અધપણને ભજતી નથી.

પગરખાં વિનાનો માણસ કંઠકવાળા પ્રદેશમાં ખેંદને પામે છે, પણ પગરખાંવાળો માણસ ખેંદને પામતો નથી, તેમ જેમાં જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપી બે ઘોડા જોડાયેલા છે અને સમાધિરૂપી રથમાં બેસી જેઓ મોક્ષમાર્ગ તરફ ગમન કરી રહેલા છે, તે મનુષ્ય જરા પણ ખેંદને પામતો નથી.

લાલમાં અને અલાલમાં, મુખમાં અને દુઃખમાં તથા શ્રવિતમાં તથા મૃત્યુમાં જેઓ તુલ્ય મનવાળા છે તથા રતિ-અરતિથી પણ જેઓ વિરામ પામેલા છે, તેજ મુનિઓ સમાધિમાં સિદ્ધ થયેલા છે એમ જાણવું.

જેઓને ચિત્તમાં ઉદ્વેગ નથી, અરતિ નથી, જેઓ ધ્યેયમાં એકાગ્ર છે, જેમને અપળતા નથી, તથા જેમણે જાણવા લાયક અત્યંત રંકશાળી ભાવો જાણી લીધા છે, એવા સમતાવંત મુનિઓનું હું શરણું અંગીકાર કરું છું.

અરતિરૂપી અગ્નિના યોગથી જો ચિત્તરૂપી પારો ઉડીને આમ તેમ ચાલ્યો ન જાય, અને સમાધિરૂપી સિદ્ધ થયેલી ઔષધિથી જો તેને મૂર્છાના અપાણી હોય તો કલ્યાણની-મોક્ષની (પક્ષે સુવર્ણની) સિદ્ધિ થવામાં વિલંબ ન થાય. અહીં ચિત્ત એ પારાના સ્થાને છે. અરતિ એ અગ્નિના સ્થાને છે. સમાધિ એ સિદ્ધરસના સ્થાને છે. એના વિધિપૂર્વકના

સર્વોગથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને તેથી ભવની તમામ ભાવઠં ભાંગી જાય છે.*

૬૭

ચિત્તરૂપી પક્ષી રતિ અને અરતિરૂપી પાતાની બે પાંખો વિસ્તારીને આમ તેમ સ્વચ્છંદપણે ભાગ્યા કરે છે. તે સ્વચ્છંદ પરિભ્રમણનું નિવારણ કરવા માટે સમાધિરૂપી ઉત્તમ પાંજરાનું યંત્ર જ હેતુભૂત છે. અવ્યક્ત પક્ષીપાત, જો જ્યાં ત્યાં સ્વતંત્ર ભટકવાનું ચાલુ રાખે તો તે અવશ્ય જોખમમાં મૂકાઈ જાય છે, તેમ જીવ પણ અરતિ-રતિરૂપી પાંખથી જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરે તેમાં પુરૂં જોખમ છે. તે જોખમથી બચવા માટે સમાધિરૂપી ઉત્તમ પાંજરાની યંત્રણા જ એક હેતુભૂત છે x

૬૮

પુત્રથી, સ્ત્રીથી, ધનથી, શરીરથી અને ઘરથી મારે તો જીહાઈ જ છે. એટલે કે નિશ્ચયથી આ બધાથી હું જીદા છું. મારું સ્વરૂપ જીદું છે, એમ વિચારીને સમાધિને ભજનારા મનુષ્યો શોકરૂપી શંકાની પીડાથી બચાઈ શકે છે.

૬૯

સમાધિરૂપી વૃષ્ટિથી જેનો શોકરૂપી અગ્નિ બુઝાઈ

*મન-પારદ હોડે નહિજ, પામી અરતિ રતિ આગ;
તો હુએ સિદ્ધિ કલ્યાણનીજ, ભાવદ જાયે સવિ ભાગ.

સુગુણ નર ! સમજો ચિત્ત મોઝાર.

x ચિત્ત અરતિરતિ પાંખશુંજ, હોડે પંખી રે નિત;
પિંજર શુદ્ધ સમાધિમેજ, રૂંધ્યો રહે તે મિત,

સુગુણનર ! સમજો ચિત્ત મોઝાર.

ગયેલો છે, એવો સાધુ ઈષ્ટ વસ્તુના નાશમાં, આનંદ વસ્તુના સ્વયોગમાં, વસ્તુના નિત્ય સ્વભાવનો વિચાર કરીને તથા નિયતિ એટલે અવશ્ય બનનારા ભાવિ ભાવ મિથ્યા થતા નથી એમ માનીને અંતઃકર્ણમાં સંતાપને પામતો નથી.

૭૦

ગત વસ્તુમાં શોક ન હોય, ભવિષ્ય સંબંધી વિચાર ન હોય અને વર્તમાન યોગ જેનો વિશુદ્ધ હોય, આવા પ્રકારની સમાધિ બ્યારે સાધુને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તેનામાં કોઈનો અવકાશ જ ક્યાંથી હોય ?

૭૧

આ સંયમમાર્ગે શૂરવીરો જ આદ્યા છે, પણ નિઃસર્વ મનુષ્યને તે માર્ગ કઠીપણ પ્રાપ્ત થતો નથી અર્થાત્ નિઃસર્વ મનુષ્યો આ માર્ગે ચાલવા સમર્થ બની શકતા નથી. એ પ્રમાણે સમાધિવાન થઈને ધીર અને ઉદાત્ત આશયવાળો મહાત્મા સંયમમાર્ગમાં કઠીપણ એકને પામતો નથી.

સમુદ્ર સમાન ગંભીર મનવાળો સમાધિયુક્ત મુનિ પોતાના અહંકારથી ધર્મમાર્ગમાં કઠી પણ ભેદ ઉત્પન્ન કરતો નથી; કેમકે વિક્કાન માણસ પોતાને આશ્રય આપનાર વૃક્ષની શાખાને કુહાડાની ધારથી કઠીપણ છેદતો નથી.

૭૨

સમાધિને ભજનારા મુનિઓ એકાંત ઉત્સર્ગની રુચિથી, કે અપવાદની રુચિથી, પોતાને ફાવતું પકડીને સાધુ આચારમાં શિથિલ બની માત્ર પોતાની મતિકદપ-નાથી માર્ગનો ભેદ કરતા નથી.

સૂત્રમાં જેનું વિધાન કરવામાં આવ્યું ન હોય તેમજ જેનો નિષેધ કરવામાં પણ આવ્યો ન હોય, પણ ઘણાકાળની પરંપરાથી આવ્યું આવતું હોય તેને પણ “માર્ગનો ભેદ ન થાયો.” એમ ધારી સમાધિવાળા મુનિ તેને વગર વિચાર્યે દુષિત કરતા નથી.

ઘણા શિષ્યોના સમૂહથી પરિવરેલો હોય, બહુશ્રુત પણ હોય, લોકમાં બહુ માનનીય પણ થયો હોય, તો પણ જો તે સમાધિના માર્ગથી વિપરીત આચરણવાલો હોય તો તેને શાસનનો વૈરી જ બાણવો.

સમાધિમાં જેઓ સંતુષ્ટ છે, તેવા મુનિઓને સ્વપ્નમાં પણ પરમાર્ગમાં દષ્ટિ થતી નથી-પરમાર્ગનું આકર્ષણ થતું નથી. કેમકે માલતીના પુષ્પ પર આસક્ત થયેલો ભ્રમર કદી પણ કંથેરની અભિલાષા કરતો નથી.

જે મુનિઓનું સમાધિયુક્ત ચિત્ત, સ્ત્રીઓના હાસ્યરૂપી પ્રવાહમાં સ્ખલના પામ્યું નથી તેવા મુનિઓનું નામ-બ્રહ્મ પણ અનેક પાપોનો નાશ કરનારું બને છે.

સમાધિરૂપી બખ્તરથી આવૃણાદિત થયેલા મુનિઓ સ્ત્રીઓના કટાક્ષરૂપી બાણથી બીલકુલ વિધાયેલા નથી, તેવા મુનિઓ ખરેખર પાતાની મેળે જ સંસારસાગરના પારને પામેલા છે અને બીજાઓને પણ સંસારસાગરથી પાર પહોંચાડવા તેઓ સમર્થ છે.

સમાધિ વિનાનો મનુષ્ય “હું અને માફ” એવી બુદ્ધિને ધારણ કરે છે અને તે વખતે તે વિવિધ કર્મોના બંધ કરે છે, અને તેજ આત્મા જ્યારે સમાધિવાળો બને છે ત્યારે “હું નથી” અને “માફ કાંઈ નથી” એવી બુદ્ધિને ધારણ કરે છે અને તે વખતે તે કર્મના બંધનોથી મુક્ત થાય છે. અસમાધિમાન કર્મ બાંધે છે અને સમાધિમાન કર્મ છોડે છે.

ભલે તે મધુર વચનને બોલનારો હોય, પોતાના કર્તા-બોધની શુદ્ધિ પણ કરી હોય, તીવ્ર બુદ્ધિવાળો પણ હોય, પરંતુ જો તે મુનિ સ્વબુદ્ધિથી બીજનો પરાક્ષવ કરે તો તે સમાધિનિષ્ઠ નથી. તેણે સમાધિ પ્રાપ્ત કરી હોય તો પણ તેની સમાધિ વાસ્તવિક નથી એમ જાણવું.

હું શરીર નથી, મન નથી, વચન નથી, તેઓનો કર્તા નથી, કરાવનારો નથી, અને અનુચોદનારો નથી, એવી રીતે સમાધિયોગથી જેણે પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને જાણ્યું છે, તેને પોતાથી પર એવી વસ્તુઓમાં અહંકારની બુદ્ધિ થાય જ ક્યાંથી ?

કુમારપણું, યૌવનપણું તથા વૃદ્ધપણું વગેરે તથા ઉચ્ચ-પણું, ગૌરવપણું, તથા કોમળતા, કઠોરતા, રૂપ, રંગ, સ્પર્શ આદિ તો શરીરના ગુણો છે. તે શરીરના ગુણોને પોતાના

આત્મામાં આરોપણ કરીને કયો બુદ્ધિમાન સમાધિવાલો
આત્મા અભિમાન કરે? અર્થાત્ સમાધિમાન આત્મા જે
વસ્તુ પોતાથી પર છે, તેનું અભિમાન ન જ કરે.

૮૧

અક્ષરોથી પદા બનેલાં છે, પદાથી વાક્યો બનેલાં છે,
અને વાક્યોથી સમગ્ર ગ્રન્થ બનેલો છે, આવા નિશ્ચયવાળી
સમાધિને ધારણ કરતો કયો મનુષ્ય “હું ગ્રન્થકર્તા છું”
એવું અભિમાન ધારણ કરે? અર્થાત્ અભિમાન ધારણ
ન કરે.

૮૨

સમાધિવાળા મુનિઓની એકાંત શુદ્ધ એવા વ્યવહાર
કાલમાં મૈત્રી-પ્રમોદ-કરુણાદિરૂપ ચિત્તવૃત્તિ, વૃદ્ધિ પામતી
એવા સિદ્ધ જ્યોતિની પ્રાપ્તિ માટે તેને શુભ ધ્યાનમય
થાય છે.

૮૩

સમાધિક્ષાવ જ્યારે પરિપક્વ થાય છે, ત્યારે આત્મ-
પુરુષોના વચનના ચિંતવનથી અથવા આત્મપુરુષોના વચનો
ઉપરના વિશ્વાસથી આત્મામાં ક્ષમાદિરૂપ દશ પ્રકારનો ઉત્તમ
ધર્મ પ્રગટ થાય છે.

૮૪

ધર્મનું મૂળ ખરેખર હયા છે, અને હયાનું મૂલ ક્ષમા
છે. એમ વિચારીને ક્ષમા, સમાધિ અને સમતાથી મનોહર
એવા સજ્જન પુરુષો, જેણે પોતાનો અપરાધ કયો છે એવા
જીવો ઉપર પણ ક્રોધને ધારણ કરતા નથી.

૮૫

વિનય વિના કદીપણ ગુણો પ્રાપ્ત થતા નથી અને

માર્દવ-મૃદુતા-નમ્રતા વિના ગુણોનો વિસ્તાર થતો નથી એમ વિચારીને સમાધિવાળા આત્માએ ઉદ્ધતપણાનો તથા નિયાણાનો ત્યાગ કરીને માર્દવપણાથી મનોહર થાય છે.

૮૬

સરલતા વિનાનો માણસ શુદ્ધ થતો નથી અને અશુદ્ધ મનુષ્ય ધર્મમાં સ્થિર થતો નથી, ધર્મ વિના મોક્ષ નથી અને મોક્ષ વિના મુખ નથી એમ વિચારીને સમાધિવાળો મુનિ આર્જવપણાને-સરલપણાને પ્રાપ્ત થાય છે.

૮૭

અશુદ્ધિનો ત્યાગ કરવાથી અર્થાત્ અશુદ્ધ દ્રવ્યોનો ત્યાગ કરવાથી શરીર, ઉપધિ અને અન્નપાન વિષયક જે શૌચતા થાય છે, તે જ શૌચતા મુનિઓને સમાધિરૂપી પાણીથી પવિત્રતાના બીજરૂપ થાય છે.

૮૮

પાંચ આશ્રવોનો ત્યાગ કરીને તથા પાંચે ઈન્દ્રિયોને વશ કરીને, ચાર કષાયોનો નાશ કરીને અને મન, વચન, કાયાના ત્રણ ફંડને જીતનારો મુંઠર સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલો મુનિ દુરત જ સત્તર પ્રકારના સંયમને પ્રાપ્ત કરે છે.

૮૯

સમાધિમાન મહાત્માએ બન્ધુ, ધન અને ઇન્દ્રિયોના મુખનો ત્યાગ કર્યો હોવાથી તેને કોઈ જાતનો હવે ભય રહ્યો નથી. તથા તેણે શરીરની મમતા પણ તજી દીધી છે અને ત્યાગગુણથી રાગદ્વેષને પણ તજે છે, તેથી તે ત્યાગ-ધર્મનો આરાધક થાય છે.

૯૦

મન, વચન, અને કાયાની વક્તવ્યતાનો ત્યાગ કરવાથી,

કોઈપણ સ્થાને વિસંવાદ વિનાના, મનોહર સમાધિને ધારણ કરનારા મુનિઓ ચાર ગતિનો છેદ કરનાર ચાર પ્રકારના સત્ય અંગીકાર કરે છે.

૯૧

જિનશાસનમાં રહેલા મહાતુલાવો મનમાં સમાધિને ધારણ કરીને અહ્યંતર તપના અહ્યુદય માટે બાહ્ય તપ કરે છે. તથા બાહ્યતપની શુદ્ધિ માટે અહ્યંતર તપને કરે છે. જે તપમાં ચિત્તને ખેદ નથી, જેમાં ઇન્દ્રિયોની હાની થતી નથી. જેમાં બ્રહ્મચર્યની વૃદ્ધિ થાય છે, તથા જેમાં કોષની તો વાત જ નથી, તથા જેમાં દ્વંદ્વ ધી જિનેન્દ્ર દેવની આજ્ઞાને જ આધીન રહેવાપણું છે. તે તપ સમાધિથી શુદ્ધ થયેલું છે, એમ જાણવું.

૯૨

મુનિઓ આ લોક સંખ'ધી એટલે સતુષ્ય સ્ખ'ધી, દેવસંખ'ધી અને ઔદારિક એવા ત્રણ પ્રકારના કામસુખોનો મન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ કરે છે અને એ રીતે ચઢાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યને સમાધિવંત સંયમી પુરુષો ઉચ્ચ પ્રકારે પાળે છે.

૯૩

ગામમાં, કુલમાં, નગરમાં, દેશમાં કે ઉપધિમાં જેમને જરા પણ મૂર્છા હોતી નથી, તથા અરતિરૂપી રોગ જેમનો નાશ પામ્યો છે એવા સમાધિમાન મુનિઓ અર્કિચનતારૂપ ધર્મતું સુંદર રીતે પાલન કરે છે.

૯૪

સમાધિથી શુદ્ધ થયેલા આ દશ પ્રકારના ધર્મતું આલંબન કરનારો, પરમાર્થ-મોક્ષને જોનારો, તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી યુક્ત મહાત્મા મુનિરાજ સ્વાધ્યાય અને ઉત્તમ ધ્યાનમાં લીન થાય છે.

રસકસ વિનાના રૂક્ષ અન્નના પિડને ગ્રહણ કરવાવાળો તથા ફક્ત સંયમયાત્રાના જ અધિકારવાળો, અને નવકોટીથી શુદ્ધ એવા સ્વસત્ર અઢાર હજાર શીલાંગને ધારણ કરનાર મુનિરાજ કર્મબંધનોથી મુક્ત થવા માટે પ્રયત્નશીલ બને છે.

સારી રીતે યોધ પામેલો, ઉત્તમ બુદ્ધિમાન, એક આત્માનું જ સંવેદન કરનારો, એકરૂપ, શોકને જેણે જડ-મૂળથી ઉખેડી નાખેલ છે, ઉત્તમ સંયમમાં સ્થિર થયેલો, આત્મપ્રવાદને પ્રાપ્ત થયેલો, પાંચ સમિતિથી ક્ષમેત, ત્રણ ગુપ્તિથી મુગુપ્ત એવો મુનિ મનોહર સામાયિકને સજનારો થાય છે.

ધર્મને અર્થેજ પ્રવૃત્તિ કરનારો, કીર્તિ, પૂજા, સત્કાર અને કોઇપણ પ્રકારના લોભથી રહિત અધ્યાત્મથી પવિત્ર થયેલો, તથા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી જેણે પાપ-કર્મોના નાશ કરેલ છે, તે મુનિ સંસારસાગરને પાર ઉતરનારો થાય છે.

જાવ-સંસાર એ અનેક દોષોનો મહાસાગર છે, એવો નિશ્ચય જેણે વારંવાર કરી લીધો છે. અને વૈરાગ્યરૂપી અમૃતથી જેનો આત્મા સુવાસિત થયેલો છે, મહાસાગર જેવો ગંભીર, અને જગત પ્રતિ જેને બંધુપણનો જાવ છે, એવો મુનિ પરની આશારૂપી નાગપાશથી મુક્ત થાય છે.

એક માત્ર આત્માના ગુણોની પ્રાપ્તિના ઉદ્ધમમાં જ પ્રીતિવાળા, પરની કથાના પ્રસંગમાં બધિર, અંધ અને મૂકની જેમ આચરણ કરવાવાળા એવા મુનિઓ હજારો ક્રિયાઓથી પણ ન મલી શકે એવું નિર્અન્થપણું આદિ તથા નિર્વિકલ્પ આત્મદયાના વિલાસને મેળવે છે.

રામ, ચક્રવર્તી અને ઇન્દ્રો આદિનું જે વિષયજનિત સુખ છે, તેને સમાધિવાળા મુનિઓ બળતી એવી ઇન્દ્રિયો રૂપી અગ્નિની જ્વાલામાં ધીની આહુતિ સરખું કહે છે.

સમાધિથી જેમનું અંતઃકરણ મનોહર છે, એવા મહા-ત્માઓને, વિષય સંબંધી સુખને તજવાની જ ઇચ્છા થાય છે, કારણ કે અતિ ઉચ્ચ ઊંચી મિશ્રિત થયેલું મિષ્ટાન્ન ભોજન પણ જમવાને માટે કયો વિચારવંત માણસ ઇચ્છે? અર્થાત કોઈપણ ન ઇચ્છે.

અનિત્ય, ભયથી વ્યાકુલ, પરવશ અને તુચ્છ એવાં વિષયસુખોની ઇચ્છા શા માટે કરવી? કારણ કે પડિત પુરુષો તે વિશાલ, નિત્ય, પોતાને વશ અને ભયથી સજ્ઞ રહિત એવા સમાધિરૂપી સુખને માટે પ્રયત્ન કરે છે.

સરાગી મનુષ્ય અનેક પ્રકારના પ્રયત્નોથી વિષયોના અભિલાષથી ઉત્પન્ન થયેલા જે સુખને મેળવે છે તેના

૬૭૫

કરતાં પણ અનંત ગણા મુખને સમાધિથી મનોહર થયેલો પ્રશાન્ત મનુષ્ય સ્વભાવથી જ સહજભાવે મેળવે છે.

૧૦૪

અનિષ્ટ વસ્તુના સંગથી અને ઈષ્ટ વસ્તુના વિચોગથી સરાગી મનુષ્ય દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જે મહાત્માએ એકાંત સુક્ષ્મના ઉપાયને જ ગ્રહણ કરેલ છે તથા જેના વેદ, અરતિ ભય અને કષાયો શાન્ત થયા છે તેવો સમાધિથી મનોહર થયેલો મુનિ અનિષ્ટ સંગોગ અને ઈષ્ટ વિચોગના પ્રસંગમાં દુઃખને પ્રાપ્ત થતો નથી.

૧૦૫

સમાધિથી યુક્ત પ્રશાન્ત મનુષ્ય જે શુભને પ્રાપ્ત કરે છે, તે શુભને સમાધિ વિનાનો માણસ, ભલે પછી તે જ્ઞાની હોય, તપસ્વી હોય, ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરવાના હોય કે સમક્ષિતી હોય તો પણ સમાધિયુક્ત મનુષ્ય જે શુભને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તે શુભને તે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

૧૦૬

મુર અને અમુરાર્દિ દેવોના ત્રણે કાલના તમામ મુખો એકત્ર કરવામાં આવે અને તેને અનંતશુભ કરવામાં આવે તો પણ તે મુખો સમાધિવાળા માણસના સમતામુખની પાસે એક અંશ જેટલા પણ થઈ શકતા નથી.

૧૦૭

દેવલોકાંતું મુખ પરોક્ષ છે, મોક્ષાંતું મુખ તો અત્યંત પરોક્ષ છે. પરંતુ સમાધિથી સિદ્ધ થયેલ અનુભવના ઉદય-વાળાઓનું માત્ર એક સમતાંતું મુખજ પ્રત્યક્ષ છે.

૨૭૬

૧૦૮

જે વેપારીને રત્નની પરીક્ષા હોય છે, તે વેપારી જેમ રત્નની પરીક્ષા કરીને આનંદ પામે છે, તેમ જ્ઞાની મનુષ્ય સમાધિની શુદ્ધિથી સમતારૂપી રાજ્યને અનુભવી શોધના આનંદને મેળવે છે.

૧૦૯

જેમ અશુદ્ધિન મનુષ્ય અંદ્રની પ્રશાન્ત જ્યોતિ જોઈ શકતો નથી, તેમ સમાધિયોગના અનુભવ વિના કેવળ સંકલ્પ વિકલ્પોના વમળમાં અટવાયેલો આણુસ મુનિના સમતારૂપી સુખને જાણી શકતો નથી. સમતાસુખને અનુભવ કરવો હોય તેણે નિરર્થક સંકલ્પ-વિકલ્પો તજવા જોઈએ.

૧૧૦

મધુર રસનો જિહ્વાથી અનુભવ કર્યા પછી 'તે રસ કેવા પ્રકારનો છે' તેનું વાણી દ્વારા વર્ણન થઈ શકતું નથી. કારણ કે તેનું વર્ણન વાણીનો વિષય બની શકતું નથી, પરંતુ મનુષ્ય જો વિકલ્પોની વૃત્તિઓનો નિરોધ કરીને મુનિના સમતાસુખની પરીક્ષા કરે તો તેનું સમાધાન તેને અનુભવથી થઈ શકે તેમ છે. તાત્પર્ય એ છે કે સમતાનું સુખ દરેક મનુષ્ય અનુભવી શકે તેમ છે, તે કેવળ ઘટા-ગચ્છ કે કેવળ પરોક્ષ મળી શકે છે, એમ નથી. પણ વર્તમાનમાં પણ વિકલ્પોને રોકીને મેળવી શકાય તેમ છે. જો તે અનુભવમાં ન જ આવી શકે તેમ હોત તો તેનો નિષેધ યોગ્ય ગણાય. પણ તેનું નથી. તે અનુભવમાં આવી શકે તેમ છે.

સમાધિથી થયેલા સમતાના ઉચ્ચથી જાણેલું એકાદ પદનું જ્ઞાન પણ વર્ચના સ્થાનરૂપ મોક્ષને આપનારૂં અને છે. પરંતુ સમાધિ વિનાના મનુષ્યનું વિષયપ્રતિભાસરૂપ પદાર્થભાત્રને જતાવનારૂં બીજું વસ્તુ એવું પણ જ્ઞાન હિતકારી બનતું નથી.

સામાયિક પદ ભાત્રની લાવનાથી અનંત સિદ્ધિ થયેલા છે એમ શાસ્ત્રમાં સ્વલગાય છે.

સ્ત્રીઓના સમૂહમાં અને તુલ્યમાં, પૃથ્વીમાં અને સુવર્ણમાં, શત્રુમાં અને મિત્રમાં, મહેલમાં અને વનમાં, સંસારમાં અને મોક્ષમાં આ રીતે સર્વત્ર સમજાવનો આશ્રય કરનારા અને સમાધિને લજનારા સુખી થાય છે.

શબની જેમ નિરંજન, જીવની જેમ અસ્ખલિત ગતિનો આશ્રય કરવાવાળા, આકાશની જેમ આલંબન વિનાના, અને વાયુની જેમ પ્રતિબંધ વિનાના, સમાધિ અને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલા એવા મુનીન્દ્રો ઉદ્દેશ્ય પામે છે.

શરદઋતુના પાણીની જેમ વિશુદ્ધ ચિત્તવાળા, કમલના પત્રની જેમ નિરુપલેપ-લેપ વિનાના, કાચબાની જેમ ગુપ્તેન્દ્રિય, ગેંડાના શિંગડાની પેઠે એકલાવને પ્રાપ્ત થયેલા એવા સમાધિ અને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલા મુનીન્દ્રો ઉદ્દેશ્ય પામે છે.

૬૭૬

૧૧૬

પક્ષીઓની જેમ અપ્રતિબદ્ધ, ભારંડ પક્ષીની જેમ અપ્રમત્ત, હાથીની જેમ પરાક્રમવાળા, વૃષભની જેમ શ્રેષ્ઠ બળના પ્રકર્ષવાળા એવા સમાધિ અને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલા મુનીન્દ્રો ઉદ્દેશાસને પામે છે.

૧૧૭

સિંહની જેમ કોઇથી ગાંઠયા ન જાય તેવા, સમુદ્રની જેમ ગંભીરતાને પ્રાપ્ત થયેલા, મેરૂની જેમ નિશ્ચલતાને પ્રાપ્ત થયેલા, ચંદ્રની જેમ ઉજ્જવલ અને શાંત લેશ્યાને પ્રાપ્ત થયેલા, સૂર્યની જેમ અદ્ભુત કાન્તિવાળા એવા સમાધિ અને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલા મુનીન્દ્રો ઉદ્દેશાસને પામે છે.

૧૧૮

ઉત્તમ મુવર્ણની પેઠે સુંદર રૂપવાળા, પૃથ્વીની પેઠે ભાર ઉપાડવાને સમર્થ, અગ્નિની જેમ જાળવદ્યમાન કાન્તિવાળા, એવા સમાધિ અને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલા મુનીન્દ્રો ઉદ્દેશાસને પામે છે.

૧૧૯

સમાધિ અને સમતામાં જેઓ એકાકાર બનેલા છે, તેવા મુનિઓની પાસે હાથીઓ અને સિંહો, ગરૂડો અને સર્પો, વાઘો અને ગાયો, તથા દેવો અને દાનવો પોતાના નિત્ય દૈરને તથા પરસ્પર રનેહપૂર્વક મલીને રહે છે.

૧૨૦

સમાધિથી ઉત્પન્ન થયેલી સમતાને ભજનારા મુનિઓની કંઈજામય દષ્ટિની લહરી જ મનુષ્યોને શાન્ત કરી દે છે. કેમ કે પન્નસરોવરનો પવન પણ શુ' મુસાફરના

તાપને શમાવવા માટે સમર્થ નથી થતો ? અર્થાત્ થાય છે જ.

૧૨૧

સમાધિથી ઉત્પન્ન થયેલી સમતાને લજનારા મુનિઓનાં માત્ર મુખ જોઈને જ માણસો હર્ષને પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ ચકોર પક્ષીના બચ્ચાંઓ ચંદ્રને જોવા માત્રથી જ જાણે અમૃતનું પાન કર્યું હોય તેવા ઓઠકારની પરંપરાને પ્રાપ્ત થાય છે તેમ.

૧૨૨

સમાધિથી પ્રશાન્ત થયેલા એવા મુનિઓનાં બોલેલાં વચનોથી પણ મનુષ્યોને જે હર્ષનો સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે. તે હર્ષના સમૂહને જો મહાનિધાનના લાભની સાથે તોળ્યો હોય તો એનું ભારીપણું મોટા નિધાનના લાભ કરતાં પણ વધી જાય છે.

૧૨૩

સમાધિથી ઉત્પન્ન થયેલી એવી અદ્ભુત સમતાને લજનારા મુનિઓની સઘળા વિકારોથી રહિત સ્થિર આસનવાદી એવી મુદ્રા પણ આનંદરૂપી અમૃતના સમુદ્રને ઉદ્દલસિત કરવા માટે ચંદ્રની કાંતિ સમાન થાય છે.

૧૨૪

સૂર્યની કાંતિ જેમ અધિકારનો નાશ કરે છે, તેમ લાખો જન્મોથી બાંધેલા કર્મોને પણ સમાધિથી સિદ્ધ થયેલી સમતા એક ક્ષણવારમાં નાશ કરે છે.

૧૨૫

મન વડે ક્રોધાવેશમાં આવી જઈ અશાન્ત થયેલા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ નરક ભોગવવા લાયક પાપ બાંધ્યું

અને બીજી જ ક્ષણે સમતાભાવની પ્રાપ્તિ કરીને સમાધિ-
શુદ્ધ થતાં તત્કાળ કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું. અહીં કેવળજ્ઞાનની
પ્રાપ્તિ થઈ તેમાં મુખ્ય ફાળો સમતાપૂર્વકના સમાધિભા-
વનો છે.

૧૨૬

ષટ્પદ રાજ્યના હોડતા ચક્રવર્તિ ભરત મહારાજને
આરીસાજીવનમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ તેમાં સમાધિભાવ
જ મુખ્ય કારણ છે. ખરેખર ! નિરુપાધિક એવી સમતાનો
પ્રભાવ વાણીને અગોચર છે-મુખથી જેનું વર્ણન થઈ શકે
નહિ. માત્ર અનુભવથી જ સમજાય.

૧૨૭

‘આત્મા કહીથી લિખ છે’ એ રીતે શરીરની મમતાનો
ત્યાગ કરીને, શુદ્ધ સ્વરૂપને ધારણ કરનારા તથા આત્માના
ચિદાનંદ સ્વરૂપને જાણીને રકંઠકાચાર્યના શિષ્યોએ ભયંકર
યત્નમાં પીલાતા છતાં પીડા વખતે પણ અખંડ સમભાવ
રાખીને પીડાને સહન કરીને આત્મકલ્યાણ સાધ્યું, તેમાં પણ
સમાધિપૂર્વકની સમતાનો જ મુખ્ય પ્રભાવ જાણવો.

૧૨૮

મેતારજ મુનિને તરફે ઉભા રાખીને તેમના મસ્તકને
હીલા ચામડાની વાધરથી બાંધવામાં આવ્યું. ત્યાર પછી
તાપના કારણે વાધર સંકોચાવા લાગી અને મુનિનું
મસ્તક ફાટવા લાગ્યું. આવી અવસ્થામાં પણ મેતારજ
મુનિ સમતાપૂર્વકની સમાધિના પ્રભાવે મનમાં જરા પણ
ખેદ પામ્યા નહિ, પણ વિચાર્યું કે “મને કર્મ બંધાવવાનો
આ અપૂર્વ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે.” આવી અપૂર્વ
સમતાને ધારણ કરનારા મેતારજ મુનિનું ચરિત્ર લોકોત્તર
ગણાયું.

મેઘકુમારે હાથીના લવમાં સસલાની રક્ષા કરી પોતાના સંસાર અદ્ય કર્યો તેમાં પણ માર્ગની સન્મુખપણાના બીજ-રૂપ સમાધિ અને સમતા જ હતી એમ કહેલું છે.

૧૨૯

દુર્યોધને જેમના ઉપર પત્થર આદિ મારવા વડે ઉપદ્રવ કર્યો અને પાંડવોએ જેમને લાવપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો, છતાં સમલાવમાં સ્થિર એવા દમહંત મુનિએ પોતાના હૃદયમાં દુર્યોધન પ્રત્યે લેશપણ દ્રેષ ન કર્યો અને પાંડવો પ્રત્યે રાગ ન કર્યો એવી સમતાને પ્રાપ્ત થયેલા તે મુનિપુંગવની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.

૧૩૦

ઈન્દ્ર મહારાજએ નભિરાજર્ષિને કહ્યું કે “ તારી મિથિલા નગરી બળી રહી છે ” તે વખતે બળતી એવી મિથિલા નગરીને જોઈને વિરહંત એવા નભિરાજર્ષિએ કહ્યું કે—“ તેમાં માફ કાંઈ પણ બળતું નથી ” આવા પ્રકારના સમલાવને પ્રાપ્ત કરીને નભિરાજર્ષિએ ઉત્તમ વશને પ્રાપ્ત કર્યો.

૧૩૧

ગજસુકુમાલ મુનિના મરતક ઉપર તેના સસરા સોમીલે દ્રેષલાવથી માટીની પાળી બાંધી, તેમાં ખેરના અંમારા ભર્યા. તે વખતે મુનિનું મસ્તક આગથી બળી રહ્યું હતું અને તેથી મુનિ તીવ્ર પીડા ભોગવી રહ્યા હતા. તેવી તીવ્ર પીડા વખતે પણ “ આ સસરાએ તો મોક્ષની પાઘડી બંધાવી ” એમ વિચારી સમતાસાગરમાં દીન થઈ સઘળાં કર્મ બપાવી મોક્ષને પ્રાપ્ત કર્યો. તે ગજસુકુમાલ મુનિના સમાધિલાવની કોણ પ્રશંસા ન કરે ? બધા જ કરે.

૧૩૧

પૂર્વના વૈરી એવા દેવે અર્ષિકાપુત્ર મુનિના શરીરને શૂદ્ધીથી વિધીને ગંગા નદીમાં નાખી દીધું. ત્યાં પોતાનું શરીર શૂદ્ધીથી પીઠાતું હોવા છતાં મરણાંત કષ્ટ વખતે પણ “આ મારા શરીરવડે જલમાં રહેલા ખીજા અનેક જીવો નાશ પામી રહ્યા છે” એ રીતે ખીજા જીવો ઉપરના સમ-ભાવ-સમતાના પ્રભાવે પોતાના કર્મક્ષયરૂપી કાર્યને સાધ-નાર અને જેનાથી પ્રયાગ નામનું તીર્થ ઉત્પન્ન થયું છે, તે અર્ષિકાપુત્ર મુનિ પોતાના સમતાભાવથી શ્રેષ્ઠ મુનિ-ઓમાં માન્ય થયા.

૧૩૩

માધ્યસ્થ્ય, વૈરાગ્ય, વિરાગતા, શાન્તિ, ઉપશમ, પ્રશમ, દોષક્ષય, અને કષાયવિજય આ સર્વે પર્યાય શબ્દો છે. ઉપરના દરેક શબ્દોનું અંતિમ તાત્પર્ય સમાધિ-સમતા છે.

૧૩૪

વૈરાગ્યરૂપી અમૃતથી સીંચાયેલાં ઉત્તમ મુલાષિતો અંતઃકરણને જેવી તુષ્ટિ-સંતોષ આપે છે, તેવી તુષ્ટિ વિદ્વાન જનોને વાંસદી, વીજા, મૃદંગ તથા સંગીતકલાના વિલાસો ખરેખર આપતા નથી.

૧૩૫

આકાશનું ભૂષણ જેમ ચંદ્ર છે, ઘરનું ભૂષણ જેમ દીપક છે, હારનું ભૂષણ જેમ ચગડું છે તથા વનનું ભૂષણ જેમ વસંત ઋતુની શોભા છે, તેમ જ્ઞાનનું ભૂષણ વૈરાગ્યની બુદ્ધિ છે.

૧૩૬

જ્ઞાનરૂપી ચંદ્રની બાકીની સઘળી સાધારણ કળાઓને,

કોણ જાણતા નથી ? પણ જે કલા લાવ-સંસારના મસ્તક પર પગ મૂકે છે, તે વૈરાગ્યકલાને જે સમ્યક્ પ્રકારે જૂએ છે-જાણે છે, તેને જ ધન્ય માનવો.

૧૩૭

સમતારૂપી અગ્નિથી તપેલા આઠે રસોમાંથી બાકી રહેલા ઉત્તમ વૈરાગ્યરૂપી રસની ગુટિકા (ઔષધની ગોળી) વિના જ્ઞાનના ગર્વરૂપી તાપને શમાવવા માટે બીજે કોઈ પણ ઉપાય આ જગતમાં છેજ નહિ.

૧૩૮

કલેશ વિના જેને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, જેમાં લોકોએ કરેલી પ્રશંસાથી સહજ લાવે કીર્તિ મળે છે અને જેમાં જ્ઞાનાદિ રત્નોથી ભરેલો ભરપુર ભંડાર છે. એવું વૈરાગ્ય રૂપી રાજ્ય કોને હિતકારક ન થાય ? સૌને હિતકારક થાય જ.

૧૩૯

સુસ્થિત મહારાજ (પરમાત્મા)ની કૃપાથી બુદ્ધિમાન પુરુષો વૈરાગ્યરૂપી મિત્રને મેળવી શકે છે, અને એ વૈરાગ્ય મિત્ર, વાચાલ એવા ખલપુરુષની આંખે પાટા બાંધીને વિવેકરૂપી રત્નને દેખાડે છે.

૧૪૦

વિદ્વાન પુરુષોએ વૈરાગ્યરૂપી લક્ષ્મી વિના જગતમાં કોઈ સ્ત્રી રુચિકર થતી નથી, કારણ કે દુન્યવી સ્ત્રી પ્રારંભમાં જ અથવા દેખાવમાં જ મનોહર હોય છે, જ્યારે વૈરાગ્યરૂપી સ્ત્રી પ્રારંભમાં પણ મનોહર છે અને પરિણામે (અંત સુધી) પણ, મનોહર રહે છે. દુન્યવી સ્ત્રી મલીન

અંગવાળી હોય છે, વૈરાગ્યરૂપી સ્ત્રી નિર્મલ અંગવાળી હોય છે, તેથી વિદ્વાન પુરુષોને એક વૈરાગ્યરૂપી સ્ત્રી જ રુચિકર બને છે.

૧૪૧

શ્રદ્ધા, ધીરજ, ક્ષમા, દયા તથા ઉત્તમ બુદ્ધિ પ્રમુખ અભિસારો સાથે જે મુનિ હંમેશાં નંદનવનમાં કીડા કરે છે, તે મુનિની પાસે ઇન્દ્ર મહારાજ પણ કંઈ ગણત્રીમાં છે ? કાંઈજ ગણત્રીમાં નથી અર્થાત્ મુનિના સમતાજનિત મુખની પાસે ઇન્દ્રનું બાહ્ય મુખ કોઈ ગણત્રીમાં નથી.

૧૪૨

આ જગતમાં બીજા (શૃંગાર આદિ) રસોની કથા ખેંચીને લાવેલા એવા બાહ્ય ભાવોથી પોતાનું કાર્ય બળાવે છે, જ્યારે એક વૈરાગ્યની કથા જ એવી કથા છે કે જે આત્માના અભ્યંતર શુદ્ધરૂપને ધારણ કરે છે.

૧૪૩

ધ્યાનરૂપ વૃષ્ટિથી દયારૂપ નદીનું ઉપશમપુર વૃદ્ધિ પામે છે, ત્યારે ચિત્તના વિકારરૂપ કાંઠા વૃદ્ધોનું મૂળથી જ ઉન્મૂલન થાય છે. અર્થાત્ ઉપશમ યાને સ્વમતા એ ચિત્તના વિકારોનો મૂળથી જ ઉખેડી નાખે છે.

૧૪૪

સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની સ્પર્ધા કરનાર અને વૃદ્ધિ પામતો છે સમતારસ જેનો એવા મુનિની સરખામણી કરી શકાય એવો કોઈ પદાર્થ ચરાચર જગતમાં નથી.

૧૪૫

જેમાં ગર્જના કરતા જ્ઞાનરૂપ હાથીઓ અને ખેલતા

ધ્યાનરૂપ ઘોડાઓ છે એવી, મુનિરૂપ રાજની ઉપશમ-
સામ્રાજ્યની સંપત્તિ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ છે.

૧૪૬

સ્વચ્છ જ્ઞાનવાળા, ક્રિયાને વિષે તત્પર, ઉપશમવાળા,
જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે ભાવિતાત્મા અને જે જિતેન્દ્રિય છે, તે
પોતે સંસારસમુદ્ધથી તરેલા છે અને ખીજને તારવા માટે
સમર્થ છે.

૧૪૭

વચન અનુષ્ઠાનથી નિર્વિકલ્પ સમાધિરૂપ અસંગ ક્રિયાની
પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ્ઞાન-ક્રિયાની અલેક્ષ્યભૂમિકા છે. કારણ
કે અસંગ ભાવરૂપ ક્રિયા શુદ્ધ ઉપયોગ અને શુદ્ધ વીર્યો-
દલાસની સાથે તાદાત્મ્ય ધારણ કરે છે. વલ્લી તે સ્વાભાવિક
આનંદરૂપ અમૃતરસથી ભીંજાયેલી છે.

૧૪૮

જ્ઞાનરૂપ અમૃતતુલ્ય પાન કરીને, ક્રિયારૂપ સુરલતા-
કલ્પવલ્લીના ફળને ખાઈને અને સમતા પરિણામરૂપ તાંબૂ-
લને આસ્વાદીને મુનિ ઉત્કૃષ્ટ તૃપ્તિ પામે છે.

૧૪૯

સમતારૂપ અદ્વિતીય રસના અનુભવથી ઇન્દ્રિયોને
અગોચર કેવલ અનુભવગમ્ય જે તૃપ્તિ થાય છે, તે ઇન્દ્રિય
વડે છ રસના ભોજનથી પણ થતી નથી.

૧૫૦

જે સમતારૂપ કુંડમાં સ્નાન કરીને પાપથી ઉત્પન્ન
થયેલા મેલને દૂર કરી ફરીથી મલિનપણાને પામતો નથી,
તે અંતરરાત્રા અત્યંત પવિત્ર છે.

૨૮૬

૧૫૧

ધ્યાતા, ધ્યાન અને દ્યેયની એકતારૂપ સમાધિ તેજ નંદનવન છે, જેનાથી પરિવહરૂપ પર્વતની પાંખ છેદાય એવું દ્વૈયરૂપ વજ્ર છે, સમતા-મધ્યસ્થ પરિણુતિ એજ ઇન્દ્રાણી છે અને સ્વરૂપના બોધરૂપ જ્ઞાન એજ મહાવિમાન છે, આ રીતે થોગીને ઇન્દ્રની સંપત્તિ છે.

૧૫૨

શુરુક્ષાક્ષિતા પ્રજ્ઞાવધી સમાપત્તિ આદિ ધ્યાનના ભેદ કરીને તીર્થ કરતું દર્શન થાય છે, અને તે નિર્વાણસુખ-મોક્ષસુખતું મુખ્ય કારણ છે.

૧૫૩

સુખ-દુઃખમાં જે આત્મા કર્મના શુભાશુભ પરિણામને હૃદયમાં ચિતવતો સમભાવ-સમતાભાવને ધારણ કરે છે, તે જ્ઞાનાનન્દરૂપ મકરંદ-પુષ્પપરાગનો ભોગી થાય છે.

૧૫૪

વ્યવહાર નયથી મુનિ વિષયકષાયરૂપ સંસારના ભયથી જ સ્થિરતાને પામે છે અને પોતાના આત્માની રતિરૂપ નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં હોય ત્યારે સંસારનો ભય પણ સમાધિમાં જ વિલીન થાય છે.

૧૫૫

લોકસંજ્ઞાથી રહિત, પરબ્રહ્મમાં લીન થવારૂપ સમાધિ-વાળા અને જેના દ્રોહ, મમતા અને મત્સરરૂપ જવર આદ્યા ગયા છે એવા સાધુ સદા સુખમાં રહે છે.

૧૫૬

જેણે ઇન્દ્રિયોને છૂતી છે, જે ધીર-સત્ત્વવંત છે, જે પ્રશાન્ત-ઉપશાન્ત-સમતાવાન છે, જેનો આત્મા સ્થિર છે, જે ક્રુપકારી આસને રહેલ છે, જેણે નાસિકાના અગ્ર ભાગમાં લોચન સ્થાપ્યાં છે, જે યોગી છે, દ્યેયને વિષે ચિત્તના સ્થિર બંધનની ધારા વડે જેણે વેગથી બાહ્ય ઇન્દ્રિયને અનુસરનારી મનની વૃત્તિને રોકી છે, જેનું ચિત્ત પ્રસન્ન છે, જે પ્રમાદરહિત છે, જે જ્ઞાનાનંદરૂપ અમૃતનો આસ્વાદ લઇ રહેલ છે, આત્મારામમાં જ શત્રુ રહિત મોટા સામ્રાજ્યને વિસ્તારતા એવા ધ્યાનવંત યોગીની કેવળ અને મનુષ્ય સહિત લોકમાં ખરેખર ઉપમા નથી.

૧૫૭

જુદા જુદા સર્વ નયો પરસ્પર વાદ અને પ્રતિવાદથી કંઠર્થના નિર્દોષતા પામેલા છે. પરંતુ સમવૃત્તિ-મધ્યસ્થ-પણાના મુખનો અનુભવ કરનાર જ્ઞાની સર્વ નયોને આશ્રિત હોય છે.

૧૫૮

ક્ષાન્તિ, ક્ષમા, સહનશીલતા, સમતા વગેરે એક જ અર્થને બતાવનારા શબ્દો છે, એટલે શાસ્ત્રોમાં જ્યાં, જ્યાં ક્ષાન્તિ, ક્ષમા-સહનશીલતા, વગેરે નામો જણાવવામાં આવ્યા હોય તેને સમતા પણ કહી શકાય, શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા નામના ગ્રંથમાં ક્ષાન્તિ અંગે જે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તે બધું જ સમતાને પણ લાગુ પડે છે.

૧૫૯

ત્યાં ક્ષાન્તિ-સમતા અંગે જણાવવામાં આવ્યું છે કે, આ જગતમાં સર્વથી સુંદરમાં સુંદર કોઈ વસ્તુ હોય તો

તે ક્ષાન્તિ-સમતા છે, વળી તે અનેક આશ્ચર્યોનું ઉત્પત્તિ-સ્થાન છે. મહાચુનિઓના મનને પણ પોતાની તરફ ખેંચનારી છે.

૧૧૦

જે પ્રાણીઓ તે ક્ષાન્તિ-સ્થાનની સેવા કરનારા છે, તેઓને તે નિરંતર આનંદ આપનારી છે, અને તે એટલી બધી ભલી છે કે તેને યાદ કરવા માત્રથી પણ તે સર્વ દાષોને દૂર ફેંકાવી દે છે.

૧૧૧

આ ક્ષાન્તિ-સમતા-જે મનુષ્ય તરફ માત્ર નજર કરે છે, તેટલા માત્રથી પણ તે પાંડિત પુરુષોને “મહાત્મા” નો ઇલાખ અપાવે છે અને તે મહાત્મા પુરુષ વિશ્વમાં સૌનો પ્રશંસાપાત્ર બની જાય છે.

૧૧૨

આ ક્ષાન્તિ-સમતાને જે ભાગ્યશાળી પુરુષ મેળવવા નસીબવાન બને છે તે પુરુષ સર્વ મનુષ્યનો અકંતર્થ થાય છે, રાજનો પણ રાજ થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જે પ્રાણીઓ સમતાને ભેટ છે, એટલે કે ક્ષમા ધારણ કરનારા હોય છે, તેઓ ગમે તેવા સંજોગોમાં કાંઈ કરતા નથી, અને અંતે કેવળજ્ઞાની અથવા તીર્થંકર થાય છે.

૧૧૩

એટલા માટે આ ક્ષાન્તિ-સમતાથી વધારે સારી કોઈ વસ્તુ આ દુનિયામાં હોય એવ જણાતું નથી અને એટલા માટે જ વિકાસો તેને “સર્વથી સુંદર વસ્તુઓમાં પણ સુંદર” નું ઉપમાન આપે છે.

૧૬૪

લોકમાં-આર્ત અને રોદ એ બે દુર્ધ્યાન કહેવાય છે, ધર્મ અને શુકલ એ બે ચદ્ધ્યાન કહેવાય છે. તેમાં પણ શુકલધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે, મતિ-શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાવ અને કેવળ એ પાંચ જ્ઞાનમાં કેવળજ્ઞાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે, કારણ કે તેનાથી ત્રણે કાળના જનાવો જણાય છે. સર્વ ઋદ્ધિમાં પ્રશમ-સમતાની ઋદ્ધિ વધારે કિંમતી ગણાય છે. કારણ કે તેનાથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગણાતી કેવળલક્ષ્મી અને સિદ્ધિનું શાશ્વત સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૧૬૫

આ સર્વોત્કૃષ્ટ શુકલધ્યાન, કેવળજ્ઞાન, અને પ્રશમ ઋદ્ધિ વગેરે ભાવો સર્વ જીવોને અમકાર ઉત્પન્ન કરે તેવા અદ્ભુત ભાવો છે, આ સર્વ અદ્ભુત ભાવો ભૂતકાળમાં અનેક પ્રાણીઓએ પ્રાપ્ત કર્યા છે, વત્સાનમાં કરે છે, અને હાવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરશે, તેમાં આ સમતાનોજ મુખ્ય ફાળો છે.

૧૬૬

સમતાના પ્રસાદથી અને તેની આરાધના કરવાથી જ બધા આશ્ચર્યકારક ભાવો પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી જ આ સમતાને અનેક આશ્ચર્યોનું જન્મસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે.

૧૬૭

વળી આ સમતાને વિદ્વાનોએ ‘ગુણરત્નની પેટી’ કહી છે તે પણ ખરાખર છે, કારણ કે, દાન, શીલ, તપ, જ્ઞાન, કર્મ, ચારિત્ર, કૃણ, રૂપ, પરાક્રમ, સત્ય, શૌચ-સરલતા, અલોભ, વિનય-સંતોષ, શક્તિ, ઐશ્વર્ય વગેરે લોકમાં, જે જે મુંદર ગુણો ગણાય છે અને જેની કિંમત રત્ન જેવી ગણાય છે, તે સર્વનો આધાર-સમતા ઉપર છે.

૧૬૮

સમતા હોય તો જ તે ગુણો ટકી શકે છે, અને સમતા વિના ગુણોનો તે બધો સમૂહ હોય તો પણ શોષા પામતો નથી. આશ્રય વિના આશ્રિતો ખરાબ લાગે તેમ, સમતા વિના બીજા તમામ ગુણો શોષા વગરના લાગે છે.

૧૬૯

વળી બીજી રીતે જોઈએ તો ક્ષાન્તિ-ક્ષમા-સમતા-એ જ મોટું જ્ઞાન છે, સમતા એ જ મોટો તપ છે, સમતા એ જ મોટું જ્ઞાન છે, સમતા એ જ મહા દમ છે, સમતા એ જ મહાશીલ છે સમતા એ જ મોટું કુળ છે, સમતા એ જ મોટી શક્તિ છે, સમતા એ જ મહાપરાક્રમ છે, સમતા એ જ સંતોષ છે, સમતા એ જ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ છે, સમતા એ જ મોટું શૌચ-પવિત્રતા છે. સમતા એ જ મહા કથા છે, સમતા એ જ સાચું સૌંદર્ય છે, સમતા એ જ મોટું ધૈર્ય છે, સમતા એ જ પરબ્રહ્મ છે, સમતા એ જ પરમ સત્ય છે, સમતા એ જ ખરેખરી મુક્તિ છે. સમતા એ જ સર્વ અર્થની સાધનાર છે. સમતા એ જ ત્રણ જગતને પૂજવા યોગ્ય છે. સમતા જ જગતનું વાર્તા-વિક હિત કરનારી છે.

૧૭૦

સમતા જ જગતમાં સૌથી મોટી ચીજ છે, સમતા જ જગતનું કલ્યાણ કરનારી છે, સમતા એ જ પરમ મંગલનું કારણ અથવા પોતે જ પરમ સંગળગ્ન છે, સર્વ વ્યાધિઓને દૂર કરે તેવું સુદૂર ઓષધ સમતા જ છે. અંતરંગ તમામ શત્રુઓનો નાશ કરનાર ચતુરંગી સેના પણ સમતા જ છે, દુકામાં કહીએ તો સમતામાં સર્વ વાતો આવી જાય છે.

૨૬૧

૧૭૧

આ પ્રમાણે હોવાથી સમતાને મુનિઓના મનને પણ પોતાના તરફ ખેંચનાર કહેવામાં આવી છે.

૧૭૨

જે સમતામાં આવા સુંદર ગુણો હોય તેને કયો ઠાણો માણસ પોતાના મનમાં ધારણ ન કરે ? અર્થાત્ ધારણ કરે જ.

૧૭૩

તાત્પર્ય એ છે કે- આ સમતાને જે મનુષ્ય પોતાના ચિત્તમાં ધારણ કરે છે, તે પુરુષનું નસીબ એકદમ ફેરી જાય છે, ત્રણ જગતમાં તે પૂજ્ય બની જાય છે, એટલા માટે જ. સમ્યક્ ગુણોની આકાંક્ષાવાળા ફરેક પ્રાણીઓ સર્વ ઇચ્છાઓને પરિપૂર્ણ કરનારી આ સમતાને મેળવવાને માટે પોતાના હૃદયમાં સદાકાળ આકાંક્ષા રાખ્યા જ કરે છે.

૧૭૪

જે વીર પરમાત્માએ અંતરંગ શત્રુઓની જયલક્ષ્મી ઉત્કૃષ્ટ શાંતિથી-શ્રેષ્ઠ સમતાથી પ્રાપ્ત કરી છે તે પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને શાન્તરસની ભાવના કરવામાં આવે છે.

૧૭૫

સર્વ મંગલોનો નિધાન એવો શાન્તરસ જેના હૃદયમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તે આત્મા અનુપમ સુખ પામે છે, અને મોક્ષનું સુખ એકદમ તેના કબજામાં આવી જાય છે. માટે હે પંડિતો ! રસાધિરાજ-સર્વ રસોમાં પ્રધાન એવા શાન્તરસને તમે ભાળો, સેવો.

હું યોક્ષાર્થી પ્રાણી ! તું સમતાને વિષે લીન ચિત્ત-
વાળો થા, સ્ત્રી, પુત્ર, પૈસા, અને શરીર ઉપરથી તું મમતા
છોડી દે, વર્ણ, ગંધ, રસ, રૂપ, સ્પર્શ વગેરે ઇન્દ્રિયોના
વિષયો અને ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભને આ નવ
બાબતોને વશ ન થા, શાસ્ત્રરૂપ લગામ વડે તારા મનરૂપ
અન્ધને કાઢીમાં રાખ, વૈરાગ્ય વડે શુદ્ધ નિષ્કલંક ધર્મવા-
ળો થા, અર્થાત્ સાધુના દશ યાત્રિક ધર્મ અને શ્રાવકના બાર
વ્રત તેમ જ આત્મગુણોમાં રમણતા કરવારૂપ શુદ્ધ ધર્મ-
વાળો થા, કેવલગુરુધર્મતું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણનારો થા,
સર્વ પ્રકારનાં સાવધ યોગથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિને ધારણ
કર, સત્તાવન પ્રકારના સંવરવાળો થા, તારી વૃત્તિઓને
શુદ્ધ રાખ અને સમતાના રહસ્યને તું ભજ.

સમતાપ્રાપ્તિના અનેક ઉપાયો છે. તેમાં ચાર સાધન
મુખ્ય છે તેમાં પહેલું સાધન અનિત્ય, અશરણ, સંસાર,
એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ધર્મ-
સ્વાખ્યાત અને બોધકુર્લભ આદિ બાર ભાવનાઓ તથા
મૈત્રી, પ્રમોદ, કંરૂણા અને જાદ્યસ્થય આદિ ચાર ભાવનાઓ
આત્મસાત્ કરવી તે છે.*

શમતા પ્રાપ્તિનું બીજું સાધન ઇન્દ્રિયોના વિષયો
ઉપર સમચિત્ત રહેવાનો અભ્યાસ કેળવવો તે છે.

---

* અનિત્યાદિ બાર ભાવના તથા મૈત્રી આદિ ચાર ભાવના
સમજવા માટે યોગશાસ્ત્ર તથા શાંત સુધારસ આદિ ગ્રંથોતું અવ-
ગાહન કરવું જરૂરી છે.

૧૬૭

૧૭૯

સમતાપ્રાપ્તિનું ત્રીજું સાધન વસ્તુસ્વભાવની ઓળખાણ કરવી તે છે.

૧૮૦

સમતાપ્રાપ્તિનું ચોથું સાધન શુભવર્તનું પારતંત્ર્ય સ્વીકારી આત્મહિતના કાર્યોમાં પ્રમાદ કર્યા વિના સદા દત્તચિત્ત રહેવું તે છે.

૧૮૧

વિષયોથી વિરક્ત થયેલા અને સમભાવથી સુવાસિત ચિત્તવાળા પુરુષોનો કષાયરૂપી અગ્નિ શાંત થઈ આત્મામાં સમતાભાવ પ્રગટ થતાં યોધિબીજ પ્રગટ થાય છે.

૧૮૨

મોક્ષ કર્મોના ક્ષયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, કર્મોના ક્ષય આત્મજ્ઞાનથી થાય છે અને આત્મજ્ઞાન ધ્યાનથી સધાય છે, તેથી ધ્યાન એ આત્મા માટે હિતકારી છે, અહિં ધ્યાન અને સમતામાં કેાણુ વધારે મહત્ત્વનું છે તેનો ઉત્તર આપતાં કહી છે કે સમતા વિના ધ્યાન સંભવતું નથી, અને ધ્યાન વિના નિષ્કંપ સમતા પ્રાપ્ત થતી નથી તેથી બન્ને એક બીજાના કારણરૂપ છે.

૧૮૩

તેથી જાણુ ધ્યાનના પ્રવાહને ચાલુ રાખવા માટે એટલે તુટતા ધ્યાનને ધ્યાતાની સાથે અનુસંધાન કરવા માટે મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર ભાવનાઓને આત્મામાં જોડવી, કારણુ કે મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ તુટતા એવા ધ્યાનને સાંધવા માટે રસાયણ તુલ્ય છે. અહીં મૈત્રી આદિ ભાવનાઓનું કુંકમાં સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ

૨૬૪

૧૮૪

કોઈપણ પ્રાણી પાપ ન કરે, કોઈપણ પ્રાણી દુઃખી ન થાઓ, આખું જગત સુખ થાઓ, આવી બુદ્ધિને, મૈત્રીભાવના કહેવાય છે.

૧૮૫

જેમના સ્વભાવ દોષો દૂર થઈ ગયા છે, અને જેઓ વસ્તુસ્વરૂપનું અવલોકન કરનારા છે, તેવા મુનિઓના શુદ્ધો વિષે જે પક્ષપાત તે પ્રમોદભાવના છે.

૧૮૬

દીન, પીડિત, ભયપામેલા અને જીવિતને યાચતાં પ્રાણીઓનાં દીનતા વગેરે દૂર કરવાની બુદ્ધિ તે કરુણા ભાવના કહેવાય છે.

૧૮૭

નિઃશંકપણે કૂર કર્યો કરનારા દેવગુરુની નિંદા કરનારા તથા આત્મ નાંદા કરનારા લોકો પ્રત્યે ઉપેક્ષાબુદ્ધિ તે માધ્યસ્થ ભાવના કહેવાય છે.

૧૮૮

ખરેખર જગતના પ્રાણીઓ પોતપોતાના પુણ્યપાપના વિચિત્રપણાને આધીન છે. અને તેથી તેઓ અનેક પ્રકારના કાયાના વ્યાપારથી અસ્વસ્થ-અસ્થિર રહે છે, જ્યારે માધ્ય-

૨૬૫

સ્થવૃત્તિમાં-સમતાભાવમાં જેમની ચિત્તવૃત્તિ રહેલી છે અને જેઓની મનની પીડાઓ નાશ પામી છે, તેવા સાધુ-જનો જ ખરેખરા સુખને ભજે છે.

૧૮૯

હું મન ! તું સર્વ પ્રાણી ઉપર સમતાપૂર્વક એક ક્ષણ-વાર પણ જો મૈત્રીભાવનાને ભાવીશ તો તને આ ભવ પર-ભવમાં એવું સુખ મળશે કે તેવું સુખ તે કદી અનુભવ્યું પણ નહિ હોય.

૧૯૦

હું પરમાર્થવેદિન્ આત્મન્ ! નિરંતર અભ્યાસના યોગથી સમતાને આત્મા સાથે જોડી દે, જેથી કરીને તારા ભવના ભયને છેડવાવાળા તને મોક્ષની સંપત્તિઓ એકદમ હંરેતગત થઈ જશે.

૧૯૧

સર્વ સંજ્ઞાવાળા (મનવાળા) પ્રાણીઓ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જાણે છે, તેમાંથી કેટલાક જીવો અર્થ (ધનપ્રાપ્તિ)ને જાણે છે, તેમાંથી પણ કેટલાક જ જીવો ધર્મને જાણે છે, તેમાંથી કેટલાક જ જૈનધર્મને જાણે છે, અને તેમાંથી બહુ થોડા જીવો શુદ્ધ દેવગુરુચક્ત જૈનધર્મને જાણે છે, તેમાં પણ બહુ થોડા પ્રાણીઓ મોક્ષને ઓળખે છે અને

૧૬૬

તેથી પણ બહુ જ થોડા પ્રાણીઓ સમતાને ઓળખે છે. પરંતુ સંસારમાં બે ક્યાંય પણ સુખ હોય તો તે માત્ર સમતામાં જ છે માટે આત્માર્થીજનોને તે સમતાને સમજવાની અને જીવનમાં ઉતારવાની ખાસ જરૂર છે.

૧૬૨

હે આત્મા ! તું જ દુઃખ છે, તું જ નરક છે, તું જ સુખ છે, અને મોક્ષ પણ તું જ છે, કર્મ પણ તું જ છે અને મન પણ તું જ છે. તારે દુઃખથી મુક્ત થવું હોય અને સુખને પ્રાપ્ત કરવું હોય તો સર્વ પદાર્થો ઉપર સદા સમતાભાવ લાવીને નિઃસંગપણું પ્રાર્થ કર. તું શીક્ષક બની લેજે કે દુઃખનું મૂળ સમતા છે અને સુખનું મૂળ સમતા જ છે.

૧૬૪

સમતા માટે જ ગુરુની પ્રયત્નથી સેવા કર, એ જ કારણે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર અને હે આત્મન્ ! તે જ તત્ત્વનું ચિંતન કર કે જેનાથી તને સમતારૂપ આસ્વાદ આવે.

રૂપછીકરણ

આપણા આ ચાલુ પ્રકરણમાં મૂળ વિષય જો કે સ્મૃતિ સંબંધી છે, તો પણ તે વિષયને વધુ દૃઢ કરવા માટે સ્મૃતિની સાથે સંબંધ ધરાવતાં, સ્મૃતિને પુષ્ટ કરનારાં સુભાષિતો પણ અહીં દાખલ કરીએ છીએ. જેમ કે-જ્ઞાન, ધ્યાન, તપશ્ચર્યા, વિનય, વિવેક વૈયાવચ્ચ, કૌશાલિ ચાર કષાયનો જય, ઇન્દ્રિય-જય, વિષયત્યાગ, પ્રભુભક્તિ, શુભાક્રિયામાં આદર, સમ્યગ્દર્શન, મૃત્યુપરિભાવન ચંદ્રભાવનાઓ, આત્મજ્ઞાનની અભિલાષા, દુઃખની પદાર્થોની સંસ્પર્શશુદ્ધતા, ધીરતા, પ્રસન્નતા, ક્રુતોદ્ભાસ, સુપાત્રતા, દયા, અત્ય, શૌચ, શીલ-સદાચાર, અતોષ, પ્રજ્ઞા, કરુણા, મૈત્રી, ચિત્તસ્વાસ્થ્ય, મનસંતુષ્ટિ, નિરીહતા, (ભાવયજ્ઞ) અનુત્સુકતા, શાંતિ વગેરે ભાવો પણ સ્મૃતિ સાથે સંબંધ ધરાવનારાં સ્મૃતિને પ્રાપ્ત કરાવનારાં અને સ્મૃતિભાવ પ્રાપ્ત થયો હોય તેને પુષ્ટ કરનારાં છે.

આમ કરવામાં કોઈ કોઈ સ્થાને દ્વિરુક્તિ થવાનો અંભવ છે પરંતુ જે બાબત કઠીન હોય, નવી હોય, વળી જીવનમાં અતિ ઉપયોગી હોય, તેને સમજવા માટે અનેક બુદ્ધિ બુદ્ધિ રીતે સમજાવવામાં આવે તો જ તે વસ્તુમાં પ્રવેશ અને પ્રગતિ સુલભ જની શકે છે.

કોઈપણ વસ્તુના હેતુ, રુપરૂપ અને પરિણામને જાણ્યા હોય તો જ તે વસ્તુ પ્રત્યે આકર્ષણ થાય છે અને પછી તેના પારને પણ પારી શકાય છે.

જીવોની રુચિ લિંગ લિંગ પ્રકારની હોય છે કેટલાક જીવો વસ્તુના સ્વરૂપને જાણીને વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે પ્રીતિવાળા બને છે અને કેટલાક જીવો વસ્તુનાં ફલને-પરિણામને જાણીને તેની પ્રાપ્તિ માટે ઉત્સાહવાળા બને છે.

આ પ્રકરણમાં મૂળ વિષય સમતાનો કોવા છતાં તેના પણ બે હેતુ, સ્વરૂપ અને પરિણામ જણાયા હોય તે તેમાં લિંગ લિંગ રુચિવાળા કોઈને કોઈ જાળત ઉપકાર કરનારી બની જાય. જીવોના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા હોય છે, તેથી જે રીતે જીવોને ઉપકાર થાય તે તમામ રીતોનો પરોપકારપ્રધાન જ્ઞાની પુરુષોએ શાસ્ત્રોમાં સ્વીકાર કર્યો છે. અર્થાત્ જે રીતે સામા જીવનું કલ્યાણ થાય, તે રીતે પરોપકાર કરવામાં જ્ઞાની પુરુષોએ જરા પણ કચાશ રાખી નથી. શ્રી લલિતદિસ્તન ગ્રંથમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે “યથામન્યં વ્યાપકસ્ય અનુગ્રહવિધિઃ ।” અર્થાત્ અનુગ્રહવિધિ-ઉપકાર કરવાનો વિધિ વ્યાપક છે. કારણકે જીવોની ભૂમિકા લિંગ લિંગ હોય છે ત્યાં એક જ ઉપાય કારગત નિવડે નહિ.

હવે રહી દ્વિરુક્તિની વાત. તેનું સમાધાન એ છે કે ઉપદેશના વિષયમાં એકની એક વાત બીજી વખત કહેવામાં દ્વિરુક્તિ દોષ ગણાતો નથી. પણ “દ્વિવદ્ સુવદ્ ભવતિ” એ ન્યાયે તે દ્વિરુક્તિ ત્યાં વિશેષ ઉપયોગી પણ બને છે.

એ દષ્ટિએ સમતાપ્રાપ્તિમાં ઉપયોગી પ્રકીર્ણક-છુટી છુટી જાળતોનો પણ અહીં સંગ્રહ કરી લેવામાં આવ્યો છે. તેમાં કોઈ સુખાપતો સમતાના હેતુને, કોઈ સમતાના સ્વરૂપને

તથા કોઈ સમતાના કૃણને બતાવનારાં તથા કોઈ તેને પુષ્ટિ આપનારા અને જીવન જીવવા માટે ઉપયોગી બાબતોને અહીં રજુ કરવામાં આવેલ છે.

૧૯૬

જો મનુષ્ય પોતાના આત્માનું હિત ધ્યેયતા હોય તો તેણે નિરંતર શુભધ્યાન અને અધ્યયન વડે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો, અને તપનું પણ આચરણ કરવું.

૧૯૭

સર્વ રાગદ્વેષાદિ દ્રવ્યનો ત્યાગ કરીને, નિશ્ચલ અન્તરાત્મા વડે નિરંતર ચિત્તને આદહાદ કરનાર, શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવું.

૧૯૮

જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપના બધાં વડે આત્માનું નિરંતર રક્ષણ કરવાની જરૂર છે, કેમ કે આ જીવ જો તેમાં પ્રમાદ કરે છે તો, તેનું ચારિત્રરૂપી રત્ન નાશ પામે છે.

૧૯૯

જેનો જન્મ, ગુરુની સેવામાં ઉપયોગી થાય છે, જેનું ચિત્ત, ઉત્તમ ધ્યાનના ચિંતનમાં ઉપયોગી થાય છે, અને જેનું શ્રુતજ્ઞાન, નિયમ અને સમતામાં ઉપયોગી થાય છે તે પુરુષને મહાભાગ્યશાળી જાણવો.

૨૦૦

પરસ્પૃહા, ક્રોધ, લોભ, રાગ, દ્વેષ, મત્સર, સદ્, માયા, મોહ, કારોદેવ, અને અહંકાર, આ અગ્યાર ધર્મરૂપી સર્વત્રેત્ર્ય હરણ કરનારા ભયંકર શત્રુઓ છે; અને તેઓને વશ થઈને જ આ જીવ, અત્યંત દુઃખને આપનારા સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.

૨૦૧

રાગ-દ્રેષય થયેલો, કામ-ક્રોધને વશ થયેલો, તથા લોભ મોહ અને મદથી વ્યાપ્ત થયેલો જા! જીવ સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે.

૨૦૨

જે પ્રાણી સમ્યક્ પ્રકારના જ્ઞાને કરીને સહિત હોય, પરમાત્માની ભક્તિમાં તત્પર હોય, ઇન્દ્રિયોનો જય કરનાર હોય, તથા લોભ મોહ અને મદ વડે રહિત હોય તે મોક્ષને ભજનાર-પામનાર થાય છે, તેમાં કાંઈપણ સંશય નથી.

૨૦૩

કામવાસના સમાન બીજને ક્રોધ વ્યાધિ નથી. મોહ સમાન બીજને ક્રોધ શત્રુ નથી. ક્રોધ સમાન બીજને ક્રોધ અગ્નિ નથી, અને જ્ઞાન સમાન બીજનું ક્રોધ રુપ નથી.

૨૦૪

કષાય અને વિષયરૂપી રોગો વડે પીડાતા આત્માની નિરંતર યતનપૂર્વક જિનેશ્વર-ભગવંતની વાણીરૂપ દિત્તમ ઔષધવડે ચિકિત્સા કરવી જોઈએ.

૨૦૫

કષાયોનો વિજય કરવાથી અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાથી જીવને સંસારનો નાશ કરનારું આત્યંત ઉત્કૃષ્ટ મુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૦૬

કષાયોને શત્રુની જેવા બાણવા, વિષયોને વિષ જેવા બાણવા, અને મોહને વ્યાધિ જેવો બાણવો.

૩૦૫

૨૦૭

કષાય અને વિષયોરૂપી ચોરો ધર્મરૂપી રત્નને લૂંટી લે છે, તેનું શૂરવીરો વૈરાગ્યરૂપી ખડ્ગની ધારવડે રક્ષણ કરે છે.

૨૦૮

હે મનુષ્યો ! કષાયોનું કર્ષણ ઝોટલે સમતાનો નાશ. મારે કષાયોનો ત્યાગ કરો અને વિષયોનો ત્યાગ કરીને ખરેખરા પથ્યરૂપ ઉત્તમ સમ્યગ્દર્શનનું તમે પાલન કરો.

૨૦૯

કષાયરૂપી તાપવડે તપેલા, વિષયોરૂપી રોગોવડે પીડાયેલા, તથા સંયોગ અને વિયોગ વડે ખેદ પામેલા જીવોને એક સમ્યક્ત્વરૂપ પથ્ય જ ઉત્કૃષ્ટ હિતકારક છે.

૨૧૦

જે જીવ સમ્યક્ત્વ સહિત હોય છે, તે જીવને અવશ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ જે જીવ મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તેને તો નિરંતર સંસારમાં જામણ કરવાનું જ છે.

૨૧૧

જે સદાચાર વડે યુક્ત છે, જેનું મન સમકિતમાં ફઠ છે, તે જ પંડિત છે, તે જ વિનયવંત છે, તે જ ધર્મનો જાણકાર છે, તેનું જ દર્શન લોકોને પ્રિય હોય છે.

૨૧૨

જે સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનરૂપી ઔષધવડે જન્મ, જરા અને મરણાદિ રોગોની શાંતિ કરે છે, તે જ સાચો વૈદ્ય કહેવાય છે.

૨૧૩

સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને સંયમે કરીને જન્માંતરમાં ઉપા-
ર્જન કરેલા કર્મના નાશ કરવો યોગ્ય છે, અને નવાં બંધાતાં
કર્મના નિરોધ કરવો યોગ્ય છે.

૨૧૪

જે જીવ સમક્રિતાના સદ્ગુણાવથી શુદ્ધ થયો હોય,
વિષયોને ત્રિષે આસક્ત રહિત થયો હોય, તથા કષાયોને
જેણે નાશ કર્યો હોય, તે જ આ સંસારનાં દુઃખો હણી
શકે છે.

૨૧૫

જો એક ક્ષણ પણ સદ્ધર્મ કર્યા વિના વ્યતીત થાય,
તો કષાય અને ઇન્દ્રિયોદ્ધી ચોરોએ આત્માને લૂંટ્યો છે
એમ જાણવું.

૨૧૬

હે જીવ ! જ્યાં સુધી તારું આયુષ્ય દૃઢ છે, ત્યાં સુધી
તને ધર્મકાર્યમાં મતિ થઈ શકશે; પરંતુ જ્યારે આયુષ્ય
કર્મના ક્ષય થશે ત્યારે તું શું કરીશ ? કાંઈ પણ કરી શકીશ
નહીં, આટે પ્રથમથી જ ધર્મમાં મતિ રાખ.

૨૧૭

જે પુરુષો ધર્મ કરે છે તેઓ આ જગતમાં મરેલા
હોય તો પણ તેમને મરેલા ન જાણવા-જીવતા જ જાણવા.
અને જે મનુષ્યો પાપકર્મને કરનારા છે તે જીવતાં છતાં
મરેલા જેવા જ છે, એમ જાણવું.

૨૧૮

જે ધર્મદયાવડે યુક્ત હોય, તથા જે સર્વ પ્રાણીઓને

હિતકર હોય તે જ ધર્મ કહેવાય છે, અને તે જ ધર્મ દુસ્તરે સંસારસમુદ્રથી તારવા શક્તિમાન છે.

૨૧૯

હે જીવ ! તે પ્રથમ નિરંતર મોક્ષના સુખને વહન કરનાર ધર્મ પ્રચ્છન્નચિત્તે કયો નહિ, તેથી જ તું આ જન્મમાં દુઃખી છે.

૨૨૦

હે જીવ ! વિષયરૂપી ઉન્માર્ગે જનારા ઇન્દ્રિયોરૂપી અધોને વશાગ્રરૂપી લગામ વડે ખેંચીને નિશ્ચલ કર, અને સન્માર્ગે પ્રવર્તાવ.

૨૨૧

બ્યારે આ જીવ મોહ પામીને ઇન્દ્રિયોની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે-ઇન્દ્રિયોને છટી મૂકે છે, ત્યારે આત્મા પોતે જ પોતાના દુઃખતું બંધન કરનાર શત્રુરૂપ થાય છે.

૨૨૨

ઇન્દ્રિયો નિરંતર વિષયોમાં પ્રવર્તેલી જ હોય છે, પરંતુ જો આત્માતું હિત કરવામાં તત્પર હોય છે, તેઓ જ સત્યજ્ઞાનની જ્ઞાવનાથી જાવિત થઇ તે ઇન્દ્રિયોને વિષયો થકી નિવર્તન કરે છે.

૨૨૩

જે પંડિતપુરુષો આત્મજ્ઞાનની અભિલાષાના રાગને વિષે જે કાંઈ શ્રમ કરે છે, તે જ ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વ છે, એમ બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ કહે છે.

૨૨૪

ઇન્દ્રિયોનો અત્યંત ઉપશમ કરીને તથા રાગદ્વેષનો જય કરીને, આત્માને સંસારનો નાશ કરવામાં કારણરૂપ એવા જ્ઞાનાધિક પ્રત્યે સારી રીતે જોડવો જોઇએ.

૨૨૫

જેને ઇન્દ્રિયો વશ છે, જેણું મન દુષ્ટ દોષવાળું નથી, અને જેનો આત્મા ધર્મમાં તત્પર-મગ્ન છે, તેણું જીવિત સફળ છે.

૨૨૬

વિષયવાસના સર્વ દોષોની ખાણ છે, શુભોનો વિનાશ કરનાર છે, પાપનો ખંધુ છે, અને તે આપત્તિઓનો મિત્ર છે.

૨૨૭

તે ગાહી બળવાન કામવાસનારૂપી પિશાચનો વૈરાગ્યની જાવનારૂપ મંત્ર વડે વિનાશ કરીને શમવૃત્તિવાળા ધીર-પુરુષો સિદ્ધિશુભને પામ્યા છે.

૨૨૮

વિષયવાસનારૂપ કાચ અને અર્થરૂપી મહાકૂર શત્રુઓ નિરંતર વિશુદ્ધ ધ્યાનને રૂંધનારા છે, તેને ત્યાગ કરનારા મનુષ્યોને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૨૯

ઇર્ષ્યાનો નિરોધ કરીને વિષયવાસનાને જીતવી, ક્ષમા વડે ક્રોધનો જય કરવો, મૃદુપણાવડે માનને જીતવો, અને સમ્યગ્જ્ઞાને કરીને મોહને જીતવો જીર્ણ.

૨૩૦

કર્મરૂપી શત્રુને જીતવાની ઇચ્છાવાળા પંડિતોએ નિરંતર તીવ્ર બુદ્ધિવડે સંસાર, વિષયો, અને શરીરને વિષે વૈરાગ્યની જાવના જાવવી જોઈએ.

૨૩૧

હે ચેતન! આ જીવિત વીજળીના જેવું ચપળ છે, રી-પુત્રાદિના સંયોગો સ્વપ્નના જેવા અસત્ય છે, સ્નેહ સંધ્યા સમયના રંગ જેવો અદૃશ્ય રહેનારો છે, અને

શરીર તૃણના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા જળના ઝિંદુના જેવું
અસ્થિર છે.

૨૩૨

કલેશ વહિત ચિત્ત થવું એ રત્ન સમાન છે, તેજ
મહાપુરુષોત્તમ ધન છે, અને તે ધન વડે જ તેઓ
જરા મરણ રહિત ઉત્તમ સ્થાન (મોક્ષ)ને પામે છે.

૨૩૩

સંપત્તિમાં હુષ્ (ગર્વ) કરવો નહીં, અને વિપત્તિમાં
દુઃખિત (દીન) થવું નહીં, એજ મહાપુરુષોત્તમ લક્ષણ છે,
પરંતુ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થવાથી કાંઈ મહાપુરુષ થઈ શકાતું
નથી.

૨૩૪

પૂર્વકર્મના સંબંધને દીધે આપત્તિઓ આવી પડે,
ત્યારે પ્રાણીઓને રક્ષણ કરનાર એક ધૈર્ય જ છે, પરંતુ તે
વખતે શોક કરવો યોગ્ય નથી.

૨૩૫

પુરુષોના ચિત્તમાં સંકલેશનો પરિણામ વર્તેલો હોય
તો તેમનો સંસાર વૃદ્ધિ પામે છે, અને ચિત્તની શુદ્ધતા
વર્તેલી હોય તો તે શુભ, સંપત્તિ તથા સુક્તિદાયક આત્મિક
ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે.

૨૩૬

જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોત્તમ ચિત્ત વિશુદ્ધ હોય, ત્યારે
તેમની સર્વ આપત્તિઓ પણ સંપત્તિરૂપ જ થાય છે, કેમકે
મહાપુરુષોની સર્વ વસ્તુઓ મહાન જ હોય છે.

૨૩૭

હે ચેતન! ઉત્તમ મહાબળનું પ્રાપ્તિ, થયા છતાં પણ
તે કાંઈ સુકૃત્ય કાર્ય નહીં, અને મરણ તો સમીપે આવીને

ઉભુ' જ છે. ખેદની વાત છે કે તારો સમગ્ર જન્મ નિષ્ફળ ગયો.

૨૩૮

જે પ્રાણી કર્મરૂપી પાશમાંથી મુક્ત થવા માટે કાંઈ પણ યત્ન કરતો નથી, તે સંસારરૂપી કેદખાનામાં નિરંતર બંધાયેલો જ રહે છે.

૨૩૯

હે આત્મા ! ક્રોધ ઉપર જ ક્રોધ કરવો, માનની સાથે જ માન-અહિમાન રાખવું, અને સંગતા જ સંગતો ત્યાગ કરવો, આ પ્રમાણે કરીને તું સ્વર્ગ અને મોક્ષના મુખને સ્વાધીન કરી શકીશ.

૨૪૦

પરિશ્રદ્ધ ઉપર જ મહાદ્રેષ કરવો, મુક્તિ ઉપર જ ઉત્તમ પ્રીતિ રાખવી, શુભ ધ્યાનમાં જ ચિત્તની એકાગ્રતા રાખવી, પણ આર્ત-રોદ્ર ધ્યાનમાં ચિત્ત જવા દેવું નહીં.

૨૪૧

ધર્મતું ઉપાર્જન કરવામાં અને દર્મનો ક્ષય કરવામાં યત્ન કરવો, તથા પાપનો નાશ કરનારા સાધુપુરુષોના આચરણમાં જ સદા ચિત્તને રથાપન કરવું.

૨૪૨

શુભ ધ્યાનમાં લીન થયેલા બ્રહ્મા મહાત્માઓ માનરૂપી દંડ સંતોષને ભાંગી, લેણરૂપી પર્વતતું વિદારણ કરી, માયા રૂપી લીતાતું નિર્મૂલન કરી, ક્રોધરૂપી શત્રુનો નાશ કરી આત્માને હિતકર એવા યથાખ્યાત ચારિત્રનો સ્વીકાર કરી અને છેવટે સમગ્ર કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષપદને પામ્યા છે.

૨૪૩

જેઓ સર્વ મંગાદિથી રહિત હોય, રાગાદિ મળથી

દૂર રહેલા હોય, શાંત, દાંત અને તપરૂપી અલંકારથી
ભૂષિત હોય, તથા ચોક્ષની અભિલાષાવાળા હોય તેઓ જ
ધીર કહેવાય છે.

૨૪૪

જેઓ મન, વચન અને કાયાના ચોમને વિષે ઉત્તમ
ધ્યાન કરવામાં તત્પર હોય, સદાચારનું આચરણ કરનારા
હોય, જ્ઞાનની સંપદા વડે યુક્ત હોય, તથા સર્વ પ્રાણી
ઉપર કરુણાવાળા હોય તેઓ સુપાત્ર કહેવાય છે.

૨૪૫

વળી જેઓ ધૈર્યભાવના વડે યુક્ત હોય, સત્ત્વ (પરા-
ક્રમ)ની ભાવના સહિત હોય, તથા તત્ત્વજ્ઞાનમાં જ ચિત્તને
સ્થાપન કરનારા હોય, તેજ ઉત્તમ પુરુષો દાતારને આટે
સુપાત્રરૂપ કહ્યા છે.

૨૪૬

આ સુપાત્રરૂપ મહાપુરુષો ધૈર્યભાવના વડે દુઃખનો
નાશ કરે છે, સત્ત્વભાવના વડે સંસારનો નાશ કરે છે,
અને જ્ઞાનભાવના વડે કર્મનો નાશ કરે છે. તેમાં લેશ
પણ સંશય નથી.

૨૪૭

જેઓ સ્વમત્તાને વિષે જ આગ્રહી છે, કર્મરૂપી શત્રુ-
ઓની સાથે જ જેઓ યુદ્ધ કરે છે, અને જેઓ વિષયોની
ઇચ્છા પણ રાખતા નથી તે જ ઉત્તમ મુનિઓ સુપાત્ર છે.

૨૪૮

જેઓ સર્વસંગ રહિત છતાં, પણ સદાચારના સંગ-
વાળા છે, જેઓ સર્વ વસ્તુ ઉપર સ્નેહ રહિત છતાં પણ
મુશાસન ઉપર સ્નેહવાળા છે, અને જેઓ આબૂષણ રહિત

છતાં પણ તપરૂપી આભૂષણથી ભૂષિત છે એવા યોગીજનો જ સદા સુપાત્ર છે.

૨૪૯

જે ઉદાર ચિત્તવાળાઓએ હંમેશાં યોતાના શરીર ઉપરથી પદ્મ મમતાનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, અને એવા સર્વ પ્રાણીઓનું હિત કરવામાં રક્ત હોવાથી તે જ સંયમી મુનિઓ સુપાત્ર કહેવાય છે.

૨૫૦

જેઓ પરીપહો છતાંવામાં (સહન કરવામાં) સમર્થ હોય છે, કર્મનો ક્ષય કરવાને શક્તિમાન હોય છે, જ્ઞાન ધ્યાન અને તપરૂપી અલંકારથી અલંકૃત છે, શુદ્ધ આચારમાં તત્પર હોય છે, જેમનું ચિત્ત શાંત હોય છે; જેમની દૃષ્ટિ સૌમ્ય-સર્વ પ્રાણીઓ પર સમાન હોય છે, જેવાની ઈદ્રિયો શાંત હોય છે, જેઓ સર્વ જગતના પ્રાણીઓ પ્રતિ કદયાણરૂપ છે, જેમનો ગાહરૂપી મહાશત્રુ શાંત થયેલો હોય છે; જેઓએ કામ અને ક્રોધનો સર્વથા નાશ કરેલો હોય છે, જેઓની કોષ નિન્દા કરે કે પ્રશંસા કરે પણ તે બંને ઉપર જેઓ સમદૃષ્ટિવાળા હોય છે, જેઓ મેરૂ પર્વતની જેવા ધીર હોય છે, જેઓ યોતાના શરીર ઉપર પણ મૃદુલા રહિત હોય છે, જેઓએ ઈદ્રિયો ક્રોધ લોભ અને મહાભયરૂપી શત્રુઓનો પરાભવ કરેલો હોય છે, જેઓ રાગ-દ્વેષથી સદા રહિત હોય છે, જેઓ મુક્તિ પામવાની જ લાલસાવાળા હોય છે, જેઓ નિરંતર જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવામાં જ તત્પર હોય છે, અને જેઓ નિરંતર પ્રશમ-રસમાં જ મગ્ન થયેલા હોય છે, આવા મુનિજનને યોતાના ઘેર આવેલા જોઈને જે પુરુષ અજ્ઞાનતાને લીધે તેમના

પર માત્સર્ય-ઇર્ષા કરે છે તેની સર્વ ક્ષર્મક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે.

૨૫૧

તેવા મુનિઓ માયાનો નાશ કરી, તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરી, તથા રાગ-દ્વેષનું ઉન્મૂલન કરીને અક્ષય એવા મોક્ષ પદને પામ્યા છે.

૨૫૨

સર્વધીર પુરુષોની મધ્યે મુનિઓ જ વાસ્તવિક ધીર છે; કારણ કે તેઓનું ચિત્ત કદાપિ આકુળવ્યાકુળ થતું નથી, અને તેઓ પોતાના જ તપોબળથી કર્મરૂપી શત્રુના મોટા સૈન્યનો પરાજય કરે છે.

૨૫૩

જેઓ પરીક્ષ્ણોને જીતવામાં શૂરવીર હોય, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં શૂરવીર હોય, અને કષાથોનો વિજય કરવામાં શૂરવીર હોય, તેઓ જ વાસ્તવિક શૂરા છે એમ પડિતો કહે છે.

૨૫૪

ઉત્તમ ચારિત્રનું પાલન કરવામાં જ ચિત્તને સ્થાપન કરનાર હોવાથી મુનિ નવા કર્મને બાંધતા નથી, અને ત્રિશુદ્ધ ધ્યાનમાં જ તત્પર હોવાથી બાંધેલા કર્મને અત્યંત નિર્જરા કરે છે.

૨૫૫

જેઓ સંસારના વાસથી વિરક્ત હોય છે, અને મોક્ષનું સુખ મેળવવામાં જ ઉત્સુક હોય છે, તેઓને જ સત્પુરુષોએ વાસ્તવિક પ્રાણી (પંડિત) કહ્યા છે, તે સિદ્ધાંતના પંડિત નામધારીઓ તો માત્ર પંડિત નામથી જ પંડિતો સમજવા,

શુભ મનવાળો જે પુરુષ મુર્ખ પ્રાણીઓ ઉપર સમાન દષ્ટિ રાખે છે, અને જેણે સર્વ પ્રકારે મમતાનો ત્યાગ કરેલો છે, તે જ મોક્ષપુરીમાં જાય છે.

જે પુરુષ ઇન્દ્રિયોના જય કરવામાં શૂરવીર હોય, અને કર્મનો બંધ કરવામાં કાયર હોય, જેણે તત્ત્વાર્થની વિચારણામાં મનને સ્થાપન કયું હોય, જે પોતાનાં શરીર ઉપર પણ નિઃસ્પૃહ હોય, જે પરીસહૃદયી મહાશત્રુના સૈન્યનું હલન કરવામાં સમર્થ હોય, તથા જે કપાયેતે વિજય કરવામાં શૂર હોય તે જ વાસ્તવિક શૂર કહેવાય છે.

જ્ઞાનની લાવનાથી શક્તિમાન થયેલા ધીર પુરુષો નિશ્ચય આત્મા વડે અપ્રગત નામના ગુરુસ્થાનને ખામીને આત્માનું હિત લાધે છે.

જેઓ સંસારના વાસથી ભીરુ હોય છે, જેઓએ બાહ્ય અને અલ્પતર સંગનો ત્યાગ કરેલો હોય છે, અને જેઓ વિષયોથી નિવૃત્તિ પામ્યા હોય છે, તેઓનું જ જીવિત પ્રશંસા પાત્ર છે.

શત્રુ અને મિત્ર ઉપર, જ્ઞાન અને અપમાનને વિષે, લાલ અને અલાલને વિષે, તથા માત્રીના ઢેફા અને સુવર્ણને વિષે જેની સમાન દષ્ટિ હોય છે; સમ્યક્ત્વની લાવના વડે જેના શુદ્ધ પરિણામ હોય છે, જે જ્ઞાનની સેવામાં જ નિરંતર તત્પર હોય છે, જે ચારિત્રનું આચરણ કરવામાં આસક્ત હોય છે, અને જેની અદિલાખા માત્ર એક મોક્ષના અક્ષય

૭૧૧

સુખમાં જ છે, એવા મુનિને જોઈને જે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો પુરુષ તેને મહાત્મા તરીકે માનતો નથી, તે પુરુષ થોડાના મનુષ્ય જન્મના ઉત્તમ ફળને સર્વ પ્રકારે હારી જાય છે.

૨૬૧

રાગાદિથી રહિત, દૃઢ વ્રતવાળા, નિર્મળ ચિત્તવાળા અને શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળા ધીર પુરુષો સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી તપસ્યા કરે છે.

૨૬૨

સાત ભયસ્થાનથી મુક્ત, વિડથા આદિ પ્રમાદમાં નહી પડેલા, અને સર્વ કાલમાં સંયમયુક્ત પુરુષોનું જીવિતબ્ય સફળ છે.

૨૬૩

આત્મ અને રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરવાથી, તથા ધર્મ અને શુક્લધ્યાનનો આશ્રય કરવાથી આત્મા અનંત સુખને આપનાર અક્ષય મોક્ષને પામે છે.

૨૬૪

બુદ્ધિમાન મુનિ આત્માને નિયમમાં રાખી-નિશ્ચળ રાખી, વિષયોમાં પરાજ્ઞુ થઈ, અને જ્ઞાનના અભ્યાસમાં તત્પર થઈ શીઘ્રપણે આત્મહિત-મોક્ષ સાધે છે.

૨૬૫

જેમાં વિષયો પ્રત્યે વૈરાગ્ય હોય, જેમાં કષાયોનો ત્યાગ હોય જેમાં ગુણોને વિષે અનુરાગ હોય અને જેમાં શુદ્ધ ક્રિયાઓમાં અપ્રગત ભાવ હોય તે જ ધર્મ મોક્ષ-સુખની પ્રાપ્તિમાં હેતુભૂત બની શકે છે.

૨૬૬

ચાહાપુરુષો જેમ જેમ સંગનો ત્યાગ કરતા જાય છે, તેમ તેમ તેઓનાં કર્મ ક્ષીણ થતાં જાય છે, અને જેમ જેમ

કર્મની ક્ષીણતા થતી જાય છે તેમ તેમ ચાલ્યામ તેમની
સુસીધે આવતું જાય છે.

૨૬૭

આ શરીર ધન સી મગાવે છે તેને આવી ત્યજીને
જ પરલોકમાં જવાનું છે. તેને પોતાનું તેમ શરીર મોકલે?
આ પ્રશ્નને જિજ્ઞાસીને વિદ્યાન મળ્યા શરીરની પણ સ્વર્ગમાં
ત્યાગ કરે છે.

૨૬૮

જેઓ સંગ (પતિ) નો મન્ય કરવામાં આસક્ત
થયેલા છે. તેઓને અંગરંગ પોતાનો આત્મા જ ગિય-વગાડે
નથી. કેમકે જે આત્મા ગિય દેાય તે આત્માનો જ અપ-
કાર કરનાર તુલ્ય થયેલો નથીકાં ન જ કરી શકે.

૨૬૯

સંગથી વિષયો પડે! લોભપતા ઉત્પન્ન થાય છે.
વિષયની લોભપતાથી અભિનિતા મન્ય કરવાની કંઈક
થાય છે, ધનના મન્યથી મન્ય થાય છે, અને લોભ કલ-
વાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે.

૨૭૦

અમતાથી લોભ ઉત્પન્ન થાય છે, લોભથી રાગ ઉત્પન્ન
થાય છે, રાગથી મેઘ ઉત્પન્ન થાય છે, અને મેઘ ઉત્પન્ન
થવાથી દુઃખની પસંપણ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૭૧

તેથી નિર્ભયતા જ ઉત્કૃષ્ટ તરફ છે. નિર્ભયતા જ
ઉત્કૃષ્ટ મુખ છે, અને નિર્ભયતાને જ પડિતોએ મોકલું
ઉત્કૃષ્ટ કારણ કહ્યું છે.

૨૭૨

નિરંતર આત્માને દિષે નિર્ભયતાની નિશ્ચય સ્થિતિ

થઈ હોય તો સંસારની સ્થિતિને નાશ કરનારું પરમ ઉત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૭૩

દ્રવ્ય એ અનર્થોનું મૂળ છે, દ્રવ્ય એ મોક્ષસુખનો નાશ નાશ કરનાર છે, દ્રવ્ય એ કષાયોને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને દ્રવ્ય જ દુઃખોને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે.

૨૭૪

આ જગતમાં કયો પુરુષ ધનને સાથે લઇને પરલોકમાં ગયો છે ? કોઈજ નહીં, ત્યારે શા માટે તૃષ્ણારૂપી અગ્નિથી તાપ પામેલો પ્રાણી દારૂલુકર્મને બાંધે છે ? એ વાત આત્માને વારંવાર સ્થિરતાપૂર્વક સ્મરણવધી જોઈએ.

૨૭૫

તૃષ્ણાવડે અંધ થયેલા મનુષ્યો હિત કે અહિત જોઈ શકતા નથી, પરંતુ બુદ્ધિમાન પુરુષો સંતોષરૂપી અંજનને આંજીને સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકે છે.

૨૭૬

વિચક્ષણ પુરુષો સંતોષરૂપી શ્રેષ્ઠરત્ન પામીને તેના પ્રકાશથી મોક્ષરૂપી સન્માર્ગમાં ચાલી સુખી થાય છે.

૨૭૭

તૃષ્ણારૂપી અગ્નિથી તપી રહેલા મનુષ્યોને સુખ ક્યાંથી હોય ? જેઓ ધનનો સંચય કરવામાં આસક્ત હોય છે તેઓને સદા દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૭૮

સંતોષી મનુષ્યો જ સદા સુખી છે, અને અસંતોષી જનો સદા અતિ દુઃખી છે, આ પ્રમાણે તે બંનેનું અંતર-તફાવત જાણીને સંતોષમાં જ પ્રીતિ કરવી યોગ્ય છે.

૨૯૯

સંતોષી મનુષ્યો જ વાસ્તવિક ધનાઢ્ય છે, કારણ કે તે બીજાની પાસે ચાચના કરતો નથી. મહાપુરુષો બીજાની પાસે સ્વાર્થપાપક પ્રાર્થના કરતા નથી. જેની ઇચ્છા જેટલી અધિક તેટલો જ તે મનુષ્ય અધિક દરિદ્ર સમજાયો અને જેની ઇચ્છા જેટલી અદ્ય છે તે જ આત્મા અનિહ ધનાઢ્ય છે એમ સમજવું.

૨૮૦

તૃષ્ણારૂપી અગ્નિથી તરત થયેલું હૃદય અત્યંત બળે છે, તેને શાંત કરવા માટે સંતોષરૂપી જળ વિના બીજું કોઈ સમર્થ નથી.

૨૮૧

જેઓએ નિર્મમતા વડે વાસિત થયેલા સંતોષરૂપી જળનું પાન કર્યું હોય તેઓનો, જેમ દુર્જન માણસ મંત્રીનો ત્યાગ કરે છે તેમ માનસિક દુઃખો ત્યાગ કરે છે, અર્થાત્ તે દુઃખરહિત બને છે.

૨૮૨

જેઓએ તૃષ્ણા-લોભરૂપી તૃષ્ણાને નાશ કરનાર સંતોષરૂપી અમૃતનું પાન કર્યું હોય, તેઓએ રોક્ષના સુખનું કારણ ઉપાર્જન કર્યું છે એમ જાણવું.

૨૮૩

મુનીશ્વરો લોભનો નાશ કરવા સંતોષને કારણ કરે છે, દુઃખની શાંતિને માટે ધૃતિ-ધૈર્યને કારણ કરે છે, અને તપની વૃદ્ધિને માટે જ્ઞાનને કારણ કરે છે.

૨૮૪

જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત એક મારો આત્મા જ ધ્રુવ

-શાશ્વત છે, અને સંયોગલક્ષણવાળા બીજા સર્વે પદાર્થો બાહ્ય એટલે અનિત્ય-લક્ષણવિનાશી છે.

૨૮૫

આ જીવ સંયોગના કારણથી જ દુઃખની પરંપરાને પામ્યા છે, તેથી સંયોગના સંબંધને ત્રિવિધે-મન વચન અને કાયાએ કરી ત્યાગ કરવો જોઈએ.

૨૮૬

પરિગ્રહના સંબંધથી જીવને રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે રાગ-દ્વેષ જ કર્મના ઘાટા બંધનું કારણ છે.

૨૮૭

સર્વ આસક્તિઓને પશુરૂપ કરી, તથા કર્મેર્ષિ સમિધ (કાષ્ટ) રૂપ કરી, ધ્યાનરૂપી અગ્નિમાં આહુતિ આપવી-હોમ કરવો; એ ભાવયજ્ઞ મહાકેળને (મોક્ષને) આપતારો છે.

૨૮૮

હજારો રાજસૂયયજ્ઞો અને સોકંડો અન્વમેધયજ્ઞો કર્યા હોય, પણ તેઓ ભાવયજ્ઞના અનંતમા ભાગની તુલ્ય પણ કદાપિ થતા નથી.

૨૮૯

તેજ પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) કહેવાય કે જે આત્માને હિતકારક અને શુભ કાર્યના આરંભમાં તત્પર થઈ શમરસને પામે, તે સિવાયની અન્ય પ્રજ્ઞા હોય તો તે નિર્દયતાને વધારનારી અને વિવિધ પાપકર્મને ઉપાર્જન કરનારી જ છે. એમ જાણવું.

૨૯૦

જે પ્રજ્ઞારૂપી સ્ત્રી સર્વ શુભકાર્યમાં પ્રીતિવાળી હોય, જે હેય અને ઉપાદેયતત્ત્વને જાણે, અને જે નિરંતર સુખ

આપનારી હોય. તે પ્રજાકી રી મનુષ્યોને મુખ આપનારી છે.

૨૯૦

સર્વ મનવાંછિત ફળને આપનારી દયારૂપી અંગનાને નિરંતર સેવવી, કે જેને સેવવાથી તે તત્કાળ ચતને કરુણામય કરી દે છે.

૨૯૨

હૃદયને આનંદ આપનારી મંત્રીરૂપી અંગનાનું નિરંતર સેવન કરવું જોઈએ, કે જેની સેવાચિન્તને દેવ રાહિય કરે છે.

૨૯૩

જે ઉદાર ચિત્તવાળો પુરુષ સ્વર્ પ્રાણીઓ ઉપર દયા અને મંત્રીભાવ રાખે છે, તે પુરુષ બાહ્ય અને આત્મ્યંતર સર્વ શત્રુઓનો પરાભવ કરે છે.

૨૯૪

જે પ્રાણીઓને ઉપશમ પમાડે છે તથા જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને જાતને આશ્રિતે લગ્નિયુક્ત હોય છે, એવા ધર્મ-દેશના કરવામાં શક્તિવાળા પુરુષને હિંમતી કરતી નિર્જરા થાય છે.

૩૯૫

જેઓને સમતારસ પ્રાપ્ત થયો ન હોય, તે પુરુષો પશુપક્ષી છે; કારણ કે તેઓ શ્રેષ્ઠ માનના જ્ઞાનરૂપી સમૃદ્ધિવાળા હોય તો પણ કામ અને અર્થમાં જ મગ્ન થયેલા હોય છે.

૨૯૬

જે પુરુષ શ્યામકિ શુદ્ધીત હોવાને લીધે અચોચ્ચ હોય, તે કર્મને નાશ કરવામાં તત્પર એવા ચિત્તને પ્રાપ્ત

કરી શકતો નથી, મોહરૂપી શત્રુનો નાશ કરવામાં રાગ (પ્રીતિ) કરી શકતો નથી, અને કષાયના સમૂહ ઉપર દ્વેષ ધારણ કરી શકતો નથી.

૨૯૭

‘રે પ્રાણી ! નરક અને તિર્થયગતિમાં નિરંતર ભ્રમણ કરવા છતાં પણ તારા ચિત્તમાં પાપને નાશ કરનાર શમરસનો લેશ પણ પ્રાપ્ત થયો નહોતો. એ બહુ જ દુઃખનો વિષય છે’ એમ દરરોજ પોતાના આત્માને જાગૃત કરવો જોઈએ.

૨૯૮

હે ભદ્ર ! ચિત્તમાં આનંદ આપનારી અને નિરંતર સુખ કરનારી ક્ષમા નામની કુલીન સ્ત્રી સ્મરણ કરવા માત્રથી કલ્યાણ કરનારી છે.

૨૯૯

સિદ્ધિરૂપી મહેલને વિષે નિવાસસુખ આપનાર પ્રજ્ઞા, ઇર્ષ્યારહિતપણું, મૈત્રી, સમતા, કરુણા, અને ક્ષમાનું નિરંતર સમ્યક્ત્વ સહિત સેવન કરવું એ આત્માને અત્યંત હિતકારી છે.

૩૦૦

હે પ્રાણી ! જો તું પોતાના આત્માનું હિત ઈચ્છતો હોય તો આ ભયંકર સંસારથી ભય પામ, જિનધર્મ ઉપર પ્રીતિ કર, અને પૂર્વે કરેલા પાપકર્મનો પશ્ચાત્તાપ કર.

૩૦૧

જુદ્ધિમાન પુરુષે નિરંતર સુખ આપનાર સત્સંગ કરવો યોગ્ય છે, કારણ કે ગુણહીન મનુષ્ય પણ તે સત્સંગથી જ ગુરુતાને પામે છે.

૩૧૮

૩૦૨

પંડિતોએ રાગાદિક મહાદોષોને દુર્જનરૂપ કહ્યા છે, તેથી તત્ત્વજ્ઞાની જનોએ સર્વદા તેમનો રાગ ત્યજવો જોઈએ.

૩૦૩

લોકો ગુણોની જ પૂઝ કરે છે. અને ગુણો જ આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે; મહાપુરુષો પણ ગુણરહિત હોય તો તે મલિન થાય છે.

૩૦૪

કુંડલીન મનુષ્ય પણ સદ્ગુણો કરીને ગૌરવ પામે છે, અને ઉત્તમ કુંડમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરુષ પણ ગુણરહિત હોય તો તે તત્કાળ લેધુતાને પામે છે.

૩૦૫

સદાચારવાળા પુરુષને ઇંદ્ર સહિત સર્વ દેવો પૂજે છે, અને દુરાચારી મનુષ્ય આ લોકમાં પુત્રોવડે પણ નિંદાય છે.

૩૦૬

નિરંતર શીળને ધારણ કરનારા પુરુષોનો આત્મા આ આ લોકમાં તથા પરલોકમાં મનુષ્યોને વિષે અને દેવોને વિષે ગૌરવ પામે છે.

૩૦૭

તત્ત્વ સાધવામાં તૈયાર થયેલા, શીળનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર, અને મહા ઉદ્યમને ધારણ કરનાર પુરુષો મહાધૌર આપત્તિઓને તરી જાય છે.

૩૦૮

શીળવ્રતધારી પુરુષ ધનાહીન હોય તો પણ સર્વ જગતમાં પૂજનીય છે, પરંતુ શીળરહિત ધનાઢ્ય હોય છતાં તે સ્વજનોમાં પણ પૂજવા યોગ્ય નથી.

૩૧૬

૩૦૯

શીળરૂપી ઐશ્વર્યથી યુક્ત એવું હારિદ્રય પણ શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ શીળ વિના ચક્રવર્તીના વૈભવ પણ સારો નથી.

૩૧૦

સદાચારી (શીળવંત) પુરુષ ધનરહિત હોય તો પણ તે સુક્તિનગરીના સ્વામી થાય છે, અને સદાચાર રહિત ચક્રવર્તી હોય તો પણ તે દુઃખની પરંપરાને પામે છે.

- ૩૧૧

જેઓ નિર્મળ શીળને ધારણ કરે છે, તેમને રાત્રિ સુખકારક થાય છે, પરંતુ શીળરહિત પુરુષોને દિવસ પણ સુખકારક થતો નથી.

૬૧૨

પ્રદીપ્ત થયેલો કોપાગ્નિ તે જ સમયે પ્રથમ તો ફેહને જ બાળે છે, અને પછી વૃદ્ધિ પામે તો ચિરકાળથી ઉપા-ર્જન કરેલા સર્વ શમને (ચારિત્રને) ભસ્મસાત કરે છે.

૩૧૩

ક્રોધથી સંસારને વધારનારું હારણ કર્યાં, વૃદ્ધિ પામે છે, ક્રોધથી ગુરુની આપેલી શિક્ષા નાશ પામે છે, અને ક્રોધથી ચિરકાળથી સંચિત કરેલો તપ પણ તતકાળ નાશ પામે છે.

૩૧૪

જેમ દ્રવ્યનું ઋણ દૂર કરવાથી ચિત્તની સ્વસ્થતા થાય છે, તેમ કર્મઋણ દૂર કરવાથી આત્માની સર્વથા સુક્તિ થાય છે જેના પરિણામે આત્મા મોક્ષના અનંતસુખના સામ્રાજ્યને પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે.

૩૧૫

જે પુરુષ શત્રુપણાને પામેલા કપાયાદિને યુદ્ધિપ્રયો-
ગના સામર્થ્યથી વશ કરે છે, તે જ શૂરો અને તે જ પંડિત
કહેવાય છે.

૩૧૬

જેઓ નિરંતર ક્ષમાવડે યુક્ત હોય છે, તે મનુષ્યો જ
ધન્ય છે; કેમકે તેઓ શંક અને લોભી પુરુષોથી ઠગાય, તો
પણ તેમની સાથે નિર્વર્થક વિવાહ કે કલહ કદી પણ કરતા નથી.

૩૧૭

જેઓ દ્રવ્યના મદથી ઉત્કટ હતા તેવા પણ ઘણા
પુરુષો વાદથી નષ્ટ થયા છે; તેથી દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો
સારો, પણ હુન્ન્યા પુરુષોની સાથે વાદ કરવો સારો નથી.

૩૧૮

અહંકાર એ લોકોના નાશને માટે છે, પણ વૃદ્ધિને
માટે નથી, કેમકે યુઝાવાને વખતે દીવાની શિખા પણ
ઉજળવળ-વધારે તેજસ્વી થાય છે, પરંતુ પછી તત્કાળ તે
દીવો યુઝાઈ જાય છે.

૩૧૯

આ જીવ ચિરકાળ સુધી અનેક પ્રકારની નીચ ચાનિ-
ઓને વિષે વારંવાર જીતણ કરીને એકાદ વખત ઉચ્ચ
ગોત્રને કદાચ પામ્યો તો તેથી કરીને કોણ યુદ્ધિમાન અહં-
કાર ધારણ કરે !.

૩૨૦

રાગ દ્વેષરૂપી ચઢાશત્રુઓ છે, તેઓ મોક્ષમાર્ગમાં
ચાર તરીકે રહેલા છે, તેથી તેઓ ઘડા કાળે કબ્જથી ઉપા-
ર્જન કરેલા જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપરૂપી રતનને લૂંટી લે છે.

૩૨૧

જે મનુષ્યને પોતાનો આત્મા જ વશવર્તી ન હોય, તે પુરુષને બીજા પ્રાણી સી રીતે વશ થાય ! જેને પોતાનો આત્મા વશ હોય, એવા શાંત પુરુષને ત્રણ લોકના જીવ વશવર્તી થાય છે.

૩૨૨

જે સુખ આત્માને આધીન છે તે જ તત્ત્વથી સુખ છે, પરંતુ જે સુખ સ્ત્રી, ધન વિગેરે અન્ય પદાર્થને આધીન હોય, તે સુખ નથી પણ દુઃખ જ છે.

૩૨૩

હે પ્રાણી ! મોટા તેજસ્વી રાજાએ પણ અન્ય વસ્તુને આધીન જે સુખ છે તે કબ્જે જ છે, એમ વિચારીને તું આત્માને આધીન જે સુખ છે, તેનો સ્વીકાર કર.

૩૨૪

આ લોકમાં જે આત્માને આધીન છે તે જ સુખ છે, અને જે પરને આધીન છે તે સુખ જ કહેવાય નહીં, આ પ્રમાણે સારી રીતે જાણનારા મનુષ્યો કેમ મોહ પામે ? ન જ પામે.

૩૨૫

નિઃસંગપણથી મોક્ષને સિદ્ધ કરનારું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને બાહ્ય પદાર્થના સંગથી સંસારની વૃદ્ધિ કરનારું દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૨૬

ખરેખર માનસિક દુઃખ અજ્ઞાનીને પીડે છે, પણ વિચક્ષણ પુરુષને પીડતું નથી. યવન વડે આક્રમણ તૂલ ઉડે છે, પણ કદાચિત્ ચેત્તું શિખર ઉડી જતું નથી.

૩૨૨

૩૨૭

જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાનું મુખ્ય કળ એ જ છે કે શ્રેષ્ઠ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય; પરંતુ મોટી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય એ કાંઈ જ્ઞાનનું કળ નથી. કારણ કે સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી કર્મની વૃદ્ધિ થાય છે, અને સુચારિત્ર પ્રાપ્ત થવાથી કર્મનો ક્ષય થાય છે.

૩૨૮

પંડિતોએ શ્રુતજ્ઞાનનું મુખ્ય કાર્ય કળ સંવેગ જ કહ્યો છે, તેથી કરીને જેઓ તે જ્ઞાનથી ધનની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે તેઓ અમૃતમાંથી વિષને ઇચ્છે છે, એમ જાણવું.

૩૨૯

અત્યંત દુર્લભ એવું શ્રુતજ્ઞાન, ચારિત્ર અને યમરૂપ ધન જેઓની પાસે હોય તે પુરુષોને જ ધનાઢ્ય કહેલા છે, તે સિવાયના ખીજાઓ નિરંતર નિર્ધન જ છે.

૩૩૦

અશુભકર્મનો ખંધ કરનારા ભોગ વડે કરીને ક્યો દેવ, ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી, કે રાજા તૃપ્તિ પામ્યો છે? કોઈપણ ભોગથી તૃપ્ત થવું નથી.

૩૩૧

શરીરની અંદર રહેલું દુષ્ટચિત્ત તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ પડતું નથી, અશુચિ મદિરાનું પાત્ર સેંકડો વખત ધોઈએ તો પણ તે પવિત્ર થતું નથી.

૩૩૨

જો આત્મા પ્રશમરસમાં લીન થયેલો હોય તો તે આત્મા જ મહાતીર્થ છે, અને જો તે આત્મા પ્રશમરસમાં રહેલો ન હોય તો બાહ્ય તીર્થો નિષ્ફળ છે.

૩૩૩

શીળપ્રતરૂપી જ જળમાં સ્નાન કરવાથી આ જીવની શુદ્ધિ થાય છે, પરંતુ શીલવિના પૃથ્વી પરના સર્વ તીર્થોમાં સ્નાન કરવા માત્રથી જીવની શુદ્ધિ થતી નથી.

૩૩૪

જેઓ દયાધર્મનું પાલન કરવામાં તત્પર થઇને શાભા-દિકના ત્યાગરૂપી સ્નાનને કરે છે, તેઓનો મન-વચન અને કાયાનો યોગ અત્યંત નિર્મળ થાય છે, પરંતુ દયા વિના કેવળ જળના સ્નાન માત્રથી નિર્મળ થતો નથી.

૩૩૫

સત્ય ભાષા બોલવાથી વાણી શુદ્ધ થાય છે, જ્ઞાન વડે મન શુદ્ધ થાય છે, અને ગુરુની સેવા વડે કાયા શુદ્ધ થાય છે, આ પ્રકારની શુદ્ધિ શાશ્વતી છે.

૩૩૬

આ મનુષ્યભવ સ્વર્ગ અને મોક્ષ મેળવવાની યોગ્યતા ધરાવે છે, તેને વિષયમાં લેપટ થયેલા મૂઠ પ્રાણીઓ અદૃપસુખને માટે તિર્થંચ અને નરકગતિનું પાત્ર બનાવી મૂકે છે તે દુઃખનો વિષય છે.

૩૩૭

જે પ્રાણી મનુષ્યભવ વિગેરે સર્વ સામગ્રી પામ્યા છતાં પણ વિષયોરૂપી શત્રુના મોટા સૈન્યને જીતવાનો ઉદ્ધમ કરતો નથી, તેનો જન્મ નિરર્થક છે.

૩૩૮

મનુષ્યે ઠાપ રહિત, મધુર, હિતકારક, સાર્થક, પ્રાણીઓના ચિત્તને આલ્લ્યાહ કરનારું અને અશ્વત્ય રહિત એવું વચન બોલવું જોઇએ,

૩૨૪

૩૩૯

જ્યારે પ્રિય વચનના દાનથી સર્વે જંતુઓ પ્રસન્ન થાય છે તો તેવું જ દાન કરવું યોગ્ય છે, શા માટે વચનમાં પણ હરિદ્રતા રાખવી જોઈએ ?

૩૪૦

જ્ઞાતા, શિષ્યો, તપ, દાન, સંયમ, અને પરમાત્મપૂજા એ સર્વ અવશ્ય દુઃખને છેકનારા છે, તેમાં કંઈ સંશય નથી.

૩૪૧

સમક્ષિત, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમાન દ્રષ્ટિપણ, નિઃસંગપણ, ક્ષમા કષાય તથા વિપયનો ત્યાગ, આ સર્વ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા કરનારા છે.

૩૪૨

એક તરફ રાગરૂપી મહાસમુદ્ર રહેલો છે, અને બીજી બાજુ દ્વેષરૂપી હાવાનળ સળગી રહ્યો છે તે જાંતેની વચ્ચે રહેલો જે માર્ગ, તે જ જ્ઞાન્ય (સમતા) કહેવાય છે.

૩૮૩

અહો ! માત્ર બે ઘડીનું જ ફેરા સામાયિક કરવાથી આવક ધનાદિકના ખર્ચ વિના જ મોટું પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે.

૩૪૪

અનાદિ કાળથી અત્યાર સુધીમાં જે કોઈ જીવો મોક્ષે ગયા છે, જે કોઈ જીવો વર્તમાન કાળમાં મહાવિદુહ ક્ષેત્રમાંથી ખાય છે અને ભવિષ્યમાં જે કોઈ મોક્ષમાં જવાના છે, તે સર્વે સામાયિકના પ્રસાવે કરીને જ જાણવા,

૩૪૫

૩૪૫

જેમ સર્વ પદાર્થોનું આધારસ્થાન આકાશ છે, તેમ સર્વ ગુણોનું આધારસ્થાન તે સામાયિક જ છે. તે સામાયિક દુષ્ટ કર્મના વિનાશથી અને સારા ધ્યાનથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૪૬

કોઈ એક પુરૂષ હંમેશાં એક ખાંડી સુવર્ણનું ફાન આપે, અને બીજો કોઈ પુરૂષ હંમેશાં સામાયિક કરે. તો તે ફાતાર સામાયિકવાળાની તુલ્યતાને પામી શકતો નથી.

૩૪૭

સામાયિક ત્રણ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે— સમ્યક્ત્વ સામાયિક (તે ઔપશમિકાદિક પાંચ પ્રકારનું છે) ૧. તથા શ્રુત સામાયિક (તે દ્વાદશાંગીરૂપ સમ્યક્ શ્રુત) ૨. ત્રીજું ચારિત્ર સામાયિક છે, ગૃહિક એટલે દેશવિરતિરૂપ અને અનગારિક એટલે સર્વવિરતિરૂપ એમ ચારિત્ર સામાયિક બે પ્રકારનું છે.

૩૪૮

સામાયિક કરવાથી આવક અમણ (સાધુ) જેવો થાય છે, તે કારણે વારંવાર સામાયિક કરવું જોઈએ.

૩૪૯

સાવચ યોગનો ત્યાગ કરનારાનું સામાયિક વ્રત દેવ-ળીએ પ્રશસ્ત કર્યું છે, ગૃહસ્થોનો મોટો ધર્મ છે, એમ બાણી હાથા પુરૂષે પરલોકના આત્મહિતને માટે તે સામાયિક કરવું જોઈએ.

૩૫૦

આ જીવ ઘણા પ્રકારના કાર્યોમાં ઘણા પ્રમાદવાળો હોય છે, (કાર્યમાં ગુન્નવાયેલો હોવાથી ઘણા પ્રમાદી હોય છે) તે કારણથી ઘણીવાર વારંવાર સામાયિક કરવું જોઈએ.

૩૫૧

એકવીશ ગુણવાળો આવક ધર્મરત્નને ચોગ્ય હોય છે. તે આ પ્રમાણે અશુદ્ધ ૧, રૂપવાન ૨, સ્વભાવથી જ સૌમ્ય ૩, લોકપ્રિય ૪, અકૂર ૫, હીર, ૬ અશક ૭. દાક્ષિણ્યતા-વાળો ૮, લજ્જાળુ, ૯ દયાળુ ૧૦, મધ્યસ્થ સૌમ્યદષ્ટિ ૧૧, ગુણનો અનુરાગી ૧૨, સારી કથા કરનાર ૧૩, સારા પક્ષ-વાળો ૧૪. દીર્ઘદષ્ટિવાળો ૧૫. વિશેષજ્ઞ ૧૬, વૃદ્ધ જનોને અનુસરનાર ૧૭, વિનયવાળો ૧૮, કરેલા ગુણનો જાણકાર ૧૯, પરહિત કરનાર ૨૦, લજ્જાલક્ષ્ય ૨૧.

૩૫૨

પ્રશ્ન—ધર્મ સાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ધર્મ સાથી વૃદ્ધિ પામે છે ? ધર્મ શેમાં સ્થાપન કરાય છે ? અને ધર્મ સાથી નાશ પામે છે.

ઉત્તર—ધર્મ સત્યથી ઉત્પન્ન થાય છે, ધર્મ દ્વારા અને જ્ઞાન વડે વૃદ્ધિ પામે છે, ધર્મ ક્ષમાને વિષે ધારણ કરાય છે, અને ધર્મ લોભથી નાશ પામે છે.

૩૫૩

જીવહિંસાની નિવૃત્તિ, પરવું ધન હરણ કરવામાં નિયમ, સત્ય બોલવું, અનસરે શક્તિ પ્રમાણે જ્ઞાન આપવું, પરસ્ત્રી જનની વાત કરવામાં મુન્નાપણું, તુષ્ટાના પ્રવાહનો ભંગ, ગુરુજનને વિષે વિનય અને સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયા, આ કદયાણુ (શોક્ષ)નો માર્ગ છે; તેનો વિધિ સર્વ શાસ્ત્રોમાં અખંડ છે.

૬૨૭

૩૫૪

અત્ર વિનાતું શરીર, નેત્ર વિનાતું મુખ, ન્યાય વિનાતું રાજ્ય, લવણ વિનાતું જોજન અને અંદ્ર વિનાની રાત્રિ, આ સર્વ શોભતા નથી, તેમ ધર્મ વિનાતું જીવતર પણ શોભતું નથી.

૩૫૫

જે માણસ નિર્મળ શુદ્ધિવાળો હોય, દ્રેષ રહિત હોય, અપ્યંત શાંત (સમતાવાળો) હોય, પવિત્ર આચારવાળો હોય, સર્વ પ્રાણીઓના મિત્રરૂપ હોય. પ્રિય અને હિતકારક વચનને જોલનાર હોય, તથા માન અને માયા રહિત હોય તે માણસના હૃદયમાં પરમાત્માનો વાસ સુલભ અને છે.

૩૫૬

યતના ધર્મની માતા છે, યતના ધર્મને પાળનારી છે, યતના તપની વૃદ્ધિ કરનારી છે, અને યતના એકાંત સુખને વહન કરનારી છે.

૩૫૭

શૌચ અર્થાત્ પવિત્રતા પાંચ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે— સત્ય શૌચ છે, તપ શૌચ છે, ઈન્દ્રિયોનો નિયંત્ર કરવો એ શૌચ છે, દાન એ શૌચ છે, અને પવિત્ર ભાવ એ શૌચ છે.

૩૫૮

જેઓ પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા છે, ધીરતા-વાળા છે, માધુકરી-ભીક્ષા માત્રથી આજીવિકા કરનારા છે સામાયિકમાં રહેલા છે, અને ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા છે, તેમને જ ગુરુ કહેલા છે.

૩૫૯

ઐશ્વર્યનું ભૂષણ ચલ્લનપણું છે, શૂરપણાનું ભૂષણ વાણીનો માર્ગમ (પરિમિત વાણી) છે, જ્ઞાનનું ભૂષણ ઉપ-શમ છે, શ્રુત (શાસ્ત્રાદ્યાય)નું ભૂષણ વિનય છે, ધનનું ભૂષણ પાત્રને વિષે દાન છે, તપનું ભૂષણ અઠોધ (સમતા) છે, પ્રભુતાનું ભૂષણ ક્ષમા (મહનશીલતા) છે, ધર્મનું ભૂષણ નિષ્કટપણું છે, તથા ઉપશાંતિ રાવનું મોટું ભૂષણ શીલ છે.

૩૬૦

ચિત્તાના એકાગ્રપણા રૂપ લાવના સમીપપણાને લીધે ઘણા જીવો મોક્ષે ગયા છે.

૩૬૧

ધનનું મૂળ કારણ પ્રિય વાણી અને ક્ષમા છે, કામનું મૂળ કારણ દન, શરીર અને વય, (યુવાવસ્થા) છે, ધર્મનું મૂળ કારણ માન, ક્યા જાને ઇન્દ્રિયોનું દમન છે, તથા મોક્ષનું મૂળ કારણ સર્વે પદાર્થોથી નિવૃત્ત થવું-સર્વનો ત્યાગ કરવો એ જ છે.

૩૬૨

ભવજી જેવો બીજો કોઈ સ્વાદિષ્ટ રસ નથી. વિજ્ઞાન (જ્ઞાન) સમાન બીજો કોઈ નિધિ નથી, કોઈ જેવો બીજો કોઈ શત્રુ નથી અને ભ્રમતા સમાન બીજો કોઈ સુખ નથી.

૩૬૩

જ્ઞાન ઉત્તમ મિત્ર છે, કામદેવ મોટો શત્રુ છે, અહિંસા શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, અને પરપદાર્થો પરની આસક્તિ એ જ પરમ વૃદ્ધાવસ્થા છે.

૩૬૪

જે વિચારો, જે વચનો અને જે આચરણો આત્માને સ્વભાવ ભણી આકર્ષે અથવા સ્વભાવમાં જોડે, તે ધર્મ.

૩૬૫

કેવલજ્ઞાની ભગવાનોના અવિરોધી એવા વચનોના અનુસાર મૈત્રી આદિ સાર્વિક ચાર ભાવનાઓવાળું, જે અનુષ્ઠાન થાય તે ધર્મ છે અને એ વચનોના અનુસાર મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓવાળું જીવન જેઓ જીવે તેઓ યથાર્થ ધર્મી છે.

૩૬૬

શાસ્ત્રાદિનું પઠન એ દ્રવ્યજ્ઞાન છે અને આત્મસ્વ-રૂપનું જાણવું તે ભાવજ્ઞાન છે. સમ્યક્ત્વ વિના ભાવજ્ઞાન થતું નથી.

૩૬૭

વાચના (વાંચવું), પૃચ્છના (પૂછવું), પરાવર્તના (ફરી ફરી વિચારવું) અને ધર્મકથા (ધર્મવિષયની કથા) કરવી-એ ચાર દ્રવ્ય છે અને પાંચમી અનુપ્રેક્ષા એ ભાવ છે. પ્રથમના ચાર અનુપ્રેક્ષા (મનનરૂપ ઉપયોગ) ન આવે તો દ્રવ્ય રૂપ સમજવા.

જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જ્ઞાન પણ આત્મજ્ઞાન માટે જ છે. એટલે જીવાદિને જાણવું એ આત્મજ્ઞાનનું જ પ્રયોજન છે.

૩૬૮

ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન અને જ્ઞાન વગરની ક્રિયા ચક્રાંશ નથી, એટલે ક્રિયા હોય તો જ જ્ઞાન કહેવાય છે અને જ્ઞાન-હોય

તે જ ક્રિયા કહેવાય છે, બન્નેમાં ગૌણ-પ્રધાનભાવથી
દશાનો ભેદ છે.

૩૬૯

જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે. તે બન્નેમાંથી
એકનો પણ નિષેધ કરનાર મોક્ષનો સાધક થઈ શકતો
નથી, કારણ કે-ક્રિયા એ વીર્યની વિશુદ્ધિરૂપ છે અને જ્ઞાન
એ ચેતનાની વિશુદ્ધિરૂપ છે, બ્યારે ચેતના અને વીર્યની
વિશુદ્ધિ થાય છે, ત્યારે જ સર્વ સંવરરૂપ મોક્ષ થાય છે.

૩૭૦

સ્થૂલ મલિનતા દાળવા માટે વ્યવહાર-ક્રિયા ઉપયોગી
છે અર્થાત્ વૃત્તિઓમાં રહેલી સ્થૂલ મલિનતા ઉત્તમ વ્યવ-
હારવાળા જ્ઞાન, શીલ, તપ, જપ, વંદન, પૂજન, ક્યા
આદિ ક્રિયાઓથી દૂર કરી શકાય છે, બ્યારે મનમાં રહેલી
સૂક્ષ્મ મલિનતા વિવેકદષ્ટિવાળા વિચારથી વિશુદ્ધ કરી
શકાય છે.

૩૭૧

જેઓ મોક્ષને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે, તે
સર્વ પ્રથમ શુદ્ધ વ્યવહારનું આલંબન લઈને પછી નિશ્ચયના
આશ્રયવડે પામ્યા છે. શુદ્ધ વ્યવહાર વિના નિશ્ચયની ઉત્પત્તિ
હોતી નથી.

૩૭૨

સંયમ-આચરણ ચારિત્ર એ વ્યવહારરૂપ છે અને સ્વ-
રૂપાચરણ ચારિત્ર એ નિશ્ચયરૂપ છે.

૩૭૩

જ્ઞાનીઓએ જેટલી કર્મક્રિયાઓ-આચરણો પાતાવી

છે, તે સર્વ એક આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અર્થે જ બતાવી છે, છતાં અધિકારભેદ સાધનાઓ પણ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે.

૩૭૪

સાધ્ય તે મોક્ષ, સાધન તે સમિતિ ગુપ્તિ અને સાધક તે આત્મા જાણવો; એટલે સમિતિગુપ્તિરૂપ સાધન વડે સાધ્ય જે મોક્ષ તેની સિદ્ધિ થાય છે સમિતિગુપ્તિમાં સર્વ કાંઈ અરણ્યકરણ-સિત્તરી આવી જાય છે.

૩૭૫

જનધર્મમાં જે આટલા બધા પર્વો તથા ઉત્સવો કહ્યાં છે, તેનો હેતુ માત્ર એ જ કે-ધર્મની મહાન ભાવનાઓ લોકો સમજી શકે અને તેને ક્રિયામાં મૂકી ક્રમે ક્રમે નિઃસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી શકે.

૩૭૬

‘તમેવ સત્ત્વં નિસ્સંકં જં જિણેહિં પવેદ્યં’—શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહ્યું તે જ સાચું અને શંકા વિનાનું છે. આત્માના આવા પરિણામનું નામ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ ગુણ અનંતાનુબધી કષાય વિગેરે સાત પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અથવા ક્ષયથી પ્રકટ થાય છે, એમ થયા વિના વસ્તુતઃ આ ગુણ પ્રગટતો નથી.

૩૭૭

સમ્યગ્જ્ઞાન કહો કે આત્મજ્ઞાન કહો, તે આત્માનું ખરું હિત સાધી શકે છે. જ્યારે એવી સાચી કરણી આત્મા સાથે એક રસ થાય છે, ત્યારે તે જદી જીવને જન્મ-મરણના દુઃખથી મુક્ત કરાવી શકે છે. જેમ જળમાં જળનો રસ સાથે જ મળીને રહે છે, તેમ જ્ઞાનમાં સાચી કરણી પણ સાથે જ મળીને રહે છે.

ગ્રાહ્યાભિમુખ આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ સમભાવની પુષ્ટિમાં કરે છે પણ સાંસારિક વાસનાની પુષ્ટિમાં કરતાં નથી, જેથી તેમનું જ્ઞાન અદૃષ્ટ હોય તો પણ સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકનું હોવાથી સત્ય જ્ઞાન છે; તેથી ઉલટું સંસારાભિમુખ આત્માનું જ્ઞાન ગમે તેટલું વિશાળ અને સ્પષ્ટ હોવા છતાં સાંસારિક વાસનાનું પોષણ કરનાર હોવાથી મિથ્યાજ્ઞાન-અજ્ઞાન કહેવાય છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા જો અન્ય દર્શનના વેદાંતાદિ કોઈ પણ અથોને વાંચે તો તેને સમ્યક્રૂપે પરિણમે છે, કારણ કે-તેવો પુરુષ તે તે અથોમાંથી હોય, જેય ને ઉપાદેયના વિભાગ સ્વરૂપને સમજે છે; અને શ્રી જિનેશ્વરના અથવા ગમે તેના અથો જો મિથ્યાદષ્ટિ વાંચે તો તે તેને મિથ્યારૂપે પરિણમે છે. કારણ કે તેની દષ્ટિ મિથ્યા રૂપે પરિણામ પામેલી છે.

દષ્ટિવિષય ગયા પછી ગમે તે શાસ્ત્ર, ગમે તે અક્ષર, ગમે તે કથન તથા ગમે તે વચન પ્રાયઃ અહિંતનું કારણ થતું નથી.

આત્મશ્રદ્ધાને સ્થિર રાખનાર દ્રવ્યાનુયોગ અર્થાત્ તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વખોષ જ છે. અનેક ઉપયોગી વિષયો ચર્ચવા ઉપરાંત શ્રદ્ધાને સ્થિર રાખનાર દ્રવ્યાનુયોગ ઉપયોગી છે.

દ્રવ્યાનુયોગમાં બાહ્ય વસ્તુ અને આત્મિક વસ્તુઓનો

૩૩૩

અરસપરસ સંબંધ, એકબીજા ઉપર થતી તેની અસર અને તેઓનું વારતાવિહ રવરૂપ બતાવવામાં આવેલું હોય છે.

૩૮૩

આત્મઅર્થા મુદ્દત થવાને સહેલો અને સર્વોત્તમ ઉપાય આત્મજ્ઞાની-સદ્ગુરુમુખે સમ્યગ્જ્ઞાનના લાઠાર સમા શ્રી જિનાગમોનું શ્રવણ કરવું એ જ છે. આજ કારણે યુદ્ધિના આઠ ગુણોમાં શુદ્ધપા ગુણને વધુ વજન આપવામાં આવ્યું છે.

૩૮૪

અદ્વાની સાથે જો શુદ્ધપાદિ ગુણો ભળે તો જ અદ્વાની સ્થિરતા અને દૃઢતા રહે છે, પરંતુ એકલી યુદ્ધિ કાર્યકર નિવડતી નથી. અદ્વાની મુખ્યતા અને યુદ્ધિની ગૌરવતા સમજવી.

૩૮૫

જ્યાં મુધી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા માનવામાં ન આવે, ત્યાં મુધી સમક્રિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી. પ્રભુ અત્યારે વિદ્યમાન નથી, પરંતુ તેમના ભાષેલાં સૂત્રો ભાણુક છે. તે સૂત્રોમાં પ્રભુએ કહ્યું છે, તે મુજબ જો આપણે માનીએ-અદ્ધિએ તો જ પ્રભુની આજ્ઞા માની કહેવાય અને તો જ સમક્રિત પ્રાપ્તિને યોગ્ય બની શકાય.

૩૮૬

માત્રવું અને પાળવું-એ બે વસ્તુ એક નથી. માનવું એટલે પાળવાની હાર્દિક ભાવના અને પાળવું એટલે અસ્ખલિત જીવન પાળવું. આ ભાવના ત્યારે જ ટકી શકે કે જ્યારે અદ્વાભાવિત હૃદય હોય.

દુનિયાના તમામ ધર્મશાસ્ત્રોમાં પારદર્શિતા મેળવવામાં આવે પણ જે પોતાના કર્તવ્યો સમજવામાં ન આવે, પોતાનું ખર્ચ દયેય ધ્યાનમાં લેવામાં ન આવે, પોતાની દૃષ્ટિ આત્મસ્વરૂપને આભિમુખ કરવામાં ન આવે, તો તે ગમેતેટલી વિક્રતા-ગમેતેટલી શાસ્ત્રપારદર્શિતા પણ ફેગટ છે.

પદાર્થોનું જ્ઞાન સારામાં સારું હોય, પુસ્તકોના અભ્યાસ વિશાળ હોય; પણ જ્યાં સુધી તત્ત્વને તત્ત્વ તરીકે સ્વીકારવા જેટલી ઋણુતા જેઓના અંતરમાં જન્મી નથી, ત્યાં સુધી તેઓનું જ્ઞાન જ્ઞાન તરીકે જગતના વ્યવહારોમાં સંબોધાવા છતાં વાસ્તવિક રીતિએ એ જ્ઞાન અજ્ઞાન બની રહે છે; એટલે કે વસ્તુપરિચ્છેદક બની શકતું નથી.

જે વાંચવાથી, જે સમજવાથી તથા જે વિચારવાથી આત્મા વિભાવથી, વિભાવના કાર્યોથી અને વિભાવના પરિણામથી ઉદાસ ન થયો, વિભાવનો ત્યાગી ન થયો, વિભાવના કાર્યોનો અને વિભાવના ફળનો ત્યાગ ન થયો; તે વાચનું, તે વિચારનું અને તે સમજનું અજ્ઞાન છે. વિચાર-વૃત્તિ સાથે ત્યાગવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરે તે જ વિચાર સફળ છે.

જે વિદ્યાર્થી જીવ કર્મ બાંધે છે, તે જ વિદ્યાર્થી જીવ કર્મ છોડે છે, તે જ વિદ્યા સંસારી હેતુના પ્રયોગે વિચાર કરવાથી કર્મબંધ કરે છે અને તે જ વિદ્યા આત્મા આદિ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સમજવાના પ્રયોગથી વિચાર કરે તો કર્મ છોડે છે.

૩૩૫

૩૯૧

ગમે તેવી વિશાળ બુદ્ધિ હોય પણ જો આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા ન હોય, તો તેવી લુખી બુદ્ધિથી સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી.

૩૯૨

મન જો આત્માશિશુષ્ય ન થયું તો ભણવું-ગણવું સર્વ બ્યર્થ છે. આત્મા સાથે પ્રીતિ થયા વિના પરથી-પુદ્ગલ ભાવથી પ્રીતિ છૂટતી નથી, અર્થાત્ આત્મધર્મમાં રુચિ થયા વિના પુદ્ગલ ઉપર થતી મમતા ત્યાગી શકાતી નથી.

૩૯૩

વૈરાગ્યપૂર્વક કરવામાં આવેલો વિચાર જ સફળ થાય છે, પણ રાગવાળાએ કરેલો વિચાર સફળ થતો નથી. જે મુબુદ્ધિવાળા પુરુષને દિવસે દિવસે સંસારના મુખોની ભાલસા પાતળી થતી હોય, તે પુરુષનો વિચાર ફળદાયક થાય છે.

૩૯૪

જ્યાં સુધી ચિત્તને વૈરાગ્યવાસિત કરવાનો વારંવાર અભ્યાસ પાડવામાં આવતો નથી, ત્યાં સુધી તે અસ્થિર અવસ્થામાં રહી આધ્યાત્મિક માર્ગ તરફ વલણ પકડતું નથી અને તેથી જીવ બહિરાત્મભાવમાં વર્ત્યા કરે છે.

૩૯૫

વૈરાગ્ય અને અભ્યાસથી ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ થઈ શકે છે. વિષયમાં આસક્તિ નહિ રાખવી તેનું નામ વૈરાગ્ય અને વિષય તરફ જતાં મનને વારંવાર રોકી તેને પરમ તત્ત્વમાં જોડવું તેનું નામ અભ્યાસ.

વૈરાગ્ય વિષયનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સ્વ વસ્તુ ઓળખાવવાનો, તેના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવવાનો અને પરવસ્તુ કચી છે તેને શોધી તેની સાથેનો સંબંધ ઓછો કરાવી ધીમે ધીમે તે તોડી નાંખવાનો હોય છે.

વૈરાગ્ય વિનાનું જ્ઞાન આત્માની પરમાત્મ-દશા પ્રગટાવી શકતું નથી. પ્રથમ સાધનદશામાં વૈરાગ્યથી ભેદજ્ઞાનની પુષ્ટિ થાય છે અને ભેદ-જ્ઞાનથી સ્વ-પરનો ભેદ ભાસે છે અને તેથી આત્મા સંવરણાવમાં રમે છે.

વિવેક તથા વૈરાગ્ય આદિ સાધનોથી તીક્ષ્ણ કરેલી અને સુખ-દુઃખાદિક સહન કરવામાં ધીરજવાળી બુદ્ધિથી આત્માના તત્ત્વનો સારી પેઠે વિચાર કરનાર પુરુષ નિજ-સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે.

પર્યાયદષ્ટિ વિરક્તભાવ ઉત્પન્ન કરવાને ઉપયોગી છે, જ્યારે દ્રવ્યદષ્ટિ સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાને અદ્વિતીય કારણ છે.

અધ્યાત્મશાસ્ત્ર 'પોતે કોણ છે ? તેનું સ્વરૂપ શું ? તેના વિષય-કષાયાદિ સાથે સંબંધ કેવો છે ?, શા કારણથી છે ?, કેટલા વખત સુધીના છે ? આત્માનું સાધ્ય શું છે ?, તે કેમ અને ક્યારે પ્રાપ્ત થાય ?' વિગેરે વિષયો અર્થ છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવવાનો જ છે, જેથી એની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ સર્વ મુમુક્ષુઓને હોવી જોઈએ.

૪૦૧

જે પુસ્તકો-ગ્રંથો આપણને સૌથી વિશેષ ઉત્સાહ આપે,
જે આત્માને ઉન્નત થવાને સૌથી વિશેષ નિશ્ચયવાળા બનાવે
તથા જે પારમાર્થિક ચિંતન અને આચરણમાં જોડવાને પ્રેરક
હોય, તે જ ઉત્તમ ગ્રંથો છે.

૪૦૨

જો આપણે જ્ઞાન અને ચારિત્રનો વિકાસ કરવો હોય
તો જ્ઞાનવર્ધક ગ્રંથો અને ઉત્તમ ચરિત્રો ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા
જોઈએ તથા તેમાંથી નીતિ અને આધ્યાત્મિકતાને વર્તનમાં
ઉતારી જીવનમાં મેળવી લેતાં શીખી લેવું જોઈએ.

૪૦૩

જો વાંચન પરિચય, નિદ્ધિયાસન હોય, તો તેમાંથી
કાંઈ ને કાંઈ સમજવાનું વિચારવાનું, આદરવાનું અને
મનન કરવાનું જરૂર મળી આવે છે.

૪૦૪

બ્યારે મનનની ટેવ પડે છે, ત્યારે જ વસ્તુ-રહસ્ય
સમજાય છે. મનન કર્યા વગર વસ્તુસ્થિતિ સમજાતી નથી,
આત્મજાગૃતિ સ્ફુરાયમાન થતી નથી અને વાંચેલો વિષય
અંતરંગમાં જરા પણ અસર કર્યા વગર ઉપર ઉપરથી
આધેડો જાય છે.

૪૦૫

પોતાની ક્ષમિ વડે પોતાની બુદ્ધિથી જ વિચાર કરીને
જ્યાં સુધી જાણવા યોગ્ય વસ્તુ જાણી ન હોય, ત્યાં સુધી
તે વસ્તુ સમજાતી નથી.

૪૦૬

ભાષા ગમે તે હોય, પરંતુ જેમાં અધ્યાત્મ-નિરૂ-

પણનો વિષય હોય અને અનુભવનો રસ ભરેલો હોય, તો તેને ગાંભીર સમજવી જોઈએ.

૪૦૭

આત્માર્થ સિવાય શાસ્ત્રની જે જે પ્રકારે જીવે સ્વેચ્છાએ માન્યતા કરી છે, તે સર્વ શાસ્ત્રીય અભિનિવેશ છે.

૪૦૮

જેઓ શાસ્ત્રકારોએ ગોઠવેલા અનુક્રમે નહિ ચાલતાં ગમે તે રીતે સ્વચ્છંદ વર્તવા માંડે છે, તે જરૂર નિષ્ફળ અને ઉભયભ્રષ્ટ થાય છે.

૪૦૯

એક માણસના હાથમાં ચિંતામણિ આવ્યો હોય, પણ જે તેની ઓળખાણ ન પડે તો નિષ્ફળ છે અને જે ઓળખાણ પડે તો સફળ છે, તેમ જીવને ખરા જ્ઞાનીની ઓળખાણ પડે તો સફળ છે.

૪૧૦

ધૃષ્ટ વસ્તુમાં મનાતું મૂળ જેમ ક્ષણિક છે, તેમ અનિષ્ટ સંયોગોથી થયેલું દુઃખ પણ ક્ષણિક છે, એવી માન્યતા દૃઢ થયા પછી જ વાસ્તવિક સમતાભાવ સ્થિરપણાને પામે છે.

૪૧૧

જ્યાં સુધી બહિર્મુખવૃત્તિ હોય છે ત્યાં સુધી સર્વ પ્રકારની વિદ્યાનો અભ્યાસ પણ પરિશ્રમજી હેતુ છે, કારણ કે-તત્ત્વને તત્ત્વસ્વરૂપે જાણવા સિવાય સંસારનો પાર આવતો નથી.

૩૩૯

૪૧૨

રામ-દ્રેષના પરિણામની મંદતા અને આત્મામાં મનની સ્થિરતા વડે જે જે અંશે આત્મરમણતા થાય અને મનની અમુક સાધનો વડે એકાગ્રતા થાય, તેને અંતર્મુખવૃત્તિ કહેવાય છે. આત્માસિમુખવૃત્તિને અંતર્મુખવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે.

૪૧૩

સંયમના બાહ્ય હેતુઓનું અવલંબન પણ અંતર્મુખવૃત્તિ માટે જ છે. પ્રભુપૂજ-ભક્તિ, ગુરુનું અવલંબન, પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખના, તીર્થયાત્રા વિગેરેના મુખ્ય ઉદ્દેશ અંતર્મુખવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. ધાર્મિક ક્રિયાના રહસ્યોને જાણ્યા વિના અંતર્મુખવૃત્તિનો પ્રયત્ન સંપૂર્ણપણે સિદ્ધ થતો નથી.

૪૧૪

શાસ્ત્રોનું વાંચન અને મનન જેમ જેમ વિશેષ કરવામાં આવે, તેમ તેમ અંતર્મુખવૃત્તિ વિશેષ પ્રકારે ખીલતી જાય છે.

૪૧૫

જૈનદર્શનમાં અનંતજ્ઞાની પરમાત્માએ આત્માને તરવાના અનેક સાધનો યતાવ્યાં છે. તેમાંનાં જે સાધનથી સાધ્યનું સામીપ્ય થાય, સાધ્યનું દર્શન થાય અને સ્વ-અધિકાર મુજબ સમ્યગ્નિર્વહન થઈ શકે, તે સાધન સાધકને ઉપકારક છે.

૪૧૬

અધ્યાત્મરૂપી રથ શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુભ ક્રિયારૂપી બે પૈડાથી ચાલે છે, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ક્રિયા-એ બે અંશે સિવાય અધ્યાત્મનો નિર્વાહ થઈ શકતો નથી.

૪૧૭

સમ્યગ્જ્ઞાન-આત્મજ્ઞાન થવાથી આત્મા જ પ્રિય લાગે છે અને તેનું જ્યાં સુધી જ્ઞાન થયું નથી, ત્યાંસુધી જડપૌર્ણાલિક વસ્તુ પ્રિય લાગે છે.

૪૧૮

મોહદૃષ્ટિના ત્યાગથી અને અંતરદૃષ્ટિના પ્રગટીકરણથી આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણે છે.

૪૧૯

પરમાત્મદશા સાધ્ય છે, અંતરાત્મા સાધક છે અને બહિરાત્મભાવ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

૪૨૦

આત્મા અને પરમાત્મા વિષે જે વિવાદ છે, તે ભેદ બુદ્ધિથી કરેલો છે. જ્ઞાની ધ્યાનરૂપી સંધીથી એ વિવાદને દૂર કરી આત્મા અને પરમાત્માનો મેળ કરી બતાવે છે.

૪૨૧

આ જગતમાં જીવને બંધન કરનાર વિષયો અને દુઃખો છે, જે ચાર ક્ષણોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. ધ્યાની પુરૂષ તેના વિષયોથી અને દુઃખોથી બંધાતો નથી, કારણ કે-તેને આત્માને વિષે જ પ્રીતી-લીનતા છે.

૪૨૨

જેમ કુવાનાં જળની સિદ્ધિ આવકના ઝરણાં ઉપર રહેલી છે, તેમ કર્મોના ફળની સિદ્ધિ ઉંચા પ્રકારના ધ્યાનમાં રહેલી છે, એવું ધ્યાન જ પરમાર્થનું કારણ છે.

૪૨૩

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વૈરાગ્ય-એ ચાર ભાવનાથી પુરૂષ ધ્યાનની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે.

૩૪૧

૪૧૪

ભગવંતની આજ્ઞા પ્રમાણે ધ્યાનનો શુદ્ધ ક્રમ માની, જે પુરૂષ તેનો અભ્યાસ કરે છે, તે આત્માને જાણનારો થાય છે—આત્મજ્ઞાનને પામે છે.

૪૨૫

હું મેં શાં ધ્યાન કરવાનો અભ્યાસ હોય તો મનનો નિમજ્જ થઈ શકે છે.

૪૨૬

જેમ જેમ ચિત્તનું શુદ્ધિપણ અને સ્થિરત્વ હોય છે, તેમ તેમ જ્ઞાનીના વચનોનો વિચાર વધારે થઈ શકે છે. સર્વ જ્ઞાનનું કૃણ પણ આત્મસ્થિરતા થવી એ જ છે.

૪૨૭

જેણે યોગને ધારણ કર્યો નથી, મમતા હણી નથી, સમતાનો આકર કર્યો નથી અને તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છા કરી નથી, તે પુરૂષનો જન્મ શાસ્ત્રકાર નિર્ધારક કહે છે.

૪૨૮

જિજ્ઞાસા અને તાત્વિક વિવેક એ બન્ને મમતાનો નાશ કરનારા છે.

૪૨૯

દેશમમત્વ, કૃણ-ભાતિમમત્વ, શિષ્યમમત્વ, પુત્ર-મમત્વ, વસ્ત્રમમત્વ, સ્થાનમમત્વ, અને ભક્તમમત્વ, ઇત્યાદિ કેવળ મમત્વોમાં બંધાયેલો જીવ કર્મપાશથી છૂટી શકતો નથી.

૪૩૦

‘હું’ અને ‘મારું’—એવો અભ્યાસ જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી મનની સ્થિરતા થતી નથી બાકી પદાર્થોની વાસના

જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી મનમાં સંકલ્પ-વિકલ્પ થયા જ કરે છે.

૪૩૧

પ્રાણીઓના મનરૂપી ગાઢા વનમાં શુભ તથા અશુભ-રૂપી મોઢા કાંઠાઓવાળી વાસનારૂપી નદી સર્વદા પ્રબળ વેગથી ચાલી જાય છે.

૪૩૨

વાસનાથી ઘેરાયેલું ચિત્ત સંસારમાં રહેલું છે અને તે જ જો વાસનાઓથી રહિત થાય, તો જીવન-મુક્ત કહેવાય છે.

૪૩૩

નિરંતર સંસારરૂપ પ્રવાહમાં પડેલો તથા અવિદ્યા-રૂપી નદીમાં તણાતો માણસ શાસ્ત્ર તથા સમજનના સમાગમ વિના તરવાને સમર્થ થઈ શકતો નથી, સત્સંગ અને શાસ્ત્રના સમાગમથી વિવેકને લીધે 'અમુક વસ્તુનો ત્યાગ કરવો તથા અમુક વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ' એવો પુરુષને વિવેક થાય છે.

૪૩૪

મનુષ્યોને સંતોષ, સાધુઓનો સંગ, સદ્વિચાર અને શમ એ જ સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી તરવાના ઉપાયો છે. સંતોષ પરમ લાભરૂપ છે, સત્સંગ પરમ ગતિરૂપ છે, સદ્વિચાર પરમ જ્ઞાનરૂપ છે અને શમ પરમ સુખરૂપ છે. સંસારને ભેદવાના એ ચાર ઉપાયોનો જેઓએ અભ્યાસ કર્યો હોય, તેઓ મોહરૂપી જળવાળા સંસારરૂપી શમુદ્રમાંથી તરી ગયા સમજવા.

૩૪૩

૪૩૫

જેના મનમાં સંવેગ થયો હોય છે, તે અનાસક્તિથી કર્તવ્ય કર્મોને કરતો છતાં નિર્લેપ રહી શકે છે. સંવેગ થયા વિના દેહાધ્યાસ ટળતો નથી તથા પોતાના નામ અને રૂપ-માંથી અહંતા મમતાધ્યાસ ટળતો નથી; અને તેમ સંવેગ પ્રાપ્ત થયા વિના આત્મિક સુખનો નિશ્ચય થતો નથી.

૪૩૬

સંવેગ એ કાંઈ બહારમાં મળતી ચીજ નથી, પણ આત્મપરિણામ વિશેષ જ છે. સંસાર ઉપર નિર્વેદ (સાચો કંટાળો) થયો અને મોક્ષ ઉપર ખરેખર અનુરાગ થયો તે જ સંવેગ છે.

૪૩૭

જ્ઞાન વિના મોક્ષ નથી, વૈરાગ્ય વિના જ્ઞાન નથી, વિચાર (આત્મવિચાર) વિના વૈરાગ્ય નથી અને સ્થિરતા વિના વિચાર નથી.

૪૩૮

સંસારના સર્વ પાપો કેવળ અજ્ઞાનતાથી પ્રગટે છે. એ અજ્ઞાનતા-એ અધિકાર આત્માના અવિકાસની અવસ્થા છે. જ્યાં સુધી અજ્ઞાનતાના પાપતુંદ્રમન કરવામાં નહિ આવે, ત્યાં સુધી આત્મિક આનંદની પ્રાપ્તિ કે ઇ વખત નહિ જ થાય.

૪૩૯

જ્ઞાનતું ફળ ઉદાસીનતા છે. એટલે જ્યારે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે મનુષ્યને સંસારથી ઉદાસીનભાવ વર્તે છે.

૪૪૦

વસ્તુને વસ્તુગતે જોઈને આત્મભાવે રહેવાની સમવૃત્તિને ઔદાસીન્યભાવ કહેવાય છે.

૪૪૧

વિધિનું કથન, વિધિ ઉપર રાગ, વિધિમાર્ગનું સ્થાપન, વિધિની ઇચ્છા અને અવિધિનો નિષેધ એ શાસ્ત્રની ભક્તિ અને ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંત છે.

૪૪૨

સ્વાધ્યાય એટલે સ્વનો અધ્યાય-આત્માના સ્વરૂપનું ચિતવન. ‘હું કોણ છું ? મારું સ્વરૂપ શું ?, મારું કર્તવ્ય શું ? મારું સાધ્ય શું ?’ આવા વિચારો કરવા કે આત્માના સ્વરૂપને ભગતું વાંચન કરવું, તે સ્વાધ્યાય છે.

૪૪૩

જ્ઞાની ભગવંતો કહે છે કે શક્ય કાર્યનો આરંભ કરવો અને શુદ્ધ પક્ષનો સ્વીકાર કરવો, તેનાથી ઉલટો અશક્ય કાર્યનો આરંભ અને અશુદ્ધ પક્ષનો સ્વીકાર કરવો, એ આત્મવિકલ્પનારૂપ હોધ અહિંત કર છે.

૪૪૪

જેમ જેમ રાગ-દ્રેષનો ઉપશમભાવ થાય છે, તેમ તેમ ન્યાયપ્રિયતા ખીલતી જાય છે. ન્યાયપ્રિય મનુષ્ય સત્ય ધર્મને ગ્રહી શકે છે અને અસત્યનો ત્યાગ કરી શકે છે. જે મનુષ્ય ન્યાયપ્રિય હોતો નથી તે રાગ-દ્રેષના પક્ષપાતમાં પડે છે.

૪૪૫

જે પરમાર્થનો સાધક થાય તે જ સદ્વ્યવહાર છે અને જે પરમાર્થનો બાધક થાય તે અસદ્વ્યવહાર છે. સમસ્ત જનવાણી પણ પરમાર્થ સાધક વ્યવહારના વિવરણરૂપ છે. એટલે પરમાર્થમૂળ જનવચનસાપેક્ષ જે વ્યવહાર છે તે

સાચો વ્યવહાર છે, બાકી વચનનિરપેક્ષ વ્યવહાર જે હોય તેને સત્ય વ્યવહાર કહી શકાય નહિ.

૪૪૬

મનુષ્યજન્મની સાર્થકતાએ વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખે છે, તેમાં પહેલી વસ્તુ બુદ્ધિ છે અને બીજી વસ્તુ કર્તવ્યપાલન છે. બુદ્ધિથી કર્તવ્યોની શોધ કરવામાં આવે છે. બુદ્ધિના અજમાવવા વગર કર્તવ્યો પર પ્રકાશ પડતો નથી અને કર્તવ્યો સમજ્યા વગર કર્તવ્યપાલન બની શકતું નથી.

૪૪૭

મોહનો વિનાશ તત્ત્વચિંતન કરવાથી થાય છે. તત્ત્વચિંતન એ જ કે-સંસારસમુદ્રની નિર્ગુણતા (વિચિત્રતા, નિઃસારતા, દુઃખરૂપતા) અને જગત્ તથા આ સુખ-દુઃખ શું છે? એ સમ્બંધી વિચારણા કરવી, તેમ જ આત્મા અને જડ-પૌદ્ગલિક પદાર્થોનું પૃથક્કરણ વિચારવું.

૪૪૮

જો દુઃખને ટાળવું હોય અને સાચા સુખને પ્રાપ્ત કરવું હોય, તો પરવસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે યથાસ્થિત સમજી સ્વવસ્તુને આત્મસાત્ કરવી જોઈએ, અર્થાત્ આત્મસ્વભાવ તરફ દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ.

૪૪૯

એક આત્મા સિવાય-આત્માના ગુણો સિવાય જગતમાં જેટલી દૃશ્યમાન વસ્તુઓ છે, તે તે બધી પરવસ્તુઓ છે.

૪૫૦

દુઃખમાં પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરવો અને સુખને સમાન દૃષ્ટિએ-મધ્યસ્થપણે વેઠવું, એ જ જ્ઞાનીઓનો ઉપદેશો ભાગ છે.

૪૪૧

૪૫૧

ફરેક કાર્યની ઉત્પત્તિ તે તે વસ્તુના કાળ, સ્વભાવ,
નિયતિ, ઉદ્દેશ અને કર્મ-એ પાંચ કારણોને આધારી છે.

૪૫૨

સંસારરૂપ સમુદ્રને તરવાના ઉપાયરૂપ ચારિત્રરૂપી
વહાણ છે, પણ તેમાં કર્મોના આશ્રયરૂપ છિદ્રો ન પડે તેની
સતત સાવધાની રાખવી પડે છે.

૪૫૩

જૈનધર્મની ટૂંકી વ્યાખ્યા એટલી જ, કે જેમાં સ્વા-
દ્વેષ-અનેકાન્તવાદ રહેલો છે, કોઈનો પણ પક્ષપાત નથી
અને સર્વથા અવિરોધ-અવિસંવાદી છે; તે ધર્મ શ્રી
જૈનધર્મ છે.

૪૫૪

સ્વયં સત્યવાદી ન બનવું એ જોડલો ગુન્હો છે, એના
કરતાં પણ જેઓ સત્યવાદી છે, એમના પ્રત્યે અસહસાવ
ધારણ કરવો એ મોટો ગુન્હો છે અને એ અસહસાવ થાય
એવું પ્રવર્તન કરવું એ તેથી પણ મોટો ગુન્હો છે.

૪૫૫

સત્યવાદી પ્રત્યે બહુમાન ધારણ કરે તો અસત્યવાદી
જીવ પણ સત્યવાદી થઈ શકે છે, પણ જ્યાં સુધી સત્યવાદી
પ્રત્યે અસહસાવ ધારણ કરવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી કોઈ
પણ જીવ કદિ પણ સત્યવાદી બની શકતો નથી.

૪૫૬

જુદા જુદા મનુષ્યો, જુદા જુદા સંપ્રદાયો અને જુદા
જુદા દાર્શનિક વિચારો ધરાવતા હોય તોય, જો તેઓ સદ્-

વિચાર અને સદાચરણ, સહિષ્ણતા, ઉદારતા, મહીમતા અને સહયતા, તેમ જ પવિત્ર વર્તન-પ્રવર્તનથી પોતાના જીવનવિકાસ સાધી રહ્યા હોય, અને મુમુક્ષુ ભાવ ધારણ કરતા હોય તો તે બધા બિન્ન બિન્ન સંપ્રદાયના છતાં તે બધા પરમેશ્વરના સેવકો છે.

૪૫૭

જેઓએ ઇંદ્રિયોના જય કરી ક્રોધનો જય કર્યો છે, ક્રોધનો જય કરી મનનો જય કર્યો છે અને મનનો જય કરી જેમના આશય શુભ થઇ ગયા છે અર્થાત્ જેમનાં હૃદય પૂર્ણ પવિત્ર છે, એવાં મહાત્માના પુરુષો જુદા જુદા ધર્મમાર્ગે પણ પરમાત્મગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૪૫૮

પરેખર સર્વ મુમુક્ષુઓ પરમેશ્વરરૂપી સેવ્યના સેવકો છે. તેમાં કોઇ દૂરના સેવકો છે અને કોઇ પાસેના સેવકો છે દૂરના સેવકો પણ તેથી પરમાત્માના સેવક મટી જતા નથી.

૪૫૯

ધર્મના વિભાગો પડી શકતો નથી, પણ ધર્મના સાધનના વિભાગો પડી શકે છે. પરમાત્મદશામાં કોઇનો પણ મતભેદ નથી, પરંતુ પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કરવાના ધર્મના સાધનોમાં-વ્યાપારોમાં મતભેદ હોય છે.

૪૬૦

સર્વ આસ્તિક દર્શન પારિભાષિક ભાવે મુક્તિનો ઉપદેશ કરે છે અને નિઃસંશય છે, પણ યથાર્થદષ્ટિ-સમ્યક્દષ્ટિ થયા વિના સર્વ દર્શનનું તાત્પર્યજ્ઞાન હૃદયગત થતું નથી.

૪૬૧

જો સત્સંગતિ, ધર્મશાસ્ત્રોનું વાંચન અને તત્ત્વમનન-

એ ત્રિપુટીનો અહર્નિશ સમાગમ રાખવામાં આવે, તો ગમે તેવા વિષમકાળમાં પણ મનુષ્યો પોતાની જિંદગીને પવિત્ર બનાવી શકે છે.

૪૬૨

સાંભળવા યોગ્ય તરવ સાંભળવાની ઉત્કટ ઇચ્છા, પરિહારને યોગ્યનો પરિહાર, સત્શાસ્ત્રનું શ્રવણ અને આત્મ-ધર્મને વિષે સ્થિત એવા સત્પુરુષોને ઝોળખી તેમની હૃદયથી પ્રશંસા કરવી-એ ચાર આત્માને પરમ હિતકારી છે.

૪૬૩

સત્પુરુષોની પ્રશંસા એ છે કે-શુભવાન મહાત્માઓની શુભવાન તરીકેની ઝોળખાણુપૂર્વક તેમને યથાચોગ્ય પ્રજ્ઞામ-નમસ્કાર કરવા અને અંતાઃકરણમાં પૂજ્યભુક્તિ ધારણ કરવી.

૪૬૪

કરિદ્ર મનુષ્ય જેમ ધનવાનને ત્યાં રહેલું મુવર્ણ મૂએ તથા સ્પર્શ કરે તો પણ ભ્રાગ્યહિનને તે દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી, તેમ સમિચ્છદાનંદ સ્વરૂપવાળા આત્માનું શ્રવણ તથા મનન કર્યા છતાં પણ વૈરાગ્યરૂપ ભ્રાગ્ય વિના વિષયીજનોને તે આત્માની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

૪૬૫

શાસ્ત્ર, ગુરુનો વિનય, શુભ ક્રિયા અને આવશ્યક-એ સર્વ વ્યવહારને વિષે નિપુણ પુરુષોએ સંવરના અંગરૂપ એટલે સાધનપણે કદા છે, સાધન વિના સાધ્યની સિદ્ધિ થાય નહિ.

૪૬૬

પાણીમાં મીઠું જેમ એક રસ થઈ જાય છે, તેમ આત્મામાં મનનું ઐક્ય થવું તેનું નામ સમાધિ છે.

૩૪૯

૪૧૭

કહેવું તે રૂપું અને કરવું તે સોવું; તેમ જ તેનો અનુ-
ભવ લેવો તે રત્નસમાન છે.

૪૬૮

આત્મપ્રસન્નતા 'સત્વગુણ'નું ચિહ્ન છે, ઇન્દ્રિયજન્ય
સુખ ભોગની ઇચ્છા એ 'રજોગુણ'નું ચિહ્ન છે અને અતિ
દીનતા, ક્રોધી તીવ્ર કષાયો અને બીજાને પરિતાપ ઉપ-
ભવવો એ 'તમોગુણ'નું ચિહ્ન છે.

૪૬૯

અધમાધમ પુરુષના લક્ષણ આ પ્રમાણે હોય છે.
સાચા-સત્પુરુષને દેખી દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય, તેનાં સાચા
વચન સાંભળી નિંદા કરે, સાચી બુદ્ધિવાળાને દેખી રોષ
કરે, સરળને મૂર્ખ કહે, વિનય કરનારને ખુશામતી આ કહે,
પાંચ ઇન્દ્રિયો વશ કરી હોય તેને ભાગ્યહીન. કહે, સાચા
ગુણવાળાને દેખી રોષ-ઘર્ષા કરે, વિષયાસક્તિમાં લયલીન
થાય અને નિત્ય વિકથા કરે, આવા છવો અશુભ ગતિને
પ્રાપ્ત કરે છે.

૪૭૦

પાશવીય-૧, ધર્માન્ધ-૨ વિવેકશૂન્ય-૩, શારીરિક-૪,
સ્વાર્થ-૫, વૈકારિક-૬, અનાર્થ-૭, ઇન્દ્રિયલ-૮, વિષયપ્રેમ-૯,
અવિવેક-૧૦, ચલ-૧૧, વ્યક્તિપ્રેમ-૧૨, સાધ્યશૂન્ય-૧૩,
નૈતિક-૧૪, ક્ષણિક-૧૫, નિઃસાર-૧૬, ધર્મબીજ-૧૭, પૂર્વ-
સંસ્કાર-૧૮, ગુણપ્રેમ-૧, = અને આત્મિકપ્રેમ-૨૦. આ વીસ-
ગતિના પ્રેમ છે. પ્રથમના સોલસ સંસારવૃદ્ધિના હેતુ છે,
ત્યારે ધર્મબીજ આદિ છેલ્લા ચાર પ્રેમ સુક્તિના ઉત્તરોત્તર

કારણરૂપ છે. ધર્મબીજ પ્રેમની સામાન્યથી માર્ગનુસારી-
પણાથી શરુઆત થાય છે અને વિશેષથી સમ્યક્ત્વથી
શરુઆત સમજવી આ પ્રેમ સિવાય ધર્મની શરુઆત
થતી જ નથી.

૪૭૧

મોક્ષ આપણું પરમ સાધ્ય હોવું જોઇએ, આપણે
શુભ કાર્યો કરીએ છીએ તેનો તથા દાન, જ્ઞાન ક્રિયા,
ઇન્દ્રિયોત્તુર દમવું વિગેરેનો હેતુ શો ? આ પ્રમાણે સવાલો
પૂછતાં પૂછતાં ઇવટે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો હેતુ જ આવશે.

૪૭૨

આત્મા સર્વ વ્યાવહારિક ઉપાધિઓથી મુક્ત થઈ સ્થિર
તામાં રહે, એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનું સર્વોત્તમ અર્થમ
સાધ્ય છે, અને હંમેશાં મારે અવિનાશી એવા મોક્ષસુખને
પ્રાપ્ત કરવું એ પરમ સાધ્ય છે, તથા તેને મારે જ પ્રયાસ
હોવો જરૂરી છે.

(અનેકાંત-સ્યાદ્વાદ વિષયક)

૪૭૩

જે લોકતા વ્યવહારમાં પ્રવર્તે તે જ વ્યવહાર યોગ્ય
હોવાય, લોકો ઉપાદેય પદાર્થોમાં પ્રવૃત્તિ અને હેતુ પદાર્થોથી
નિવૃત્તિ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા જ કરે છે, મારે વ્યવહાર યોગ્ય શ્રુત-
જ્ઞાન હોવાથી તે જ અત્યંત લોકોપકારી છે.

૪૭૪

શ્રુતજ્ઞાનની ભાવનાથી આત્મજન્યુત્પત્તિ, વિવેકદષ્ટિનો
વિકાસ, અને શુદ્ધિ સૂક્ષ્મ પદાર્થોને સમજવાને લાયક અને

૩૫૧

છે અને તેથી દ્રવ્ય ભાવ, અનેકાંતવાદ-એકાંતવાદ, કારણ-કાર્ય, નિશ્ચય-વ્યવહાર, ઉપાદાન-નિમિત્ત, નય-નિર્દેષ, ગુણ-ગુણી, આધાર-આધેય, આવિર્ભાવ-તરોભાવ, ગૌણતા-મુખ્યતા, જ્ઞાન-જ્ઞેય, ઉત્સર્ગ-અપવાદ, દ્રવ્ય-પર્યાય, દ્યાતા-દ્યેય, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ આદિ વસ્તુઓને અનેક રીતે સમજી શકે છે. અને સર્વત્ર સાપેક્ષવૃત્તિએ વસ્તુ તત્ત્વનો વિચાર કરવાનું બળ આવે છે. સ્યાદ્વાદ દ્રષ્ટિ પણ તેને જ કહેવાય છે. તેને લઇને દરેક પદાર્થો તથા દર્શનોના ભેદોનો અપેક્ષાએ સદ્ભાવ સમજી શકાય છે.

૪૬૫

જે જ્ઞાન વસ્તુના એક અંશને ઇતર અંશોના અપ-લાપ કર્યા વિના જણાવે તે નયશ્રુત છે. સ્વાભિપ્રેત અંશોને જણાવવાની સાથે ઇતર અંશોનો અપલાપ કરે તે દુર્નય શ્રુત છે અને વસ્તુના સમગ્ર અંશોને જણાવે તે સ્યાદ્-વાદશ્રુત છે.

૪૭૬

દૃષ્ટાંત તરીકે ધર્મના ચાર પ્રકાર છે. દાન, શીલ, તૃપ અને ભાવ. તે ચારમાંથી કોઈ એકને જ ધર્મ તરીકે સ્થાપન કરવો તે નયશ્રુત છે. એકને ધર્મ તરીકે જણાવી ધર્મના બીજા અંગોનો નિષેધ કરવો તે દુર્નયશ્રુત છે. કંમશઃ ચારેને ધર્મ તરીકે વર્ણવવા તે સ્યાદ્વાદશ્રુત છે.

૪૭૭

હવે એ જ વાતને બીજી રીતે વિચારીયે. જેમકે ધર્મને આરાધવા માટે અનુક્રમે ત્રણ ગુણોની અથવા ત્રણ તત્ત્વોની આવશ્યકતા છે. જેમકે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર અથવા

દેવ, ગુરુ અને ધર્મ. તેમાં કોઈ એકનો સ્વીકાર કરવો તે નય. એકનો સ્વીકાર કરતી વખતે ધર્મના બીજા અંગનો તિરસ્કાર કરવો તે દુર્નય. અને ત્રણેનો સ્વીકાર કરવો તે સ્વાધ્વાદ છે.

૪૭૮

જ્ઞાન એ મોક્ષનો માર્ગ છે એ વાક્ય સાચું છે, પણ એ એક જ મોક્ષમાર્ગ છે, એમ કહેવું તે સાચું નથી. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણે એકત્ર મળીને મોક્ષમાર્ગ થાય છે.

૪૭૯

તેવી જ રીતે દેવની પૂજા એ મોક્ષનો માર્ગ છે એ વાક્ય સાચું છે, પણ એ એક જ વાક્ય સાચું છે એમ નથી. ગુરુવંદન પણ મોક્ષનો માર્ગ છે, એ વાક્ય પણ સાચું છે અને ધર્મ પણ મોક્ષનો માર્ગ છે. એ ત્રણેનો મોક્ષના માર્ગ તરીકે સ્વીકાર કરવો તે સ્વાધ્વાદ છે.

૪૮૦

આજ વાતને વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ સમજવી હોય તો મોક્ષકર્તુ' દૃષ્ટાંત છે. મોક્ષ એ ઘી, ગોળ અને આટો એ ત્રણે વિધિપૂર્વક એકત્ર મળે ત્યારે થાય છે. એ ત્રણમાંથી કોઈ એકને મોક્ષકર્તુ' કારણ કહેવું એ નય છે. એકને કારણ કહી બીજાં કારણોનો નિષેધ કરવો તે દુર્નય છે અને ત્રણેનું સ્થાપન કરવું તે સ્વાધ્વાદ છે.

૪૮૧

બીજું દૃષ્ટાંત ઘરનું છે. કોઈ પણ ઘર અથવા મકાન તેના પાયાની, ભીંતની અને છાપરાની અપેક્ષા રાખે છે.

૩૫૩

ધર માટે પાયાનો સ્વીકાર કરવો તે નય છે. પાયાનો સ્વીકાર કરવો પણ પાયા સિવાય બીજા કારણોનો ઇન્કાર કરવો તે દુર્નય છે અને ત્રણેનો સ્વીકાર કરવો તે સ્યાદ્વાદ છે.

૪૮૨

આ રીતે સ્યાદ્વાદ, નયવાદ અને દુર્નયવાદ પ્રત્યેક સ્થળે વિચારી શકાય છે.

૪૮૩

દુર્નયવાદ એ એકાંતવાદ છે, સ્યાદ્વાદ અનેકાંતવાદ છે અને નયવાદ એ અનેકાંતવાદનો જ એક અંશ છે.

૪૮૪

જૈનદર્શનમાં એકાંતવાદને મિથ્યા ઠરાવ્યો છે. મોક્ષ-માર્ગમાં તે વિઘ્નભૂત છે, અનર્થકર છે, અસદ્ અભિનિવેશને તે પોષનાર છે.

૪૮૫

અનેકાંતવાદ મિથ્યા અભિનિવેશને ટાળનાર છે, મધ્ય-સ્થ પરિણતિને પોષનાર છે તથા મુમુક્ષુઓને સર્વ પ્રકારની વિરાધનાઓથી બચાવી આરાધનામાર્ગે ચઢાવનાર છે.

૪૮૬

નયવાદની ઉપયોગિતા પ્રવૃત્તિમાં દઢતાને લાવનારી છે. તથા સાચા કારણોનો સ્વીકાર કરી અન્ય પણ તેટલાં જ સાચા કારણોનો ઇન્કાર કરાવતા બચાવી લેનાર થાય છે. મુમુક્ષુઓને આ જ્ઞાન ઘણુંજ ઉપકાર કરનારું થાય છે.

૪૮૭

જૈન શાસ્ત્રકારોના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ નયવાદ

૬૫૪

અને સ્યાદ્વાદનું રહસ્ય-પૂર્ણજ્ઞાન નહિ થવાને લીધે જ
છવ અનાદિ કાળથી એકાંતવાદમાં તણાઈ આ છવ આઠ
વીમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.

૪૮૮

એમાંથી છવને બચાવી લેનારું સમ્યગ્ જ્ઞાન, નયવાદ
અને સ્યાદ્વાદને તેના સાચા સ્વરૂપમાં વિસ્તારથી સમજા-
વનાર પૂર્વાચાર્યોના અનેક ગ્રંથરત્નો આજે પણ મોળી
છે. તેમાં શ્રી શિવસેન દિગ્ગિરસૂરીશ્વરનો રચેલો “સમ-
તિતક” ગ્રંથ સૌથી મોખરે છે.

૪૮૯

બીજે શ્રી મહાલવાદી રચિત ‘નયચક્ર’ છે. તે ઉપરાંત
હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી કૃત ‘અનેકાંત જયપતાકા’, ‘શાસ્ત્રવાર્તા
સમુચ્ચય’ શ્રી વાદિદેવસૂરિજી રચિત ‘પ્રમાણનયતત્ત્વલોકા-
લંકાર’, કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત ‘પ્રમાણ
મીમાંસા’ તથા ‘અન્ય યોગ વ્યવસ્થેદ દ્વાત્રિશિકા’ તથા
તેના ઉપર સ્થાપેલી ‘સ્યાદ્વાદમંજરી’ નામની વૃત્તિ, તથા
ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મં વિરચિત શાસ્ત્રવાર્તા
સમુચ્ચયની વૃત્તિ સ્વરૂપ સ્યાદ્વાદ કદપલતા તથા તેમનાજ
રચેલા બીજા પણ ‘નયપ્રદીપ’ ‘નય રહસ્ય’, ‘નયોપદેશ’
તથા ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મં કૃત નયકર્ણિકા
ઈત્યાદિ નાનાં નાનાં પ્રકરણો અનેક છે.

૪૯૦

તે ઉપરાંત પૂ. ઉપા. શ્રી યશોવિ. મં કૃત વીરસ્તવ
નામનો ગ્રંથ કે જેમાં ૧૧૦ સંસ્કૃત સુરમ્ય ભાવવાહી કાવ્યો છે.
અનેકાંતવાદને સમજવા માટે તે ગ્રંથ ખાસ મનનીય છે,

૪૯૧

ઉપરોક્ત ગ્રંથોને ગુરુગમથી ભણવા અને સમજવા

કૃપંપ

માટે સાચા અંતઃકરણથી જેઓ પ્રયાસ કરે છે, તેઓને જ્ઞાનનો કોઈ નવો દિવ્ય પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય છે કે જે પ્રકાશમાં મિથ્યા અંધકાર નાશ પામે છે અને સમ્યક્જ્ઞાનરૂપી ભાતુ સહસ્રકિરણો વડે અંતરમાં અજવાળાં પાથરે છે.

૪૮૨

સમતાભાવની પ્રાપ્તિમાં, સમતાભાવને સ્થિર કરવા માટે તથા સમતા ભાવને પાર પામવા માટે 'સ્વાદ્વાદ'ની સમજણ, ખૂબ જ જરૂરી છે તેથી અહીં નીચે સ્વાદ્વાદ વિષયક બીજા પણ વિવિધ મુદ્દાવિશે રજૂ કરીએ છીએ.

૪૮૩

સર્વ જિનમતનું ચિહ્ન સ્વાદ્વાદ છે. 'સ્વાત્' પદનો અર્થ 'કથયિત્' છે; માટે જે ઉપદેશ હોય તેને સર્વાધાર્પ જાણી ન લેવો, પણ ઉપદેશના અર્થને જાણી ત્યાં આટલો વિચાર કરવો કે-આ ઉપદેશ કયા પ્રકારે છે?, કયા પ્રયોજન સહિત છે? અને કયા જીવને કાર્યકારી છે? ઇત્યાદિ વિચાર કરીને અર્થ ગ્રહણ કરવો.

૪૮૪

વિવિધ દૃષ્ટિબિન્દુઓ દ્વારા નિરીક્ષણ કર્યા વગર કોઈ વસ્તુ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે સમજવામાં આવે નહિ. આ માટે સ્વાદ્વાદ ઉપયોગી અને સાર્થક છે; વસ્તુસ્વરૂપ જેવા પ્રકારનું હોય તેવી રીતએ તેની વિવેચના કરવી જોઈએ.

૪૮૫

જ્યારે કોઈપણ પ્રકારનો પૂર્વગ્રહ બંધાય જાય છે, ત્યારે વિચારક ગણાતા સમર્થ આત્માઓ પણ સ્વાદ્વાદ પ્રધાન જનદર્શનની તત્ત્વવ્યવસ્થાને સમજી શકતા નથી અને પરિણામે વિપરીત ભ્રમણાઓમાં અટવાઈ મિથ્યાત્વના ગાઢ અંધકારમાં ડૂબી જાય છે.

૩૫૬

૪૯૬

સ્થાદ્રાઢ સિદ્ધાંતનો ઉદ્દેશ એ જ કે-કોઈ પણ સમ-
જદાર વ્યક્તિ કોઈ વસ્તુના વિષયમાં સિદ્ધાંત નિશ્ચિત
કરતી વખતે પોતાની પ્રમાણસિદ્ધ થતી પ્રામાણિક માન્ય-
તાઓને ન છોડે, પરંતુ અન્યની પ્રામાણિક માન્યતાઓનો
પણ આદર કરે.

૪૯૭

સ્થાદ્રાઢ સિદ્ધાંત હૃદયની કિદારતા, દષ્ટિની વિશાળતા,
પ્રામાણિક મતભેદની જિજ્ઞાસા અને વસ્તુના વિવિધ-
પણાના ખ્યાલ પર જ છે.

૪૯૮

સ્થાદ્રાઢી ઁટલે ‘આ પણ સાચું ને તે પણ સાચું’,
‘આમેય ખરું ને તેમેય ખરું’-એમ અવ્યવસ્થિત વિચાર-
વાળા નથી હોતા. સ્થાદ્રાઢ તેમ માનવા કે મનાવવા કહેતો
પણ નથી, ઉદ્દહું તે તો દષ્ટિને સ્થિર કરીને અનેક દષ્ટિએ
વસ્તુને જોવાનું કહે છે

૪૯૯

ભગવાન મહાવીરદેવનો સ્થાદ્રાઢનો પાઠ જગતની
ભિન્ન ભિન્ન જણાતી વિચારસરણીઓને ભિન્ન ભિન્ન
અપેક્ષાદષ્ટિએ સમત્વના ધોરણ પર વિચારવાનું શીખવે છે.

૫૦૦

અનેકાન્ન ઁટલે કોઈ પણ ઁક વસ્તુને પ્રામાણિક-
પણે અનેક દષ્ટિઓનો તપાસપૂર્વકનો અનેક દષ્ટિઓનો-
અપેક્ષાઓનો સમુચ્ચય. આ માત્ર વિચારનો જ વિષય
નથી, પરંતુ આચરણમાં પણ તેને સ્થાન છે.

૩૫૭

૫૦૧

સ્વાદ્વાદનું આ શિક્ષણ જગતના સાંપ્રદાયિક કલહ-
કોલાહલને શમાવવામાં અને રાગ-દ્વેષને ઠારવામાં મહાન
ઉપયોગી છે.

૫૦૨

સ્વાદ્વાદની પાછળ સમભાવનું રહસ્ય છે, અર્થાત્-
તેમાં સમભાવપૂર્વકનો વાદ છે. સ્વાદ્વાદના અભ્યાસપાઠમાં
'અપેક્ષાવાદ' અને 'સમન્વયવાદ' પ્રાધાન્ય ધરાવતાં હોઈ,
એ બન્ને સ્વાદ્વાદના જ નામાન્તર ગણાય છે.

૫૦૩

અનેકાન્તવાદ જનતામાં શાન્ત ભાવનું વાતાવરણ
ઉપભવનાર છે અને એથી જ એ સમભાવનું મૂળ છે.
એટલા માટે સત્પુરુષો એને સામ્ય એટલે સમતાવાદ પણ
કહે છે.

૫૦૪

સ્વાદ્વાદ મનુષ્યોની દૃષ્ટિને વિશાળ અને હૃદયને ઉદ્ધાર
બનાવી મૈત્રીભાવનો રસ્તો તેમને સરળ કરી આપે છે.
આ રીતે જીવનના કલહો શમાવવામાં અને જીવન વિકા-
સનો માર્ગ સરળ કરી આપવામાં સ્વાદ્વાદ સંસ્કારી
જીવનનું સમર્થ અંગ છે.

૫૦૫

અનેકાન્તવાદનું મુખ્ય દ્યેય સંપૂર્ણ દર્શનાને સમાન-
ભાવથી-(સરખા ભાવથી નહિ) કેળી માધ્યસ્થભાવ
પ્રાર્થ કરવાનો છે. આ જ ધર્મવાદ છે અને આ જ
શાસ્ત્રનો મર્મ છે, જેવી રીતિએ પિતા પોતાના પુત્રો ઉપર

સમલાવ રાખે છે, તેવી રીતિએ અનેકાન્તવાદ સંપૂર્ણ નથીને સમાન લાવથી દેખે છે. જેમ સઘળી નદીઓ એક સમુદ્રમાં જઈને મળે છે, તેમ સઘળાં દર્શનાનો અનેકાન્ત દર્શનમાં સમાવેશ થાય છે. એથી જ જૈનદર્શનમાં સર્વ દર્શનાનો સમાવેશ છે.

જેમ અનેકાન્તદષ્ટિ એ અનેકાન્તદષ્ટિ ઉપર પ્રવર્તતા મતાંતરેના અભિનિવેશથી અચવાની શિક્ષા આપે છે, તેમ તે અનેકાન્ત દષ્ટિને નામે બાંધતા એકાન્ત બ્રહ્મથી અચવાની પણ શિક્ષા આપે છે. જૈન પ્રત્યયન અનેકાન્તરૂપ છે-એમ માનનાર પણ, જે તેમાં આવેલા વિચારોને અનેકાન્તરૂપે બ્રહ્મ કહે, તો તે સ્થૂલદષ્ટિએ અનેકાન્તસેવી છતાં તાર્ત્તિક દષ્ટિએ એકાન્તી જ બની જાય છે.

જેમાં અનેકાન્તદષ્ટિ લાગુ કરવી હોય. તેનું સ્વરૂપ બહુ બારીકાઈથી તપાસવું. -તેમ કરવાથી સ્થૂલદષ્ટિએ દેખાતાં કેટલાક વિશેષો આપોઆપ શમી જાય છે અને વિચારણીય વસ્તુનું તાર્ત્તિક-સ્વરૂપ ચોક્કસ રીતે ધ્યાનમાં આવે છે.

જેમાં પ્રત્યક્ષ, અનુમાન આદિ પ્રમાણોથી વિરુદ્ધ કથન ન હોય અને આત્માની ઉન્નતિને લગતો જેમાં ભૂરિ ભૂરિ ઉપદેશ કર્યો હોય, એવું તત્ત્વના ગલીર સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પાડનાર અને રાગ દ્વેષ ઉપર દબાણ કરી શકનારું પરમ પવિત્ર શાસ્ત્ર 'આગમ' કહેવાય છે.

૩૫૬

૫૦૬

આગમમાં પ્રકાશ કરેલું તત્ત્વજ્ઞાન અતિ મંલીર હોય છે. એથી જ તટસ્થભાવથી વિચારવામાં ન આવે તો અર્થનો અનર્થ થઈ જવાનો પૂર્ણ સંભવ રહે છે. દુરાગ્રહનો ત્યાગ, જિજ્ઞાસાગુણની પ્રબળતા અને સ્થિરતા તથા સૂક્ષ્મદ્રષ્ટિ-એટલાં સાધનો પ્રાપ્ત થયા હોય તો આગમતત્ત્વોના ઉદાહરણમાં નિર્ભીકતાથી વિચરી શકાય છે.

૫૧૦

સાતનય અથવા અનંત નય છે, જે બધાં એક આત્માને જ અર્થે છે, અને આત્માર્થે એ જ એક ખરો નય છે. નયનો પરમાર્થ જીવની સાથે જોડીયે તો સફળ થાય છેવટે ઉપશમ ભાવ આવે તો સફળ થાય, નહિ તો જીવને નયનું જ્ઞાન જાલરૂપ થઈ પડે અને વળી અહંકાર વધવાનું ઠેકાણું પછી બને.

૫૧૧

જગતમાં મનુષ્યોના ઠોઠ પછી વિષય સંબંધી એક સરખો મત હોતો નથી, સર્વનાં વિચારો જુદાજુદા હોય છે; છતાં અપેક્ષાવાદથી-અનેકાન્તવાદથી ભિન્ન ભિન્ન વિચારોમાં રહેલું સત્ય તારવી લેવું અને જે જે અસત્ય વિચારો હોય તે સંબંધી મૌન રહી સહનશીલતા ધારણ કરવી. વિચારોની ક્ષિત્રતાથી વ્યક્તિ ઉપર દ્રેષ ન કરવો. દ્રેષને સમાવવા માટે જ ભગવાને અનેકાન્તવાદ પ્રદર્શ્યો છે.

૫૧૨

મધ્યસ્થ પુરુષ સર્વ નયોને જીદી જીદી દ્રષ્ટિએ માન

કુલક

આપી તત્ત્વદેવની વિશાલ સીમાનું અવલોકન કરે છે અને
એથી જ એને રાગ-દ્વેષની નડતર નહિ થતી હોવાથી
સમજાવ લાવિત તે મહાનુભાવ આત્માની નિર્મળ દશા
મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈ શકે છે.

૫૧૩

સ્વાદ્વાદની ઉપયોગિતા અંગે કૃપાદયાય શ્રીમદ્ બ્રહ્મા-
વિજયજી મંત્રીએ પોતાની એક દેશી કૃતિમાં પણ જે
ફરમાવ્યું છે તે ખૂબ જ મનનીય છે. તે અંગે તેઓશ્રીના
નીચે મુજબ ટંકશાળી વચનો ઘણા ઘણા અપૂર્વ ભાવથી
ભરપૂર છે.

સ્વાદ્વાદ પૂરન જો જાને, નય મર્મિત જસ વાચા;
શુષ્ક-પર્યાય-દ્રવ્ય જો થૂંડે, સોઈ જૈન હૈ સાચા.

❀

જૈન ભાવ જ્ઞાન માંહી સખ, શિવ સાધન સદહિએ;
નામ વેપશું કામ ન સીડે, ભાવ ઉદાસે રહિયે.

❀

તત્ત્વબુદ્ધિ જિનકી પરિકૃતિ હૈ, સકલ સૂત્ર કી કૃત્તી;
જગ જસવાદ વડે ઉનહીકો, જૈન દશા જસ ઉત્તી.

ન્યાયાચાર્ય ન્યાયવિશારદ
મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વાચક વિરચિત

(૧) સમતાશતક સાર્થ

(૨) સમાધિશતક સાર્થ

*

ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય,
મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી વાચક વિરચિત
સમતાશતક (સાર્થ)

સમતા-મંગા-મગનતા, ઉદાસીનતા જાત;
વિદાનંદ જયવંત હો, કેવલ-ભાનુ-પ્રભાત. ૧

સમતારૂપી મંગામાં મગ્ન રહેવારૂપ ઉદાસીન ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ આત્મિક આનંદ કે જે કેવળ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રભાત જેવો અર્થોત્ અરૂણોદય જેવો છે. તે ઉદાસીનતા ભાવ જયવંતો પતો.

વિશેષાર્થ:-સમતાશતક નામના આ પ્રકરણમાં તથા અન્યત્ર પણ 'ઉદાસીન' શબ્દનો અનેક સ્થળોએ પ્રયોગ થયેલો છે. તેથી તેનું થોડું સ્પષ્ટીકરણ કરવું અત્રે જરૂરી છે.

'ઉદાસીન' શબ્દમાં ઉદ્+આસીન એ રીતે બે પદો રહેલાં છે, તેની અર્થિ થવાથી 'ઉદાસીન' શબ્દ બન્યો છે.

આમાં 'ઉદ્' જોટલે ઉપર અને 'આસીન' બસવું, એવો અર્થ થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે રાગ-દ્રેષની ઉપર રહેવું. અર્થોત્ કષ્ટે કષ્ટે ઉત્પન્ન થતી રાગ-દ્રેષની પરિણતિમાં ન બળતાં રાગ-દ્રેષથી નિર્લેપ રહેવું, એનું નામ ઉદાસીન. અને જ્યાં 'ઉદાસીનતા' શબ્દ આવે ત્યાં ભાવમાં 'તા' પ્રત્યય લાગેલો છે, એમ સમજવું.

ઉદાસીનતા, સમતા, પ્રશમ, શાન્તિ, ઉપશમ, માધ્યસ્થ, સમાધિ વગેરે પદોવાચી શબ્દો છે.

સકલ કલામેં સાર લય, રહો દૂર થિતિ એહ;
અકલ યોગમેં લી સકલ, લય કે બ્રહ્મ વિદેહ. ૨

અિદાનંદ-વિદ્યુતી કલા, અમૃતબીજ અનપાય;
જાને કેવલ અનુભવી, કિનહી કહી ન જાય. ૩

આવી ઉદાસીન ભાવની પરિણતિ થવી એ જ મોક્ષનો
સીધો માર્ગ છે. અમૃતવેલિની નામની સજ્જાયમાં રહ્યું
છે કે—

દેખિયે માર્ગે શિવનગરને, જે ઉદાસીન પરિણામ રે;
તેહ અણછોડતા આલિયે, પામિયે જિમ પરમ ધામ રે. ૨૮

અહીં પ્રથમ ગાથાનો અર્થ પૂર્ણ થાય છે. ૧

યોગ એ પ્રકારના છે. કોઈ ‘સકલ’ અને બીજો
નિષ્કલ-અર્થાત્ ‘અકલ’. ‘સકલ’ યોગથી ઉત્પન્ન થનારી
આત્મિક દશાની વાત અહીં જવા દઈએ તોપણ ‘અકલ’-
નિષ્કલ યોગમાં પણ તે સંપૂર્ણ લય બ્રહ્મજ્ઞાન-આત્મજ્ઞાન
આપે છે. જે આત્માને વિદેહ-દેહમુક્ત કરે છે. જે યોગ-
પ્રક્રિયામાં શબ્દના ઉચ્ચાર વડે સમાપત્તિ સધાય તે ‘સકલ
યોગ’ અને જે પ્રક્રિયા કેવળ ભાવનાને આશ્રિત હોય અને
તેના વડે સમાપત્તિ સધાય તે ‘નિષ્કલ યોગ’ કહેવાય. ૨

આત્મિક આનંદરૂપી ચંદ્રમાની કળા એ અપાય
વિનાશું અર્થાત્ મુશ્કેલી કે સંકટ વિનાશું અમૃતનું બીજ-
મોક્ષનું બીજ છે. તે કલાનો આનંદ ફક્ત અનુભવી જ જાણી
શકે છે, તે કંઈને કહી શકાતો નથી. ૩

તો હી આશ્રવ તાપકે, ઉપશમ કરન નિદાન;
 ખરણત હું તાકે વચન, અમૃતબિંદુ અનુમાન. ૪

ઉદાસીનતા પરિનયન, ગ્યાન ધ્યાન રંગશેલ;
 અષ્ટ અંગ મુનિ ! યોગકો, એહી અમૃત નિચોલ. ૫

અનાસંગ-મતિ વિષયમેં, રાગ-દ્રેષકો છેદ;
 સહજસ્વાવમેં લીનતા, ઉદાસીનતા ભેદ. ૬

તાકો કારન અમમતા, તામેં મન વિસરામ;
 કરે સાધુ આનંદધન, હોવત આતમરામ. ૭

તો પણ આશ્રવના તાપતું ઉપશમન કરવામાં કારણ-
 ભૂત હોવાથી અમૃતના બિંદુ સમાન તે અનુભવનાં વચનોમે
 હું વર્ણવું છું. ૪

હે મુનિ ! (૧) આત્મામાં ઉદાસીનભાવની પરિણતિ
 થવી અને (૨) જ્ઞાન ધ્યાનમાં એકતાનતા પામવી, આ બે
 વસ્તુ અષ્ટાંગ યોગનો અમૃતભૂત નિચોડ છે. ૫

વિષયોમાં અનાસકત બુદ્ધિ. રાગ-દ્રેષનો નાશ અને
 સહજ સ્વભાવમાં-આત્મભાવમાં લીનપણું આ ઉદાસીનતાના
 પ્રકારો છે. ૬

તે ઉદાસીનતા પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય નિર્મમપણું-મમતાનો
 અભાવ છે, તેમાં આનંદધન-આનંદમાં મસ્ત મુનિ ચોતાના
 મનની વિશ્રાંતિ કરે છે. અને તેથી તે આત્મામાં રમણ
 કરનારો થાય છે. ૭

મમતા થિર-સુખ શાકિની, નિર્મમતા સુખમૂલ;
 મમતા શિવ-પ્રતિકૂલ હૈ, નિર્મમતા અનુકૂલ. ૮
 મમતા-વિષ મૂર્છિત લયે, આંતરંગ ગુણ-વૃંદ;
 જાગે ભાવ-નિરાગતા, લગત અમૃત કે યુંદ. ૯
 પરિણતિ-વિષય-વિરાગતા, ભવતરુ-મૂલ-કુંઠાર;
 તા આગે કચું કરિ રહે, મમતા-વેલ-પ્રચાર. ૧૦
 હા ! હા ! મોહકી વાસના, યુધકું કી પ્રતિકૂલ;
 યા કેવલ શ્રુત અંધતા, અહંકારકો મૂલ. ૧૧

મમતા એ સ્થિર સુખનો નાશ કરવા માટે શાકિની
 સરખી છે, નિર્મમતા એ સ્થિર સુખનું મૂળ છે. મમતા એ
 મોક્ષને પ્રતિકૂળ છે, નિર્મમતા મોક્ષને અનુકૂળ છે. ૮

આંતરિક ગુણોનો સમૂહ, મમતારૂપી વિષથી મૂર્છિત
 થઈ જાય છે, પણ જ્યારે વિરાગ ભાવરૂપી અમૃતનાં નિદ્રાઓ
 તેના ઉપર પડે છે, ત્યારે તે આંતરિક ગુણોનો સમૂહ પાછો
 જાગી ઉઠે છે. ૯

આત્મામાં વિષયોના વિરાગની પરિણતિ થવી તે સંસાર-
 રૂપી વૃક્ષને છેદવામાં કુહાડા સમાન છે. તે કુહાડાની આગળ
 મમતારૂપી વેલનો ફેલાવો કેવી રીતે રહી શકે ? અર્થાત્
 ન જ રહી શકે. ૧૦

ખેડની વાત છે, કે-મોહની વાસના પંડિતજનને પણ
 પ્રતિકૂળ માર્ગે લઈ જાય છે. મોહના યોગે જ્ઞાન પણ તેમને
 અંધ બનાવે છે અને અહંકારના મૂળરૂપ થાય છે. તો પછી
 અજ્ઞાનીને તે પ્રતિકૂળ માર્ગે લઈ જાય તેમાં કાંઈ જ
 નવાઈ નથી. ૧૧

મોહ-તિમિર મનમે જગે, યાકે ઉદય અછેહ;
અંધકાર પરિણામ હે, શ્રુતકે નામે તેહ, ૧૨
કરે મૂઠમતિ પુરુષકું, શ્રુત લી મહ ભય રોષ;
જયું રોગીકું ખીર ઘૂત, સંનિપાતકે પોષ. ૧૩
ટાલે ફાહ તૃષા હરે, ગાલે મમતા-પંક;
લહરી ભાવ-વિરાગકી, તાકું ભજે નિઃશંક. ૧૪
રાગ-ભુજંગમ-વિષહરન, ધારે મંત્ર વિવેક;
ભાવ-વન મૂલ-ઉચ્છેદકું, વિલસે યાકી ટેક. ૧૫

જે જ્ઞાનનો ઉદય થતાં મનમાં મોહરૂપી અંધકાર ભજે
તે શ્રુત નથી પણ શ્રુતના નામે અંધકારનો પરિણામ છે.
કહ્યું છે કે--

तज्ज्ञानमेव न भवति, यस्मिन्नुदिते विभाति रागगणः ।
तमसः कुतोऽस्ति शक्ति-दिनकरकिरणामृतो स्थातुम् ॥ ૧૨

જેમ રાગી માણસને ખીર અને ઘી સંનિપાત (ત્રિદો-
ષ)ના પોષણ માટે થાય છે, તેમ મૂઠ ભુદ્ધિવાળા પુરુષને
શ્રુતજ્ઞાન પણ મહ, ભય અને રોષની વૃદ્ધિ કરનાર થાય છે. ૧૩

વિરાગભાવની લહરી (જળતરંગ) ક્રોધરૂપી ફાહને
ટાળે છે, વિષયરૂપી તૃષાને હરે છે, અને મમતારૂપી કાહ-
વને સાફ કરે છે. માટે ચંકારહિતપણે વિરાગભાવનું
સેવન કરો. ૧૪

રાગરૂપી સર્પનું વિષ દૂર કરવા માટે વિવેકરૂપી
મંત્રને મનમાં ધારણ કરો. જે વિવેક સંસારરૂપી વનનું
મૂળ ઉખેડી નાખવા માટે અમથ છે. ૧૫

રવિહીને તીજો નયન, અંતર-ભાવ પ્રકાશ;
કશે ધંધ સર્વ પરિહરી, એક વિવેક અભ્યાસ. ૧૬

પ્રથમ પુષ્કરાવર્તકે, બરષત હરષ વિશાલ;
દેષ હુતાશ બુઝાઈએ, ચિંતા-ભલ જટાલ. ૧૭

કિનકે વશ ભવવાસના, હોવે વેશ્યા ધૂત;
મુનિ સી જિનકે વશ ભયે, હાવ-ભાવ અવધૂત. ૧૮

જબહુ' ભવકી વાસના, ભાગે મોહ નિદાન;
તબહુ' રચે ન લોકકું, નિરમમ ભાવ પ્રધાન. ૧૯

વિવેક એ આંતરિક ભાવોને પ્રકાશિત કરવા માટે
બીજા સૂયં સમાન અને ત્રીજા નેત્ર સમાન છે. માટે સર્વ
ભ્યાન્કર-બુદ્ધિના આધળાપણાનો ત્યાગ કરી એક વિવેકનો
જ અભ્યાસ કરે. ૧૬

ચિંતાઓ રૂપી જ્વાળાઓથી બ્યાખત જોવાં, દેષરૂપી
અગ્નિને પ્રથમરૂપી પુષ્કરાવર્ત મેઘની વૃદ્ધિથી વિશાળ હર્ષ-
પૂર્વક બુઝાવી દેવો જોઈએ. ૧૭

અવધૂત જોવા મુનિઓ પણ જેના હાવભાવથી વશ
થઈ ભય છે, જોવી ધૂતારી વેશ્યા જેવી સંસારની વાસના
કેને વશ થાય ? ૧૮

જ્યાં સુધી મોહના કારણભૂત ભવની-સંસારની વાસના
હોય ત્યાં સુધી શ્રેષ્ઠ જોવો નિર્મમ ભાવ-નિમિત્તતાના ત્યાગ-
રૂપી ભાવ લોકને રચતો નથી. ૧૯

વિષમ તાપ ભવ-વાસના, ત્રિવિધ દોષકો જોર;
 પ્રગટે ચાકી પ્રખલતા, ક્ષવાથ કષાયેં ઘોર. ૨૦
 તાતેં દુષ્ટ કષાય કે, છેદ હેત નિજ ચિત્ત;
 ધરો એહ શુભ ભાવના, સહજ ભાવમેં મિત્ત. ૨૧
 સિદ્ધ ઔષધિ ઇક ક્ષમા, તાકો કરો પ્રયોગ;
 જયું મિટિ જાયે મોહ ઘર, વિષમ ક્રોધ જ્વર રોગ. ૨૨
 ચેતનકો ક્રોમલ લલિત, ચિદાનંદમય દેહ;
 મુક જૂક જીર જાત હે, ક્રોધ લૂપ્તિં તેહ. ૨૩

અંસારની વાસના વિષમ જ્વર જેવી છે, જેમાં રાગ દ્રેષ અને મોહરૂપ ત્રિદોષનું જોર હોય છે અને તેમાં અથ-
 કર કષાયોનો ક્ષવાથ બળતાં તે વાસના પ્રબળ બને છે

વિષમ જ્વરમાં જેમ વાત, પિત્ત અને કફની વિષ-
 મતારૂપ ત્રિવિધ દોષ હોય છે, તેમ અહીં પણ ભવવાસના-
 રૂપ આત્માના ભાવ જ્વરમાં પણ રાગ, દ્રેષ અને મોહરૂપ
 ત્રિદોષનું જોર હોય છે. કુપચયથી જેમ હર્દનું જોર વધી જાય
 છે, તેમ અહીં પણ કષાયોના કારણે ભવવાસના પ્રબળ બની
 જાય છે. ૨૦

હે મિત્ર ! તેથી તે દુષ્ટ કષાયોનો છેદ કરવા માટે
 પોતાના ચિત્તમાં આ શુભ ભાવનાઓને સજહભાવે ધારણ
 કરો. ૨૧

આ માટે સિદ્ધ ઔષધિ એક ક્ષમા જ છે. તેનો
 તમે પ્રયોગ કરો. જેનાથી મોહના ઘર જેવો વિષમ ક્રોધ-
 જ્વર નામનો રોગ મટી જાય. ૨૨

આ આત્માનો ક્રોમલ, સુંદર અને ચિદાનંદમય (જ્ઞાન
 અને આનંદ સ્વરૂપ) દેહ ક્રોધને લીધે શુષ્ક અને જળેશિત
 થઈ જાય છે. ૨૩

ક્ષમાસાર અંદનરસે, સિચો ચિત્ત પવિત્ત;
 દયા-વેલ-મંડપ-તલે, રહો લહો મુખ મિત્ત. ૧૪
 યાકો લાજે શમ-વધૂ. ક્ષમા સહજ મં જોર;
 ક્રોધ જોધ ક્રિહં કરિ કરે, સો અપનો બલ સોર. ૨૫
 હેત ખેદ વરજિત ક્ષમા, ખેદ-રહિત મુખરાજ;
 ધનમેં નહિં સંદેહ કષ્ટ, કારન સરિખો કાજ. ૨૬
 પર્વત ગર્વ શિખરે ચઢયો, ગુરુકુંડે લી લધુ ૩૫;
 કહિં તિહાં અચરજ કિર્યો, કથન જ્ઞાન અનુરૂપ. ૨૭

હે મિત્ર ! દયારૂપી વેલડીના મંડપ તળે રહીને ક્ષમા
 રૂપી શ્રેષ્ઠ અંદનના રસથી પવિત્ર ચિત્તને સિંચન કરો અને
 મુખને પામો. ૨૪

શમરૂપ પતિની પત્ની ક્ષમારૂપી સ્ત્રી અર્થાત્ સ્ત્રી
 જોવી ક્ષમા જેને સહજમાં જોરપૂર્વક પછાડી નાંખે છે, તે
 ક્રોધરૂપી ચોદો પોતાના બલની શુ' જોઈને બડાઈ કરતો
 હશે? અર્થાત્ તેની બડાઈ નિરથક છે. ૨૫

ક્ષમા ખેદ વર્જિત છે, તે ખેદ રહિત મુખના સામ્રા-
 જ્યને આપે છે, જોમાં કંઈ સંદેહ નથી. કારણકે કાર્ય
 હમેશાં કારણને અનુસાર હોય છે. ૨૬

ગર્વરૂપી પર્વતના શિખર ઉપર ચઢેલો પ્રાણી ગુરુ-
 જોને પણ લઘુ સ્વરૂપે કહે છે, અર્થાત્ લઘુપણે જણે છે,
 તેમાં શુ' આશ્ચર્ય છે? કારણકે કથન જ્ઞાનને અનુરૂપ હોય
 છે. અર્થાત્ અહંકારના શિખર ઉપર ચઢેલા મનુષ્યો અન્યને
 લુચ્છ જ ગણે જોમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. ૨૭

આઠ શિખર ગિરિરાજકે, ઠામે વિમલાલોક;
તો પ્રકાશ સુખ ઠયું લહે?, વિષમ-માન-વશ લોક. ૨૮

માન મહીધર છેક ટું, કર મૃદુતા-પવિ-ધાત;
ઠયું સુખ મારગ સરલતા, હોવે ચિત્ત વિખ્યાત. ૨૯

મૃદુતા કોમલ કમલથે, વજ્ર-સાર અહંકાર;
છેદત હે ઈક પલકમે, અચરિત્ત એહ અપાર. ૩૦

વિકસિત માયા-વેલિ ઘરિ, ભવ-અટવીકે બીચ;
સોવત હે નિત મૂઠ નર, નયન જ્ઞાન કે મીચ. ૩૧

માનરૂપી ગિરિરાજના આઠ શિખર, જ્ઞાનના પ્રકાશને રોકી રાખે છે. તેથી વિષમ માનને વશ થયેલ લોક પ્રકાશના સુખને કેવી રીતે પામી શકે? અર્થાત્ ન પામી શકે. ૨૮

નમ્રતારૂપી વજ્રનો ઘા કરી માનરૂપી પર્વતને ટું છેદી નાખ. જેથી સરલતારૂપી સુખનો માર્ગ તારા ચિત્તમાં વિખ્યાત થશે—સ્થિર થશે. ૨૯

નમ્રતા એ કમળથી પણ કોમળ છે. અહંકાર વજ્ર જેવો ઠંઠણ છે. છતાં તે નમ્રતા એક પલકાશમાં અહંકારને છેદી નાંખે છે, એ ખરેખર એક ઘણું મોટું આશ્ચર્ય છે. ૩૦

સંસારરૂપી અટવીના મધ્યભાગમાં વિકાસ પામેલ માયારૂપી વેલડીનું ઘર છે. ખરેખર જે મૂઠ માણસ હોય છે, તે જ ત્યાં પોતાના જ્ઞાનરૂપી નેત્રોને ઝીંચીને હંમેશા સુઈ જાય છે. (અને પરિણામે તે ઘણું દુઃખી થાય છે.) ૩૧

કોમલતા બાહિર ધરત, કરત વક્રગતિ ચાર; માયા સાપિણી જગ હસે, ઘસે સકલ ગુણ સાર. ૩૨
તાકે નિઝહ કરનકૂં, કરો જય ચિત્ત વિચાર; સમરો ઋણુતા બાંધુલી, પાઠ સિદ્ધ નિરધાર. ૩૩
લોભ-મહાતરુ શિર ચઢી, બઢી જયુ' તૃષ્ણા-વેલિ; ખેદ-કુસુમ વિકસિત ભર્ષ, ફેલે દુઃખ ઋતુ મેલી. ૩૪
આગર સમઢી દોષ કો, ગુન-ધન કો બહ ચોર; વ્યસન-વેલિકો કંદ હે, લોભ-પાસ ચિહ્ન ચોર. ૩૫

બહારથી કોમળતાને ધારણ કરતી, અને વક્રગતિને આચરતી માયાફી નાગણ જગતને હસે છે અને તેમના સ્વભાવ ગુણોના સારને ઘસે છે. અર્થાત્ ગુણોના સારને મળી બાધ છે. ૩૨

તે નાગણનો નિઝહ કરવા માટે જો ચિત્તમાં વિચાર કરતા હો અર્થાત્ તમે તેને વશ કરવા ઇચ્છતા હો તો પાઠ કરવા માત્રથી નિઃશંકપણે સિદ્ધ થાય તેવી ઋણુતાફી બાંધુલી વિદ્યાનું સ્મરણ કરો. ૩૩

લોભફી મહાવૃક્ષના મસ્તક ઉપર ચઢી તૃષ્ણાફી વેલડી વધે છે, તે ખેદફી પુષ્પોથી વિકસિત થાય છે. બીજી વનસ્પતિઓ તો અમુક ઋતુમાં જ ફેલે છે, જ્યારે આ તો ઋતુને મેલીને-છોડીને સદાકાળ દુઃખોથી ફળે છે. -હંમેશા બારે ધ માસ દુઃખફી ફળને આપે છે. ૩૪

લોભ બધા જ દોષોની ખાણ છે, ગુણફી ધનનો મોટો ચોર છે, કષ્ટોફી વેલડીનો કંદ છે, આ લોભનો પાશ-ફાસો બારે તરફ ફેલાયેલ છે. ૩૫

લોભ-મેઘ ઉન્નત ભયે, પાપ-પંક બહુ હોત;
ધર્મ-હંસ રતિ નહુ લહે, રહે ન જ્ઞાન ઉદ્યોત. ૩૬

કોઈ સ્વયંભૂરમનકો, જે નર પાવે પાશ;
સો લી લોભસમુદ્રકો, લહે ન મધ્ય પ્રચાર. ૩૭

મન-સંતોષ અગસ્તિકૃં, તાકે શોષ નિમિત્ત;
નિતુસેવો જિનિ સો ક્રિયો, નિજજલ અંજલિ મિત્ત. ૩૮

યા લાલચમેં તું ફીરે, ચિંતે તું ઇમડોલ;
તા લાલચ મિટિ જાત ઘટ, પ્રકટે સુખ રંગરોગ. ૩૯

લોભરૂપી મેઘ જ્યારે ઉન્નત થાય છે, અર્થાત્ આકાશમાં ચઢી આવે છે, ત્યારે પાપરૂપી કાફલ ઘણો થાય છે, અને ત્યારે ધર્મરૂપી હંસ આનંદ પામતો નથી અને જ્ઞાનનો પ્રકાશ પણ રહેતો નથી. ૩૬

કોઈ માણસ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનો પાર પામી શકે, તે માણસ પણ લોભરૂપી સમુદ્રના મધ્યભાગમે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી-લોભરૂપી સમુદ્રનો તાગ લઈ શકતો નથી. ૩૭

તે લોભરૂપી સમુદ્રને શોષણ કરવા માટે જેણે સમુદ્રને પોતાના હાથની અંજલી માત્ર કયો છે, તે મનસંતોષરૂપી અગસ્તિમે તમે હંમેશાં સેવો. ૩૮

હે ચિત્ત! તું જેની લાલચમાં ફરી રહ્યો છે, હામાડોળ થઈમે તું ચિંતન કરે છે, તે લાલચ, ઘટ-આત્મામાંથી જો મટી જાય-નષ્ટ થાય તો આત્મામાં રંગરોગ-આનંદ-ઉલ્લાસ પામતું સુખ સહજ જાવે પ્રગટે છે. ૩૯

ધન માનત ગિરિમૃતિકા, ફિરત મૂઠ દુઃખોન;
 અખય ખજાનો જ્ઞાનકો, લખે ન સુખ-નિદાન. ૪૦
 હોત ન વિજય કપાયકો, ખિન ઇન્દ્રિય વશ કીન;
 તા તેં ઇન્દ્રિય વશ કરે, સાધુ સહજ ગુણ લીન. ૪૧
 આપ કાજ પર સુખ હરે, ધરે ન કોમું પ્રીતિ;
 ઇન્દ્રિય દુર્જન પરિ દહે, વહે ન ધર્મ ન નીતિ. ૪૨
 અથવા દુર્જનથેં યુરે, ઇહ પરભવ દુઃખકાર;
 ઇન્દ્રિય દુર્જન રેતુ હે, ઇહભવ દુઃખ ઇકવાર. ૪૩

મૂઠ પુરુષ પર્વતની માટીને ધન માનીને દુઃખોનમાં
 ફર્યો કરે છે. પણ જે સુખનું કારણ છે, તે જ્ઞાનનો અક્ષય
 ખજાનો પોતાની પાસે જ રહેલો છે છતાં તેને તે ઓળ
 ખતો નથી. આ કેવું આશ્ચર્ય છે ! ૪૦

ઇન્દ્રિયોને વશ કર્યો વિના કપાયોનો વિજય થતો નથી,
 તેથી આત્માના સહજ-સ્વાભાવિક ગુણોમાં લીન થયેલ સાધુ-
 પુરુષે ઇન્દ્રિયોને વશ કરવી જોઈએ. ૪૧

પોતાના કામ માટે-સ્વાર્થ માટે પાશકાનું સુખ હર-
 નાર, કોઈની સાથે પ્રેમ ન રાખનાર એવી ઇન્દ્રિયો દુર્જ-
 નની માફક પ્રાણીઓને બાળે છે અને ધર્મ કે નીતિને
 ધારણ કરતી નથી, અર્થાત્ અનિયંત્રિત ઇન્દ્રિયો અને દુર્જન
 એ બન્નેનો સરખો સ્વભાવ છે. ૪૨

અથવા તો આ ઇન્દ્રિયો દુર્જનથી પણ વધારે ખરાબ છે.
 કારણ કે તે આ ભવમાં અને પરભવમાં પણ દુઃખ આપે છે.
 જ્યારે દુર્જન તો આ ભવમાં એકવાર જ દુઃખ આપે છે. ૪૩

નયન ફરસ જનુ તનુ લગે, હહે દષ્ટિવિષ સાપ;
તિનસુ' કી પાપી વિષે, સુમરે કરે સંતાપ. ૪૪

ઇચ્છાચારી વિષયમે, ફિરતે ઇન્દ્રિય-આમ;
વશ કીજે પગમે ધરી, યંત્ર જ્ઞાન પરિણામ. ૪૫

ઉન્મારગગામી અબસ, ઇન્દ્રિય વપલ તુરંગ;
ખેંચી નરક-અરણ્યમે, લેઈ જાય નિજસંન. ૪૬

જે નજીક હે શ્રમ રહિત, આપહીમે સુખરાજ;
ખાંધત હૈ તાકું કરન, આપ અરથકે કાજ. ૪૭

દષ્ટિવિષ સર્પ તો જ્યારે પોતાના મેત્રોના-દષ્ટિના
સ્પર્શ પ્રાણીના શરીરને લાગે છે, ત્યારે જ તેમે બાળે છે.
જ્યારે તેનાથી પણ પાપી જોવા વિષયો સ્મરણ કરવા
માત્રથી સંતાપ કરે છે-બાળે છે. જોટલે દષ્ટિવિષ સર્પ
કરતાં પણ વિષયો વિશેષ બચકર છે. ૪૪

વિષયોમાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરતા ઇન્દ્રિયોના
સમૂહને જ્ઞાનપરિણામરૂપી બેડી તેના પગમાં જકડાવીને
ઇન્દ્રિયોના સમૂહમે વશ કરવો જોઈએ. ૪૫

ઉન્માર્ગે ચાલનારા અને કાબૂમાં ન રહેનાર ઇન્દ્રિયો-
રૂપી અપણ અશ્વો પ્રાણીને ખેંચીમે પોતાના સંગથી નરક-
રૂપી અરણ્યમાં લઈ જાય છે. ૪૬

જે સુખ નજીક છે, જેને મેળવવામાં કશો શ્રમ નથી,
જે સુખ આત્મામાં જ રહેલ છે, તે સુખને કેવળ પોતાના
સ્વાર્થને માટે જ ઇન્દ્રિયો રોકે છે. ૪૭

અંતરંગ રિપુ કટક ભટ, સેનાની બલવંત;
 ઇન્દ્રિય ક્ષણમેં હરત હે, શ્રુત-બલ અતુલ અનંત. ૪૮
 અનિયત અંચલ કરણ હય, પદ પ્રવાહ રજપૂર;
 આશા છાદક કરતુ હેં, તત્ત્વ દષ્ટિ-બલ દૂર. ૪૯
 પાંચબાણ ઇન્દ્રિય કરી, કામ સુભટ જગ છતિ;
 સખકે શીર પદ દેતુ હે, ગણે ન કોપુ' ભીતિ. ૫૦
 વીર પાંચ ઇન્દ્રિય લહી, કામ નૃપતિ બલવંત;
 કરે ન સંખ્યા પૂરણી, સુભટ સેણીકે તંત. ૫૧

અંતરંગ દુશ્મનોના સૈન્યમાં બલવાન એવો આ ઇન્દ્રિયરૂપી સેનાધિપતિ ક્ષણવારમાં અતુલ અને અનંત એવા પણ શ્રુતના સૈન્યને હરણ કરે છે-ભગાડી મૂકે છે. અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને વશ થવાથી ઔદપૂર્વિકો પણ સંસારરૂપ અરણ્યમાં પરિભ્રમણ કરનારા બની જાય છે. ૪૮

કાબુમાં નહીં રહેનારા, ચપળ, ઇન્દ્રિયોરૂપી અશ્વોના પગલા પડવાથી ઉડેલ રજનો સમૂહ કે જે દિશાઓને ઢાંકી દે છે, તે રજનો સમૂહ બળપૂર્વક તત્ત્વદષ્ટિને દૂર કરે છે. ૪૯

કામસુભટ પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપી બાણો વડે જગતને છતી લઇ સર્વના મસ્તક ઉપર પગ મૂકે છે અને કોઇથી ભય શામતો નથી. ૫૦

બલવાન એવો કામનૃપતિ પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપી વીરાનો સાથ મેળવીને પછી બીજા સુભટોની શ્રેણીની પરંપરાવડે સંખ્યાની પુરવણી કરતો નથી. અર્થાત્ કામરાજ માત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયો રૂપી સુભટના બલથી જ વિશ્વને છતી લે છે, બીજા સૈનિકોની તેને જરૂર જ રહેતી નથી. ૫૧

દુઃખ સખાહી સુખ વિષયકો, કર્મ વ્યાપ્તિ પ્રતિકાર;
 તાકું મનમથ સુખ કહે, ધૂર્ત જગત દુઃખ કાર. ૫૨
 હો કામકે સુખ ગિને, પાછ વિષયકી ભીખ;
 સહજ રાજ પાવત નહિ, લગી ન સદ્ગુરુ-શીખ. ૫૩
 અપ્રમાદ પવિ-દંડથે, કરી મોહ ચક્રપૂર;
 જ્ઞાની આતમ-પદ લહે, ચિદાનંદ ભરપૂર. ૫૪
 ભકે રાજ વિચારમે, અખલા એક પ્રધાન;
 મો આહત હે જ્ઞાન જય, કેસે કામ અયાન. ૫૫

વિષયના સર્વ સુખો તે દુઃખ છે. કર્મરૂપી વ્યાધિના
 પ્રતિકાર સમાન છે. તેને કામદેવ સુખ તરીકે મનાવે છે.
 ખરેખર આ કામદેવ જગતને દુઃખ આપનાર મહાધૂર્ત છે. ૫૨

વિષયોની ભીખ માગીને તેને સુખ મનાવતો આ
 કામદેવ દોઢોને હો છે. તે વિષયોથી જીવ પોતાના સહજ-
 સ્વાભાવિક-આંતરિક રાજ્યને પામતો નથી, અને આ કામ-
 દેવને વશ પડેલા જીવને સદ્ગુરુની શિખામણુ પણ લાગતી
 નથી. ૫૩

જે જ્ઞાની આત્મા છે તે તો પ્રમાદત્યાગરૂપી અર્થાત્
 અપ્રમાદરૂપી વજ્રદંડથી મોહરાજાને ચક્રપૂર કરી, જ્ઞાન
 અને આનંદથી ભરપૂર એવા આત્મપદને-મોક્ષને પ્રાપ્ત
 કરે છે. ૫૪

જેને પોતાના રાજ્યની વિચારણામાં એક સ્ત્રી જ
 માત્ર પ્રધાન છે, તે અજ્ઞાની એવો કામદેવ કેવી રીતે જ્ઞાન
 ઉપર જમ મેળવવા ઇચ્છતો હશે? ૫૫

ઔર જ્ઞાંતિ મિટિ જાત હે, પ્રકટત જ્ઞાન-ઉદ્યોત;
 જ્ઞાનીકું સિ વિષયભ્રમ, દિશા મોહ સમ હોત. ૫૬
 હાથે આપ વિલાસ કરિ, જીઠેકું લી સાચ;
 ઈન્દ્રજાલ પરે કામિની, તાસું તૂં મત રાચ. ૫૭
 હસિત ફુલ પદલવ અધર, કૃત્ય ફલ કઠિન વિશાલ;
 પ્રિયા દેખી મત રાચ તું, યા વિષવેલી રસાલ. ૫૮
 ચર્મ-મદિત હે કામિની, ભાજન મૂત પૂરીખ;
 કામ-કીટ-આકુલ સદા, પરિહર મુનિ શુર-શીખ. ૫૯

જેમ મુસાફરને માર્ગમાં જતાં દિશાનો ભ્રમ થાય,
 ત્યારે જેમ દલદી દિશા સાચી લાગે છે, તે પ્રમાણે જ
 જ્ઞાનીને પણ વિષયનો ભ્રમ થાય છે, પરંતુ જ્યારે જ્ઞાનનો
 પ્રકાશ પ્રગટે છે, ત્યારે હૃદયની જ્ઞાંતિ મટી જાય છે-ફર
 થાય છે. ૫૬

ઈન્દ્રજાલની માફક પોતાના વિલાસોથી જે જૂઠાને પણ
 સાચું કરી બનાવે છે, તે કામિનીમાં સ્ત્રીમાં તું રાચ
 નહિ. ૫૭

સ્ત્રીનું હાસ્ય તે ફૂલ છે, તેના અધર અર્થાત્ હોઠ તે
 પાંદડાં છે, તેના વિશાળ અને કઠણ ફાટનો તે ફળ છે, જેમ
 માનીને સ્ત્રીને દેખીને તું તેમાં રાચ નહિ-આનંદ ન માન,
 જેમાં આસક્ત થા નહિ. કારણકે એ રસવાળી વિષની
 વેલડી છે. ૫૮

કામિનીનું શરીર એ આમડાથી મટેલું મૂત્ર અને

વિષય તજે સો કુળ તજે, પાનકે દોષ-વિતાન;
જલધિ તરત નવિ કથું તરે, તટિની ગંગ સમાન? ૬૦

ચાટે નિજ લાલા મિલિત, શુષ્ક હાઠ જંથું શ્યાન;
તેસેં રાચે વિષયમેં, જઠ નિજ રુચિ અનુમાન. ૬૧

ભૂષન ખહુત ખનાવતેં, અંદન અરચત દેહ;
વચન આપહી આપકું, જઠ ! ધરિ પુદ્ગલ-નેહ. ૬૨

વિષ્ટાનું ભાજન છે માત્ર ખહારથી જ મુંદર દેખાય છે.
વળી તે કાંમરૂપી કીડાથી સદા બચત છે, માટે મદ્દગુરની
શિખામણુ કાંબળી હે ભલ્ય જીવો તમે વિષય સેવનનો
ત્યાગ કરો. ૫૬

પાયો અને દોષેનો વિસ્તાર કરનારા જોવા વિષયોને
જે તજે છે, તે બધું જ તજે છે, જે મનુષ્ય સમુદ્રમે તરી
બાય છે, તે ગંગા જેવી નદીઓને કેમ ન તરે? અર્થાત
વિષયોરૂપી મહાસાગરને તરી જનારો જગતમાં સર્વંત જીત
મેળવનારો થાય છે. ૬૦

જેમ શ્યાન-કૂતરો પોતાની લાલથી બચત શુષ્ક
હાઠકાને ચાટે છે અને તેમાં આનંદ પામે છે, તેમ જઠ
પ્રાણી પોતાની રુચિના અનુમાનથી વિષયોમાં રાચે છે. ૬૧

જઠ પ્રાણીઓ પુદ્ગલ-શરીર ઉપર રહેલ ધારણ કરીમે
ઘણાં-ઘણાં આભૂષણો ખનાવે છે, અંદનથી દેહને સજાવે
છે, અને તેમ કરી પોતાની બાતે જ પોતાને ઠગે છે. ૬૨

હુંમ મનકે જય કિયે, ઇંદ્રિય જન-મુખ હોત;
તાતે' મન-જય કરનકું, કરો વિચાર-ઉદ્યોત. ૬૩

વિષય-આસકી સીમમે', ઇચ્છાચારી ચરંત;
જિન-આણા-અંકુશ ધરી, મન-ગજ વશ કરો સંત. ૬૪

એક ભાવ-મન પીનકો, જૂઠ કહે અંથકાર;
ચાતે' પવનહિતે' અધિક, હોત ચિત્તકો ચાર. ૬૫

ભમે' રાચે તાહિમે', વિરચે દરિ ચિત્ત ચાર;
ઇષ્ટ અનિષ્ટ ન વિપયકો, પં નિશ્ચય નિરધાર. ૬૬

પ્રથમ હુંમ એવા મનનો જય કરવાથી જ ઇન્દ્રિ-
યોનો જય મુખપૂર્વક થાય છે. તેથી મનનો જય કરવા
માટે વિચારોનો ઉદ્યોત કરો-સુંદર વિચારો કરો. ૬૩

હે સંતપુરુષો! વિષયોરૂપી ગામના સીમાડામાં
ઇચ્છા પ્રમાણે ફરતા રનરૂપી હાથીને શ્રી જિનેશ્વરની
આજ્ઞારૂપી અંકુશને ધારણ કરી વશ કરો. ૬૪

મન અને પવનનું સમાનપણું છે, એવું અંથકારો
દ્વારા જે કહેવામાં આવે છે, તે વિચાર કરતાં બરાબર
જણાતું નથી. કારણકે સુક્ષિપ્તથી ભોતાં મનની ગતિ પવનથી
પણ વધારે છે. ૬૫

એક વખત જેમાં મન રાચે છે-આનંદ પામે છે, તેમાં
જ પાણું તે મન વિરક્ત પણ થાય છે તેથી કોઈ વિષયો
ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ નથી, એમ તું નિશ્ચયપૂર્વક માન. ૬૬

કેવલ તામે' કર્મ કે, રાગ-દ્રેષતે' બંધ;
 પરમે' નિજ અભિમાન ધરી, કયા ફિરત? હો અંધા. ૬૭
 જેમે લલના લલિતમે', ભાવ ધરતુ હે સાર;
 તેમે મૈત્રી પ્રમુખમે', ચિત્ત ધરિ કરિ સુવિચાર. ૬૮
 બાહિર બહુરી કહા ફિરે, આપહિમે' હિત કેખ;
 મૃમ-તૃષ્ણા સમ વિષયકો, મુખ સમભતિ ઉવેખ. ૬૯
 પ્રિય અપ્રિય વ્યવહાર નિજ, રુચિરસ સાચો નાહિ;
 અંગળ વદલસ મુત ભયો, પૂકાદિક નહિ કાહિ. ૭૦

ફક્ત તે વિષયોમાં રાગ અને દ્રેષ કરવાથી કર્મનો
 બંધ થાય છે. હે અંધ! અજ્ઞાની! પરવસ્તુમાં 'આ
 પોતાની છે' એવું અભિમાન ધરી શા માટે ફરે છે? ૬૭

જેવી રીતે તું સ્ત્રીઓના વિલાસમાં મુંઢર ભાવ ધારણ
 કરે છે, તેવી રીતે મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓમાં ચિત્તને ધારણ
 કરી, સારા વિચાર કર. (તો તારું સહેજમાં કલ્યાણ થશે) ૬૮

હે બાવરા! મૂખ! તું બહાર શું ફરે છે? આત્મામાં
 જ તારું હિત છે, તે જો. વિષયોના સવળા મુખો મૃમ-
 તૃષ્ણા સમાન છે, એમ જાણી તેની ઉપેક્ષા કર. ૬૯

પ્રિય-અપ્રિય વ્યવહાર=અમુક વસ્તુ પ્રિય હોવી અને
 અમુક વસ્તુ અપ્રિય હોવી એમાં માત્ર પોતાની રુચિનો
 રસ હોય છે, પણ તે વ્યવહાર સાચો નથી-વાસ્તવિક નથી.
 નહિતર-અંગથી પેદા થયેલો પુત્ર વદલસ-વહાલો લાગે છે,
 પણ અંગથી ઉત્પન્ન થયેલ જૂ, કરમીયા વગેરે કેમ પ્રિય
 થતા નથી? ૭૦

હોવાત સુખ નૃપ રંકરું, નોખત સુનત સમાન;
 ઇક ભોગે ઇક નાહિ સો, બઢ્યો ચિત્ત અભિમાન. ૭૧
 હોવાત સુખ સંકલ્પે લાવ, કૃત્રિમ જેસો કપૂર;
 રંજત હે જન મુગધકું, વર્જિત જ્ઞાન અંકુર. ૭૨
 ગુન મમકાર ન વસ્તુકો, સો વામના નિમિત્ત;
 માને સુતમેં સુત અધિક, દોરત હે હિત ચિત્ત. ૭૩
 મન-કૃત મમતા જૂઠ હે, નહિ વસ્તુ પરબધ;
 નહિ તો વસ્તુ બિકાયથે, કયું મમતા મિટિ જાય? ૭૪

રાજા અને રંકને નોખત સાંભળતાં સ્વરખું જ સુખ થાય છે, પરંતુ એક તે સુખને ભોગવે છે-પોતાને તેનાં ભોક્તા માને છે, જ્યારે બીજો તેમ નથી માનતો. બંનેને સુખ થતું હોવા છતાં એકના ચિત્તમાં અભિમાન વધે છે, બીજામાં તેનું અભિમાન નથી. ૭૧

સંસ્કારનાં સુખો સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે-કાલ્પનિક છે, વાસ્તવિક નથી. જેમ બનાવટી કપૂરથી ભોજા માણસો રાહ થાય છે, તેમ સંસ્કારનાં સુખોથી, જેના મનમાં જ્ઞાનરૂપી અંકુર પ્રગટ થયા નથી તેવા મનુષ્યો જ રાહ થાય છે. ૭૨

વસ્તુનું મમત્વ એ ગુણ નથી, તે મમત્વ કૃત્ર વાસનાના નિમિત્તે જ થાય છે. પિતા પોતાના પુત્રોમાં તેને સ્વાધીન પુત્ર માને છે કે જે પુત્ર હિત કરનારી પ્રવૃત્તિમાં ચિત્તને દોરે છે. ૭૩

મમતા કેવળ મનની જ કરેલી છે, તે ભ્રૂડી છે-વાસ્તવ

જન જનકી રચ ભિન્ન છે, લોજન દૂર કપૂર;
ભોગવંતકું જો રુચે, કરભ કરે સો દૂર. ૭૫
કરભ હસે નૃપ ભોગકું, હસે કરભકું ભૂપ;
ઉદાસીનતા બિનુ નહિ, દોનુંકું રતિ રૂપ. ૭૬
પરમે રાચે પર રુચિ, નિજ રુચિ નિજગુણમાંહિ;
ખેલે પ્રભુ આનંદધન, ધરિ સમતા બલે બાંહિ. ૭૭

વિક નથી, વસ્તુનો પયોય નથી. વસ્તુમાંથી ઉત્પન્ન થતી નથી. જે પદાર્થ ઉપર મમતા હોય છે, તે વસ્તુ વેચી દીધા પછી એ મમતા કેમ મટી જાય છે?—તે પદાર્થ ઉપરની મમતા કેમ ચાલી જાય છે? જો મમતા વાસ્તવિક હોય તો વસ્તુ વેચી દીધા પછી પણ ન મટવી જોઈએ, પણ મટી જાય છે તેથી જ મમતા અસત્ય છે, એમ સાબીત થઈ જાય છે. ૭૪

દરેક લોકની રુચિ જુદી જુદી હોય છે, જે દૂર અને કપૂરું લોજન ભોગવંતમે ગમે છે, તે લોજનને ઉંટ દૂર કરે છે—તે લોજન ઉંટને ગમતા નથી. ૭૫

રાજના ભોગોને ઉંટ હસે છે અને રાજા ઉંટના ભોગોને હસે છે, ઉદાસીનતા પ્રગટ્યા સિવાય તે બંનેને સુખ નથી—જો પોતપોતાના ભોગોમાં ઉદાસીનતા પ્રગટે તો બંનેને સુખ થાય. ૭૬

પરમાં રુચિવાળો જીવ પરમાં રાચે છે અને પોતાના આત્મામાં રુચિવાળો જીવ પોતાના ગુણોમાં રાચે છે. આનંદનાં સમૂહમય આત્મા સમતાને ધારણ કરીને આનંદ કરે છે. ૭૭

માયા-મય જગડો કહ્યો, જહાં સખદિ વિસ્તાર;
જ્ઞાનીકું હોવત કહ્યાં, તહાં શોક કો ચાર. ૭૮

શોચત નહિ અનિત્યમતિ, હોવત માલ મલાન;
ભાંડે ભી શોચત ભગે, ધરત નિત્ય અભિમાન. ૭૯

કૂટ વાસના મહિત હૈ, આશા-તાંતુ-વિતાન;
છેદ તાકું શુભમતિ, કર ધરિ બોધ-કૃપાન. ૮૦

જનની મોહ-અંધારકી, માયા-રજની કૂંર;
જ્ઞાન-ભાગુ-આલોકતે, તાકો કીજે દૂર. ૮૧

જ્યાં જગતનો સઘળો વ્યવહાર માયામય કહેવામાં
આવ્યો છે, ત્યાં જ્ઞાનીને શોકનો પ્રચાર કેવી રીતે થાય ? ૭૮

જે આત્મા પદાર્થોને અનિત્ય માને છે, તે આત્મા
પોતાની સઘળી માલ-મીલકત ખલાસ થઈ જાય તો પણ
શોક કરતો નથી. જ્યારે જે જીવ વસ્તુમાં નિત્યપણાનું
અભિમાન રાખે છે, તે તો માત્ર પોતાનું એક માટીનું
વાસણ ભાંગી જાય તો પણ શોક કરે છે. ૭૯

આશારૂપી તાંતુઓના વિસ્તારથી શુદ્ધિ વાસના-
રૂપી મિથ્યા જાળને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો પુરુષ હાથમાં જ્ઞાનરૂપી
કટારી લઈને છેદી નાખે છે. ૮૦

કૂંર જોવી માયારૂપી રાત્રિ કે જે મોહરૂપી અંધકારને
ઉત્પન્ન કરનારી છે, તેને જ્ઞાનરૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી દૂર
કરવી જોઈએ. ૮૧

ઉદાસીનતા મગન હુઈ, અધ્યાતમ-રસ-કૂપ;
 દેખે નહિ કછુ ઓર જખ, તખ દેખે નિજરૂપ. ૮૨

આગે કરી નિઃસંગતા, સમતા સેવત જેહું;
 રમે પરમ આનંદ-રસ, સત્ય-યોગમે તેહું. ૮૩

હંભહી જનિત અસંગતા, ઈંદ્ર ભવકે સુખ દેત;
 હંભ રહિત નિઃસંગતા, કૌન દૂર સુખ હેત. ૮૪

મત હો સંગ નિવૃત્તકં, પ્રેમ પરમ ગતિ પાઈ;
 તાકો સમતા-રંગ પુનિ, કિનહી કહ્યો ન બય. ૮૫

અધ્યાતમરૂપી રસના કૂવા જેવી ઉદાસીનતામાં મગન થયેલ આત્મા, જમારે ણીભું કાંઈ પણ જુએ નહિ, ત્યારે તે પોતાના રૂપને જુએ છે ૮૨

જે આત્મા નિઃસંગતાવને આગળ કરીને સમતાને સેવે છે, તે પરમ આનંદના રસ સમાન સાચા યોગમાં રમે છે. ૮૩

જો હંભપૂર્વકની નિઃસંગતા પણ આ ભવમાં સુખ આપે છે; તો પછી હંભ વિનાની નિઃસંગતા માટે કયું સુખ દૂર હોય ? અર્થાત્ હંભ વિનાની નિઃસંગતા માટે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખ પણ દૂર નથી. સાચ નિકટ જ છે, એમ સમજવું. ૮૪

સંગથી નિવૃત્ત થયેલાને કદાચ પરમગતિપ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષનું સુખ હજી પ્રાપ્ત ન પણ થયું હોય, તો પણ તેમે જે સમતાનો રંગ છે-સમતાનો આનંદ છે, તે તો કૌંઈથી

તિસના વિદુમ વહિ ઘન, વિષય ધુમર બહુ જોર;
 લીમ લય'કર ખેડ જલ, લવચ્છાગર ચિહ્ન' ઓર. ૮૬
 ચાહે તાકો પાર તો, સજ કર સમતા નાહિ;
 શીલ-અંગ દઢ પાટીએ, સહસ અઠાર બનાવિ. ૮૭
 કૂઆ-થ'લ શુભ યોગ પરી, ખેડે માલિમ જ્ઞાન;
 અધ્યાતમ સઠ બલે ચલે, સંયમ પવન પ્રમાણ. ૮૮
 યોગી જે બહુ તપ કરે, ખાઈ જુરે તરૂપાત;
 ઉદાસીનતા બિનુ લસમ. હુતિમે' સોલિ જાત. ૮૯

ઠણા જાય તેમ નથી. અથોત તેનું વર્ણન વાણી દ્વારા થઈ શકે તેમ નથી. તે અનુભવથી જ સમજાય એમ છે. ૮૫

'તૃષ્ણારૂપી પરવાળાઓની ઘટાઠાર વેલડીઓ જેમાં ફેલાયેલી છે, વિષયોની ધુમરીઓનું' (=આવતોનું) જેમાં બહુ જોર છે, અને અત્યંત લય'કર ખેડરૂપી પાણી જેમાં છે, એવો આ સંસારરૂપી સાગર ચારે તરફ ફેલાયેલો છે. ૮૬

તે સંસારસમુદ્રનો પાર પામવા તું બાહતો હોય તો સમતારૂપ નાવ (વહાણ)ને તૈયાર કર. તે સમતારૂપી નાવ અઠાર હજાર શીલાંગરૂપી પાટીયાથી બનાવેલી છે. ૮૭

તે સમતારૂપી નાવના શુભયોગરૂપી કૂવાસ્તંભ છે, તે નાવમાં જ્ઞાનરૂપ માલમ-સુકાની ખેઠો છે, અને જે નાવ અધ્યાત્મરૂપી સઠના બળથી, સંયમરૂપી પવનના યોગે ચાલે છે. તે સમતારૂપી નાવને તું સજ કર. ૮૮

યોગીઓ કે જે ઘણું તપ કરે છે, વૃક્ષના પડી ગયેલા સૂકા પાંદડાઓને ખાય છે, તેમનો તે તપ પણ ઉદાસીનતા-સમતા વિનાનો હોય તો તે ભરમમાં (ધીની) આહૂતિની સમાન છે. ૮૯

કુટે ભવકે જાલથે, જિનહિ તપ કરિ લોક;
સોલી મોહિ કાહુકું, દેત જનમ કો શોક. ૯૦

વિષય ઉપદ્રવ સખ મિટયો, હોવત સુખ સંતોષ;
તાતે વિષયાતીત હે, દેત શાંત રસ પોષ. ૯૧

ખિતુ લાલચ બશ હોત હે, વસા બાત યહ સાચ;
યાતે કરે નિરીહ કે, આગે સમ-રતિ નાચ. ૯૨

દે-પરીમલ સંમતા લતા, વચન અગોચર સાર;
નિત્ય વૈરિલી જિહાં વસે, લહતુ પ્રેમ મહાર. ૯૩

જે તપ કરીને લોક સંસારની જાળથી મુક્ત થાય છે,
તે જ તપ-પણ મોહના યોગે કોઈક જીવને જન્મ-મરણના
શોકનું કારણ થાય છે. ૯૦

જ્યારે વિષયોના જ્ઞાન ઉપદ્રવો મટી જાય, ત્યારે
સંતોષનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તે સુખ વિષયાતીત
છે અને શાંતરસનું પોષણ આપે છે-શાંતરસની પ્રાપ્તિ
કરાવે છે. ૯૧

લાલચ ન હોય ત્યારે વસ્તુ વશ થાય છે જો વાત
સાચી છે. કારણકે-નિઃસ્પૃહ પુરુષની આગળ જ સમસાવમાં
રતિરૂપી સ્ત્રી નાચ કરે છે. ૯૨

સમતારૂપી લતા વચનને અગોચર તથા સારભૂત
એવી સુગંધી પ્રગટાવે છે કે જેના યોગે નિત્ય વૈરવાળા
પ્રાણીઓ પણ પરસ્પર પ્રેમ ધારણ કરીને જ્યાં સાથે
વસે છે. ૯૩

સેના રાખમ મોહકી, જીપે મુખે પ્રખુદ્ધ;
 બ્રહ્મ બાનિ ધક લેધકે, સમતા અંતર શુદ્ધ. ૯૪
 કવિ-મુખ-કલ્પિત અમૃતકે, રસમેં મુગ્ધત કાંહિ ?
 લળે એક સમતા મુધા, રતિ ધરિ શિવપદમાંહિ. ૯૫
 યોગ અંથ જલનિધિ મથો, મન કરિ મેરૂ મથાન;
 સમતા અમૃત પાઈકે, હો અનુભવ રસ જાન. ૯૬
 ઉઠાસીનમતિ પુરુષ જો, સમતા નિધિ શુભ વેષ;
 છારત તાકું કોધ કીધું, આપહી કર્મ અશૃષ. ૯૭

જેનું અંતર સમતાના યોગે શુદ્ધ થયેલું છે એવો પ્રખુદ્ધ આત્મા મોહરૂપી રાક્ષસની સેનાને સમતારૂપી એક બ્રહ્મબાણ લઈને સુખપૂર્વક જીતે છે. ૯૪

કવિના મુખથી કલ્પિત એવા અમૃતના રસમાં-તેને મેળવવાની ઇચ્છામાં શા માટે મોહ પામે છે? શિવ-પદમાં રતિ ધારણ કરીને એક સમતારૂપી અમૃતને સેવો. ૯૫

મનરૂપી મેરૂનો શ્વેયો કરી યોગઅંથોરૂપી સમુદ્રનું મંથન કરો. જેથી સમતારૂપી અમૃતને પ્રાપ્ત કરીને અનુભવરૂપી રસના જાણકાર બની શકો. ૯૬

જે પુરુષ ઉઠાસીન બુદ્ધિવાળો છે, સમતાનો ભંડાર છે, શુભ વેષવાળો છે, તેને સર્વ કર્મો ચાતાની મેળે જ જાણે તેના પર કોધ આવ્યો હોય તેમ તેને છોડી દે છે. ૯૭

શુદ્ધ યોગ શ્રદ્ધાન ધરિ, નિત્ય કરમકો ત્યાગ;
પ્રથમ કરે જો મૂઠ સો, ઉભય બ્રહ્મ નિર્ભાગ. ૬૮

ક્રિયા-મૂઠ જુઠી ક્રિયા, કરે ન થાપે જ્ઞાન;
ક્રિયા-બ્રહ્મ એક જ્ઞાન મતિ, છે ક્રિયા અજ્ઞાન. ૬૯

તે દાતુ'થે' હરિ શિવ, જે નિજ બલ અનુસાર;
યોગ સ્વિ મારમ ગહે, સો શિવ સાધન હાર. ૧૦૦

પોતાને ઉચિત જોવા નિત્ય કરીને અર્થાત્ શુદ્ધસ્થા-
નકને ઉચિત જોવી પ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયાઓનો જે ત્યાગ
કરે છે અને જે માત્ર ઉપરના અપ્રમત્ત આદિ શુદ્ધ સ્થા-
નકને જ યૌગ્ય છે તેવા કેવળ નિશ્ચય નયના યોગ ઉપર જ
મદાર રાખી અકાળે કર્તવ્ય કર્મ છોડે છે તે નિર્ભાગી, મૂઠ
જુદ્ધિવાળો ઉભયથી બ્રહ્મ થાય છે. અર્થાત્ કરવાલાયક કરતો
નથી અને ન કરવાલાયક કરવા બંધ છે અને તેથી પરિ-
ણામે ઉભયથી બ્રહ્મ થાય છે. પ્રથમ વ્યવહાર અને પછી
નિશ્ચય જો સાચો કર્મ છે. ૬૮

જે પુરુષ જ્ઞાનને આત્મામાં સ્થાપન કરતો જ નથી
અને જ્ઞાનથી નિરપેક્ષ કેવળ ક્રિયાની પાછળ જ મૂઠ બંધેલો
છે તેની ક્રિયા નિષ્ફળ છે. અને જે એક જ્ઞાનને જ માને
છે અને ક્રિયામાં વિચ્છેદ કરે છે, તેને પણ અજ્ઞાની-એકાંત-
વાદી બાણવો. ૬૯

આ બંને ય પ્રકારના આત્માથી મોક્ષ દૂર છે, પણ
જે પોતાની ભૂમિકા અનુસાર ઉચિત માર્ગનો ભંગ કર્યો

નિવૃત્તિ લલનાકું સહજ, અચરિતકારી કૌકિ;
જો નર યાકું રચત હે, યાકું હોયે સોહિ, ૧૦૧

મન પારદ મૂર્છિત ભયો, સમતા ઔપધિ આર્ધ;
સહજ વેધ રસ પરમગુન, સોવન-સિદ્ધિ કમાઈ. ૧૦૨

બહુત અંથ નય દેખિદે, મહાપુરુષકૃત સાર;
વિજયસિંહસુરિ કીઓ, સમતા શતક ઉદાર. ૧૦૩

વિના શક્તિ અનુસારે માર્ગમાં રુચિ રાખી શુદ્ધ માર્ગમાં
રહે છે, તે જ મોક્ષને સાધનારો છે. ૧૦૦

નિવૃત્તિરૂપી સ્ત્રીનો સ્વભાવ કોઈ આશ્રયકારી છે. જે
નર-મનુષ્ય તેને રુચે છે, તે મનુષ્ય જ તે-શિવને જોઈ
શકે છે. ૧૦૧

સમતારૂપી ઔપધિ જ્યારે આવી ત્યારે મનરૂપી
પારો મૂર્છિત થયો અને સહજવેધ (-સહસ્રવેધી) રસ
ઉત્પન્ન થયો, જેના પરિણામે પરમ ગુણકારી સુવર્ણસિદ્ધિ
થઈ-સુવર્ણની પ્રાપ્તિ થઈ. અર્થાત્ કલ્યાણની-મોક્ષની પ્રાપ્તિ
થઈ. ૧૦૨

મહાપુરુષોએ રચેલા ઘણા અંથોને જોઈને તેના સાર-
ભૂત ઉદાર સમતાશતકે શ્રી વિજયસિંહસુરિએ (સંસ્કૃત
ભાષામાં) કહ્યું છે. ૧૦૩

ભાવત જાકું તત્ત્વ મન, હો સમતા-રસ-લીન;
જયું પ્રગટેતુજ સહજ સુખ, અનુભવગમ્ય અહીન. ૧૦૪
કવિ જસવિજય મુશિખજો, આપ આપકું દેત;
સામ્ય-શતક ઉદ્ધાર કરી, હેમવિજય મુનિ હેત. ૧૦૫

જેવું તત્ત્વ મનમાં વિચારતાં સમતા-રસમાં લીન
થાઓ. જેથી તમને જોવું સહજ સુખ-આત્મસુખ પ્રગટ
થાય કે જે અનુભવગમ્ય જ હોય અને જે ક્યારે પણ હીન
ન થાય-નાશ ન પામે. ૧૦૪

કવિ જસવિજય (ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી
મહારાજ) આ મુંઠર શિખામણ પોતે પોતાને જ આપે
છે. શ્રી હેમવિજય મુનિ માટે આ સામ્યશતકનો (તેઓ-
શ્રીજો) ઉદ્ધાર કયો છે. ૧૦૫

✽ સ આ ધિ શ ત ઠ ✽

કુહા

શ્વમરી ભગવતી ભારતી, પ્રણમી જિન જગ બંધુ;
કેવલ આતમ-બોધકો, કરશું સરસ પ્રબંધ. ૧

કેવલ આતમ-બોધ હો, પરમારથ શિવ-પંથ;
તામે જિનકું મગનતા, સોમ ભાવ-નિર્મથ. ૨

ભોગ જ્ઞાન બધું બાલકો, બાલિ જ્ઞાનકી દોર;
તરણ ભોગ અનુભવ જિર્યો, મગન-ભાવ કહ્યુ ઓર. ૩

ભગવતી ભારતી સરસ્વતી માતાનું સ્મરણ કરીને,
જગતના બંધુ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતને પ્રણામ કરીને જેનાથી
કેવળ આત્મબોધ થાય, તે આત્મબોધનો સરસ પ્રબંધ
રચીશું. ૧

ફક્ત આત્મબોધ જ પરમાર્થથી મોક્ષનો માર્ગ છે, તે
આત્મજ્ઞાનમાં જેમની મગનતા છે, તે જ ભાવનિર્મથ
બનુવા. ૨

પુખ્ત વયના પુરુષને જેવું ભોગનું જ્ઞાન હોય તેવું
ભોગનું જ્ઞાન જેમ બાળકને હોતું નથી, તેવી જ રીતે જે
છવો બાલ્યજ્ઞાનની દોરમાં જ્યાં ત્યાં પ્રાંતિથી સુખની ખુદ્ધિ
ધારણ કરી રહ્યા છે, તેઓને આત્મજ્ઞાનથી થતું સુખ અને
તેની મગનતાનું બાન હોતું નથી. અર્થાત્ તેમને અનુભવ
જ્ઞાન હોતું નથી. આત્મમગનભાવ કોઈ બુદ્ધો જ છે! ૩

આત્મ-જ્ઞાને-મગન જો. સો રૂબ પુરૂષલ ખેલ;
 ઇંદ્રજલ કરિ લેખવે, મિલે ન તિહાં મન-મેલ. ૪
 જ્ઞાન બિના વ્યવહારકો, કહા બનાવત નાચ ?
 રત્ન કહો કોઈ કાચકું, અંત કાચ સો કાચ. ૫
 રાચે સાચે ધ્યાનમે, યાચે વિષય ન કોઈ;
 નાચે માચે મુગતિ-રમ, 'આત્મ-જ્ઞાની' સોઈ. ૬
 બહિર અંતર પરમ જો, આત્મ-પરિણતિ તીન;
 દેહાદિક આત્મ-લરમ, બહિરાત્મ બહુ દીન. ૭

જે આત્મા આત્મજ્ઞાનમાં મગન છે, તે સ્વ' સોનું',
 રૂપું, આભૂષણ તથા આહાર વગેરે પુરૂષલના ખેલને ઇંદ્ર-
 જલ સમાન બાળે છે, તે પૌંદ્રલિક પદાર્થોમાં તેના મનનો
 મેળ મળતો નથી-તેનું મન ચોટતું નથી. ૪

જ્ઞાન વિના ફક્ત એકલા વ્યવહારથી (ક્રિયાકાંડથી)
 મુક્તિની સાધના કરવી તે નાટક સમાન છે, કોઈ કાચને
 રત્ન માવી બહુ કરે પણ છેવટે તો કાચ જો કાચ જ
 છે, તેવી રીતે જ્ઞાન વિના કેવળ બાહ્ય ક્રિયાથી મુક્તિ થતી
 નથી. ૫

આત્મજ્ઞાનીનું લક્ષણ કહે છે. જે સાચા જોવા ધર્મ-
 ધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનમાં રાચે અને તેમાં માચી રહે-
 મગનતા ધારણ કરે, પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયોની યાચના કરે
 નહિ, ફક્ત મોક્ષના રસમાં લયલીન થઈ-મગન થઈ નાંચે-
 આનંદ પામે તેને જ આત્મજ્ઞાની બાળવો. ૬

આત્માની પરિણતિ ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) બહિરાત્મા,

ચિત્તશાપ આતમ-ભરમ, અંતર આતમ ખેલ;
અતિ નિર્મલ પરમાત્મા, નાહિ કર્મ કે ભેલ. ૮

નરહૃદાદિક દુખકે, આતમ-જ્ઞાને હીન;
દૌંદ્રિય ખલ બહિરાત્મા, અહ કાર મન હીન. ૯

અલખ નિરંજન અકલ ગતિ; વ્યાપી રહ્યો શરીર;
લખ મુજ્જાને આત્મા, ખીર હીન જ્યુ' નીર. ૧૦

(૨) અંતરાત્મા અને (૩) પરમાત્મા. તેમાં પ્રથમ દેહ-
વાણી-મન આદિમાં જેને આત્મવૃત્તિની ખુદિ છે, તે હીન-
ખીચારો બહિરાત્મા છે. ૭

શરીર વગેરેને આત્મા માનવારૂપ ચિત્તના ડોપને જે
આત્મજ્ઞ મને છે, કાયા વગેરેને સાક્ષીરૂપ માને છે. અને
જે આત્મામાં રમે છે તે અંતરાત્મા છે. અર્થાત્ જેઓની
શરીર વગેરેમાં આત્મવૃત્તિની ખુદિ નથી પણ જે શરીર-
દિકના સાક્ષીરૂપે વર્તે છે તે અંતરાત્મા છે. અને જેઓમાં
કર્મ મળેલા નથી-કર્મથી જેઓ રહિત છે અને તેથી જેઓ
અંતર નિર્મળ છે તે પરમાત્મા છે. ૮

મનુષ્યપરેહ વગેરે જોઈને બહિરાત્મા યોતાને મનુષ્ય
માને છે અને આત્મજ્ઞાનથી હીન પાંચ દૌંદ્રિયોમાં અને તેના
બળમાં આત્મભાવ ધારણ કરી અહંકારથી મનમાં હીન
મર્મ કર્મમંડળ કરે છે. ૯

અલક્ષ (=લક્ષમાં નહિ આવનાર), નિરંજન (=કર્મ-
રૂપી અંજનથી રહિત), અને જેની ગતિ કળી શકાય નહિ

અરિ મિત્રાદિક કલ્પના, દેહાત્મ અભિમાન;
 નિજ પર તત્ત્વ સંબંધ મતિ, તાકો હોત નિદાન. ૧૧
 દેહાદિક આત્મ-ભ્રમે, કલ્પે નિજ પર ભાવ;
 આત્મ-જ્ઞાની જગ લહે, કેવલ શુદ્ધ સ્વભાવ. ૧૨
 સ્વ-પર વિકલ્પે વાસના, હોત અવિદ્યારૂપ;
 તાતે બહુરી વિકલ્પમય, ભરમ-જાલ અંધકૂપ. ૧૩
 પુત્રાદિકકી કલ્પના, દેહાત્મ-ભ્રમ ભૂલ;
 તાકું જઠ સંપત્તિ કહે, હહા મોહ પ્રતિકૂલ. ૧૪

એવો આત્મા શરીરમાં અસંખ્યાત પ્રદેશથી વ્યાપી રહ્યો છે, તે જ્ઞાન વડે ઝોળખાય છે, દૂધમાં જેમ ચાણી મળી ગયું હોય તેમ શરીરમાં આત્મા વ્યાપી રહ્યો છે. ૧૦

દેહને વિષે આત્મબુદ્ધિના અભિમાનથી શત્રુ, મિત્ર વગેરે કલ્પના થાય છે. આ પારકું અને આ પોતાનું એવો અકથ્યશાય પુરૂષલભાવમાં ઉત્પન્ન કરવામાં કારણભૂત દેહમાં આત્મબુદ્ધિનું અભિમાન છે. ૧૧

દેહ આદિમાં આત્મબુદ્ધિનો જેને ભ્રમ છે, તેવો પુરુષ 'આ પોતાનું' અને આ પારકું છે' એમ કલ્પે છે, આત્મજ્ઞાની કેવળ આત્મિક શુદ્ધ સ્વભાવને જગતમાં પોતાનો માને છે. ૧૨

સ્વ અને પરના વિકલ્પથી અવિદ્યારૂપ વાસના ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી બહુ વિલ્લપ થાય છે અને બહુ વિકલ્પમય ભ્રમભળણી અંધકૂપમાં ચેતન પડે છે. ૧૩

જેને સ્વ અને પરનું ભેદજ્ઞાન થયું નથી તે પુત્ર

યા ભ્રમ-ભતિ અથ ઊંડિ દો, દેખો અંતર-દષ્ટિ;
મોહ-દષ્ટિ જો છોડિએ, પ્રગટે નિજ-ગુણ-સૃષ્ટિ. ૧૫

રૂપાદિકકો રૂપવો, કહન કહાવન કૂટ;
ઇન્દ્રિય યોગાદિક બલે, એ સખ લૂટાલૂટ. ૧૬

પરપદ આત્મ દ્રવ્યકું, કહન સુનન કષ્ટ નાંહિ;
વિદ્યાનંદ-ધન ખેલ હી, નિજપદતો નિજ માંહિ. ૧૭

બગેરે પ્રત્યક્ષ પોતાથી જિન્ન દેખાતા ભાવોને કલ્પનાથી પોતાના માને છે, શરીર આદિને પોતાના માનવા એ ભ્રમનું મૂળ છે, જડબુદ્ધિવાળા તેને પોતાની સંપત્તિરૂપે જાણે છે, અહા ! આ તે કેવી મોહની પ્રતિકૂળતા છે ? ૧૪

હો ચેતન ! હવે જાંતિવાળી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી અંતરદષ્ટિથી તું આત્માને જો. મોહદષ્ટિને છોડી દેવામાં આવે તો પોતાના-આત્માના ગુણોની સૃષ્ટિ પ્રગટ થાય છે. ૧૫

રૂપ આદિને જોવું, તેને કહેવું-કહેરાવવું એ બધું કૂટ-મિથ્યા છે, પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મન-વચન-કાયાના યોગથી આત્મા પરભાવમાં રમણ કરવાથી આત્મઋદ્ધિની લૂંટાલૂંટ થાય છે. ૧૬

આત્મદ્રવ્યને પરપદ-અન્યપદ-પૌદ્ગલિક પદાર્થ અંગે કાંઈ કહેવાનું કે સાંકળવાનું પ્રયોજન નથી. કારણકે જ્ઞાન અને આનંદનો ધન એવો આત્મા તો પોતાના સ્વરૂપમાં રમણ કરે છે. પોતાનું પદ તો પોતામાં જ છે. ૧૭

અહણુ અયોગ્ય ગ્રહે નહિ, ગ્રહો ન છાડે જોઈ;
જાણે સર્વ સ્વભાવતે, સ્વપર-પ્રકાશક તેહ. ૧૮

રૂપેકે ભ્રમ સીપમે, જ્યુ' જઠ કરે પ્રયાસ;
દેહાતમ-ભ્રમતે લયો, ત્યુ' તુજ કૂટ અભ્યાસ. ૧૯

મિટે રજત ભ્રમ સીપમે, જન પ્રવૃત્તિ જિમ નાહિ;
ન રમે આતમ-ભ્રમ મિટે, ત્યુ' દેહાદિકમાંહિ. ૨૦

ફિરે અબોધે કંઠગત, આમીકરકે ન્યાય;
જ્ઞાન-પ્રકાશે મુગતિ તુજ, સહસ સિદ્ધિ નિરુપાય. ૨૧

આત્મજ્ઞાની પુરુષ અહણુ કરવા માટે અયોગ્ય એવી
પૌદ્ગલિક વસ્તુને ગ્રહે નહિ, અને અહણુ કરવા યોગ્ય શુદ્ધ
સ્વરૂપને અહણુ કરીને છાડે નહિ, સર્વ પદાર્થને સ્વભાવથી
જાણે છે અને તે સ્વ-પર પ્રકાશક નિર્મળ આત્મજ્ઞાની
થાય છે. ૧૮

જેમ જઠ માણસ છીપમાં રૂપાનો ભ્રમ થવાથી તેને
લેવા પ્રયાસ કરે છે, તેમ હે ચેતન ! તને દેહમાં આત્મ
બુદ્ધિના ભ્રમથી ખોટો અભ્યાસ થયો છે. ૧૯

છીપમાં થતી રજતબુદ્ધિમાં ભ્રમ મટી જવાથી માણસ
છીપને અહણુ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, તેમ દેહાદિકમાં
થતો આત્મભ્રમ નાશ થવાથી તે તે દેહ આદિમાં રમણ
કરતો નથી-દેહાદિકમાં રાગ કરતો નથી. ૨૦

જેમ કોઈ અજ્ઞાની પોતાના કંઠમાં સોનાની માળા
હોવા છતાં મારો હાર ક્યાં ગયો ? એમ કહેતો ફરે છે,

યા બિન તું સૂતો સદા, યોગે ભોગે જોણું;
 રૂપ અતીન્દ્રિય તુઝ તે, કહી શકે કહો કેણું? ૨૨
 દેખે ભાખે ઓર કરે, જ્ઞાની સખહિ અયંભ;
 વ્યવહારે વ્યવહારરયું, નિઘયમે થિર થંભ. ૨૩
 જગ જાણે ઉન્મત્ત ઓ, ઓ જાણે જગ અંધ;
 જ્ઞાનીકું જગમે રહ્યો, યુ નહિ કોઈ સંખંધ. ૨૪

પણ તે પ્રાપ્તિ દૂર થવાથી પોતાના કંઠમાં જ હાર છે, એમ તેને સત્ય સમજાય છે, તેવી રીતે અજ્ઞાની જીવ દેહાદિક પરવસ્તુમાં આત્મપ્રાપ્તિ ધારણ કરી જ્યાં ત્યાં આત્મતત્ત્વ શોધે છે પણ જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવાથી પોતાનામાં જ આત્મસ્વરૂપ ભાસે છે, બીજા ઉપાય વિના સહજભાવે મુક્તિની સિદ્ધિ થાય છે. ૨૧

જે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના તું બાહ્ય યોગમાં અને બાહ્ય વસ્તુના ભોગમાં સૂતો હતો. હવે જ્યારે આત્મજ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યારે સમજાયું કે-તારું રૂપ અતીન્દ્રિય છે, તેનું વર્ણન કોણ કહી શકે? અર્થાત્ તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી-તે વચનાતીત છે. ૨૨

જ્ઞાની જે કંઈ દેખે, જે કંઈ જોણે, અને જે કંઈ કરે, જ્ઞાનીનું તે સર્વ કર્તૃત્વ આશ્રયકારક છે. જ્ઞાની વ્યવહારમાં શુદ્ધ રીતે વર્તે છે અને નિશ્ચયનયે પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર રથંભ સમાન વર્તે છે. ૨૩

જગત જ્ઞાનીને સાચી રીતે બાણી શકતું નથી અને જ્ઞાની જગતમે અજ્ઞાની બાણે છે. જ્ઞાની જગતમાં રહેતા છતાં તે કોઈની સાથે સંબંધથી બંધાતો નથી. ૨૪

થા પર છાંહિ જ્ઞાનકી, વ્યવહારે જ્યુ' કહોઈ;
 નિર્વિકલ્પ તુજ રૂપમે', દ્વિધા ભાવ ન મુહાઈ. ૨૫
 યુ' બહિરાતમ છાંહિકે, અંતર-આતમ હોઈ;
 પરમાતમ મતિ ભાવિએ, જિહાં વિકલ્પ ન કોઈ. ૨૬
 સો મેં થા દ્રઢ વાસના, પરમાતમ પદ હોત;
 ઇલિકા ભ્રમરી ધ્યાનમતિ, જિન-મતિ જિન-પદ હોત. ૨૭
 ભારે ભય પદ સોઈ હો, જિહાં જહકો વિશ્વાસ;
 જિનમ્મં ઓ ઠરતો ફિરે, સોઈ અભય-પદ તાસ. ૨૮

જેમ વ્યવહારમાં જ્ઞાનની પરછાયા કહેવાય છે અથોત્
 ત્યાં વિકલ્પદશા હોય છે, તેમ નિર્વિકલ્પ આત્મા । તારા
 નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જે પ્રકારનો ભાવ શોભતો નથી-
 હોતો નથી. ૨૫

જેમ બહિરાતમભાવનો ત્યાગ કરીને અંતરાત્મા થેઈ
 જ્યાં અંકલ્પ-વિકલ્પ નથી એવા પરમાત્માની શુદ્ધ મતિથી
 ભાવના કરવી. ૨૬

‘હું જ્ઞાન-દશન-આરિત્રમય આત્મા છું’ એવી દૃઢ વાસના
 પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ માટે છે, ઇલિકા અને ભ્રમરીના
 દબ્દાતે રાજ-દેવ સહિત એવી જિનમતિ જિનપદની પ્રાપ્તિના
 હેતુભૂત થાય છે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના ધ્યાનથી આત્મા
 સ્વયં જિન બની ભય છે. ૨૭

જ્યાં જહ ઉપર વિશ્વાસ છે તે જ સૌથી મોટું ભય-
 સ્થાન છે=આજી પહાથોમાં આત્મબુદ્ધિ કરવી તે જ મોટું

ઈંદ્રિય-વૃત્તિ-નિરોધ કરી, જોખિતુ ગલિત વિજ્ઞાવ;
 દેખે અંતર આત્મા, સો પરમાત્મ-ભાવ. ૨૯
 દેહાદિકતે' ભિન્ન મેં, માથે' ન્યારે તેહુ;
 પરમાત્મ-પથ-દીપિકા, શુદ્ધ ભાવના એહુ. ૩૦
 ક્રિયા કષ્ટ સી નહુ ભહે. ભેદ-જ્ઞાન-મુખવંત;
 યા બિન બહુવિધ તપ કરે, તો સી નહિ ભવ-અંત. ૩૧

ભવસ્થાન છે. જે જડ પદાર્થોથી-બાહ્ય આવેથી આ આત્મા
 ડરતો ફરે છે-ફર સાગે છે, તે જ તેનું અભયપદ-નિર્ભય
 સ્થાન છે. ૨૮

ઈંદ્રિયોની વૃત્તિઓનો નિરોધ કરી-સંયમન કરી,
 વિજ્ઞાવદધાને ફર કરી જે અંતરાત્માવડે સ્પર્શમાત્ર જોતાં
 જે જણાય છે તે જ પરમાત્માનું તત્ત્વ છે-પરમાત્મ-
 ભાવ છે. ૨૯

હું દેહ, વાણી અને મન આદિથી ભિન્ન છું, અને
 તે દેહાદિક મારાથી ન્યારા છે, આવી શુદ્ધ ભાવના ભાવવી
 તે પરમાત્મમાર્ગની દીવી છે. ૩૦

ભેદજ્ઞાને (શરીર અને આત્મા ભિન્ન છે તેમ જાણવું તે)
 કરીં મુખી આત્મા ક્રિયાના કષ્ટને પ્રાપ્તો નથી, અને તે
 ભેદ જ્ઞાન વિના અનૈક પ્રકારનાં તપ કરે-શારીરિક કષ્ટ-
 ક્રિયા કરે તો પણ તેને ભવનો-સંસારનો અંત થતો
 નથી. ૩૧

અભિનિવેશ પુદ્ગલ વિષય, જ્ઞાનીકં કહાં હોત ?
 ગુણકો ભી મદ મિદ ગયો, પ્રગટ સહજ ઉદ્યોત. ૩૨
 ધર્મ ક્ષમાદિક ભી મિદે, પ્રગટ ધર્મ સંન્યાસ;
 તે કદિપત ભવ-ભાવમેં, કયું નહિ હોત ઉદાસ ? ૩૩
 રજ્યુ અવિદ્યા-જનિત અહિ, મિદે રજ્યુકે જ્ઞાન;
 આતમજ્ઞાને ત્યું મિદે, ભાવ-અભોષ નિદાન. ૩૪

આત્મજ્ઞાની કે જેને પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણો સંબંધી
 પણ મદ મટી ગયો હોય છે અને તેને સહજ આત્મસ્વ-
 રૂપનો ઉદ્યોત પ્રગટ થયેલો હોય છે તેવા આત્મજ્ઞાનીને
 પુદ્ગલ સંબંધી અભિનિવેશ હોતો નથી. ૩૨

ધર્મસંન્યાસયોગ પ્રગટ થતા-ક્ષાયિકભાવે આત્મ-
 ધર્મ પ્રગટ થતાં ક્ષયોપશમ ભાવના ક્ષમાદિક બાહ્ય ધર્મો
 પણ પોતાની મેળે શમી બાય છે. તો કદિપત સંસારના
 ભાવમાં જ્ઞાની કેમ મધ્યસ્થ ન રહી શકે ? અર્થાત્ સંસા-
 રના સર્વ ભાવોમાં જ્ઞાની મધ્યસ્થ રહે છે. ૩૩

અધંકારમાં ફરતી દોરડી જોતાં અજ્ઞાનથી છુવ દોર-
 ડીને સર્પ માને છે અને તેનાથી ભય પામે છે, પણ જો
 દોરડી છે એવું જ્ઞાન બરાબર થવાથી તેને દોરડીમાંથી
 સર્પની પુદ્ધિ નાશ પામે છે તેમ દેહાદિકમાં અવિદ્યાના
 યોગે આત્મપુદ્ધિની બ્રાંતિ ષષ્ટ છે, પણ જ્યારે આત્માના
 વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન સાચ ત્યારે આપોઆપ દેહાદિકમાં
 આત્મપુદ્ધિની બ્રાંતિ ટળે છે. ૩૪

ધર્મ અરૂપી દ્રવ્યકે, નહિ રૂપી પરહેત;
 અપરમ ગુન રાએ નહિ, યું જ્ઞાની મતિ રેત. ૩૫
 નૈગમનયકી કલ્પના, અપરમ-ભાવ વિશેષ;
 પરમ-ભાવમે' મગનતા, અતિ વિશુદ્ધ નયરેખ. ૩૬
 રાગાદિક જળ પરિહરી. કરે સહજ ગુણ-ખોજ;
 ઘટમે' લી પ્રગટે તદ્દા, ચિદાનંદકી મોજ. ૩૭
 રાગાદિક પરિણામ-યુત, મનહિ અનંત સંસાર;
 તેહિજ રાગાદિક રહિત, જાને પરમપદ સાર. ૩૮

અરૂપી આત્મદ્રવ્યનો ધર્મ પણ અરૂપી છે, તે અરૂપી આત્મદ્રવ્યના ધર્મનો હેતુ રૂપી દ્રવ્ય નથી. કારણકે અરૂપી ધર્મમાં રૂપી દ્રવ્યનું હેતુપણું ઘટતું નથી. તેમ પોતાની જાતિથી ભિન્ન એવું પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે, તે આત્મદ્રવ્યમાં નિશ્ચયથી જોતાં કારણભૂત થતું નથી. અપરમ ગુણમાં રાગનું નહિ. એમ જ્ઞાની પુરુષો પોતાની બુદ્ધિથી વિચારે છે. ૩૫

અપરમભાવ વિશેષ નૈગમનયની કલ્પના છે, પરમ-ભાવમાં મગનતા તે અતિશુદ્ધ નયની રેખા છે માટે શુદ્ધ આત્મભાવમાં રાગનું. અતિવિશુદ્ધ નય એટલે શુદ્ધ નિશ્ચય નય. ૩૬

રાગ-રૂપ, પરભાવ આદિને ત્યાગ કરીને પોતાના આત્માના સ્વાભાવિક ગુણો-જ્ઞાન આદિની ખોજ કરે, તો આત્માને પોતાના ઘટમાં જ ચિદાનંદની મોજ પ્રગટે છે. ૩૭

રાગ-અને રૂપના પરિણામવાળું મન તે જ અનંત સંસાર છે અને રાગાદિક રહિત એવું મન તે જ પરમપદ ભણવું. ૩૮

ભવ-પ્રપંચ મન-જલકી, બાળ જૂઠી મૂલ;
 ચાર પાંચ દિન ખુશ લાગે, અંત ધૂલકી ધૂલ. ૩૯
 મોહ બાગુરી જલ મન, તામે' મૃગ મત હોઈ;
 યામે' જે મુનિ નહિ પરે, તાકું' અસુખ ન કોઈ. ૪૦
 જળ નિજમન સન્મુખ હુએ, ચિતૈ ન પર ગુણ દોષ;
 તથ બહુરાઈ લગાડ્યો, જ્ઞાન ધ્યાન રસ પોષ. ૪૧
 અહ કાર પરમે' ધરત, ન લહે નિજ ગુણ ગંધ;
 અહ જ્ઞાન નિજ ગુણ લાગે, છૂટે પરહિ સંબંધ. ૪૨

ભવપ્રપંચમૂલ મનની બનેલી આયાબજની બધી બાળ જુઠી છે, તો પણ તેમાં રાચી રહેલા છવોને ચાર પાંચ દિવસ-ચોડા વખત સુધી ભલે મુખ લાગે, પણ અંતે તો તે ધૂલની વસ્તુ ધૂલરૂપ જ થઈ જાય છે. અર્થાત્ ભવના પ્રપંચમાંથી કાંઈ પણ સારભૂત તત્ત્વ હાથમાં આવતું જ નથી ૩૯

મોહરૂપી વાઘરી છે અને મનરૂપ જાળ છે. તેમાં પડેલો છવ મૃગસમાન બધવો. હે મુનિઓ ! તે મનજાળમાં તમે પડશો નહિ. જે મુનિ તે મનજાળમાં પડે નહિ તેને પણ કોઈ પ્રકારનું દુઃખ રહેતું નથી ૪૦

જ્યારે મન આત્મસન્મુખ થાય છે ત્યારે પારકાના ગુણ-દોષ તરફ દષ્ટિ દેતું નથી. વિશેષ પ્રકારે આ રીતે મન જ્યારે આત્મા સન્મુખ બને, ત્યારે તેને આત્મામાં લગાડવું કે જેથી જ્ઞાન અને ધ્યાનના રસની વિશેષ પુષ્ટિ થાય. ૪૧

પરમાં જોટલે શરીર, મન, વાણી, ઘર, ધન અને

અર્થ ત્રિલિંગી પદ લહે, સો નહિ આતમરૂપ;
તો પદ કરી દ્યુ પામ્યો ? અનુભવ-ગમ્ય સ્વરૂપ. ૪૩

દ્વિલિંગી દાખી નવિ હગ ભરે, નય પ્રમાણ પદકેહિ;
સંગ ચલે શિવપુર લગે, અનુભવ આતમ જોડી. ૪૪

આતમ-ગુણ અનુભવત લી, દેહાદિકેતો ભિન્ન;
ભૂલે વિભ્રમ-વાસના, જોરેં ફિરે ન ખિન્ન. ૪૫

શ્રી આદિમાં આત્મખુદ્ધિ-અહંકાર ધારણ કરે છે, ત્યારે આત્મા આત્મગુણની ગંધ પણ પામતો નથી પણ જ્ઞાની પુરૂષ જ્યારે આત્મામાં અને આત્માનાં ગુણોમાં અહમ્ વૃત્તિ ધારણ કરી સ્વસ્તુથી-શરીર-કર્મ આદિથી રહિત થઈ જાય છે, ત્યારે સુકિતપદ પામે છે. ૪૨

જે આ દેખાતાં ત્રણ લિંગ (ત્રિલિંગ, પુરુષલિંગ અને નપુંસકલિંગ) રૂપ શરીરને આત્મારૂપે જાણે છે, તે બહિર્આત્મા છે અને તે આત્માના સાચા સ્વરૂપને જાણતો નથી માટે લિંગથી ભિન્ન અનુભવગમ્ય આત્મસ્વરૂપ જાણવું. ૪૩

સાચો તો દિશા માત્ર બતાવનારા છે. દિશા બતાવીને જાણા રહે છે તેમનું કાર્ય એટલું જ છે અર્થાત્ નયશાસ્ત્ર અને પ્રમાણશાસ્ત્રના હેડો પદો જોવા માત્રથી આત્મસ્વરૂપ તરફ એકે હગલું પણ ભરી શકાતું નથી પણ આત્માની સાથે અનુભવ જોડવાથી તે અનુભવજ મોક્ષનગર સુધી સાથે ચાલે છે. ૪૪

આત્માના ગુણોને અનુભવતો અને “આત્મા એ શરીર

દેખે સો ચેતન નાહિ, ચેતન નાહિ દિખાયઃ
 રોષ તોષ કિનસુ' કરે? આપહિ આપ છુટાય. ૪૬
 ત્યાગ અહંબુ બાહિર કરે, મૂઠ કુશલ અંતરંગ;
 બાહિર અંતર સિદ્ધકું, નહિ ત્યાગ અરૂ સંગ. ૪૭
 આતમજ્ઞાને મન ધરે, વચન-કાય-રતિ છાઠ;
 તો પ્રકટે શુભ વાસના, ગુણ અનુભવકી જોડ. ૪૮

આદિથી વિન્ન છે" એવી ભાવના કરવા છતાં પણ પૂર્વના
 ભ્રમવાસનના યોગે પાછું આત્મ સ્વરૂપ ભૂલાય છે. માટે
 ક્ષણે ક્ષણે આત્મ-સ્વરૂપ સંભારી આત્મસ્વરૂપમાં રમણુતા
 કરવી. ૪૫

આ જો દેખાય છે તે (શરીર, મન, વાણી, સાતધાતુ,
 શરીર, ઘરખાર વગેરે વસ્તુઓ) ચેતન નથી, ચેતન=આત્મા
 જો દેખાતો નથી-અરૂપી છે. તો કેનાથી રોષ કરું? અને
 કેનાથી તોષ માનું? આથી પોતાના આત્માને પોતાની
 મેળે જોળખી આત્મસ્વરૂપમાં જ મમ રહેવું ઉચિત છે. ૪૬

મૂઠ જીવ બાહ્યવસ્તુમાં ત્યાગ અને અહંબુધિ ધારણ
 કરે છે. અને કુશળ જોવો અંતરાત્મા અંતરંગ-આત્મામાં
 ત્યાગ (=રાગદ્વેષનો તથા આઠ કર્મનો ત્યાગ) અને અહંબુ
 (આત્માના આઠ ગુણ અને આત્માની અનંત અદ્વિતુ
 અહંબુ) કરે છે. અર્થાત અંતરાત્મા આલિસાવની અપેક્ષાએ
 સ્વગુણ પર્યાયતું અહંબુ કરે છે અને સિદ્ધાત્માને બાહ્યથી
 કે અંતરથી ત્યાગ કે અહંબુ કરું હોતું નથી ૪૭

મન જો વચન અમે કાયાગ્રી રતિ છોડીને આત્મજ્ઞાનમાં

યોગારંભીકું અસુખ, અંતર બાહિર સુખ;
 સિદ્ધ-યોગકું સુખ હે, અંતર બાહિર દુઃખ. ૪૯
 સો કહીએ સો પૂછીએ, તામેં ધરિયે રંગ;
 યાતેં મિટે અપોધતા, યોધરૂપ હુઈ અંગ. ૫૦
 નહિ કષ્ટ ઇન્દ્રિય વિષયમેં, ચેતનકું હિતકાર;
 તોલી જન તામેં રમેં, અંધો મોહ અંધાર. ૫૧
 મૂઠાતમશું તે પ્રબલ, મોહે છાંડિ શુદ્ધ;
 જગત હે મમતા ભરે, પુદ્ગલમેં નિજ ખુદિ. ૫૨

જો કિં ધારણ કરે તો અંતરમાં શુભ વાસના પ્રગટે છે અને તે આત્મશુદ્ધિના અનુભવને જોડી આપે છે. ૪૮

યોગારંભીને-આત્મસ્વરૂપનો પ્રથમ અનુભવ કરનારને બાહ્ય વસ્તુમાં સુખ અથવા અંતરમાં દુઃખ લાગે છે. પણ સિદ્ધયોગીને-અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપ જાણનારને કેવળ આત્મસ્વરૂપમાં જ સુખ લાગે છે. અને બાહ્યવિષયો દુઃખરૂપ લાગે છે. ૪૯

માટે તે જ આત્મસ્વરૂપ કહેવું, તે આત્મસ્વરૂપ જ પૂછવું, તેમાં જ આનંદ ધારણ કરવો જેથી અજ્ઞાનદશા નાશ પામે અને સુંદર જ્ઞાનદશાને-જ્ઞાનમય-આત્મસ્વરૂપને પામે. ૫૦

ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં ચેતનને કાંઈ હિતકારક-લાભ નથી. તો પણ મોહરૂપ અંધકારથી અંધ બનેલા છવે તેમાં-ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં રમે છે-આનંદ પામે છે. ૫૧

મોહથી શુદ્ધાત્મસ્વરૂપની શુદ્ધિ જેણે છોડી છે એવા

તા હું યોધન-શ્રમ અફલ, જાડું નહિ શુભ યોગ;
 આપ આપકું જીવે, નિશ્ચય અતુલવ ભોગ. ૫૩
 પરકો કિસ્કો જીવના, તું પર-શ્રદ્ધા ન લોગ;
 આહે જોમે જીવના, સો નહિ તુઝ શુભ ભોગ. ૫૪
 જળલોં પ્રાની નિજ મતે, શહે વચન મન કાય;
 તખલો હિ સંસાર થિર, સેદ-જ્ઞાન મિટિ જાય. ૫૫
 સુદમ ધન જીરન નવે, જ્યું કપરે ત્યું દેહ;
 તાતે જીવ માને નહિ, આપની પરિણતિ તેહ; ૫૬

મૃદાત્માને પુણ્યલક્ષ્ય દ્રવ્યોમાં અહંબુદ્ધિની બુદ્ધિ જાગે છે અને પરદ્રવ્યમાં મમતા કરે છે. ૫૨

જે જીવને શુભ યોગ પ્રગટ્યો નથી-પોતાના આત્મ-સ્વરૂપ પ્રત્યે રુચિ થઈ નથી. તેને યોગ કરવાનો શ્રમ કરવો તે નિષ્ફળ છે. નિશ્ચયથી જોતાં પોતે જ પોતાના આત્માને અમજાવી શકાય છે, જોમ અતુલવી મહાપુરુષો કહે છે. ૫૩

પરને-જીજ્ઞાસે કઈ રીતે જીવવો ?-જેને યોગ કરવા ઇચ્છું છું તે હું નથી, અને હે આત્મા ! તું જીજ્ઞાસે બ્રહ્મ નથી તું જેનામાં યોગ કરવાને ઇચ્છે છે, તે તારા શુદ્ધોને લોગબનાર નથી. કેમકે આત્મા સ્વસંવેદનબ્રહ્મ છે. ૫૪

મનુષ્ય અર્થા સુધી મન, વચન અને કાયા જો ત્રણમે વિષે આત્મબુદ્ધિ ધારણ કરે છે, ત્યાં સુધી તેનો સંસાર સ્થિર જાણવો. અને જો ત્રણથી આત્મા ભિન્ન છે, એવું સેદજ્ઞાન થાય ત્યારે તેનો સંસાર મટી જાય છે. ૫૫

જાડું વસ્ત્ર પહેરવાથી હું જાડો છું, જોમ જ્ઞાની પુરુષ

હાનિ વૃદ્ધિ ઉજવલ મલિન; જ્યુ' કપરે ત્યુ' દેહ;
 તાતે' યુધ માને નહિ; અપની પરિણતિ તેહ. ૫૭
 જેસે નાશ ન આપકો, હોત વસ્ત્રકો નાશ;
 તેસે તલુકે નાશતે', ચેતન અચલ અનાશ. ૫૮
 જંગમ જગ થાવર પરે, જડું આસે નિત;
 સો થાખે સમતા-સુધા, અવર નહિ જડ-ચિત. ૫૯

માનતો નથી તેમ શરીર જડું થતાં પણ આત્મા જડો છે, એમ
 માનતો નથી તેમ શરીર પાતળું પડતાં આત્મા પાતળો છે,
 એમ માનતો નથી; જ્ઞાની તો આત્મપરિણતિવાળો જ
 હોય છે. ૫૬

જેમ કેપડાની હાનિ-વૃદ્ધિ થવાથી કે કપડું ઉજ્જવળ
 કે મલિન થવાથી જ્ઞાની પોતાને હાનિ કે વૃદ્ધિ પામેલો
 અગર ઉજ્જવળ કે મલિન થયેલો માનતો નથી તેમ શરી-
 રની હાનિ-વૃદ્ધિમાં કે ઉજ્જવળતા કે મલિનતામાં પોતાના
 આત્માની હાનિ-વૃદ્ધિ કે ઉજ્જવળતા કે મલિનતા જ્ઞાની
 માનતો નથી. ૫૭

જેમ વસ્ત્રનો નાશ થવાથી પોતાનો નાશ થતો નથી
 તેમ શરીરનો નાશ થવાથી આત્માનો નાશ થતો નથી.
 ચેતન તો અચલ અને અવિનાશી છે. ૫૮

હંમેશા જેને હાલતું-ચાલતું જગત (શરીર આદિ)
 સ્થાવર પથ્થર આદિની જેમ જડ લાગે છે, તે સમંતાડ્ડી
 અમૃતરસને ચાખે છે, બીજો જડબુદ્ધિવાળો તે સમંતાડ્ડી
 અમૃત ચાખી શકતો નથી. ૫૯

-મુગતિ દર તાકું નહિ, જાકું સ્થિર સંતોષ;
 દર મુગત તાકું સદા, જાકું અવિરતિ-પોષ. ૬૦
 હોત વચન મન અપલતા, જનકે સંગ નિમિત્ત;
 જન-સંગી હોવે નહિ, તાતે મુનિ જમ-મિત્ત. ૬૧

જેના મનમાં સ્થિરપણે સંતોષે નિવાસ કર્યો છે, તેને સુક્તિ દર નથી-સુક્તિ તેની નજીકમાં જ છે. અને જેને અવિરતિની પુષ્ટિ થાય છે-જેના હૃદયમાં સંતોષ નથી તેનાથી સુક્તિ હંમેશા દૂર છે. ૬૦

મનુષ્યોના સંસર્ગથી વચન અને મનની અપલતા થાય છે, તેથી મુનિઓએ મનુષ્યોના સંસર્ગ ત્યજવો. અને સંસર્ગને ત્યાગ કરનાર મુનિઓ જગતના મિત્ર છે.

અહીં મનુષ્યોનો સંસર્ગ તજવાની વાત છે, તે આપેલ દૃષ્ટિએ અથવા અવસ્થાવિશેષે સમજવી. સંધારસિક, ભવાસિનદી, રજોગુણ અને તમોગુણથી આવૃત્ત થયેલા-અર્થાત્ રજોગુણ અને તમોગુણથી રંજાયેલા મનુષ્યોનો સંસર્ગ સાધકપુરુષોએ અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ. પરંતુ જ્ઞાની, શુણી, યોગી, અઘ્યાત્મી અને ગીતાચં મહાપુરુષોનો તો અવશ્ય સંગ કરવો જોઈએ. કારણ કે શુરુકૃલવાસમાં જીવનના અંત સુધી શુણી પુરુષોની નિશ્ચામાં રહેવાનું શાસ્ત્રોમાં બાદપૂર્વક પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલું છે. તેથી તાત્પર્ય એ છે કે આત્મસાધનામાં મગ્ન બનેલા યોગીઓ સામાન્યજનોને પ્રિય એવી લૌકિક પ્રવૃત્તિમાં પડે નહિ, મનમાં લૌકિક પ્રવૃત્તિને સ્થાન આપે નહિ. ૬૧

વાસ નગર વનકે વિષે, માને દુવિધ અણુદ્ધ;
 આત્મ-દર્શીકું વસતિ, કેવલ આત્મ શુદ્ધ. ૬૨
 આપ-જ્ઞાવના દેહમેં, દેહાંતર મતિ હેત;
 આપ-શુદ્ધિ જો આપમેં, સો 'વિદેહ' પદ દેત. ૬૩
 ભવિ શિવપદ દિધ આપકું, આપહી સન્મુખ હોઇ;
 તાતેં શુરુ હે આત્મા, અપનો ઓર ન કોઇ. ૬૪

નગર કે વન જો જોને તો અજ્ઞાની પોતાના નિવાસ
 માને છે-અર્થાત્ અજ્ઞાની પોતાને નગરમાં રહેતા નગરવાસી
 માને છે અને વનમાં રહેતા વનવાસી માને છે પણ આત્મ-
 દર્શી જોવા જ્ઞાનીને તો શુદ્ધાત્મા જો જ રહેવાનું કથાન છે.

મનમાં જે વસ્તુને સંકલ્પ ન હોય તે વસ્તુ પાસે
 હોય તોપણ ન હોવા બરાબર જ છે. તેથી વસતીમાં રહેવા
 છતાં મુનિઓ મનથી તો આત્મામાં જ—એકાંતમાં જ
 સ્થિત હોય છે, એમ સમજવું.

અને જો મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પની બહુલતા હોય તો
 વનમાં રહે તો પણ એકાંત કહેવાય નહિ. ૬૨

દેહમાં આત્મશુદ્ધિ કરવી તે ભવપરંપરાનું કારણ
 છે પણ જો આત્મામાં જ જો આત્મશુદ્ધિ ધારણ કરે તો
 ના વિદેહપદ=દેહરહિતપદ=મોક્ષપદનો હેતુ છે. ૬૩

પોતાનો ભગ્ન આત્મા જ આત્માની સન્મુખ બની
 આત્માને મોક્ષ પદ આપે છે. એટલા માટે વાસ્તવિક
 રીતિએ-નિશ્ચય નયથી આત્મા જ આત્માનો શુરુ છે પણ
 બીજો કોઈ આત્માનો શુરુ નથી. ૬૪

સૌવન હે નિજ ભાવમેં, જગે તે વ્યવહાર;
 સુતો આતમ-ભાવમેં, સદા સ્વરૂપાધાર. ૬૫
 અંતર ચેતન દેખકે, બાહિર દેહ સ્વભાવ;
 તાકે અંતર-જ્ઞાનતેં, હોઈ અચલ દ્રઢ ભાવ. ૬૬
 ભાસે આતમજ્ઞાન ધુરિ, જગ ઉન્મત્ત સમાન;
 આગે દ્રઢ અભ્યાસતેં, પથથર તુણ અતુમાન. ૬૭
 બિન્ન દેહતેં ભાવિયે, ત્યું આપહીમેં આપ;
 જ્યું સ્વપ્નહીમેં નહિ હુએ, દેહાતમ-ભ્રમ-તાપ. ૬૮

જે વ્યવહારમાં જગે છે, તે આતમભાવમાં ઉંઘે છે,
 વ્યવહારમાં ઉંઘે છે, તે હંમેશા સ્વ-પોતાના રૂપના આધાર-
 ભૂત જોવા આતમભાવમાં ભગતાં છે. ૬૫

જેઓ આત્માને અંતરમાં દેખી અને દેહ સ્વભાવને
 બાહ્યરૂપે દેખે, તેઓ અંતરના જ્ઞાનથી અચલ અને દ્રઢ-
 ભાવવાળા થાય છે. ૬૬

પ્રારબ્ધયોગી-જોવા આતમજ્ઞાનીને પ્રથમ જગત ઉન્મ-
 તની જેવું જણાય છે પણ આગળ દ્રઢ અભ્યાસથી પથથર
 અને તુણ જેવું ભાસે છે. ૬૭

આત્માને શરીરથી બિન્ન વિચારીયે તો આત્મામાં જ
 આત્મા જણાય. જેથી સ્વપ્નમાં પણ “દેહ જોજ આત્મા
 છે” જોવા ભ્રમનો તાપ ન થાય. ૬૮

પુણ્ય પાપ વ્રત અવ્રત, યુગતિ દોડીકે ત્યાગ;
 અવ્રત પરે વ્રત સી ત્યજે, તાતેં ધરિ શિવ-રાગ. ૬૮
 પરમ-ભાવ-પ્રાપ્તિ લગે વ્રત ધરિ અવ્રત છોડિ;
 પરમ-ભાવ-રતિ પાપકે, વ્રતસી ધનમેં જોડિ. ૭૦
 હૃદય સમેં જ્યું તુણુ દહે, ત્યું વ્રત અવ્રત છોડિ;
 ક્રિયા શક્તિ ધનમેં નહિ, યા ગતિ નિશ્ચય ભેદ. ૭૧

પુણ્ય-પાપ, વ્રત-અવ્રત અથવા વ્રતથી પુણ્ય, અવ્રતથી પાપ, અને તે બંનેના ત્યાગથી મુક્તિ થાય છે. માટે મોક્ષાર્થી મોક્ષનો રાગ ધારણ કરી અવ્રતની પેઠે છેવટે વ્રતથી પણ નિવૃત્ત થાય છે. ધર્મસંન્યાસ નામનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે યોગ સામર્થ્યના બળે પછી તેને વ્રતની જરૂર રહેતી નથી. તે અવસ્થામાં ઇચ્છા વિના પણ શુભ યોગનું પ્રવર્તન સ્વાભાવિક રીતે જ ચાલુ હોય છે. જેમ પ્રથમ ઠંડની પ્રેરણાથી ચક્રનું જામણ થાય છે અને પછી ઠંડની પ્રેરણા વિના પણ પોતાની મેળે જ ચક્રજામણ ચાલે છે તેમ યોગની દૈન્ય ભૂમિકામાં સહજ રીતે પ્રયત્ન વિના જ આત્માની પવિત્રતા જળવાઈ રહે છે. ૬૬

પ્રથમ હિંસા વગેરે અવ્રતોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે અને જ્યાં સુધી પરમ વીતરાગભાવ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી મહાવ્રતોને ધારણ કરવાં જોઈએ. પછી પરમ વીતરાગતા-રૂપ પદ પમાય ત્યારે વ્રતને પણ તેમાં જોડી દેવા. ૭૦

જેમ અગ્નિ તૃણને બાળીને પોતે તેમાં સમાઈ જાય છે, તેમ વ્રત પણ અંતે વિલયભાવને પામે છે. અવ્રતને

વ્રત શુભ ધારત અવ્રતિ, પ્રતિ જ્ઞાન શુભ દોષ;
 'પરમાત્મકે જ્ઞાનતે', પરમ-આત્મા હોઈ. ૭૨
 લિંગ દેહ આશ્રિત રહે, ભવકો કારણ દેહ;
 તાતે' ભવ છે નહિ, લિંગ-પદ્મ-રત જેહ. ૭૩
 જાતિ દેહ આશ્રિત રહે, ભવકો કારણ દેહ;
 તાતે' ભવ છે નહિ, જાતિ-પદ્મ-રત-જેહ. ૭૪

છેલ્લાની ક્રિયાશક્તિ વ્રતમાં નથી. બાહ્ય અને અવ્યંતર બે
 પ્રકારનાં અવ્રતને છેલ્લાની શક્તિ તે નિશ્ચયનયથી આત્માનાં
 સ્વભાવમાં રહેલી છે. ૭૧

અવ્રતી વ્રતશુભ ધારણ કરીને અને વ્રતી જ્ઞાનશુભ
 ગ્રહણ કરીને અનુક્રમે પરમાત્મજ્ઞાનથી અંપૂર્ણ થઈને પર-
 માત્મા થાય છે. ૭૨

લિંગ જોટલે જટા ધારણ કરવી, ભગવાં વસ્ત્ર પહેરવાં,
 હંડ ધારણ કરવો, અમુક શરીર ઉપર મિહ ધારણ કરવા, તે
 સર્વ દેહને આશ્રય કરીને રહેલા છે, અને દેહ તે સંસારનું
 કારણ છે, તેથી જેઓ માત્ર લિંગ-ચિહ્નમાં જ આગ્રહ રાખ-
 નારા છે એવા કદાગ્રહવાળા જીવો મુક્તિ પામતા નથી. ૭૩

પ્રાણીય ક્ષત્રિય આદિ જાતિ તે દેહને આશ્રીને રહી છે,
 અને દેહ જો સંસારનું કારણ છે, માટે જેઓ માત્ર જાતિમાં જ
 રક્ત રહે છે-જાતિનું જ અસિમાન કરે છે, તેઓ સંસારનો
 છેદ કરી શકતા નથી-મુક્તિ પામતા નથી ૭૪

જાતિ-લિંગકે પક્ષમે, જિનકું હે દ્રઢ-રાગ; ૭૫
 મોહ-ભલમે સો પરે, ન લહે શિવ-મુખ ભાગ. ૭૫
 લિંગ દ્રવ્ય ગુન આદરે, નિશ્ચય મુખ વ્યવહાર; ૭૬
 બાહ્ય લિંગ હં નય મતિ, કરે મૂઢ અવિચાર. ૭૬
 જ્ઞાવ લિંગ જાતેં ભયે, સિદ્ધા પનરસ ભેદ; ૭૭
 તાતેં આતમકું નહિ, લિંગ ન જાતિ ન વેદ. ૭૭
 પંચુ દ્રષ્ટિ જ્યું અંધમે, દ્રષ્ટિ-ભેદ નહું દેત; ૭૮
 આતમ-દ્રષ્ટિ શરીરમે, ત્યું ન ધરે ગુન હેત. ૭૮

જે મનુષ્યમે જાતિ અને લિંગના પક્ષમાં જ જોઈતા દૃશ્ય છે એટલે જાતિ અને લિંગને જ સુક્તિનું કારણ માને છે, તે અજ્ઞાની જીવ મોહની જાળમાં ફસાયેલો છે. તે મોક્ષમુખ પામી શકતો નથી. ૭૫

દ્રવ્યલિંગ છે તે આત્મગુણોનો સ્વીકાર કરવામાં હેતુ-ભૂત છે, નિશ્ચયનયથી સાધ્ય જે મોક્ષમુખ તેમાં દ્રવ્યલિંગ-રૂપ અવકાર કારણભૂત છે, પણ દ્રવ્યલિંગ તે જોઈતે મોક્ષનું કારણ નથી, તેમ છતાં જે મૂઢ કેવળ બાહ્ય લિંગમાં જ હં-કદાચહ રાખે છે, તે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર કરી શકતો નથી. ૭૬

ભાવલિંગ ઉત્પન્ન થતાં સિદ્ધના પંદર ભેદો થયા, માટે આત્મામે લિંગ, જાતિ કે વેદ કશું નથી. આત્મા સ્વગુણોથી જ સિદ્ધ થાય છે, ભાવલિંગ છે તે આત્માના ગુણસ્વરૂપ છે. ૭૭

જેમ અમળું માણસ પાંગળાની દૃષ્ટિને આંધળાની દૃષ્ટિ માનતો નથી. તેમ જે દેહ અને આત્માના ભેદને ભણે છે

સ્વપ્ન વિકલતાદિક દશા, ભ્રમ માને વ્યવહાર;
 નિશ્ચય નયમે' દોષ-ક્ષય, વિના સદા ભ્રમચાર. ૬૯

છૂટે નહિ બહિરાત્મા, ભગતભી પદિ પ્રથમ;
 છૂટે ભવથે' અનુભવી, મુપન-વિકલ નિર્મથ. ૮૦

પદિ પાર કહ્યાં પાવનો ? મિટ્યો ન મનકો ચાર;
 ભયું કોલકુકે બેલકું, ઘરહી કોસ હજાર. ૮૧

તે શુષ્ણા હેતુરૂપ આત્માની દૃષ્ટિને શરીરમાં ધારણ કરતો નથી. અર્થાત્ અંતરાત્મા શરીરથી ન્વારો વર્તે છે. ૭૮

વ્યવહાર નય સ્વપ્ન અને વિકલતા-ઈન્મત્તપણા આદિ દશાને ભ્રમરૂપ માને છે, નિશ્ચયનયમાં તો દોષનો ક્ષય થયેલ હોવાથી સદાય ભ્રમનો ચાર નથી. અર્થાત્ આત્મ-દર્શી અંતરાત્માને મુખાદિ અવસ્થામાં પણ વિભ્રમ નથી તો ભગત્ અવસ્થામાં વિભ્રમ કયાંથી હોય ? ૭૯

બહિરાત્મા પ્રથો ભણે, ભગતો રહે તો પણ કર્મથી છૂટતો નથી. પણ અનુભવી અંતરાત્મા મુનિ દેહ અભ્યાસને લીધે નિદ્રા લેતો હોય કે વિકલ હોય તો પણ સંસારથી છૂટે છે-કર્મશક્તિ ગાય છે. ૮૦

જો મનના વિકલ્પો ન મટે તો ભણીને પણ પાર શી રીતે પામી શકાય ? કોલુનેા બળદ આખો દિવસ ક્યાં કરે અને મનમાં ભણે કે હું હજારો ગાઉ ચાલ્યો પણ તે ઘેરનો ઘેર જ હોય છે. ૮૧

જિહાં બુદ્ધિથિર પુરુષકી, તિહાં રુચિ તિહાં મનલીન;
આતમ-મતિ આતમ-રુચિ, કાહુ કોન આધીન ? ૮૨

સેવત પરમ પરમાતમા, લહે ભવિક તસ રૂપ;
અતિયાં સેવત જ્યોતિકું, હાવત જ્યોતિ-સરૂપ. ૮૩

આપ આપમેં સ્થિત હુએ, તરૂથે અગ્નિ-ઉદ્યોત;
સેવત આપહિ આપકું, ત્યું પરમાતમ હોત. ૮૪

યાહિ પરમપદ ભાવિયે, વચન અગોચર સાર;
જહજ જ્યોતિ તો પાઠયે, ફિર નહિ ભવ-અવતાર. ૮૫

જ્યાં મલુબની બુદ્ધિ સ્થિરપણે ચોટે છે ત્યાં તેની રુચિ પણ થાય છે અને મન પણ તેમાં લીન બને છે, જેને આત્મવિષયમાં જ મતિ થાય છે, આત્મામાં જ રુચિ થાય છે-આત્મામાં જ પ્રીતિ થાય છે, તે પુરુષ બીજા કોને આધીન છે ? અર્થાત તે બીજા કોઈને આધીન નથી. ૮૨

પરમાત્માની સેવા કરવાથી લગ્ન છૂટ તે પરમાત્માના રૂપને પામે છે, જેમ દીપથી લિન્ન જોવી વાટ તે દીપની જ્યોતિને સેવીને પોતે પણ જ્યોતિ સ્વરૂપ બને છે. ૮૩

આત્મા આત્મામાં સ્થિર થવાથી પરમાત્મરૂપ બને છે, જેમ વૃક્ષ પોતે પોતાની સાથે ઘસાતાં વૃક્ષમાં અગ્નિ પ્રગટે છે અને પોતે અગ્નિરૂપ થઈ જાય છે, તેમ આત્મા પણ આત્માનું ધ્યાન કરતાં પરમાત્મરૂપ થઈ જાય છે. ૮૪

આ આત્મા જ મોક્ષપદ છે, જોમ ભાવીએ અને તેવી ભાવનાથી વચનને અગોચર એવું મોક્ષપદ પમાય છે, અને

જ્ઞાનીકું દુઃખ કંછુ નહિ, સહજ સિદ્ધિ નિર્વાણુ;
સુખ પ્રકાશ અનુભવ લાગે, સખહિ ઠોર કહયાણુ. ૮૬

સુખન-દષ્ટિ સુખ નાશતે, બધું દુઃખ ન લહે લોક;
જાગર-દષ્ટિ-વિનષ્ટમે, ત્યું બુધકું નહિ શોક. ૮૭

સુખ-ભાવિત દુઃખ પાયકે, ક્ષય પાવે જગજ્ઞાન;
ન રહે સો બહુ તાપમે, કૌમલ કૂલ સમાન. ૮૮

તેથી આત્માની સ્વાભાવિક જ્યૌતિ (કેવળજ્ઞાન) પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેથી ફરીથી સંસારમાં અવતાર-જન્મ થતો નથી. ૮૫

જ્ઞાનીને કોઈપણ પ્રકારનું દુઃખ નથી, જ્ઞાનીને સહજ વીતે મોક્ષ સિદ્ધિ થાય છે. સુખનો પ્રકાશ કરનાર અનુભવ ઉત્પન્ન થતાં સર્વત્ર કલ્યાણની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૬

સ્વપ્નમાં જોયેલ સુખનો નાશ થવાથી જેમ લોક દુઃખ પામતો નથી, તેમ જાગત અવસ્થામાં જોયેલ શરીર આંદોનો નાશ થવાથી પંડિતજનમૈ શોક થતો નથી. ૮૭

સુખભાવિત જ્ઞાન-ચાતાવેદનીયતા થોગે ભાવિત જ્ઞાન, દુઃખ પ્રાપ્ત થતાં નાશ પામે છે-દુઃખના વખતમાં ટકી શકતું નથી. જેમ બહુ તાપમાં કૌમળ કૂલ કરમાઈ જાય છે, તેમ સુખભાવિત જ્ઞાન દુઃખ પડવાથી રહે નહિ અર્થાત્ કષ્ટ વખતે સુખભાવિત જ્ઞાનવાળાને સમાધિ રહેતી નથી થયું તે અસમાધિમાં પડી જાય છે. ૮૮

દુઃખ-પરિતાપે' નવિ ગલે, દુઃખ-ભાવિત મુનિ-જ્ઞાન;
 વળ ગલે નવિ દહનમેં, કંચનકે અનુમાન. ૮૯
 તાતે' દુઃખયુ' ભાવિએ, આપ શક્તિ અનુસાર;
 તેા દહતર હું ઉલ્લાસે, જ્ઞાન-ચરણ-આચાર. ૯૦
 રનમેં લરતે સુલટ જ્યુ', (ગને ન જ્ઞાન-પ્રહાર;
 પ્રભુ-રંજનકે હેત ત્યુ', જ્ઞાની અમુખ-પ્રચાર. ૯૧

અને દુઃખના પરિતાપથી દુઃખભાવિત-અમતાપૂર્વક
 દુઃખને ઘટન કરનાર મુનિવરતું જ્ઞાન ગળી જતું નથી-
 નાશ થતું નથી. જેમ અગ્નિમાં વજ્ર મળતું નથી અને
 સોનાને અગ્નિમાં નાખવાથી પોતાતું મૂળ સ્વરૂપ ત્યાગતું
 નથી પણ ઉલટું વધારે શુદ્ધ થાય છે, તેમ દુઃખના પરિ-
 તાપથી-પરિષદ્ આદિથી મુનિતું જ્ઞાન ગળી જતું નથી
 પણ વધારે શુદ્ધ થાય છે. ૮૯

તેથી પોતાની શક્તિ અનુસાર શારીરિક આદિ કંઈ
 ઝઠન કરી આત્માને ભાવવો કે જેથી આત્માને ઉપયોગ
 સ્થિર થઈ ઉલ્લાસ પામે અને જોમ કરવાથી જ્ઞાન અને
 ચારિત્રની દૃઢ ભાવ થાય. ૯૦

શુદ્ધમાં લહતાં સુખટો જેમ બાલુના પ્રહારમે ગણતા
 નથી, તેમ આત્મારૂપ પ્રભુને રંજન કરવા માટે કર્મરૂપી
 ચત્રુની સાથે લહતા જ્ઞાની પુરુષો પણ દુઃખના પ્રચારને
 ગણતા નથી. ૯૧

વ્યાપારી વ્યાપારમેં સુખ કરિ માને દુઃખ;
ક્રિયા-કષ્ટ સુખમેં ગિને, ત્યુ' વાંછિત મુનિ-મુખ્ય. ૯૧

ક્રિયા યોગ અભ્યાસ હે, ફલ હે જ્ઞાન અબંધ;
દોણુંકેં જ્ઞાની ભજે, એક-મતિ મતિ-અંધ. ૯૨

ધંન્ધા શાસ્ત્ર સમર્થતા, ત્રિવિધ યોગ હે સાર;
ધંન્ધા નિજ શક્તેં કરી, વિકલ યોગ વ્યવહાર. ૯૩

જેમ વ્યાપારીને વ્યાપાર કરતાં અનેક પ્રકારનું દુઃખ થાય છે, છતાં તેને તે સુખ કરીને માને છે, તેમ મુનિ-રાજ પણ આત્મસુખની વાંછા કરતા ક્રિયાના કષ્ટોને-દુઃખોને પણ સુખરૂપ માને છે-પરિપક્વ વગેરેથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોને પણ સુખરૂપ માને છે. ૯૨

યોગ અભ્યાસરૂપ ક્રિયા છે અને અબંધ (કર્મબંધનો અભાવ) રૂપ ફળવાળું જ્ઞાન છે. જ્ઞાની પુરુષ જ્ઞાન અને ક્રિયા જો બંનેને સેવે છે. જે જોકની મતિવાળો હોય-જ્ઞાન અને ક્રિયામાંથી જોકને સેવે અને જોકને ન સેવે તે અંધ છે-અજ્ઞાની છે. અર્થાત્ જોવો જોકાંતવાદી તત્ત્વને પામી શકતો નથી. ૯૩

(૧) ધંન્ધાયોગ (૨) શાસ્ત્રયોગ અને (૩) સામર્થ્ય-યોગ આ ત્રણ યોગ સારભૂત છે. (જે યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય આદિ અન્યોમાં બતાવ્યા છે) ધંન્ધાયોગ જોટલે પોતાની શક્તિ સુજળ સૂતાર્યું ધંન્ધકપણું હોય પણ ક્રિયા આદિ આચરણ બરાબર શુદ્ધ ન હોય—વિકળ હોય. ૯૪

શાસ્ત્ર-યોગ શુન-ઠાણકો, પૂરન વિધિ આચાર;
 પદ અતીત અનુભવ કહ્યો, યોગ તૃતીય વિચાર. ૯૫
 રહે યથા બલ યોગમે, ગ્રહે સકલ નય સાર;
 ભાવ-જૈનતા સો લહે, વહે ન મિથ્યાચાર. ૯૬
 મારગ-અનુસારી ક્રિયા, છેડે સો મતિહીન;
 કપટ-ક્રિયા-બલ જગ ઠગે, સો લી જલજલ-મીન. ૯૭
 નિષ્ક નિષ્ક મતમે લરિ પરે, નયવાદી બહુ રંગ;
 ઉદાસીનતા પરિણમે, જ્ઞાનીકું સરવંગ. ૯૮

શુભઠાણામે યોગ્ય અવિઠલ અર્થોત્ પૂજું વિધિ-
 આચારવાળો યોગ હોય તે શાસ્ત્રયોગ કહેવાય છે. અને
 શાસ્ત્રમાં બતાવેલા જે ઉપાયો તેનું અતિક્રમણ કરીને
 શક્તિના અધિકપણથી ધર્મવ્યાપારયોગ આદરે તે ત્રીજો
 ક્ષામશ્ય નામનો યોગ છે. ૯૫

યથાશક્તિ યોગબળમાં રહી જે સકલ નયનો સાર
 ગ્રહણ કરે છે અર્થોત્ મધ્યસ્થપણું ધારણ કરે છે, તે મિથ્યા-
 ચારને ધમ્મજો નથી. અને તે જ ભાવજૈનપણું પામે છે. ૯૬

મોક્ષમાર્ગને અનુસરનારી જે જે શુભ ક્રિયાઓ
 શાસ્ત્રમાં બતાવવામાં આવી છે, તે શુભ ક્રિયાઓમાં જે છેડ
 કરે છે, તે જલ મતિહીન જાણવો. તેમ જ કપટ ક્રિયાના
 બળથી જે જગતને ઠગે છે, તે પત્તુ સંસારસમુદ્રમાં મત્સ્યની-
 જેમ પરિભ્રમણ કરે છે. ૯૭

એક એક નયનો વાદ કરનારા ચોત-ચોતાના મતમાં
 પરસ્પર ખંડન-મંડન કરીને લડી પડે છે. તે નયવાદીઓનો

ફાઉં લરે તિહાં ઇક પરે, જેખનમે' દુઃખ નાંહિ;
 ઉદાસીનતા સુખ-સહન, પર પ્રવૃત્તિ દુઃખ છાંહિ. ૯૯
 ઉદાસીનતા સુરહતા, સમતારસરૂપ આખ;
 પર-પેખનમે' મત પરે, નિજ ગુણ નિજમે' રાખ. ૧૦૦
 ઉદાસીનતા જ્ઞાન-ફલ, પર-પ્રવૃત્તિ હે મોહ;
 શુભ જનો સો આદરો, ઉદિત વિવેક-પ્રદોહ. ૧૦૧

એક-બીજનો ગધડો જોઈને જે જ્ઞાની છે તે તો સર્વ
 રીતિએ ઉદાસીન-મધ્યસ્થ કાવમાં લીન રહે છે ૯૮

બે વાદીઓ લડે તેમાં એક પડે-હારે ત્યાં મધ્યસ્થભાવે
 રહીને નિરીક્ષણ કરવામાં દુઃખ નથી પણ તેમાં પ્રવેશ કરી
 નયવદથી હઠ-કઠાગ્રહ કરવાથી દુઃખ આવે છે. જ્ઞાની આવું
 નયવાદીઓનું સ્વરૂપ જાણીને ઉદાસીનભાવે રહે છે. તે
 ઉદાસીનતા એ સુખનું ઘર છે પરમાં પ્રવૃત્તિ કરવી
 તે દુઃખની છાયા છે. જ્ઞાની પરમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. ૯૯

ઉદાસીનતા એ કલ્પવેદી છે. તેનાં સમતારસરૂપ
 ફળને આખો પોતાના સ્વભાવમાં પોતાના ગુણને પોતામાં
 રાખી, પર-પદાર્થને જોવામાં ચડીશ નહિ. ૧૦૦

ઉદાસીનતા એ જ્ઞાનનું ફળ છે, અને પરમાં પ્રવૃત્તિ
 કરવી એ મોહ છે જેને વિવેકનો પ્રદોહ ઉત્પન્ન થયો છે,
 એવા હે સંય જીવો ! જે સ્મરું જાણો તેને આદરો-
 કરો. ૧૦૧

દોષક શતકે' હિંદુર્. તન્ન સમાધિ વિચાર;
 ધરો એહ બુધ ! કંઠમે, ભાવ-રતનકો હાર. ૧૦૨
 જ્ઞાન વિજ્ઞાન ચારિત્ર પવિ, નંદન સહજ-સમાધિ;
 મુનિ સુરપતિ સ્થમતા શયી, રંગે રમે અગાધિ. ૧૦૩
 કવિ જશવિજયે એ રચ્યો, દોષક શતક-પ્રમાણ;
 એહ ભાવ જો મન ધરે, સો પાવે કલ્યાણ. ૧૦૪
 [ઇતિ શ્રી સમાધિતન્ન દોષક સંપૂર્ણ.]

આ સમાધિના વિચારરૂપી તન્ન સો દોષક છંદથી
 ઉદ્ધયો-બનાવ્યો. હે પંડિત પુરુષો ! ભાવતરત્નોનો આ
 હાર કંઠમાં ધારણ કરો ૧૦૨

જ્ઞાનરૂપ વિજ્ઞાનમાં મુનિરૂપી ઈંદ્ર બેસે છે, હાથમાં ચારિ-
 ત્રરૂપી વજ્ર ધારણ કરે છે સહજ સમાધિરૂપી નંદનવનમાં
 તે મુનિરૂપી ઈંદ્ર સમતારૂપી ઈંદ્રાણી સાથે અગાધ આનંદ
 કરે છે. ૧૦૩

કવિ ધર્શોવિજયજીએ-ઉપાધ્યાયશ્રી ધર્શોવિજયજી
 વાચકે સો દોષક છંદ પ્રમાણ આ અંથ રચ્યો. આ અંથનો
 ભાવ જો મનમાં ધારણ કરશે તે કલ્યાણને પામશે. ૧૦૪

[ઇતિ ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્શોવિજયજી વાચક કૃત
 સમાધિચતક સમાપ્ત]

સમતા અને મમતા

(રાગ-નાયકી કનડો અથવા ટોડી)

ચેતન ! મમતા છારિ પરીરી, દૂર પરીરી. ચેતન૦ (ટેક)
 પરમનીશુ' પ્રેમ ન કીજે, આદરી સમતા આપ વરીરી. ચે૦ ૧
 મમતા મોહચંડાલકી બેટી, સમતા સંયમનૃપકુમરીરી;
 મમતા મુખ દુર્ગાધ અસત્યે, સમતા સાય સુમધી ભરીરી. ચે૦ ૨
 મમતાસે' ભરતે દિનજવે, સમતા નહિ કોઈ સાથ ભરીરી;
 મમતા હેતુ બહુત હે દુશ્મન, સમતાકે કોઈ નાહિ' અરિરી. ચે૦ ૩
 મમતાકી દુર્ગાતિ હે આલી, હાકિની જગત અનર્થ કરીરી;
 સમતાકી શુભમતિ હૈ આલી, પર ઉપગાર ગુણે' સમરીરી. ચે૦ ૪
 મમતા-પૂત ભાએ કુલખ'પન. સોક બિયોગ મહામચ્છરીરી;
 સમતા-મુત હોવેગો કેવલ, રહે'ગો દિવ્ય નિશાન હુરી. ચે૦ ૫
 સમતા-મગન રહે'ગો ચેતન !, જો એ ધારે શ્રીખ ખરીરી;
 મુજગ વિલાસ લહે'ગો તો તું, ચિદાનંદવન પદવી વરીરી. ચે૦ ૬

સમતાનું મહત્ત્વ

(રાગ-ગોડી)

જખ ભગે' સમતા ક્ષણુ' નહિ આવે,
 જખ ભગે' ક્રોધ વ્યાપક હે અંતર,
 તખ ભગે' જોગ ન સોહાવે. જખ૦ ૧
 બાલિકિયા કરે કપટ કેલવે, ફિરકે મહંત કહાવે;
 પક્ષપાત કબહુ નહિ છાડે, ઉનકું કૃપાતિ બોલાવે. જખ૦ ૨

જિન જોગીને ક્રોધ કિહાંતે, ઉનકું સુગુરુ બતાવે;
 નામ ધારક ભિન્નભિન્ન બતાવે, ઉપશમ વિનુ દુઃખ પાવે. જખ૦ ૩
 ક્રોધ કરી ખંધક આચારજ, હુઓ અગ્નિકુમાર;
 ફંહકી નૃપનો દેશ પ્રજાદયો, ભમિયો ભવ મોઝાર. જખ૦ ૪
 સંખ પ્રદ્યુમ્નકુમાર સંતાપ્યો, કબટ દીપાયન પાય;
 ક્રોધ કરી તપનો ફેલ હાર્યા, દીધો દ્વારિકા દાહ. જખ૦ ૫
 કાઉરસગ્ગમાં અહયો અતિ ક્રોધ, પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિરાય;
 સાતમી નરકતણાં ફલ મેલી, કડવાં તે ન ખમાય. જખ૦ ૬
 પાર્શ્વનાથને ઉપસર્ગી કીધો, કમઠ ભવંતર ધીઠ;
 નરક તિર્યંચનાં દુઃખ પામી, ક્રોધતણાં ફેલ દીઠ. જખ૦ ૭
 એમ અનેક સાધુ પૂર્વધર, તપિયા તપ કરી જેહ;
 કારજ પડે પણુ તે નવિ રકિયા, ક્રોધતણું બલ એહ. જખ૦ ૮
 સમતાભાવવલીજે મુનિવરિયા, તેહનો ધન્ય અવતાર;
 ખંધક ઋષિની ખાલ દેતારી, ઉપશમે ઉતર્યો પાર. જખ૦ ૯
 અંહરૂદ્ર આચારજ અલતાં, મરતક દીયા પ્રહાર;
 સમતા કરતાં દેવલ પાર્યો, નવદીક્ષિત અણુગાર. જખ૦ ૧૦
 સાગરચંદ્ર શીસ પ્રજાદયું, નીસભસેન નરેંદ્ર;
 સમતાભાવ ધરી સુરલોકે, પેતા પરમ આનંદ. જખ૦ ૧૧
 ખેમા કરતાં ખરચ ન લાગે, ભાંગે કોડ કલેશ;
 અરિહંત દેવ આરાધક થાયે, વાધે સુજશ પ્રવેશ. જખ૦ ૧૨

અધ્યાત્મ બાવની

(ત્રણ પ્રકારના આત્માનું સ્વરૂપ)

માયાજાલ તું મૂક પર, શ્રુત ચારિત્ર વિચાર;
ભવજલ તારણ પીત સમ, ધર્મ હૈયામાં ધાર. ૧

ધર્મ થકી ધન સંપન્ન, ધર્મ સુખિયા હોય;
ધર્મ યશ વાઘે ઘણો, ધર્મ કરો સહુ કોય. ૨

ધર્મ કરે જે પ્રાણિયા, તે સુખિયા ભવમાંહ;
જગમાં સહુ કો છુ છુ કરે, આવી લાગે પાય. ૩

ધર્મ ધર્મ સહુ કરે, ધર્મ ન જાણે કોય;
ધર્મ શબ્દ જગમાં વડો, વીરલા છુલો કોય. ૪

આત્મ સાથે ધર્મ જે, ત્યાં જનતું શું કામ ?
જન મનરંજન ધર્મનું, મૂલ ન એક બ્રહ્મ. ૫

પાવેગા તખ તો કહે, તખ લગ કહી ન જાય;
મન હૈ મેરો મસકરો, ભડકી ભાગી જાય. ૬

માણસ હોણા મુશ્કીલ હૈ, તો સાધ કિહાંસે હોય;
સાધુ હુવા તખ સિદ્ધ ભયા, કહેણી ન રહી કોય. ૭

સાધુ ભયા તો કયા હુઆ ? ન ગયા મનકા દેષ;
સમતાસું ચિત્ત લાય કે, અંતર-દષ્ટિ કેખ. ૮

ચેતનકું પરચો નહિ, કયા હુવા પ્રત ધાર;
શાલ વિહુણા ખેતમેં, વૃથા બનાઈ વાર. ૯

આત્મ અનુભવ વાસકી. કોઈક નવલી રીત;
નાક ન પકરે વાસના, કાન ન ગ્રહે પરતીત. ૧૦

જિનવાણી નિત્યે નમ્રું, કીજે આત્મ શુદ્ધ;
ચિદાનંદ સુખ પામીએ, મિટે અનાદિ અશુદ્ધ. ૧૧

શુદ્ધાત્મ કરશન વિના, કર્મ ન છોટે કાચ;
તે કારણુ શુદ્ધાત્મા, કરશન કરે થિર હોય. ૧૨

આત્મ અનુભવ તીરસે, મિટે મોહ અંધાર,
આપ રૂપમે જલહલે, નહિ તસ અંત અપાર. ૧૩

તે આત્મ ત્રિવિધા કહ્યો, બાહિજ^૨ અંતર નામ;
પરમાત્મ તિહાં તિસરો, જે અનંત ગુણધામ. ૧૪

(બહિરાત્મસ્વરૂપ)

પુદ્ગલ સે રાતો રહે, જાને ઈહ નિધાન;
તસ લાભે લોભે રહ્યો, બહિરાત્મ અભિધાન. ૧૫

(અંતરાત્મલક્ષણ)

પુદ્ગલ ખલ સગી પરે, સેવે અવસર દેખ;
તત્તુ અશક્ત જ્યું લક્ષી, જ્ઞાન ભેદ પદ લેખ. ૧૬

બહિરાત્મ તજ આત્મા, અંતર આત્મ રૂપ;
પરમાત્મને ધ્યાવતાં, પ્રગટે સિદ્ધ સ્વરૂપ. ૧૭

પુદ્ગલ ભાવ કૃતિ નહિ, 'તાપે' રહે ઉદાસ;
સૌ આતમ અંતર લહે, પરમાનન્દ પ્રકાશ. ૧૮

સિદ્ધ સ્વરૂપી જો કહે, કષ્ટ ન દેખે રૂપ;
અંતરદાષ્ટ વિચારતાં, એસેં સિદ્ધ અનુપ. ૧૯

અનુભવ ગાયર વસ્તુકો, જાણે એહી આદહાદ;
કહ્યું મુનનમેં કષ્ટ નહિ, પામે પરમ આદહાદ. ૨૦

આતમ પરમાતમ હોવે, અનુભવરસ સંગતે;
રૂઢૈતભાવ મલ નીસરે, ભગવંતની ભગતે. ૨૧

આતમ સંગેં વિલસતાં, પ્રગટે વચનાતીત;
મહાનંદ રસ યોગ્યો સકલ ઉપાધિ રહિત. ૨૨

સિદ્ધસ્વરૂપી આતમા, સમતા રસ ભરપૂર;
અંતરદાષ્ટ વિચારતાં, પ્રગટે આતમરૂપ. ૨૩

(શુદ્ધ અનુભવ)

આપે આપ વિચારતાં, મન પામે વિસરામ;
રસાસ્વાદ મુખ ઉપજે, અનુભવ તાકો નામ. ૨૪

અનુભવ રતન ચિંતામણિ, અનુભવ હે રસકૂપ;
અનુભવ મારગ મોક્ષકો, અનુભવ શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૨૫

ચિદાનંદ ચિન્મય સદા, અવિચલ ભાવ અનંત;
નિરમલ જ્યોતિ નિરંજનો, નિરાલંબ ભગવંત. ૨૬

પંકત કમલ પરે પંકથી, નિઃસંગે નિરલેપ;
જિહ્વાં વિભાવ દુરભાવનો, નહિ લવલેશે ક્ષેપ^૨. ૨૭

જ્યું નવનીતથી જલ ખલે, તખ્ત ઘૂત પ્રગટે ખાસ;
ત્યૌ અંતર આતમથકી, પરમાતમ પરકાશ. ૨૮

શુદ્ધાતમ ભાવે રહ્યો, પ્રગટે નિર્મલ જ્યોત;
તે ત્રિભુવન શિર મુગટમંજુ, ગયા પાપ સખ છોડ. ૨૯

નિજ સ્વરૂપ રહેતાં થકાં. પરમ રૂપકો ભાસ;
સહજ ભાવથી સંપન્ને, આર તે વચન વિલાસ. ૩૦

અતર દષ્ટિ કૃપીઓ, પુદ્ગલ ચેતનરૂપ;
પરપરિણતિ હોય વેગલી ન પડે તે ભવરૂપ. ૩૧

અંતરગત જાણ્યા વિના, જે પહેરે મુનિવેશ;
શુદ્ધ ક્રિયા તમ નાવિ હોવે, ઇમ જાણી ધરો નેશ. ૩૨

અંતરગતની વાતહી, નાવિ જાણે મતિ અંધ;
કેવલ લિંગધારી તણે, ન કરે નેહ પ્રસંગ. ૩૩

અંતર આતમસ્વભાવ છે, જે નાણે મુનિરાય;
કર્મભિલે દૂરે કરી, ઇમ જાણે મનમાંય. ૩૪

આતમ વસ્તુસ્વભાવ છે, તે જાણે રિપિરાય;
અધ્યાતમવેદી કહે, ઇમ જાણે ચિત્તમાંય. ૩૫

આતમધ્યાને રમણતા, રમતાં આતમસ્વભાવ;
અપે કર્મ દૂરે કરે, પ્રગટે શુદ્ધ સ્વભાવ. ૩૬

લાખ કોઠ વરસાં લગે કિરિયાએ કરી કર્મ;
જ્ઞાની સાસોસાસમાં, ઇમ જાણે તે મર્મ. ૩૭

અંતર મેલ સખ ઉપશમે, પ્રગટે શુદ્ધ સ્વભાવ;
અવ્યાબાધ સુખ ભોગવે, કરી કર્મ અભાવ. ૩૮

અક્ષય ઋદ્ધિ લેવા ભણી, અષ્ટ કર્મ કર દૂર,
અષ્ટ કર્મના નાશથી, સુખ પામે ભરપૂર. ૩૯

સંતોષી તે સદા સુખી, સદા સુધારસ દીન;
ઈર્દ્રાદ્રક તમ આગલે, દીસે દુઃખીઆ દીન. ૪૦

જે સુખ નહિ સુરસાયમેં, નહિ રાજ નહિ રાય;
તે આતમ સુખ અનુભવે, રામ સંતોષ પસાય. ૪૧

સુરના સુખ ત્રિહું કાલના, અનંતગુણા તે કીધ;
અનંત વર્ગ વર્ણિત કર્યાં, તો પણ સુખ સમિધ^૧. ૪૨

તે સુખની ઇચ્છા કરો, તો મૂકો પુદ્ગલ સંગ;
અદ્ય સુખને કારણે, દુઃખ ભોગવે પર સંગ. ૪૩

(પરમાત્મ-લક્ષણ)

ધ્યારો આપ સ્વરૂપમેં, ન્યારો પુદ્ગલ લેખ;
સો પરમાત્મ જાણીએ; નહિ જસ ભવકો લેખ. ૪૪

---

૧ આ પ્રમાણે કર્મો છતાં તે સુખ આત્મિક સુખ પાસે કાંઈ લેખામાં નથી. સમિધ-બાલવાના લાકડા જેવાં છે, કારણકે તે પૌદ્ગલિક ને વિનાશી છે.

નામાતમ બહિરાતમા, થાપના કારણ જેહ;
સો અંતર દ્રવ્યાતમા, પરમાતમા ગુણ ગેહ. ૪૫

ભાવાતમસે' (સો) દેખીએ, કર્મભર્મકો નાશ;
જો કરુણ ભગવંતકી, ભાવે ભાવ ઉદાસ. ૪૬

પરમ અધ્યાતમ તે લખે, સદ્ગુરુકેરે સંગ;
તિષ્ઠકું ભવ સફલો હોએ, અવિહૃત પ્રગટે રંગ. ૪૭

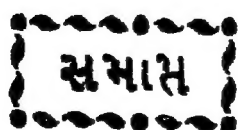
ધર્મધ્યાન કો હેતુ યહ, શિવસાધન કે ખેત;
એસો અવસર કય મિલે? ચેત શકે તો ચેત. ૪૮

વક્તા બોતા સવિ મલે, પ્રગટે નિજગુણ રૂપ;
અખે ખજનો જ્ઞાનકો, તિન ભુવનકો બૂપ. ૪૯

અખર કર્મવન દાહિકે, જેહ સિદ્ધ જિનચંદ;
તા સમ જો અરપા ગણે, તાકું વંદે ઈંદ. ૫૦

કર્મ રોગ ઔષધ સમી, જ્ઞાન સુધારસ વૃષ્ટિ;
શિવસુખ અમૃત સરોવરે, જય જય સમ્યગ્દષ્ટિ. ૫૧

જ્ઞાનવૃક્ષ સેવો ભવિક, ચારિત્ર સમકિત મૂલ;
અમરઅગમ પદ ફેલ લહો, જિનચર પદ અતુફલ. ૫૨

ગ્રન્થ સૂચિ

આ પુસ્તકમાં જે જે ગ્રન્થોમાંથી સુભાષિતો લેવામાં
આવ્યા છે તે ગ્રન્થોની સૂચિ અન્ને આપવામાં આવે છે.

૧ શ્રી બૃહજનમસ્કાર સ્તોત્ર	૧૨ અયોગ વ્યવચ્છેદ
૨ શ્રી લઘુ નમસ્કાર સ્તોત્ર	દાત્રિશિકા
૩ નમસ્કાર મોહાત્મ્ય	૧૩ શ્રી કુમારપાલ બૃપાલ વિરચિત
૪ અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ	સાધારણ જિન સ્તવન
૫ શાન્ત સુધારસ ભાવના	૧૪ શ્રી વીતરાગ સ્તોત્ર
૬ યોગ શાસ્ત્ર (સટીક)	૧૫ પરમાત્મ પંચવિંશિકા
૭ ત્રિષષ્ઠિ શ્લોકો પુરુષ ચરિત્ર	૧૬ પરમ જ્યોતિ પંચવિંશિકા
૮ શ્રી વર્ધમાન દાત્રિશિકા	૧૭ શ્રી શક્તરાવ
૯ ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચાકથા	૧૮ શ્રી વૈરાગ્ય કલ્પલતા
૧૦ શ્રી ઋષભ પંચાશિકા	૧૯ અધ્યાત્મસાર
૧૧ અન્ય યોગ વ્યવચ્છેદ	૨૦ અધ્યાત્મોપનિષદ્
દાત્રિશિકા	૨૧ જ્ઞાનસાર

૨૨ પ્રસન્ન રાત
૨૩ યોગ દષ્ટિ સમુચ્ચય
૨૪ યોગ બિન્દુ
૨૫ તત્ત્વામૃત
૨૬ ધર્મ બિન્દુ
૨૭ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્ર કારિકા
૨૮ શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિ
૨૯ શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણ
૩૦ શ્રી આર્ષ દિન કૃત્ય
૩૧ શ્રી આર્ષ વિધિ
૩૨ ધર્મ સંગ્રહ

૩૩ હૃદય પ્રદીપ પટ્ટનિશિકા
૩૪ નમસ્કાર સ્વાધ્યાય
સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત
૩૫ ગૂઢર સાહિત્ય સંગ્રહ ભા. ૧
૩૬ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર
૩૭ શ્રી પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર
૩૮ જિન ભક્તિ
૩૯ શ્રી આવશ્યક સૂત્રાણિ
૪૦ લલિત ત્રિસ્તર
૪૧ પંચ સૂત્ર
૪૨ ધ્યાન શતક
૪૩ ગુણ સ્થાનક કુમારેશ્વર

